

Δρ. Κ. Γ. ΜΑΚΡΥΚΩΣΤΑ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΑ

1821 – 1826

ΕΚΔΟΣΗ:
ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΓΩΝΙΑ
Ἀθήνα 1984

ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ΒΑΛΒΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ:

ΠΡΟΣΦΟΡΑ

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ:

7-8-2013

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ:

24.213

ΑΡΙΘ. ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗΣ:

938.526 ΜΑΚ

ΣΤΑ
ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΑ

A.E. 24.213

938.526 ΜΑΚ

Δρ. Κ. Γ. ΜΑΚΡΥΚΩΣΤΑ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΙΚΑ

1821 — 1826

ΕΚΔΟΣΗ:
ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΓΩΝΙΑ
Ἀθήνα 1984

*Τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ διατίθενται γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς
ἀδελφότητος «Ὁρθόδοξος Χριστιανικὴ Γωνιά».*

*Στοὺς θεῖους μου
Κωνσταντῖνον καὶ Εὐγενίαν Τριγώνη
ποὺ στάθηκαν γιὰ μένα δεύτεροι γονεῖς.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ἐντὶ προλόγου	7
---------------------	---

Μέρος Πρῶτον

Ὁ Τύπος στὸ Μεσολόγγι 1821-1826

Αἰτωλική	11
Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος	13
Τὰ Φιλελληνικὰ Κομιτάτα	18
Τὸ Φιλελληνικὸν Κομιτάτον τοῦ Λονδίνου	26
Ὁ Στάνχοπ στὴν Ἑλλάδα	31
Τὰ νεανικὰ χρόνια τοῦ Ἰωάννου - Ἰακώβου Μάγερ στὴν Ἑλβετία	33
Τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ Μάγερ στὴν Ἑλλάδα	41
Ὁ Λόρδος Βύρων καὶ τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο	54
Τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ καὶ ὁ συντάκτης τῶν Ἰ. Ἰ. Μάγερ ...	58
Τὰ τυπογραφεῖα πιά δουλεύουν	62
Οἱ δυσκολίες τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ στὸ δημοσιογραφικὸ του ἔργον	70
Τί περιέχουν τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ	75
Οἱ σχέσεις τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου μὲ τὸν Ἰ. Ἰ. Μάγερ ...	82
Μερικὰ στραβοπατήματα τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ	93
Ἄλλα ὅμως ὀφέλιμα ἔργα τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἐκτὸς τῆς δημοσιογραφίας	94
Ἡ Ἀδελφότης τῶν Φιλοδικαίων	96
Ὁ Ἑλληνικὸς τηλεγράφος	101
Ἡ καταστροφὴ καὶ τὸ θάψιμο τοῦ ἀγγλικοῦ τυπογραφείου ..	107
Ἡ πρώτη ἐφημερίδα καὶ ὁ συντάκτης τῆς στὴν ἐπαναστα- τημένη Ἑλλάδα	110
Ὁ θάνατος τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ καὶ οἱ ἐκδηλώσεις στὰ 100 καὶ 150 χρόνια	114

Τί ἀπόγιναν τὰ τυπογραφικά μηχανήματα	121
Σκέψεις καὶ συμπεράσματα γιὰ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Μάγερ	128

Μέρος Δεύτερον

Τὰ Ὑγεινομικὰ τοῦ Μεσολογγίου 1821-1826

Γιατροὶ - Νοσοκομεῖα - Φαρμακεῖα — Φάρμακα	
Ἀρρώστειες	133
Ὑποσημειώσεις	153
Βιβλιογραφία	173
Ἔργα τοῦ ἰδίου	183

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Έχει είπωθει από πολύ επίσημα χείλη πώς ή ιστορία της Έλληνικής Έπαναστάσεως του 1821 θά 'πρεπε να ξαναγραφεί απ' την άρχή για πολλούς και διάφορους λόγους. Μπορεί αυτό να μην ισχύει για όλες τις περιοχές της Ελλάδος, όμως για την Αίτωλοακαρνανία σίγουρα είναι έτσι. Στο συμπέρασμα αυτό με ώδήγησε ή μελέτη πολλών έργων που γράφηκαν είτε έδω είτε στο έξωτερικό γι' αυτή την περιοχή, καθώς και οι δικές μου έρευνες που έχω κατά καιρούς δημοσιεύσει. Σκαλίζοντας ξανά και ξανά τα σχετικά θέματα βεβαιώθηκα για τις πολλές ανακρίβειες που γράφηκαν ως τώρα. Πολλά λανθασμένα αναφέρθηκαν για τα τυπογραφεία του Μεσολλογγιού και για τα λείψανά τους που έχουν περισωθεί, για την δήθεν ταυτόχρονη λειτουργία του νοσοκομείου και του τυπογραφείου, για τους γιατρούς που δούλεψαν εκείνους τους καιρούς στο Μεσολόγγι και ένα σωρό άλλα. Ακόμα και οι ήμερομηνίες δέν είναι σωστές γιατί οι ξένοι χρησιμοποιούν το Γρηγοριανό ήμερολόγιο ενώ οι Έλληνες το Ίουλιανό.

Δέν είμαι ιστορικός γι' αυτό και δέν μπορώ να γράψω έστω και γι' αυτά τα μικρά θέματα την ιστορία τους.

Χωρίς να θέλω να κάνω κριτική ή πολεμική, χωρίς να έπιθυμώ να θίξω κανένα συγγραφέα, γράφω άπλως τα συμπεράσματα στα όποια κατέληξα ύστερα από πολύχρονη μελέτη που βασίζεται σε βιβλιογραφία κυρίως ξένων φιλελλήνων. Από κεϊ άντλησα πολλά νέα στοιχεία που τεκμηριώνουν αυτά τα συμπεράσματα.

Η προσπάθειά μου αυτή έλπίζω να είναι μιá προσφορά στον ιστορικό του μέλλοντος που θά τον βοηθήσει να ξαναγράψει τα κεφάλαια αυτά πιο σωστά.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Ο ΤΥΠΟΣ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ
1821 – 1826

ΑΙΤΩΛΙΚΗ

Πολλές φορές, όταν πρόκειται να συμβούν σπουδαία ιστορικά γεγονότα, προηγείται κάτι που τα προαγγέλλει, κάτι σαν προανάκρουσμα. Αυτό έγινε και στο Μεσολόγγι.

Πριν δουλέψουν τα τυπογραφεία και εκδοθούν εφημερίδες και βιβλία, εμφανίστηκε μια χειρόγραφη εφημερίδα. Ή «ΑΙΤΩΛΙΚΗ». Τήν ανακάλυψε ο ιστορικός Σπ. Λάμπρου¹ που κατόρθωσε να βρεῖ τέσσαρα από τα φύλλα της. Δύο στο αρχείο του Ν. Λουριώτη, ένα από τον πρώην επιθεωρητή της Έθνικης Τραπεζής Καρβούνη και ένα τέταρτο που είχε ο Δημήτριος Κάμπουρογλου και που είχε χαρίσει στην Έθνικη Βιβλιοθήκη. Το τελευταίο αυτό είχε καταχωρηθεί στο τμήμα Χειρογράφων με αρ. 10592.

Το πρώτο φύλλο της Αιτωλικής είχε ημερομηνία 10 Αυγούστου του 1821, το δεύτερο 15 και το εβδομο 10 Σεπτεμβρίου του 1821. Κυκλοφορούσε δηλαδή κάθε πέντε μέρες.

Είναι άγνωστο πόσα φύλλα γράφηκαν καθώς και ποιός τα έγραφε. Ο Σπ. Λάμπρου πιστεύει πως γράφηκαν από τον ήπειρώτη Ν. Λουριώτη (1783-1833) που ήταν πολύ μορφωμένος. Είχε έρθει στην Ελλάδα από τη Γαλλία μαζί με τον Άλ. Μαυροκορδάτο στις 21/3 Αυγούστου 1821, και σε λίγο τοποθετήθηκε στη θέση του αρχιγραμματέα της Έπικρατείας, στο Μεσολόγγι.

Ή γλώσσα της Αιτωλικής ήταν απλή, σχεδόν σαν τον προφορικό λόγο, όπως γράφει ή κ. Αϊκ. Κουμαριανού² στην εισαγωγή της.

Ή εφημερίδα αυτή ανέφερε κυρίως τα πολεμικά γεγονότα και ο συντάκτης της φαίνεται να γνωρίζει καλά πρόσωπα

καὶ πράγματα. Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ φιλοπατρία του ποὺ ξεπηδάει ἀπ' τὰ ἄρθρα της.

Οἱ λεπτομέρειες ποὺ περιγράφει γιὰ τὸν ἀγῶνα στὴν Ἡπειρο καὶ Στερεὰ Ἑλλάδα ἦταν πολὺ χρήσιμες γιὰ τοὺς ἱστορικούς, καθὼς καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ τὶς διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν γιὰ τὴν κοινὴ ἀντιμέτωπιση τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων. (Αἰκ. Κουμαριανοῦ)². Ὁ Ἰ. Φιλήμων³ θεωρεῖ τὴν ἐφημερίδα αὐτὴ σὰν ἀξιόλογη πληροφοριακὴ πηγή. Νὰ τι γράφει:

«Ἡ ἐφημερίς αὕτη μένει ἄγνωστος εἰς τοὺς πολλοὺς διὰ τὴν δύσκολον διάδοσιν καὶ τὴν πολλὰ μικρὰν διάρκειάν της. Ἐπόμενον ἀφευκτον τῆς ἐλλείψεως τύπου. Ἀθῶα εἰς τὴν ἐποχὴν της ἀπὸ αἰονόδηποτε μερικὸν πνεῦμα, ἤθελε χρησιμεῦσαι ἄρκετὰ ὡς ἐν περιοδικὸν ὑπόμνημα τῶν πολεμικῶν κινήματων τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἴσως καὶ πολλῶν ἄλλων τόπων, ἐὰν ἦτο δυνατὴ ἡ ἐξακολούθησις της μέχρι τοῦ 1823».

Ἐκτὸς τῶν πολεμικῶν εἰδήσεων, ἡ Αἰτωλικὴ εἶχε καὶ λογοτεχνικὰ στοιχεῖα, ὅπως τὸ περίφημο ἄσμα τῆς συμμαχίας τῶν ἐνδόξων Ἀλβανῶν μετὰ τῶν Ἠρώων Ἑλλήνων τῆς Ἡπέιρου, ὅπως γράφει ὁ Τάκης Λάμπας⁴. Ἡ κ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ δῆμοσίευσε ὀλόκληρο τὸ ἄσμα⁵ καθὼς καὶ τὰ κείμενα τῶν τριῶν γνωστῶν φίλων στὸ βιβλίον της⁶.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ

1791-1865

Όταν πρωτοήρθε στην Ελλάδα ο 'Αλέξ. Μαυροκορδάτος, έφερε στο Μεσολόγγι τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο.

Εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1791 στὸ 'Αρναούτκιοῖ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ γενιὰ πὺ καταγόταν ἀπ' τὴ Χίο, ἐγκατεστημένη δμως στὸ Φανάρι τῆς Πόλης, γι' αὐτὸ λέγονταν Φαναρῖωτες.

Τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του ἦταν Νικόλαος καὶ τῆς μητέρας του Σμαράγδα, τὸ γένος Καρατζᾶ.

Όταν ὁ 'Αλέξανδρος τέλειωσε τὶς πρῶτες σπουδές του στὴν Πόλη ἔφυγε στὴν Ἰταλία ὅπου σπούδασε πολιτικὲς ἐπιστῆμες καὶ ξένες γλῶσσες. Ἐκτὸς ἀπ' τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, τὰ ἑλληνικά, μιλοῦσε καὶ ἔγραφε καλὰ γαλλικά, ἰταλικά καὶ ἀγγλικά καθὼς καὶ τούρκικα⁷.

Τὸ 1812 ὁ ἀδελφὸς τῆς μητέρας του Ἰωάν. Καρατζᾶς διωρίστηκε Ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας πὺ μαζί μὲ τὴ Μολδαβία, πὺ ἦταν στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Προύθου, εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴν Τουρκία, ὅστερα ἀπ' τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας πὺ ὑπογράφηκε στίς 16/28 Μαῖου τοῦ 1812.

Ὁ Ἰω. Καρατζᾶς πῆρε μαζί του καὶ τὸν νεαρὸ ἀνεψιὸ του Ἄλέξανδρο σὰν γραμματικὸ, ὅπως γράφει ὁ Δ. Κόκκινος⁸ καὶ ἀργότερα, κατὰ τὸν Ν. Μοσχόπουλο⁹ τοῦ ἀνέθεσε τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν.

Κατὰ τὸν Τοῦρκο ἱστοριογράφο Ἀχμέτ Δζεβδὲτ¹⁰ ὁ Ἰ. Καρατζᾶς δραπέτευσε τὸ 1818 ἀπ' τὴ Βλαχία παίρνοντας μαζί

του την οικογένειά του και τὸν ἀνεψιό του. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Ν. Μοσχόπουλος¹¹ αὐτὸ ἐγινε γιατί σύμφωνα μὲ μυστικὸ δρο τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Βουκουρεστίου, ὁ Βοεβόδας ἔπρεπε σὲ λίγο καιρὸ ν' ἀλλάξει, πρᾶγμα ποῦ ἤξερε ὁ Ἰ. Καρατζᾶς. Στὴν Πόλῃ δμως δὲν τολμοῦσε νὰ γυρίσει γιατί χρωστοῦσε, ἀδικαιολόγητα, πολλὰ ποσὰ σὲ ἐμπόρους, ἰδιῶτες καὶ τράπεζες. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ μάλιστα εἶχε γίνει καὶ διάβημα τοῦ πρεσβευτῆ τῆς Ρωσίας στὴν Πόλῃ.

Ἔτσι ὁ Ἰ. Καρατζᾶς ἐγκαταστάθηκε στὴν Αὐστρία, μὰ σὲ λίγο ἔφυγε γιὰ τὴν Πίζα ὅπου ἔμεινε πιά μόνιμα.

Στὴν Πίζα ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος σπούδασε καὶ ἱατρικῇ¹¹ κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ ὅταν πρωτοῆρθε στὸ Μεσολόγγι ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ τόπου. Γιὰ τὴ βελτίωσή της, ὅπως γράφει ὁ Κόκκινος, διώρισε τὸν Δημ. Σιδέρην φροντιστὴ ὑγείας. Αὐτὸ ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Γεώργ. Πουρναρόπουλο στὴν ἐργασία του¹².

Φαίνεται πὼς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἐγινε καὶ τέκτων, ὅπως γράφει ὁ Κ. Σιμόπουλος¹³.

Στὸ σπίτι τοῦ θείου του Καρατζᾶ, στὴν Πίζα, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος γνώρισε πολὺ κόσμο. Ἐκεῖ συνάντησε τὸν Ἄγγλο ποιητὴ Σέλλεϋ, τὸν Μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο, καθὼς καὶ τὸν Ἀναγνωστόπουλο καὶ τὸν Τσακάλωφ ποῦ τὸν μύησε μάλιστα στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία, ὅπως γράφει ὁ Δ. Κόκκινος¹⁴.

Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος δούλεψε πολὺ σὰν Φιλικός, μὰ πίστευε πὼς ἦταν πολὺ νωρὶς γιὰ ἐπανάσταση, γιατί ὁ Ἕλληνικὸς λαός, ὅπως νόμιζε, ἔπρεπε πρῶτα νὰ μορφωθεῖ περισσότερο. Τὴν ἴδια ἀποψη εἶχε καὶ ὁ Καποδίστριας ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ποῦ ζοῦσαν ἔξω ἀπ' τὴν Ἑλλάδα. Ὅλοι αὐτοὶ δμως δὲν φαντάζονταν τὴ φοβερὴ δύναμη ποῦ ἔκλεινε ἢ καρδιά τοῦ Ἕλληνα ἀγωνιστῆ σὰν πολεμοῦσε γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία.

Σὰν ἄρχισε ὁ ἀγώνας καὶ τὴν ἀρχηγία ἀνέλαβε ὁ Ἀλ. Ὑψηλάντης, ὁ Ἰω. Καρατζᾶς καὶ οἱ ἀνθρωποὶ του ἀπογοητεύτηκαν τρομερά. Ἀρχισαν ἀμέσως νὰ σκέπτονται διάφορα σχέ-

δια γὰ νὰ πάρει ὁ Ἴω. Καρατζᾶς τὴν ἀρχηγία ἀπ' τὰ χέρια τοῦ Ὑψηλάντη.

Πρώτη τους ἐνέργεια ἦταν νὰ στείλουν προπομπὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο νὰ προετοιμάσει τὴν ἀλλαγὴ πού ἐπιζητούσαν (Δ. Κόκκινος¹⁵).

Γιὰ νὰ ἔρθει στὴν Ἑλλάδα ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος, σὰν ἐπίσημος, ἀγόρασε διάφορα πράγματα χρήσιμα γιὰ τὸν ἀγώνα πού ὁ Κ. Σιμόπουλος¹⁶ ἀναφέρει μὲ λεπτομέρειες. Κατὰ τὸν Δ. Κόκκινο¹⁷ γι' αὐτὲς τὶς ἀγορὲς ἐνισχύθηκε οἰκονομικὰ καὶ ἀπὸ τὸν Λόρδο Βύρωνα μὲ τὸν ὁποῖο εἶχε συνδεθεῖ στενὰ στὴν Πίζα.

Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος ξεκίνησε ἀπ' τὸ Λιβόρνο στὶς 2 Ἰουλίου τοῦ 1821 καὶ πῆγε στὴ Μασσαλία στὶς 27/6 – 10/7/1821 γιὰ νὰ παραλάβει τὸ τυπογραφεῖο πού εἶχε παραγγείλει τὸ Μάιο τοῦ 1821 στὸ φίλο του Γ. Πραϊδῆ πού ἦταν ἐγκαταστημένος ἐκεῖ. Σ' ἓνα γράμμα του τοῦ ἔγραφε: «Ἀγαπητὲ Ἀδελφέ, σ' ἔγραψα σήμερον διὰ Παρίσι ἐμπερικλείων μίαν πόλιτζαν (φορτωτικὴ) διὰ 4.000 φράγκα, ἀντὶ τῶν τριῶν πού μ' ἐζήτησες, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὲ ἀγοράσης ἐν κιβώτιον τυπογραφικόν, ὥστε νὰ τυπώνονται ἐν κατεβατῶν εἰς μίαν κόλλαν... κλπ.¹⁸

Τὸ παλιό, ἀρκετὰ μεταχειρισμένο πιεστήριον τοῦ γαλλικοῦ οἴκου F. Didot πού ἀγόρασε ὁ Γ. Πραϊδῆς περιγράφεται ἀπ' τὸν Εἰρηνίδη πού τὸν ἀναφέρει ὁ κ. Μαζαράκης-Αἰνιάν¹⁹ σάν: «Μικρὸν πιεστήριον σιδηροῦν γαλλικῆς κατασκευῆς, χωροῦν τέσσαρες σελίδες 8ου σχήματος καὶ 4-5 σελίδας στοιχείων ἑλληνικῶν. Ἦταν τῶν 11 στιγμῶν».

Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος φεύγοντας ἀπ' τὴ Μασσαλία στὶς 5/18 Ἰουλίου 1821 πῆρε μαζί του στὸ πλοῖο πού εἶχε ναυλώσει τὸν Μάξιμο Ρεμπῶ (Raybaud)²⁰, πέντε Γάλλους ἀξιωματικούς, μερικοὺς ὑπαξιωματικούς, ἓναν Ἰταλὸ Γιατρό²¹ καὶ πολλοὺς Ἑλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ οἱ δυὸ Ἠπειρωτὲς ἀδελφοὶ Λουριώτη. Ὁ Ἄνδρέας (1789-1834) πού ἦταν καὶ φιλικὸς καὶ εἶχε σπουδάσει στὴ Γερμανία καὶ στὸ Παρίσι^{22,23} καὶ ὁ Νικόλαος (1783-1833)

πού ἔδρασε ἀργότερα στὸ Μεσολόγγι. Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἦταν ὁ Σέκερης, ὁ Σεβαστόπουλος, ὁ Παυλίδης, ὁ Ψύλλας, ὁ Κατινάκης ἀπ' τὴ Χίο καὶ ὁ Ἀναστάσιος Πολυζωίδης²⁴.

Τὸ πλοῖο πού ταξίδεψαν λεγόταν «Βαρῶνος Στρογόνωφ» καὶ ἀνῆκε στὸν Ὑδραῖο Δημ. Πανοῦτσο. Ἄραξε γιὰ λίγο στὴ Νάπολη γιατί βρῆκε νηνεμία καὶ ἀπὸ κεῖ ξεκίνησε γιὰ τὴν Πάτρα.

Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος εἶχε μαζί του συστατικὰ γράμματα ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἰγνάτιο γιὰ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό.

Ἀπ' τὶς γαλλικὲς ἐφημερίδες εἶχαν πληροφορηθεῖ πὼς ἡ Τριπολιτσά καὶ ἡ Πάτρα εἶχαν ἐλευθερωθεῖ ἀπ' τοὺς Τούρκους, ἀμφέβαλλαν δμως ἂν ἡ εἶδηση ἦταν σωστὴ γιατί ἤξεραν πὼς οἱ ἐφημερίδες δὲν ἦταν πάντα ἀξιόπιστες. Οἱ ἀμφιβολίες τοὺς δικαιώθηκαν γιατί σὰν ἔφτασαν μεταξὺ Γλαρέντζας καὶ Κεφαλονιάς στὶς 18/31 Ἰουλίου 1821, ἔμαθαν ἀπὸ ἓνα ἑλληνικὸ παράδεικο ὅτι στὴν Πάτρα κυμάτιζε ἀκόμα ἡ ἡμισέληνος. Ἔτσι ἀποφάσισαν ν' ἀλλάξουν πορεία καὶ νὰ τραβήξουν γιὰ τὸ Μεσολόγγι πού σίγουρα ἦταν ἐλεύθερο, ὅπου ἔφτασαν στὴν Τουρλίδα στὶς 20/2 Αὐγούστου.

Τὸ ὅτι βρέθηκε ὁ Μαυροκορδάτος στὸ Μεσολόγγι ἦταν ὅπως φαίνεται ἐντελῶς τυχαῖο. Τὴν ἐπομένη τῆς ἀφίξεώς τους οἱ Μεσολογγίτες τοὺς παρέλαβαν μὲ τὶς γαῖτες τους, γιατί τὸ πλοῖο δὲν μπορούσε νὰ φτάσει μέχρι τὸ Μεσολόγγι ἐπειδὴ τὰ νερὰ ἦταν ριχά.

Τὴν πρώτη μέρα ξεφορτώθηκαν ὅλες οἱ ἀποσκευὲς τῶν ἀνδρῶν τοῦ πλοίου, μερικὰ πολεμοφόδια καθὼς καὶ ὅλα τὰ κιβώτια μὲ τὸ πολὺτιμο τυπογραφεῖο²⁵. Τὸ πιεστήριο ἔμεινε στὶς κάσες του, στὰ μουράγια τοῦ Μεσολογγιοῦ, γιὰ πολὺ καιρό.

Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1821 πέρασε ἀπ' τὸ Μεσολόγγι ὁ Γ. Πραϊδῆς πού εἶχε ἀγοράσει τὸ τυπογραφεῖο στὴ Μασσαλία, μάζεψε ὅλα τὰ κιβώτια, τὰ ἔκρυψε σ' ἓνα ἀκατοίκητο σπίτι πού ἦταν κάποτε κατοικία τοῦ Τούρκου Εἰρηνοδίκη (Μολλάς), καὶ ἀνέθεσε στὸν Signor Gherardi νὰ κοιμᾶται ἐκεῖ γιὰ νὰ τὰ φυλάει. Αὐτὲς ὅλες οἱ λεπτομέρειες εἶναι γνωστὲς ἀπὸ

τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Γ. Πραϊῖδη²⁶.

Τὸ τυπογραφεῖο ἔμεινε ἀχρησιμοποίητο, μέσα στὸ παλιὸ σπίτι, μέχρι τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1823.

Γιὰ τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο τοῦ Μεσολογγίου ὁ Φ. Βίλμπεργκ ἔχει ἄλλη γνώμη. Ἀναφέρει ὁμοῦς πῶς: «ρητῶς ἀντίθετον γνώμην ἀπ' αὐτὸν ὑποστηρίζει ὁ γράψας τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐκθέσεως τῶν ἑλλανοδικῶν τοῦ 1859 λέγων ὅτι τὸ πρῶτον ἐν Μεσολογγίῳ τυπογραφεῖον ἐκομίσθη ὑπὸ τοῦ Πατρικίου ἐκ Λιβόρνο²⁷». Ὁ Θ. Δ. Θωμόπουλος ὁμοῦς, γράφει ὅτι ἡ πρώτη ἐντυπὴ ἐφημερίδα τῆς Ρούμελης ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου²⁸.

ΤΑ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΟΜΙΤΑΤΑ

Ἡ ἔναρξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως βρῆκε τις κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἐντελῶς ἀντίθετες. Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία δὲν ἐπέτρεπε μὲ κανέναν τρόπο τέτοια κινήματα καὶ ὁ τουρκόφιλος μέγας Καγκελάριος τῆς Αὐστροουγγρικῆς Μοναρχίας Μέττερνιχ ἀγωνίστηκε ἐναντίον μας μ' ὅλη του τὴ δύναμη. Στὸ συνέδριο μάλιστα τῆς Βερόνας (8/10-2/12) τοῦ 1822 δὲν ἐπέτρεψε κἀν στὴν ἐπίσημη ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεία νὰ παρουσιαστεῖ. Παρὰ τις ἀρνητικὲς αὐτὲς θέσεις τῶν κυβερνήσεων οἱ λαοὶ ἀντέδρασαν πολὺ θετικά.

Ἡ ὅλη φιλελληνικὴ κίνηση ἄρχισε μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ γιατροῦ Ἡπίτη στὴν Εὐρώπη, ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη μὲ ἡμερομηνία: 1η Ἀπριλίου τοῦ 1821. Ὁ Ἡπίτης εἶχε σπουδάσει στὴ Γερμανία καὶ Γαλλία, γνώριζε καλὰ τὶς δύο γλῶσσες καὶ εἶχε ἐκεῖ πολλοὺς φίλους, δλοὺς ἐξέχουσες προσωπικότητες. Ὄταν πῆγε στὸ Μόναχο συνάντησε τὸν καθηγητὴ Θεῖρσιον, παλιὸ Φιλικό, μέλος τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλομούσων, μεγάλο φιλέλληνα καὶ συγγραφέα πολλῶν βιβλίων γιὰ Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογικὰ θέματα. Ὁ Θεῖρσιος δημοσίευσε τότε στὴν ἔγκυρη γερμανικὴ ἔφημερίδα τοῦ Ἄουγκσμπουργκ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἄρθρα γιὰ νὰ κατατοπίσει τοὺς λαοὺς γιὰ τὸ δίκαιο τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως²⁹.

Μεγάλῃ ἐντύπωση προξένησε καὶ ὁ λόγος τοῦ βουλευτῆ βαρόνου Γάγερ, ποὺ μίλησε μέσα στὴν Πρωσικὴ βουλὴ στίς ἀρχὲς Ἰουνίου, παρ' ὄλο ποὺ ὁ βασιλιάς τῆς Πρωσίας ἦταν μέλος τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Ὁ φιλελληνικὸς λόγος τοῦ Γάγερ ἦταν ἡ πρώτη ἐπίσημη ἐκδήλωση τοῦ φιλελληνισμοῦ ποὺ ὑπῆρχε στοὺς περισσότε-

ρους διανοουμένους καθὼς καὶ σὲ ἀρκετοὺς πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἄλλὰ καὶ μέσα στὸ παλάτι τοῦ Μονάρχου ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἓναν μεγάλο φίλο, τὸν τότε διάδοχο τοῦ Βαυαρικοῦ θρόνου, τὸν Λουδοβίκο. Ἀκόμα καὶ ὁ Μπετόβεν εἶχε συκινηθεῖ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση καὶ συνέθεσε ἓνα μελόδραμα μὲ φιλελληνικὴ ἔμπνευση³⁰.

Τὸ πρῶτο φιλελληνικὸ Κομιτάτο, σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, πιστεύεται ὅτι ἰδρύθηκε στὴ Στουτγάρδη³¹, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό. Ἰδρύθηκε στὴ Βέρνη τῆς Ἑλβετίας³². Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 ἄρχισαν οἱ συνομιλίες καὶ ἡ πρώτη ἐπίσημη συνεδρίαση, ἡ ἰδρυτικὴ, ἔγινε τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1821. Τὴν ἑξῆς μέρα ἔγινε στὴ Λειψία ἡ δημόσια ὁμιλία τοῦ καθηγητῆ τῆς φιλοσοφίας Krug πού ζήτησε νὰ γίνῃ ἓνα φιλελληνικὸ Κομιτάτο. Ἡ ἐταιρία τῆς Στουτγάρδης ἰδρύθηκε στὶς 3 Αὐγούστου, ὅπως ἀναφέρει ὁ R.F. Arnold³³.

Πολὺ γρήγορα ἄρχισαν νὰ ἰδρύνονται Κομιτάτα σὲ διάφορα μέρη.

Ἡ Ἑλβετία, ἂν καὶ μικρὴ χώρα, εἶχε πολὺ μεγάλη συμμετοχὴ. Ὅχι, μονάχα ἰδρύθηκε ἐκεῖ τὸ πρῶτο Κομιτάτο στὴ Βέρνη ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ ἔγιναν Κομιτάτα καὶ στὶς ἄλλες πόλεις καθὼς καὶ παραρτήματα σὲ πολλὰ χωριά³⁴. Τὴ Βέρνη ἀκολούθησε πρώτη ἡ Ζυρίχη στὶς 11 Νοεμβρίου τοῦ 1821³⁵. Σύντομα ἰδρύθηκαν κι ἄλλα, στὴ Γενεύη, στὴ Βασιλεία, στὸ Aargau πού ἔγινε στὶς 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1822, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ὅπως στὴ Γερμανία, Ἰταλία, Ὁλλανδία, Βέλγιο, Ἰσπανία, Σουηδία κλπ. Ἀκόμα καὶ στὴν Ἀμερικὴ ἐκδηλώθηκαν σοβαρὲς φιλελληνικὲς κινητοποιήσεις.

Τὸ κεφάλαιο τῆς ἰδρύσεως, τοῦ τεράστιου ἔργου τῶν Κομιτάτων ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων δυσκολιῶν πού συνάντησαν οἱ φιλελληνικὲς ἐταιρίες εἶναι πάρα πολὺ μεγάλο. Θὰ ἀναφέρω μόνο μερικὲς λεπτομέρειες γιὰ ἓνα-δύο Κομιτάτα σὲ γενικὲς γραμμές, γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ κάπως ὁ ἀναγνώστης αὐτὸ τὸ θέμα.

Τὸ πρῶτο Κομιτάτο ἰδρύθηκε, ὅπως ἀνέφερα, στὴν Ἑλβετία καὶ ἡ ὅλη δράση σ' αὐτὴ τὴ χώρα, παρὰ τὸ λίγο πληθυσ-

σμό της, υπήρξε πολύ μεγάλη. Σ' αυτό συνέβαλε ή χριστιανική μόρφωση αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καὶ ή σημαντική βοήθεια πού πρόσφεραν οἱ Προτεσταντικές καὶ οἱ Καθολικές Ἐκκλησίες, πού γιά πρώτη φορά βοηθοῦσαν Ὁρθοδόξους. Εἰδικές διμιλίες καὶ ὁμαδική προσευχή γινόταν στίς ἐκκλησίες, ὅπου οἱ πιστοὶ παρακαλοῦσαν τὸν Θεὸ νὰ πάρει κάτω ἀπ' τήν προστασία Του τὸν χριστιανικὸ ἑλληνικὸ λαό. Ἔρανοι γίνονταν ἀκόμα ἀπ' τίς Ἐκκλησίες, πού ἐξέδιδαν διάφορα φυλλάδια καὶ βιβλία, γιά τήν ὑποστήριξη τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Ἡ ἀντίληψη πού ἐπικρατοῦσε ἀνάμεσα στοὺς κληρικούς, ἦταν ὅτι πρέπει νὰ βοηθηθεῖ ἕνας λαὸς πού ἦταν ὁ πρῶτος πού εἶχε πάρει τὸ Φῶς τοῦ Εὐαγγελίου. Γιά τοὺς Ἑλβετοὺς οἱ Ἕλληνες δὲν ἦταν ἀντάρτες, ὅπως δὲν ἦταν καὶ οἱ ἴδιοι ὅταν πρὶν ἀπὸ πεντακόσια χρόνια πολεμοῦσαν τοὺς Αὐστριακοὺς γιά τήν ἐλευθερία τους.

Στοὺς ἐράνους ή συμμετοχή ἀτόμων ἀλλὰ καὶ ὁμάδων ἦταν μεγάλη³⁶.

Διάφορα σωματεῖα πρόσφεραν χρήματα, ὅπως ἕνα πού ἦταν γιά τήν προστασία χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, τὰ σωματεῖα τῶν κτιστῶν, τῶν ξυλουργῶν, τῶν σιδηρουργῶν, ἀκόμα καὶ ἕνα σωματεῖο τεχνιτῶν πού κατασκεύαζαν καρφιά. Μαθηταὶ ἀπὸ διάφορα σχολεῖα πρόσφεραν τὸν ὄβολό τους, ὅπως τοῦ Κολλεγίου «Humanitatis», καθὼς καὶ ὁ στρατός, τὰ πανεπιστήμια καὶ διάφοροι σύλλογοι ἐπιστημόνων. Συγκινητική ἦταν ή προσφορὰ φτωχῶν ἀνθρώπων πού ἔδιναν δυὸ-τρία φράγκα. Ἀναφέρεται μιὰ ἀνώνυμος δωρεὰ τριῶν χρυσῶν δακτυλιδιῶν μὲ ἕνα σημείωμα πού ἔγραφε: «Simple Offrande en Faveur des Grecs». (Ἀπλή προσφορὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων).

Τὴν ὅλη φιλελληνική κίνηση βοήθησαν πολὺ οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι πού ἔδειξαν μεγάλο ἐνθουσιασμό γιὰτί γνώριζαν τήν λάμψη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἐνοιῶσαν ὑποχρέωση κι' ἀκόμα ἕνα συναίσθημα ὀφειλῆς πρὸς μιὰ χώρα πού ἦταν ἀνέκαθεν ή κοιτίδα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ. Ἐκδώσανε ἕνα σωρὸ βιβλία, μετέφρασαν στὰ γερμανικά, ἔργα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ καὶ ἔκαναν πολλὰ ἀκόμα.

Ὁ δικηγόρος Ulrich δημοσίευσε στὰ γερμανικὰ ἓνα γράμμα τοῦ λόρδου Thomas Erskine πρὸς τὸν κόμητα Von Liverpool ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ποὺ στάθηκε ἡ πρωταρχικὴ ἐκδήλωση τοῦ χλιαροῦ ἀγγλικοῦ φιλελληνισμοῦ.

Τὰ διάφορα Κομιτάτα ἔκαναν κάθε δυνατὴ προσπάθεια γιὰ νὰ μαζεύουν χρήματα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μελέτες γιὰ τοὺς Ἕλληνες, δημοσίευαν καὶ ποιητικὲς συλλογές, ἔφτιαχναν καὶ πουλοῦσαν λιθογραφίες μὲ ἑλληνικὰ θέματα καθὼς καὶ ἔργα ζωγραφικῆς. Ὀργάνωναν συναυλίες, θεατρικὲς παραστάσεις καὶ, τι ἄλλο μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ.

Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Κομιτάτων ἦταν καὶ ἡ βοήθεια ποὺ πρόσφεραν σ' ὄσους ἤθελαν νὰ γυρίσουν στὴν Ἑλλάδα.

Μερικοὶ Ἕλληνες ἀπ' τὸν διαλυμένο στρατὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἶχαν καταφύγει στὴ Ρωσία, ἀπ' ὅπου πεζοπορῶντας, ἔφτασαν σιγὰ-σιγὰ στὴν Ἑλβετία. Ἀπὸ τὴ Ζυρίχη, ὅπου ὅπως ἀναφέρεται, ἔφτασαν τὸ 1822, τοὺς ἔστειλαν τὸν Γενάρη τοῦ 1823 στὸ Aargau ποὺ εἶχε ἰσχυρὸ φιλελληνικὸ Κομιτάτο. Ἐκεῖ ἔμειναν μέχρι τὸν Μάη γιατί μονάχα τότε ἐπέτρεψε ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνηση νὰ φεύγουν ἀπ' τὰ λιμάνια τῆς Γαλλίας γιὰ τὴν Ἑλλάδα οἱ πρόσφυγες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ τέσσαρες Μεσολογγίτες. Ὁ Ἀθανάσιος Κόνι, 32 χρονῶν, ὁ Πέτρος Παπαγάλος, 29 χρονῶν, ὁ Παῦλος Παπαγάλος, 33 χρονῶν καὶ ὁ Ἀποστόλης Ἀδάμ, 30 χρονῶν.

Τὰ Κομιτάτα ὁμῶς συνάντησαν καὶ πολὺ μεγάλες δυσκολίες.

Στὴ Βέρνη, γιὰ παράδειγμα, ἡ ἴδρυση τοῦ Κομιτάτου, ποὺ ἔγινε τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1821, κρατιόταν μυστικὴ ἀπὸ φόβο γιὰ τὶς κρατικὲς ἀντιδράσεις. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὸ Συνέδριο τῆς Βιέννης τὸ 1815, ἡ Ἑλβετία εἶχε ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωση νὰ μείνει γιὰ πάντα ἐντελῶς οὐδέτερη, (γι' αὐτὸ ἄλλωστε πῆρε καὶ δυὸ καντόνια ἀκόμα), μὰ πολὺ γρήγορα οἱ Σύμβουλοι τοῦ Κομιτάτου ἀποφάσισαν ν' ἀποκαλύψουν τὴν ὑπαρξὴ του. Τὸ πρῶτο τους ἄρθρο δημοσιεύθηκε στὶς 4 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 στὴν ἐφημερίδα «Schweizer Freund»

№ 71 και ένα δεύτερο στην ίδια εφημερίδα στις 15 Σεπτεμβρίου.

Ἡ λογοκρισία ἄφησε τὰ ἄρθρα αὐτὰ νὰ περάσουν ἀλλὰ κατηγορήθηκε γι' αὐτὸ ἀπ' τὴν Κυβέρνηση μ' ἓνα ἔγγραφο τῆς 19ης Σεπτεμβρίου. Ἡ λογοκρισία ἀπάντησε πὼς μπορεῖ νὰ ἔκανε λάθος ἀλλὰ ὅτι ἦταν πιά πολὺ ἀργὰ γιὰ νὰ τὸ ἐπανορθώσει, γιὰτὶ πάνω ἀπὸ 100 φύλλα τῆς εφημερίδας εἶχαν κιόλας φύγει γιὰ τὰ διάφορα Καντόνια. Τελώνοντάς, σημειώνει πὼς ἡ ἰδιωτικὴ εὐεργεσία εἶναι γιὰ τὸν καθέναν ἐλεύθερη.

Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ἡ Κυβέρνηση δημοσίευσε στὴν ἴδια εφημερίδα στις 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 καθὼς καὶ στὸ «Berger Wochenblatt» στις 29 τοῦ ἴδιου μῆνα, μιὰ ἀπαγορευτικὴ ἐντολὴ πού ἔλεγε πὼς: «Ἡ δημοσίευση προσκλήσεων πρὸς δόφελος τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἀπηγορευμένη στὸ Καντόνι τῆς Βέρνης».

Γιὰ λίγο διάστημα τὸ Κομιτάτο δὲν δημοσίευσε τίποτα, ἀλλὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1822 δημοσιογράφησε πάλι χωρὶς καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ νὰ ἐμποδιστεῖ ἀπὸ τὴ λογοκρισία.

Μιὰ ἄλλη δυσκολία πού ἀντιμετώπιζε τὸ Κομιτάτο ἦταν πὼς γιὰ νὰ γίνουν ἔρανοι ἔπρεπε νὰ δοθεῖ εἰδικὴ ἄδεια.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κομιτάτου Albrecht Otth (1775-1852) πού ἦταν τότε διευθυντὴς τοῦ νοσοκομείου Burger, ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνες κατάφερε νὰ πάρει αὐτὴ τὴν ἄδεια. Κατόρθωσε ἀκόμα νὰ πάρει ἀπὸ τὸ Μυστικὸ Συμβούλιο τῆς Βέρνης, στις 31 Δεκεμβρίου 1822, τὴν ἄδεια νὰ γίνονται εἰδικές ὀμιλίες μέσα στις ἐκκλησίες γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Otth ἔμεινε πέντε χρόνια πρόεδρος τοῦ Κομιτάτου.

Στὴ Ζυρίχη τὰ πράγματα ἦταν πιὸ εὐκόλα.

Ἡ ἰδρυτικὴ συνεδρίαση ἔγινε στις 11 Νοεμβρίου τοῦ 1821³⁵. Σ' αὐτὴν μίλησε ὁ Johann Heinrich Bremi πού ἐξελέγη ἀργότερα Πρόεδρος καὶ πού ἦταν καθηγητὴς γυμνασίου καὶ καθηγητὴς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὴν ἐκεῖ Σχολὴ Ἐπιστημόνων.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαίας Φιλολογίας Johann Kaspar Orelli καὶ ὁ Konrad Melchior Hirzel ποὺ ἦταν Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης καὶ Ἀστυνομίας, ἐξελέγησαν ὡς γραμματεῖς, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ νεαρὸς νομικὸς David Ulrich ποὺ ἀνέπτυξε πλούσια δράση.

Στὶς 16 Νοεμβρίου τοῦ 1821 δημοσιεύθηκε στὴν ἔφημερίδα *Freitagszeitung* ποὺ ἔβγαζε ὁ David Bürglei ὀλόκληρος ὁ λόγος τοῦ Bremi καθὼς καὶ ὁ κατάλογος μὲ τὰ 47 πρῶτα μέλη τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου, ὀλόκληρη τὴν πνευματικὴ ἀφρόκρεμα τῆς Ζυρίχης.

Ἡ τοπικὴ Κυβέρνηση θορυβήθηκε πολὺ καὶ ἔστειλε στὸ Κομιτάτο ἔγγραφο ὑπογραμμένον ἀπὸ τὸν Landolt, γραμματέα τῆς πόλεως τῆς Ζυρίχης, ποὺ τοὺς ἔλεγε νὰ προσέξουν πολὺ μήπως ὁ καινούργιος αὐτὸς σύλλογος ξεπεράσει τὰ ὄρια ἐνὸς ἰδιωτικοῦ συλλόγου καὶ βλάψει τὸ Κράτος. Συγχρόνως δόθηκε διαταγὴ στὸν Πρόεδρο Bremi νὰ δημοσιεύσει πῶς: «ὁ Σύλλογος ἔχει μόνον σκοπὸν νὰ βοηθήσει τοὺς πτωχοὺς καὶ ἔχοντας ἀνάγκην Ἑλλήνας». Ὁ Bremi δημοσίευσε στὶς 24 Νοεμβρίου τοῦ 1821, στὴν ἔφημερίδα *Neue Zuericher Zeitung*, πῶς τὸ Σωματεῖο του δὲν ἔχει πολιτικὸ σκοπὸ. Μὰ ὅλες αὐτὲς οἱ διάφορες δημοσιεύσεις καὶ ὁ θόρυβος ποὺ δημιουργήθηκε βοήθησαν νὰ γίνῃ ἀκόμα πιὸ γνωστὸ τὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο.

Μερικὲς ἔφημερίδες ἀντιδράσανε ὅπως καὶ τὸ ἐπίσημο κράτος.

Στὴν ἑλβετικὴ ἔφημερίδα «*Schweizer Bote*» Νο 37 τῆς 13ης Σεπτεμβρίου 1821, ὑπάρχει ἓνα ἄρθρο ποὺ γράφει πῶς ἔχει γίνῃ τῆς μόδας νὰ πηγαίνουν μερικοὶ σὲ διάφορα ξένα κράτη γιὰ νὰ πολεμήσουν, ἢ γιὰ νὰ κάνουν πλιάτσικο ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τυχοδιωκτισμὸ. Ἡ ἔφημερίδα συμβουλεύει τοὺς Ἑλβετοὺς νὰ μὴ πάνε στὴν Ἑλλάδα, γιατί οἱ Ἕλληνες δὲν τοὺς χρειάζονται, ἀφοῦ μάλιστα δὲν ξέρουν καὶ τὴ γλῶσσα τους. Γιὰ ἓναν τέτοιο πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων χρειάζονται μεγάλοι στρατοὶ ὅπως ὁ Αὐστριακὸς ἢ ὁ Ρωσικὸς. Ἄλλωστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ὅταν πολεμοῦσαν γιὰ τὴν ἐλευθερία

τους δὲν ζήτησαν τὴ βοήθεια κανενός. «Βέβαια, συνεχίζει τὸ ἄρθρο, στὶς σκέψεις αὐτὲς τοῦ λαοῦ μας βλέπει κανεὶς τὴν ἀγάπη γιὰ ἐλευθερία, δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια, πράγματα ποὺ μερικοὶ κύριοι τὰ φοβοῦνται σὰν φαντάσματα, ἀλλὰ δὲν μποροῦν ν' ἀντιδράσουν σωστά. Ἐμεῖς οἱ Ἑλβετοὶ βέβαια ἔχομε εἰρήνη, ἀλλὰ γύρω μας βράζει τὸ καζάνι». Τελικὰ ἡ ἔφημερίδα συμβουλεύει τοὺς Ἑλβετοὺς νὰ μὴ δίνουν οὔτε χρήματα γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγιοῦ, γράφει ὁ Rothpletz³⁶ οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι τριπλασίασαν τὶς προσπάθειές τους.

Ἐπὶ κεφαλῆς εἶναι τώρα ἡ Γενεύη, ὅπου πρόεδρος εἶναι ὁ πολὺ δραστήριος Jean Gabriel Eynard³⁴.

Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καμιὰ πόλη ποὺ νὰ μὴν ἔχουν δημιουργηθεῖ ὑποπρακτορεῖα τῶν κεντρικῶν συλλόγων καὶ σὲ κανένα μέρος δὲν κυριαρχοῦν ἀντίθετες ἀπόψεις. Ἐνα τεράστιο κίνημα ξεσήκωσε καὶ ἔνωσε ὅλον τὸν κόσμον ποὺ δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μετὰ τὴν πολιτικὴ. Ἦταν μιὰ ἔνωση καθαρὰ ἠθικοθρησκευτικὴ ποὺ κινητοποίησε ἀνθρώπους ὅλων τῶν λαῶν.

Πολὺ γρήγορα οἱ κρατικὲς ἀντιζηλιές ἐξαφανίστηκαν καὶ ὁ Eynard εἶναι τώρα ὁ μοναδικὸς ἡγέτης ποὺ ἐμπιστεύονται ὅλοι οἱ σύλλογοι.

Στὴν Ἀγγλία ἡ ἐπίδραση τοῦ ἀντιδραστικοῦ Κάστλρη, οἱ διογκωμένες πληροφορίες γιὰ τὶς σφαγὲς τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ ἀνησυχία γιὰ τὸ ἐμπόριο στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο καὶ διάφοροι ἄλλοι λόγοι, ἐμπόδισαν στὴν ἀρχὴ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς φιλελληνικῆς κινήσεως. Ἀπὸ τὸ 1823 ὅμως, μετὰ τὴν αὐτοκτονία τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Κάστλρη καὶ τὴν τοποθέτηση στὸ πόστο αὐτὸ τοῦ φιλελεύθερου Κάνιγκ, τὰ πράγματα ἄλλαξαν ριζικά.

Στὴ Γαλλία δὲν ἔγινε ἐπίσης νωρὶς τὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο. Στὴν Ἑλλάδα τὸ πρωτομάθαν ἀπὸ ἓνα γράμμα ἀπὸ τὴ Μασαλλία πρὸς τὸν κ. Κ.Δ., ποὺ γράφει ὅτι στὶς 10 Μαρτίου τοῦ 1825 στὸ Παρίσι ἔγινε τὸ πρῶτο Φιλελληνικὸ Κομιτάτο. (Ἑλληνικὰ Χρονικά)³⁷. Ἐπίσημες εἰδήσεις ἤρθαν ἀργό-

τερα. Έτσι στο φύλλο τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν³⁷, εἶναι γραμμένη ἡ εἶδηση, στὰ νέα τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅτι ἐγινε ἓνα γαλλικὸ φιλελληνικὸ κομιτάτο. Ἀπὸ κάτω δημοσιεύει «τὸν κατάλογο τῶν μελῶν ὅσα συνιστοῦν τὴν προσωρινὴν ἐπιτροπὴν».

Ὁ Κ. Α. Στασινόπουλος³⁸ ἀναφέρει πῶς στὸ Μεσολόγγι ἐγινε ἀργότερα ἓνα γενικὸ Κομιτάτο μὲ πρόεδρο τὸν Συνταγματάρχη Μαρκήσιο Μπελλιέ ντὲ Λουναί. Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος³⁹ γράφει πῶς αὐτὸ τὸ Κομιτάτο ἐγινε ὕστερα ἀπὸ ἐνεργεῖες τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ζυρίχης. Τὰ ἄλλα μέλη τοῦ Κομιτάτου αὐτοῦ ἦταν ὁ Συνταγματάρχης Στάνχοπ, ὁ L. A. Kolbe καὶ ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ.

Σκοπὸς τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν νὰ βοηθήσει τοὺς σκόρπιους καὶ ταλαιπωρημένους 50 Γερμανοὺς καὶ Ἑλβετοὺς φιλέλληνες ποὺ βρισκόνταν ἐδῶ κι ἐκεῖ.

Ὁ Rothpletz, γράφει στὸ βιβλίο του (σελ. 14-15), πῶς ἡ Γενικὴ αὐτὴ Ἐπιτροπὴ, στὴ δεύτερη συνεδρίασί της στὶς 17 Δεκεμβρίου τοῦ 1823 ἀνάθεσε τὴν ἐκκαθάριση τῶν ὑπολειμμάτων τῶν λογαριασμῶν ἀπὸ τὰ χρήματα τῶν φιλελλήνων ἀπ' τὴν Γερμανία καὶ Ἑλβετία στὸν Ἰ.Ἰ. Μάγερ⁴⁰.

ΤΟ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΟΜΙΤΑΤΟ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ

Τὸ Κομιτάτο αὐτὸ πρόσφερε ιδιαίτερα μεγάλη βοήθεια στὸ Μεσολόγγι ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα μέρη. Μὲ τὰ καινούργια πιεστήρια ποὺ τοῦ χάρισε, ποὺ ἦταν τελειοποιημένα καὶ εὐκόλα στὴ χρήση, μπόρεσαν καὶ κυκλοφόρησαν τότε οἱ πρώτες ἐφημερίδες, βιβλία καὶ διάφορα ἄλλα ἔντυπα.

Ὁ Π. Κανελλόπουλος⁴¹ γράφει: «Ἀπὸ τὸ Γενάρη τοῦ 1823 ἀρχίσανε στὸ Λονδίνο συνεννοήσεις μερικῶν Φιλελλήνων. Θέλανε νὰ συστήσουν, μιὰ ἐπιτροπὴ ποὺ θὰ βοηθοῦσε στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων. Στις 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1823 ἔγινε ἡ πρώτη συνεδρίαση καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ πῆρε τὸ ὄνομα «London Greek Committee». Τὰ ἰδρυτικὰ της μέλη ἦταν 26 καὶ στις 3 Μαρτίου κυκλοφόρησε τὴν πρώτη της διακήρυξη ποὺ εἶχε ὑπογράψει σὰν γραμματέας ὁ Sir John Bowring (1792-1872) γλωσσολόγος καὶ συγγραφέας. Ἀκόμα ἔχουν ὑπογράψει καὶ 16 μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, ὁ Χόπχαουζ ποὺ ἦταν συμμαθητὴς τοῦ Λόρδου Βύρωνα στὸ Καίμπριτζ καὶ εἶχε ἔρθει μαζί του στὸ πρῶτο του ταξίδι στὴν Ἑλλάδα, καὶ ποὺ ἔγινε τὸ 1851 Λόρδος John Cam Horseshoe Baron - Lord Broughton, καθὼς καὶ ὁ Jeremy Bentham (1748-1832), γνωστὸς ἀπὸ τὴν πρωτότυπη μελέτη του γιὰ τὴν: «Ἠθικὴ τοῦ Οἰκονομικοῦ καὶ Πολιτικοῦ Φιλελευθερισμοῦ» καὶ γιὰ τὴ χρησιμοποίησή γιὰ πρώτη φορὰ τοῦ ὄρου «Utilitarianism» (ὠφελιμισμός). Εἶχε ὑπογράψει ἀκόμα καὶ ὁ ποιητὴς καὶ κριτικὸς Thomas Campbell (1777-1844) καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἀργότερα ἔγινε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὁ διάσημος οἰκονομολόγος David Ricardo (1772-1823) καθὼς καὶ ὁ

ποιητής Thomas Moore, ὁ τραπεζίτης Samuel Rogers (1763-1855) καὶ τέλος ὁ Συνταγματάρχης Λ. Στάνχοπ πού ἔφερε καὶ τὰ πιεστήρια στὸ Μεσολόγγι.

Ὁ Στάνχοπ ἦταν γιὸς τοῦ Charles Stanhope (1753-1829) 3rd Earl of Harrington καὶ γεννήθηκε στὸ Δουβλίνο τὸν Νοέμβριο τοῦ 1784.

Τὸ 1799, πολὺς νέος ἀκόμα, σὰν μικρότερος γιὸς λόρδου, μπῆκε στὸ στρατό, ὅπως ἦταν τότε ἡ συνήθεια. Τὸ 1851, μετὰ τὸν θάνατο τῶν ἀδελφῶν του κληρονόμησε τὸν τίτλο Leicester Fitzgerald Stanhope 5th Earl of Harrington (1784-1862).

Ἀργότερα, μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς ἔγινε καὶ ὁ Κάπταιν Edward Blaquiere⁴². Ἡ κ. Φανή - Μαρία Τσιγκάνου⁴³ γράφει γι' αὐτὸν πὼς κάποτε ὁμολόγησε ὅτι βοήθησε τοὺς Ἕλληνες «ὀρμώμενος ἐξ ἴσου ἀπὸ ἓνα θρησκευτικὸ συναίσθημα ὄσο καὶ ἀπὸ τὴν αἴσθησι τῆς ὑποχρέωσης πρὸς τοὺς προγόνους τους».

Μέχρι τὸ τέλος τοῦ χρόνου τὰ μέλη εἶχαν γίνει 85 μὲ πρόεδρο τὸ Λόρδο Erskin.

Ὅλοι ἦταν Οὐίγιοι καὶ Ριζοσπάστες καὶ ἓνας μονάχα ἦταν Τόρις.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1823 ἔστειλαν τὸν Κάπταιν Μπλάκιερ στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, γιὰ νὰ δεῖ κυρίως ποιὰ ἦταν ἡ κατάσταση στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ Κομιτάτο, σὲ μιὰ ἐπίσημη συνεδρίασή του, ἀνακήρυξε ὁμόφωνα ὡς μέλος του καὶ τὸν Λόρδο Βύρωνα πού βρισκόταν τότε στὴ Γένοβα. Ὁ Χόπχάουζ παρακάλεσε τὸν Blaquiere νὰ περάσει ἀπὸ κεῖ, νὰ δεῖ τὸν Βύρωνα καὶ νὰ τοῦ παραδώσει τὸ γράμμα τοῦ Κομιτάτου πού τοῦ γνωστοποιῶσε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση. Σ' αὐτὸ τὸ γράμμα τοῦ πρότειναν ἀκόμα νὰ κατεβεῖ καὶ αὐτὸς στὴν Ἑλλάδα, πράγμα πού θὰ ἀποτελοῦσε μεγάλη ἠθικὴ ὑποστήριξη γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ ἀγώνας τους ἔτσι θὰ ἔβγαινε ἀπ' τὰ στενά του ὄρια καὶ θὰ γινόταν αἰώνιο καὶ πανανθρώπινο σύμβολο τῆς πάλης τῶν φιλελεύθερων ἀνθρώπων⁴⁴.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση εἶχε ἀποφασίσει νὰ ζητήσει δάνειο ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἀγῶνα.

Σὰν ἀπέτυχε ἡ πρώτη της προσπάθεια, ἔστειλε τὸν Ἄνδρέα Λουριώτη στὴν Ἱταλία, τὴ Γαλλία, τὴν Πορτογαλλία καὶ τελικὰ στὴ Μαδρίτη, μὰ πουθενὰ δὲν ἔδειξαν ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ αἴτημά της.

Ὁ Λουριώτης ἐτοιμαζόταν νὰ γυρίσει στὴν Ἑλλάδα μὲ ἄδεια χέρια ὅταν τὸν πλησίασε κάποιος Ἴρλανδὸς, ὁ Edward Blaquiere⁴² ποὺ τὸν διαβεβαίωσε πὼς μπορεῖ νὰ βρεῖ ἄφθονα χρήματα στὴν Ἀγγλία, ὅπου εἶχε ἰσχυροὺς φίλους πρόθυμους νὰ βοηθήσουν. Ὁ Λουριώτης, ἐνθουσιασμένος ἀπ' τὴν τύχαιά, ὅπως νόμιζε, αὐτὴ γνωριμία, φεύγει γιὰ τὸ Λονδίνο μαζί μὲ τὸν Ἴρλανδὸ στὰ τέλη Ἰανουαρίου τοῦ 1823⁴⁶.

Στὸ Λονδίνο ὁ Blaquiere φέρνει τὸν Λουριώτη σὲ ἐπαφή⁴⁷ μὲ τὸν John Bowring⁴⁸ ἐνῶ σὲ λίγες μέρες γίνεται ἡ πρώτη συνεδρίαση τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου.

Ἡ πρώτη διακήρυξη γίνεται στὶς 3 Μαρτίου καὶ ἀποφασίζεται νὰ δοθεῖ τὸ δάνειο στὴν Ἑλλάδα.

Ὅπως πολὺ σωστὰ παρατηρεῖ ὁ κ. Κ. Σιμόπουλος⁴⁵, αὐτὴ ἡ ξαφνικὴ ἴδρυση τοῦ Κομιτάτου καὶ ἡ ἔγκριση τοῦ δανείου ποὺ ἀκολούθησε σὲ λίγες μέρες πρέπει νὰ εἶναι γεγονότα ποὺ συνδέονται μεταξύ τους.

Μπορεῖ τὰ ἐλατήρια νὰ ἦταν οἰκονομικὰ συμφέροντα, ὅμως ἡ ἀγγλικὴ διπλωματία τὰ ἐξυπηρέτησε πολὺ⁴⁹.

Τὸ φιλελληνικὸ Κομιτάτο, οἱ μυστικὲς ὑπηρεσίες, οἱ ἐθελοντὲς καὶ κυρίως ὁ Βύρων, ἀποτελοῦσαν πιόνια στὴν πολιτικὴ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Κάνινγκ.

Γιὰ νὰ γίνει πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἡ διεΐσδυση στὴν Ἑλλάδα ἐπιστρατεύτηκαν ὅλα τὰ μέσα καὶ γιὰ τὸν θρησκευτικὸ προσηλυτισμὸ χρησιμοποιήθηκαν ἀκόμα καὶ οἱ βιβλικὲς ἐταιρίες. Τὸ στρατηγεῖο τῶν μισιοναρίων τῆς Μάλτας κινητοποιήθηκε καὶ ἔστειλε ἀμέσως στὴν Ἑλλάδα ὀλόκληρο φορτίο ἀπὸ προπαγανδιστικὰ φυλλάδια. Ὁ Ἄγγλος στρατιωτικὸς γιατρὸς Kennedy ἀνέλαβε τὴ διακίνηση τοῦ ἐντυπου ὑλικοῦ.

Ὁ Kennedy ποὺ ἦταν καλβινιστὴς καὶ γνώριζε τὸν Βύ-

ρωνα ἀπ' τὴν Κεφαλονιά, προσπαθοῦσε πάντοτε νὰ προσηλυτίσει καὶ ἄλλους στὸν προτεσταντισμὸ του. (Rowland E. Prothero⁵⁰). Ἐλεγε γιὰ τὸν Βύρωνα, ποῦ ἦταν βαθὺς γνώστης τῶν Γραφῶν, πὼς ἦταν πιὸ ἐνημερωμένος ἀπ' αὐτὸν στοὺς θρησκευτικούς συγγραφεῖς καὶ τὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη⁵¹.

Ἡ Ἀγγλία ἔστειλε ἀκόμα καὶ ἱεραποστόλους στὴν Ἑλλάδα γιὰτι ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη της, νὰ υἱοθετήσουμε καὶ τὸν ἀγγλικὸ τρόπο χριστιανικῆς ζωῆς. Πρῶτος ἱεραπόστολος, ὕστερα ἀπὸ πρόταση τοῦ Στάνχοπ, ἦρθε τὸ 1824 ὁ Samuel Sheridan Wilson ποῦ ἦταν προσηλυτιστής, προπαγανδιστής καὶ πληροφοριοδότης⁵².

Τὸ φιλελληνικὸ Κομιτάτο σὲ μιὰ ἀποστολὴ του στὸ Μεσολόγγι ἔστειλε καὶ ἓνα ὀλόκληρο φορτίο κιβώτια μὲ Εὐαγγέλια μεταφρασμένα στὰ νεοελληνικά, ποῦ τὴ διανομὴ τους ἀνέλαβε ὁ πυροτεχνουργὸς καὶ βοηθὸς τοῦ William Pargy, Brownhill μὲ 20 λίρες μισθὸ⁵³.

Τὸ φιλελληνικὸ Κομιτάτο ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση τῶν Ἑλλήνων, μὰ οἱ βιβλικές ἐταιρίες, γιὰ τὴν ἀπολύτρωσή τους ἀπὸ τὴν «Αἰρετικὴ Ὁρθόδοξία».

Ὅταν ὁ Brownhill ἐγκατέλειψε τὸ Μεσολόγγι, ἀνέλαβε μὲ ζῆλο ὁ ἴδιος ὁ Βύρων τὴ διανομὴ τῶν Εὐαγγελίων καὶ προπαγανδιστικῶν φυλλαδίων.

Ὁ γιατρὸς Julius Millingen στὶς σελίδες 19-20 τοῦ βιβλίου του γράφει: «Ἀκόμα καὶ ὁ Μάγερ, ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» φιλοτιμήθηκε νὰ συμβάλει στὴ διανομὴ τοῦ προπαγανδιστικοῦ προτεσταντικοῦ ὑλικοῦ⁵⁴.

Γιὰ δυὸ χρόνια ἡ ἐπίσημη ἀγγλικὴ διπλωματία κρατοῦσε καθαρὰ ἐχθρικὴ στάση, μὲ τὴν ἀνάληψη ὁμοῦ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπὸ τὸν Κάνιγκ, ὅπως καὶ πάλι ἀνέφερα, τὰ πράγματα ἄλλαξαν.

Στις 25 Μαρτίου τοῦ 1823, ὅπως γράφει ὁ Δ. Κόκκινος⁵⁵ ἡ Ἀγγλία ἀνακηρύχθηκε οὐδέτερη ἀπέναντι τῶν ἐμπολέμων Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, πράγμα ποῦ ἐπέτρεψε στὸ ἑλληνικὸ ναυτικὸ τὸν ἀποκλεισμὸ τουρκικῶν φρουριῶν καὶ λιμένων.

Ὑστερα ἀπ' αὐτὰ τὰ εὐνοϊκὰ γεγονότα, ὁ Blaquiere, σὰν

ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀγγλικοῦ Κομιτάτου, φεύγει μαζί με τὸν Ν. Λουριώτη γιὰ νὰ δεῖ πῶς ἔχουν τὰ πράγματα στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐνημερώσει τὸ Κομιτάτο. Ξεκίνησε ἀπ' τὸ Λονδίνο στίς 14 Μαρτίου τοῦ 1823⁵⁶ καὶ πῆγε πρῶτα στὴν Πελοπόννησο ποὺ ἦταν σχεδὸν πιά ὅλη ἐλεύθερη. Ἔτσι μπόρεσε νὰ κάνει μιὰ μεγάλη περιοδεία. Στὴ Τριπολιτσὰ ἔφτασε στίς 30 Μαρτίου τοῦ 1823⁵⁷ ποὺ ἦταν ἡ ἔδρα τῆς κοινοβουλευτικῆς, ὅπως τοῦ τὴν παρουσίασαν, κυβερνήσεως⁵⁸.

Ὁ Blaquierε ἔστειλε μιὰ πολὺ εὐνοϊκὴ ἔκθεση στὸ Λονδίνο γιὰ τὴν κατάσταση στὴν Ἑλλάδα⁵⁹ καὶ ἔτσι τὸ Κομιτάτο ἄρχισε τὴ δράση του.

Ὅργάνωσε τὴν πρώτη ἀποστολὴ ἀπὸ δυὸ καινούργια καὶ συμπληρωμένα τυπογραφεῖα, δυὸ λιθογραφεῖα καὶ διάφορα ἄλλα πράγματα ποὺ ἀνέθεσε στὸν σαραντάχρονο Συνταγματάρχη Στάνχοπ νὰ τὰ φέρι στὴν Ἑλλάδα⁶⁰. Ὁ Στάνχοπ εἶχε ἀναλάβει ξανὰ μιὰ παρόμοια ἀποστολὴ στὴν Ἰνδία με μεγάλη ἐπιτυχία καὶ θεωρήθηκε ὁ πιὸ κατάλληλος γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ταυτόχρονα, στὸ Κομιτάτο ἄρχισε ἡ προετοιμασία καὶ οἱ διατυπώσεις γιὰ τὴν παροχὴ τοῦ δανείου πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ο ΣΤΑΝΧΟΠ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ὁ Στάνχοπ ἐρχόταν στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ προσφέρει στοὺς Ἕλληνας τὰ ἀγαθὰ τοῦ Ὀφελιμιστικοῦ Φιλελευθερισμοῦ, σὰν φανατικὸς ὁπαδὸς ποῦ ἦταν τοῦ Μπένθαμ. Ἦθελε νὰ ἐγκαταστήσει τυπογραφεῖα, νὰ προωθήσει τὴν ἐλευθεροτυπία, νὰ καθιερώσει καθολικὴ ἐκπαίδευση καὶ νὰ ὀργανώσει ταχυδρομεῖα, δικαστήρια καὶ τὴν κοινωνικὴ πρόνοια.

Ὁ κυριότερος ὁμως σκοπὸς τοῦ ἦταν νὰ διαδώσει τὴ «Βίβλο»⁶¹... Ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1823 καὶ πῆγε πρῶτα στὴ Γερμανία, τὴν Ἑλβετία καὶ τελευταῖα στὴν Ἰταλία⁶². Στόχος τοῦ ἦταν νὰ συνεννοηθεῖ μὲ τὰ διάφορα φιλελληνικὰ Κομιτάτα γιὰ νὰ συντονιστοῦν οἱ κοινὲς ἐνέργειες. Ἔτσι πῆγε πρῶτα στὸ Hofwyl ὅπου συνάντησε τὸν διάσημο παιδαγωγὸ Επ. Fellenberg.

Στις 12 Ὀκτωβρίου συνάντησε στὴ Λωζάνη τὸν Καποδίστρια⁶³ καὶ τὴν ἐπομένη εἶχε ἀλλεπάλληλες συσκέψεις μὲ τὸν φιλόσοφο Etienne Dumont, τὸν Dufour καὶ τὸν πάστορα L. Luetscher ποῦ ἦταν πρόεδρος τῆς Φιλελληνικῆς Ἑταιρίας τῆς Γενεύης.

Ὅταν ὁ Στάνχοπ ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα πῆγε πρῶτα στὴν Κεφαλονιά ὅπου ἔφτασε στίς 22 Νοεμβρίου.

Ἐστερα ἀπὸ συνεννόηση μὲ τὸν Λόρδο Βύρωνα ἄφησε ἐκεῖ τὰ τυπογραφεῖα καὶ τὰ λιθογραφεῖα καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἐφόδια γιὰ νὰ τὰ μεταφέρει ἀργότερα ὁ Βύρων.

Σύμφωνα μὲ τὸ κοινὸ σχέδιο, ὁ Στάνχοπ ἔπρεπε πρῶτα νὰ πάει στὴν ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως, στὴν Πελοπόννησο, γιὰ νὰ μεταφέρει τίς ἀπόψεις τοῦ Κομιτάτου καὶ τοῦ Λόρδου Βύ-

ρωνος, κυρίως όμως για να αντιληφθεί ποιά ήταν ακριβώς η κατάσταση.

Ο Λόρδος Βύρων, που στο μεταξύ είχε μάθει πώς οι Έλληνες είχαν αρχίσει να διαφωνούν μεταξύ τους, είχε εφοδιάσει τον Στάνχοπ με συστατικά γράμματα, παρ' όλο που εκείνος είχε από την Άγγλία τα πιστοποιητικά του ως αντιπροσώπου του Κομιτάτου.

Όταν ο Στάνχοπ έφτασε στη Ζάκυνθο έμαθε πώς ο έλλη-νικός στόλος, φεύγοντας από την Ύδρα, είχε πάει στο Μεσο-λόγγι. Μαζί ταξίδευε και ο Άλ. Μαυροκορδάτος, παλιός φί-λος του Βύρωνα από την Πίζα, και έτσι ο Στάνχοπ, ύστερα από συνεννόηση με τον Βύρωνα, άλλαξε το πρόγραμμά του και κατευθύνθηκε στο Μεσολόγγι όπου έφτασε την 1/13 Δε-κεμβρίου του 1823.

Στην απόφασή του αυτή είχε επηρεαστεί και από τον Πραϊδη που είχε συναντήσει στο Άργοςτόλι και που ήταν γραμματέας του Άλ. Μαυροκορδάτου⁶⁴.

Την ίδια μέρα που έφτασε ο Στάνχοπ στο Μεσολόγγι ήρ-θε σε συνεννόηση με τον Άλ. Μαυροκορδάτο και του εξήγη-σε το σκοπό του έρχομού του. Ο Μαυροκορδάτος του υποσχέθηκε κάθε δυνατή βοήθεια και του πρότεινε για διευ-θυντή του τυπογραφείου τον Έλβετο Ιωάννη - Ιάκωβο Μά-γερ που οι Μεσολογγίτες φώναζαν «ο Σβίτσερος», για την Έλβετική του προέλευση.

ΤΑ ΝΕΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ ΣΤΗΝ ΕΛΒΕΤΙΑ

Οί πληροφορίες γιά τὰ νεανικά χρόνια τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ στήν Ἑλβετία ἀπό ἑλληνικές πηγές πού ἀναφέρει ὁ Γ. Δροσίνης⁶⁵ εἶναι πολὺ φτωχές.

Ὅταν ἐπρόκειτο νὰ γίνουν οἱ γιορτὲς γιά τὴν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Μάγερ, ὁ τότε Δήμαρχος Μεσολογίου κ. Χρῆστος Εὐαγγελάτος, ζήτησε ἐπίσημες πληροφορίες ἀπὸ τὸ Καντόνι τῆς Ζυρίχης.

Τοῦ ἀπάντησαν στίς 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1926⁶⁶ καὶ τοῦ σύστησαν νὰ διαβάσει τὸ βιβλίον τοῦ Ἀλφρέδου Στέρν³⁵ καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ ἄρθρα τῆς Νέας Ἐφημερίδος τῆς Ζυρίχης τοῦ 1821, σελίδες 137, 138 καὶ 154.

Οἱ πληροφορίες πού συγκεντρώθηκαν τότε δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Χρῆστο Εὐαγγελάτο⁶⁷ καὶ τὸν Γ. Δροσίνη,⁶⁵ μὰ τίς βρῆκα ἑλλειπεῖς καὶ μερικὲς μάλιστα ἀντιφατικές. Ἔτσι πῆγα μόνος μου στὴ Ζυρίχη ἀπὸ ὄπου, χάρη στὴν προθυμία, τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν ὑπαλλήλων τῶν ἀρχαίων παλαιῶν ἐφημερίδων, τῶν κρατικῶν ἀρχείων τῆς ἀστυνομίας καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα βιβλία τῆς κρατικῆς βιβλιοθήκης, μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω ἄφθονο νέο ὕλικὸ καὶ νὰ συμπληρώσω καὶ διορθώσω ὀρισμέ ες παλαιότερες πληροφορίες⁶⁸.

Ἡ μελέτη μου αὐτὴ μὲ ὀδήγησε στὸ παρακάτω συμπέρασμα.

Ὁ πατέρας τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ λεγόταν Johannes Mayer καὶ εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1769 στὸ Schöflisdorf (Καντόνι Ζυρίχης). Εἶχε σπουδάσει στὸ Tübingen ἱατρικὴ καὶ ἀφοῦ ὑπέβαλε μιὰ διατριβὴ γραμμένη στὰ λατινικὰ πῆρε τὸν τίτλον τοῦ Δόκτορα,

δὲν ἐξάσκησε ὁμως τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ ἀλλὰ τοῦ φαρμακοποιοῦ, ὕστερα ἀπὸ εἰδικὴ ἄδεια. Στις 30 Ἰουλίου τοῦ 1798 παντρεύτηκε τὴν Elisabeth Bruppacher πού εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1761 καὶ καταγόταν ἀπὸ τὸ Schwamendingen (Καντόνι Ζυρίχης) ὅπου καὶ ἔγινε ὁ γάμος.

Τὸ ζευγάρι, μετὰ τὸν γάμο του ἐγκαταστάθηκε στὴ Ζυρίχη.

Ἐκ τῶν γάμο αὐτὸν γεννήθηκαν δυὸ ἀγόρια, ὁ Ἰωάννης - Ἰάκωβος καὶ ὁ νεώτερος πού λεγόταν κι αὐτὸς Johannes.

Ἡ Ἐλισάβετ Μάγερ πέθανε στὶς 16 Νοεμβρίου τοῦ 1809 καὶ ἀργότερα ὁ Δρ. Μάγερ ξαναπαντρεύτηκε μὲ τὴν Ἄννα, τὸ γένος Anders, κόρη ἑνὸς διάσημου χειρουργοῦ.

Ὁ πρωτότοκος Ἰωάννης - Ἰάκωβος γεννήθηκε στὴ Ζυρίχη στὶς 30 Δεκεμβρίου τοῦ 1798 καὶ τὴν ἐπομένη βαφτίστηκε στὴν ἐκκλησία τῆς κοινότητος Grossmünster.

Στὸ σχολεῖο πού τελείωσε ἀναφέρεται σὰν «ἐξαιρετικὰ ἐπιμελής καὶ ὑπάκοος μαθητής», μὰ γρήγορα φεύγει ἀπ' τὸ πατρικὸ σπίτι, ὅπου φαίνεται πὼς δὲν τὰ πῆγαινε πολὺ καλὰ μὲ τὴ μητριά του καὶ ἐγκαθίσταται στὸ Vevey. Ἐκεῖ ἐργάζεται σ' ἕνα φαρμακεῖο γιὰ νὰ μάθει τὴν τέχνη, μιά καὶ τότε οἱ φαρμακοποιοὶ δὲν σπούδαζαν στὰ πανεπιστήμια ἀλλὰ μάθαιναν τὴν φαρμακευτικὴ ἐμπειρικά, δουλεύοντας σὲ φαρμακεῖα. Ὑστερα ἀπὸ ὀρισμένα χρόνια ἔδιναν ἐξετάσεις σὲ εἰδικὴ ὑγειονομικὴ ἐπιτροπὴ καὶ ἔπαιρναν τὴν ἄδεια ἐξασκήσεως τοῦ ἐπαγγέλματος. Οἱ ἄδειες αὐτὲς καθιερώθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Πρωσία, τὸ 1791⁶⁹.

Ἡ φαρμακευτικὴ, ὅπως εἶναι γνωστό, καθιερώθηκε σὰν ξεχωριστὴ ἐπιστῆμη μετὰ τὸ Συνέδριο τοῦ Ἀμβούργου πού ἔγινε στὶς 20 Νοεμβρίου τοῦ 1830.

Σὰν πέρασε λίγος καιρὸς ὁ νεαρὸς Μάγερ φεύγει ἀπ' τὸ Vevey καὶ πηγαίνει στὸ Lögach ὅπου ὑπηρετεῖ ὡς βοηθὸς φαρμακεῖου. Τὸν Ὀκτώβριο ὁμως τοῦ 1816 φεύγει καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ ἐγκαθίσταται στὸ Dätlikon (Καντόνι Ζυρίχης). Τὴν ἴδια χρονιά ὁ πατέρας του ἐγκαταλείπει τὴ Ζυρίχη καὶ ἐγκαθί-

σταται στο Elgg (Καντόνι Ζυρίχης).

Ὁ νεαρός, μόλις δεκαεπτάχρονος, Ἰωάννης - Ἰάκωβος, παντρεύτηκε στις 4 Ἀπριλίου τοῦ 1817 τὴν Salomea Staub πού καταγόταν ἀπὸ τὸ Hombrechtikon ὅπου ἔγινε καὶ ὁ γάμος, πού ὁμως κρίθηκε πολὺ λίγο.

Τὸ νιόπαντρο ζευγάρι ἐγκαταστάθηκε στὸ Dätlikon ὅπου εἶχε μείνει ξανά ὁ Μάγερ, μὰ τὸ ἴδιο κι ὄλας καλοκαίρι ἐγκαταλείπει τὴ νεαρὴ γυναίκα του καὶ πηγαίνει στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ, παρὰβρέθηκε στὴ νεκροψία τῆς διάσημης κυρίας Stael πού διενεργήθηκε ἀπὸ τὸν Δρ. Friedländer στις 14 Ἰουλίου τοῦ 1817, ὅπως ἀλεκάλυψε ὁ ἴδιος ἀργότερα, στὸ Μεσολόγγι, τὴν ὥρα τῆς νεκροψίας τοῦ Λόρδου Βύρωνα.

Ἡ ἐγκαταλειμμένη γυναίκα του τὴν 1η Ἰουνίου τοῦ 1818 ἐγκαταστάθηκε στὸ Winterthur καὶ ἓνα μῆνα περίπου ἀργότερα, δηλαδὴ στις 2 Ἰουλίου ὑπέβαλε αἴτηση διαζυγίου κατηγορῶντας τὸν ἄντρα της γιὰ ἐπιπολαιότητα, σπατάλη, οἰκονομικὸ ναυάγιο καὶ τέλος, ἐγκατάλειψη.

Τὸ δικαστήριό ἔστειλε τρεῖς φορές πρόσκληση στὸν Ἰ. Ἰ. Μάγερ γιὰ τὴν δίκη τοῦ διαζυγίου του, στις 23 Ἰουλίου, στις 20 Αὐγούστου καὶ στις 3 Σεπτεμβρίου μὰ ἐκεῖνος οὔτε πού παρουσιάστηκε. Τότε τὸ δικαστήριό τὴν ἴδια μέρα, δηλαδὴ στις 3 Σεπτεμβρίου ἐξέδωσε τὸ διαζύγιο.

Ἀπὸ τὸν σύντρωμο αὐτὸ γάμο δὲν ὑπῆρξαν παιδιά.

Ὅταν ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ γύρισε ἀπ' τὸ Παρίσι ἔμεινε γιὰ λίγο στὸ Dätlikon καὶ μετὰ ἔφυγε γιὰ τὸ Frauenfeld.

Ὁ Μάγερ πέρασε μὲ ἐπιτυχία τις ἐξετάσεις στὸ Ὑγειονομικὸ Συμβούλιο τοῦ Turgauer καὶ πῆρε τὴν ἄδεια τῆς ἐξασκήσεως τῆς τέχνης τοῦ φαρμακοποιοῦ σ' αὐτὸ τὸ Καντόνι. Ἡ ἄδεια ἴσχυε μόνο γι' αὐτὸ τὸ Καντόνι γιατί ἦταν δευτέρου βαθμοῦ, ὅπως ἀναφέρεται στὴν ἐφημερίδα τοῦ Τουργκάου (Turgauer Zeitung) στὸ φύλλο τῆς 8 Νοεμβρίου τοῦ 1817.

Ὑστερα ἀπ' αὐτό, ὁ Μάγερ ἐγκαταστάθηκε στὸ Frauenfeld καὶ ἐργαζόταν ἐκεῖ, τὸν Μάιο ὁμως τοῦ 1818 ἔφυγε γιὰ τὸ Aargau ὅπου γιὰ πέντε μῆνες ἐργάστηκε στὸ φαρμακεῖο Imhof. Ἀπὸ κεῖ ἔχομε τὴν πληροφορία ὅτι «μὲ πίστη καὶ ἐπιμέλεια

ἐργαζόταν στὸ Χημικο-Φαρμακευτικὸ Τμῆμα τοῦ ἐν λόγῳ ἰδρύματος» ὡς προϊστάμενος.

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1818 ἀλλάζει πάλι ἀπόφαση καὶ φεύγει γιὰ τὴ Γερμανία ὅπου ἐγκαταστάθηκε στὸ Freiburg I/BR. Ἐκεῖ βρῆκε δουλειὰ σὰν βοηθὸς τοῦ κρατικοῦ συμβούλου καὶ φαρμακοποιοῦ Dr. Schmidt ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ ἐμπόριο φαρμακευτικῶν εἰδῶν. Ὁ Μάγερ ἐργάζεται ἐκεῖ πρὸς «εὐχαρίστησιν» τοῦ προϊσταμένου του. Τὸ 1919 ὁμοίως ἀλλάζει καὶ πάλι γνώμη καὶ στὶς 15 Μαΐου ἐγγράφεται στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Freiburg I/BR σὰν «φοιτητῆς τῆς ἰατρικῆς ποὺ κατὰγεται ἀπ' τὴ Ζυρίχη τῆς Ἑλβετίας».

Ὅταν, στὶς 17 Νοεμβρίου 1819 ἀρχίζει τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο, ὁ Μάγερ δὲν εἶναι πιά ἐγγεγραμμένος στὸ Πανεπιστήμιο γιατί πρὶν ἀπὸ ἓνα μῆνα ἔχει ἐξαφανιστεῖ κρυφὰ ἀπὸ τὸ Freiburg I/BR.

Σὲ λίγο ἀρχίζουν διάφορες καταγγελίες νὰ κατακλύζουν τὴ γραμματεία τοῦ Πανεπιστημίου μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ὁ Μάγερ χρωστοῦσε χρήματα σὲ διαφόρους. Τὸ Πανεπιστήμιο ἀναγκάζεται νὰ τὸν ἀποβάλει γιατί ὁ Μάγερ εἶναι ἄφαντος. Τὸ ἔγγραφο τῆς ἀποβολῆς του δημοσιεύθηκε στὶς 18 Μαΐου τοῦ 1820, γραμμένο στὰ λατινικά. Σὲ ἐλεύθερη μετάφραση λέει ὅτι: Ἄν τύχει κάποιος ἀπὸ τοὺς νέους, ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν ἀδιάκοπη ἐπιμέλειά του καὶ τὸν καλὸ του χαρακτήρα νὰ βρεθεῖ σὲ δύσκολη θέση ἀπὸ ἔλλειψη χρημάτων καὶ κινδυνεύει ὥστε νὰ μὴν φθάσει στὸ ποθητὸ τέλος διακόπτοντας τὶς σπουδές του ἃς γνωρίζει πὼς ὑπάρχουν διαθέσιμα βοηθήματα ποὺ προσφέρουν οἱ θεοσεβούμενοι πρόγονοί μας καὶ μᾶς τὰ ἐμπιστεύθηκαν γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζουμε τέτοιες δυσκολίες. Σὲ ἐκείνους ὁμοίως ποὺ χάνουν ἄδικα τὸν καιρὸ τους καὶ ποὺ ἐνῶ εἶναι φτωχοὶ παραστενοῦν τοὺς πλούσιους, κάνοντας κατάχρησιν τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν συμπολιτῶν τους, μὴ ἔχοντας τὰ μέσα νὰ δώσουν πίσω τὰ δανεικὰ ποὺ πῆραν, ἐπιβάλλουμε δικαιολογημένα τὶς τιμωρίες ποὺ προβλέπεται γιὰ τὸ δόλο καὶ τὴν ἀπάτη.

Τὸ Πανεπιστήμιο ταυτόχρονα ἀπευθύνθηκε στὴν πόλη

τῆς Ζυρίχης γιά νά ρωτήσῃ μήπως ὁ παπποῦς τοῦ κακοῦ αὐτοῦ φοιτητοῦ ἀπὸ τῆ μητέρα του κ. Johann Anders, χειροῦργος στὸ Amrisvil ἢ ὁ πατέρας του θὰ μπορούσαν νά ξοφλήσουν τὰ χρέη του. Ἡ ἀπάντηση τῆς πόλης τῆς Ζυρίχης πρὸς τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Freiburg ποὺ στάλθηκε στὶς 17 Ἰουνίου τοῦ 1820, ἦταν ὅτι ὁ παπποῦς μὲν τοῦ νεαροῦ φοιτητοῦ, δὲν ἔχει περιουσία, εἶναι γέρος καὶ δὲν ἐργάζεται πιά, ὁ δὲ πατέρας του δῆλωσε πὼς ἔχει πληρώσει πολλὰ ἤδη καὶ ἀδυνατεῖ νά δώσει ἄλλα.

Ὑστερα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπάντηση τῆς Ζυρίχης, τὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Freiburg ἀναγκάστηκε, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό του, νά δημοσιεύσει στὴν ἐφημερίδα τῆς Ζυρίχης τὴν ἀποβολὴ ποὺ εἶχε ἐπιβάλλει στὸν Ἰ.Ι. Μάγερ.

Ποῦ πέρασε ὁ Μάγερ τὸν χειμῶνα τοῦ 1819-1820 δὲν εἶναι γνωστὸ γιὰ κρυβόταν, ἀλλὰ ποῦ καὶ ποῦ ἐμφανίζοταν στὸ σπίτι τοῦ πατέρα του. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1820 εἶναι σίγουρο ὅτι βρισκόταν στὴ Γερμανία ἀλητεύοντας ἐδῶ κι ἐκεῖ. Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰουλίου συλλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἀστυνομία στὴν ΧΑΝΤΕΝ ἐπειδὴ δὲν εἶχε «ἐγκυρα ταξιδιωτικὰ χαρτιά», ἐναντίον του ὁμῶς δὲν ὑπῆρχε συγκεκριμένη κατηγορία. Ὅταν ἐρωτήθηκε ποῦ θέλει νά πάει, ἀπάντησε: «τὸ γρηγορότερο στὴν ἀγκαλιὰ τῆς λυπημένης μου οἰκογένειας». Ἀντὶ διαβατηρίου, ἡ ἀστυνομία τὸν ἐφοδίασε μὲ ἓνα ἀπλὸ χαρτὶ ποὺ ἀνέφερε τὴ διαδρομὴ ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσει: Κολωνία, Koblenz, Strasburg, Colmar, Basel, Zürich. Στὴ Ζυρίχη, θὰ ἔπρεπε νά παρουσιαστῆι στὶς ἀστυνομικὲς Ἀρχές.

Ἡ ἀστυνομία κράτησε τὰ χαρτιά ποὺ εἶχε ὅταν τὸν συνέλαβε καὶ μὲ μιὰ ἐκθεση τῆς πρωσικῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τὸ Cleve τὰ ἔστειλε στὶς 3 Ἰουλίου τοῦ 1820 στὴ Ζυρίχη, στὸν Stadthalter Gessner, ἀναφέροντας ὅτι: «στὰ χαρτιά ποὺ σὰς συναποστέλλω, μερικὲς ἡμερομηνίες εἶναι διορθωμένες, τὸ δὲ Πτυχίον τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Freiburg φαίνεται ἀμέσως ὅτι εἶναι πλαστὸν». Αὐτὰ τὰ ἐγγραφα βρίσκονται σήμερα στὸ Staatsarchiv Dokumente: KIV Continuat 31 Thek 23.

Ὅταν ὁ Ἰ.Ι. Μάγερ ἔφτασε στὴν Ἑλβετία ἐξακολούθη-

σε να κρύβεται και δὲν παρουσιάστηκε στις Ἀρχές.

Μόλις ἔμαθε πὼς ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση στὴν Ἑλλάδα, στὶς ἀρχές τοῦ 1821, πήρε τὴν ἀπόφαση νὰ πάει ἐκεῖ. Τὸ πὼς τὰ κατάφερε φαίνεται καθαρὰ ἀπὸ μερικὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὅταν πληροφορήθηκε πὼς τὸν Σεπτέμβριο εἶχε γίνει τὸ πρῶτο ἑλβετικό Φιλελληνικό Κομιτάτο στὴ Βέρνη, ἀπὸ μιὰ ἀνακοίνωση στὴν ἐφημερίδα, φεύγει γιὰ τὴ Βασιλεία ὅπου παρουσιάζεται σὲ κάποιον Ἱεραποστολικὸ Σύλλογο καὶ ζητάει νὰ τὸν βοηθήσουν. Ὁ Σύλλογος, χωρὶς κανέναν ἔλεγχο, τὸν ἐφοδιάζει μὲ ἓνα πιστοποιητικὸ πὸν βεβαιώνει πὼς εἶναι ὁ Δρ. Ἰ.Ι. Μάγερ, γιατρὸς καὶ πολὺ καθὼς πρέπει κύριος.

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 πηγαίνει στὴ Βέρνη ὅπου παρουσιάζεται στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου πὸν τὸν ἐμπιστεύεται καὶ τὸν βοηθάει μὲ κάθε τρόπο. Φαίνεται μάλιστα πὼς τοῦ ἔδωσαν καὶ χρήματα γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ στὴν Ἑλλάδα.

Ἀπὸ τὴ Βέρνη ἔφυγε γιὰ τὸ Λιβόρνο ἀπ' ὅπου μαρκαρῆσε γιὰ τὸ Μεσολόγγι.

Ἡ συζήτηση γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τῆς Βέρνης ἄρχισε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821, μὰ ἡ πρώτη ἐπίσημη καὶ ἰδρυτικὴ συνεδρίαση ἔγινε τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1821.

Γιὰ λίγο διάστημα τὸ Κομιτάτο ἔμεινε στὴν ἀφάνεια γιὰ τὴν φοβόταν τὶς ἀντιδράσεις τῆς Κυβερνήσεως, στὶς 4 Σεπτεμβρίου ζῶς τοῦ ἴδιου ἔτους, μ' ἓνα μεγάλο ἄρθρο πὸν δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα Schweizerfreund No 71 γνωστοποίησε τὴν ἰδρυση του καθὼς καὶ τοὺς σκοποὺς του καὶ ζητοῦσε τὴν συμπαράσταση καὶ βοήθεια ὄλων τῶν πολιτῶν. Στὸ φύλλο τῆς 15ης Σεπτεμβρίου τῆς ἴδιας ἐφημερίδας ἔκανε καινούργι ἐκκλήση καὶ ἀνήγγειλε μὲ χαρὰ ὅτι ἓνας Ἑλβετὸς ἔφυγε κίελας γιὰ τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὴν ὑπόσχεση πὼς θὰ στείλει γρήγορα θετικὲς εἰδήσεις γιὰ τὸ πὼς ἔχουν τὰ πράγματα ἐκεῖ καὶ δὲν γιὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὸν καλλίτερο τρόπο τὰ χρήματα πὸν θὰ μάζευε ἀπὸ ἐράνους τὸ Κομιτάτο.

Τὸν ἐνθουσιασμό τοῦ Κομιτάτου τῆς Βέρνης διαδέχθηκε γρήγορα ἡ ἀπογοήτευση ὅταν σὲ λίγο τὰ μέλη του διάβασαν ἓνα ἄρθρο πού δημοσιεύθηκε στίς 19 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821 στὴν ἐφημερίδα τῆς Ζυρίχης «Neue züricher Zeitung» Νο 35 σελ. 137 καὶ 138. Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ἡ ἐφημερίδα ἀπαντοῦσε σὲ πολλὰ γράμματα διαφόρων νέων πού ζητοῦσαν πληροφορίες γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Σὲ ὑποσημείωση, ἀπευθυνόταν στὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο τῆς Βέρνης καὶ τὸ πληροφοροῦσε πὼς στὴ Ζυρίχη δὲν ὑπῆρχε κανένας Δρ. Μάγερ, οὔτε κἂν γιατρὸς Μάγερ, παρὰ μόνο ἓνας νέος μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα πού τιμωρήθηκε μὲ ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο τοῦ Freiburg I/BR. Ἡ ἐφημερίδα δημοσίευσε ἀκόμα τὸ λατινικὸ ἔγγραφο τῆς ἀποβολῆς πού τῆς εἶχε στείλει τὸ πανεπιστήμιο καὶ πού δὲν εἶχε ὡς τότε δημοσιεύσει.

Τὸ Κομιτάτο τῆς Βέρνης, ἀφοῦ βεβαιώθηκε γιὰ τὶς πληροφορίες τῆς ἐφημερίδας τῆς Ζυρίχης, τῆς ἔστειλε μὲ ἀνακοίνωση μὲ τὴν παράκληση νὰ δημοσιευθεῖ.

Στὴν ἐφημερίδα τῆς Ζυρίχης «Neue Züricher Zeitung» στὸ φύλλο Νο 39 πού κυκλοφόρησε τὸ Σάββατο, 29 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821, στὴ σελ. 154, ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα:

«Μᾶς παρακάλεσαν νὰ ἀνακοινώσουμε πὼς τὸ Κομιτάτο τῆς Βέρνης γιὰ τοὺς Ἑλληνας πού ὑποφέρουν, παρασύρθηκε ἀπὸ τὰ συστατικὰ λόγια μιᾶς Ἑλβετικῆς Ἱεραποστολικῆς Ἑταιρείας καὶ ἔδωσε πίστη σὲ ἓναν δῆθεν γιατρὸ ἀπὸ τὴν Ζυρίχη. Δὲν τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὅμως χρήματα. Ἀφοῦ συγκέντρωσε πληροφορίες γιὰ τὸ πρόσωπό του διέκοψε ἀμέσως κάθε σχέση μαζί του».

Παρ' ὅλ' αὐτά, τὸ συμπέρασμά μου εἶναι ὅτι ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἄφησε στὸ σχολεῖο καλὲς ἀναμνήσεις καὶ ὅπου ἐργάστηκε, τὰ ἀφεντικά του ἔμειναν εὐχαριστημένα. Ἐντύπωση βέβαια κάνει ὅτι κάθε τόσο ἄλλαζε τόπο ἐργασίας, μὰ νομίζω πὼς αὐτὸ τὸ φαινόμενο θὰ πρέπει νὰ ὀφείλεται σὲ κάποιον σύμπλεγμα πού θὰ εἶχε πάθει μετὰ τὸ θάνατο τῆς μητέρας του, καὶ πιὸ πολὺ σὰν ἦρθε στὸ σπίτι ἢ μητριά. Ἡ ἀποψή μου αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μόλις τελειώνει τὸ σχολεῖο δὲν

μένει νά ἐργαστεῖ στό φαρμακεῖο τοῦ πατέρα του ἀλλά πηγαίνει στό Veney γιά νά μάθει τήν τέχνη κοντά σέ ξένο φαρμακοποιό. Φεύγει λοιπὸν ἀπ' τὸ σπίτι του ὅσο γίνεται πιὸ νωρίς. Πολὺ γρήγορα προσπάθησε νά κάνει δική του οἰκογένεια ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀπέτυχε. Αὐτὸ πού τὸν σπρώχνει διαρκῶς στὴν ἀλλαγὴ δὲν τὸν ἀφήνει νά ἡσυχάσει καὶ φεύγει ξανά. Ἀκόμα καὶ οἱ σπουδές του στό πανεπιστήμιο διακόπηκαν ἐξ αἰτίας τῆς σπάταλης ζωῆς του καὶ τῶν καταχρήσεών του, πράγματα γιά τὰ ὁποῖα διώκεται καὶ πού τὸν ἀναγκάζουν νά κρύβεται καὶ νά ἀλητεύει.

Ἡ εὐκαιρία τῆς Ἑλλάδος πού τοῦ παρουσιάζεται εἶναι γι' αὐτὸν ἡ σανίδα σωτηρίας πού ἀρπάζει, ὅπως ἓνας ναυαγισμένος ἄνθρωπος, ὄχι βέβαια ἀπὸ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ γιὰτι ἐκεῖ θὰ εἶναι ἄγνωστος μεταξὺ ἀγνώστων καὶ κανεὶς δὲν θὰ μπορεῖ νά τὸν βρεῖ.

Ὅπως ξέρομε ἀπ' τὴν ἐφημερίδα, ἔφυγε ἀπ' τὴ Βέρνη λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1821. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια οἱ πιὸ πολλοὶ ταξίδευαν πεζοὶ γιὰτι τὰ ἀμάξια ἦταν πολὺ ἀκριβὰ. Πολλὰ βιβλία πού μιᾶνε γιά τοὺς φιλέλληνες πού ἦρθαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀναφέρουν αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια. Ἐφευγαν πεζοὶ ἀπ' τὴ πατρίδα τους γιά νά φτάσουν σὲ κανένα λιμάνι κι ἀπὸ κεῖ νά μπαρκάρουν, καὶ θὰ πρέπει τὸ ἴδιο νά ἔκανε καὶ ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ. Ἡ ἀπόσταση ὁμοίως ἀπ' τὴ Βέρνη μέχρι τὸ Λιβόρνο δὲν εἶναι μικρὴ καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὸ Μεσολόγγι τὸ ταξίδι μὲς τὸ χειμῶνα δὲν θάταν εὐκόλο. Νομίζω λοιπὸν πὼς ὁ Μάγερ θὰ πρέπει νά ἔφτασε στό Μεσολόγγι γύρω στὶς ἀρχὲς τοῦ 1822.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Πότε ακριβῶς ἦρθε ὁ Μάγερ στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι γνωστὸ καὶ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρουν ἡ κ. Αἴκ. Κουμαριανοῦ⁷⁰, ὁ Χρῆστος Εὐαγγελάτος^{71,72} καὶ ὁ Ρότπλετς⁴⁰ στὰ παλαιότερα βιβλία του, δὲν εἶναι ἀπολύτως σωστά. Γιατὶ τὰ ἀναθεώρησε ὁ ἴδιος στὸ νεώτερο βιβλίο του⁷³.

Ἡ πρώτη θετικὴ πληροφορία γιὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Μάγερ στὴν Ἑλλάδα περιέχεται στὸ βιβλίο τοῦ Πέτρου Μέγγου τοῦ Σμυρνιοῦ⁷⁴ ποὺ γράφει ὅτι ὁ Μάγερ ἔφτασε ἀπ' τὸ Λιβόρνο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1822.

Ὁ Π. Μέγγος βρισκόταν στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1822 καὶ εἶχε βρεῖ θέση γραμματικοῦ στὸ πολεμικὸ πλοῖο τοῦ Μιαούλη. Γράφει λοιπὸν πὼς ὁ γιατρός Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἀνέλαβε μαζί του ὑπηρεσία σὰν χειροῦργος καὶ γιατρός. Ἡ πληροφορία αὐτὴ λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ πιὸ σωστὴ, ἀφοῦ συνυπηρέτησαν τόσον καιρὸ στὸ ἴδιο πλοῖο.

Ἀπὸ τὸ Α.Κ.Υ.⁷⁵ καὶ τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ⁷⁶ μαθαίνομε κι ἄλλες λεπτομέρειες:

Ὁ Ἑλληνικὸς Στόλος ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ὑδρα στὶς 8 Φεβρουαρίου 1822. «Φεβρουαρίου 17, ἡμέρα Σάββατον, ἀράξαμε μὲ τὸ στόλο ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Στις 20 Φεβρουαρίου, ὥρα τέσσερις νὰ ξημερώση... ἐσηκώθημεν». Ἀπὸ τὴν Πάτρα βγήκε καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ ἐγινε ἡ πρώτη ναυμαχία ἀνοιχτῆς θάλασσας, ποὺ βάσταξε πεντέμισυ ὥρες. «Ἀπὸ ἐκρηξῆ κανονιοῦ στὸ καράβι τοῦ Ἀνδρέα Τσαμαδοῦ ἐνας ναύτης ἔπαθε ἐγκαιμα. Τὴν ἄλλη μέρα Τρίτη, 21 Φε-

Ι. Ι. Μάγερ

βρουαρίου, ὁ καπετὰν Ἀνδρέας πῆγε μὲ τὴ βάρκα του στὸν Ναύαρχο καὶ πῆρε τὸν γιατρό γιὰ νὰ δεῖ τὸν ἀνθρωπὸ μας».

Ὁ Δ. Κόκκινος⁷⁷ ἀναφέρει τὴν ἐπιστολὴ πού στάλθηκε στὴν Ὑδρα: «Ἐκ τῶν παραλίων Πύργου 23 Φεβρουαρίου 1822. Ὁ πληγωμένος πού στέλνομε γιὰ νὰ τὸν περιποιηθοῦν στὸ σπίτι του δὲν πληγώθηκε ἀπὸ τὰ βέλη τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἡμέτερα κανόνια».

Ἀπὸ τὸ Α.Κ.Υ. καὶ ἀπὸ γράμμα τοῦ καπετὰν Μιαούλη μαθαίνομε ἀκόμα ὅτι ὁ στόλος ἔμεινε σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ ὡς τὶς 27 Φεβρουαρίου ὅποτε ξεκίνησε μέχρι τὴν Ἀλβανία.

Στις 8 Μαρτίου τὰ περισσότερα πλοῖα εἶχαν γυρίσει στὴν Ὑδρα ἐνῶ μερικὰ εἶχαν μείνει στὸ Μεσολόγγι γιὰ νὰ φορτώσουν ὀρισμένα πράγματα, ἀλλὰ κι αὐτὰ, στις 11 Μαρτίου πῆγαν στὴ Πάτρα καὶ ἀπὸ κεῖ, ὅλα τὰ πλοῖα ἔφυγαν γιὰ τὴν Ὑδρα. Πιστεύω λοιπὸν πῶς, πρὶν φύγει ὁ στόλος ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, θὰ πρέπει ὁ Μάγιερ νὰ ξεμπαρκάρισε.

Περισσότερες καὶ πιὸ θετικὲς πληροφορίες δὲν μπόρεσα νὰ συλλέξω. Γιὰ τὶς ἀμέσως ἐπόμενες μέρες ὑπάρχει μιὰ πληροφορία πού δίνει ὁ Γ. Δροσίνης. «Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἀντίγραφον ἀνυπογράφου ἐπιστολῆς ἐκ Μεσολογγίου τῆς 17 Μαρτίου 1822, λέγουσα περὶ τοῦ Μάγερ (μισευμένος ἐδώθεν) καὶ παρουσιάζουσα αὐτὸν ὡς Γερμανὸν ἱατρόν, θεραπεύοντα πληγωμένους τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου»⁷⁸.

Στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου⁷⁹ ἀναφέρεται ἕνα: «Ἀποδεικτικὸν εἰς τὸν κ. Ἰωάννην - Ἰάκωβον Μάγερρον ἐκ πόλεως Ζυρίχης Ἑλβετίας, ἱατροῦ καὶ χειρουργοῦ τὸ ἐπάγγελμ. διὰ τὰς πιστὰς του ἐκδουλεύσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι ἡ Πατρίς ἐν καιρῷ θέλει τὸν ἀνταμείψει».

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ βγαίνει τὸ σίγουρο συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἰ. Μάγερ ὑπηρέτησε, χωρὶς ἀμφιβολία, στὸ Ἑλληνικὸ Ναυτικὸ στις ἀρχὲς τοῦ 1822.

Τὴ συνέχεια γιὰ τὴ δράση τοῦ Μάγερ τὴ μαθαίνομε ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Πρώσου γιατροῦ Johan Daniel Elster⁸⁰ πού εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴ Μασαλία καὶ κατετάγη στὸ νεοσύστατο φιλελληνικὸ Τάγμα τῆς Κορίνθου. Ἐκεῖ ὑπηρετεῖ σὰν γιατρός τοῦ

Σώματος και έχει βοηθό τόν Δρ. Johannsen πού καταγόταν από τὸ Glukstadt τοῦ Χόλσταιν⁸¹.

Ὁ Ἐλστερ, πού εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ ταγματάρχου, ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι στίς 28 Μαΐου τοῦ 1822. Ἀπὸ τὰ φάρμακα πού εἶχε φέρεи μαζί του τοῦ ἔμεναν πιὰ ἐλάχιστα, γιὰ τὴν ἀτομικὴ του χρῆση, γιατί εἶχε διαθέσει τὰ περισσότερα γιὰ τοὺς ἄρρωστους φιλέλληνες στὴ Κόρινθο ὅπου εἶχε μείνει ἄρκετὲς μέρες. Στὸ μέτωπο ὁμοῦς ὅπου πήγαινε, θὰ πρέπει νὰ εἶχε μαζί του ἄρκετὰ φάρμακα πού κατάφερε νὰ τὰ ἐξασφαλίσει μὲ πολὺ κόπο.

Στὸ βιβλίο του, στή σελ. 95 ἀναφέρει: «Στὸ Μεσολόγγι βρῆκα τὴν εὐκαιρία ν' ἀποκτήσω ὄλα ὅσα χρειάζομουν διότι κάποιος κύριος Μάγερ ἀπὸ τὴ Ζυρίχη εἶχε ἓνα σχεδὸν πλήρες φαρμακεῖο πού ἔφτιαξε μὲ τὰ χρήματα τῆς γυναίκας του, γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς ὁποίας πῆρε τὴν ἐλληνικὴ θρησκεία».

Τὴν πρώτη φορὰ πού πῆγε στὸν Μάγερ πῆγε μερικὰ φάρμακα, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ πληρωθεῖ ἀπὸ τὸ Ταμεῖο τοῦ Τάγματος τῶν Φιλελλήνων καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο πῆρε μόνος του στὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο πού τὸν ἔστειλε στὸν Boutier. Ὁ Boutier ὁμοῦς δὲν πλήρωσε τὰ φάρμακα.

Ὅταν σὲ λίγες μέρες ὁ Ἐλστερ ἔμαθε ὅτι τὴν ἐπομένη τὸ Τάγμα θὰ ξεκινοῦσε γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς Ἄρτας, ἀποφάσισε νὰ δράσει ἀμέσως.

Ὅπως ἀναφέρει στή σελ. 97 τοῦ βιβλίου του, πῆγε ξανά στὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο, ἔσπρωξε τοὺς φρουροὺς πού δὲν τὸν ἄφηναν νὰ περάσει καὶ εἰσέβαλε κυριολεκτικὰ στὸ γραφεῖο του. Ἐκείνη τὴν ὥρα στὸ γραφεῖο τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου βρισκόταν ὁ ὑποστράτηγος τοῦ Ἰππικοῦ γερμανοῦ κόμης Κάρολος Ἀλβέρτος Νόρμαν ἀπὸ τὴν Βυτεμβέργη καὶ συζητοῦσαν.

Ὁ Ἐλστερ ἀφηγεῖται πὼς καὶ οἱ δύο ταραχτήκαν μὲ τὴν ἀναιδεία του νὰ εἰσβάλει μ' αὐτὸ τὸ τρόπο στὸ γραφεῖο, ἐκεῖνος ὁμοῦς διατηροῦσε τὴ ψυχραιμία του γιατί ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσει ἓναν σπουδαῖο σκοπὸ. Τοὺς ἀνέφερε λεπτομερῶς ποιὰ ἦταν ἡ ὑγειονομικὴ κατάσταση καὶ τοὺς παρουσίασε ἔ-

ναν κατάλογο πού είχε ετοιμάσει με τὰ ἀπαραίτητα φάρμακα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Τάγματος. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐνέκρινε τὸν κατάλογο καὶ παράγγειλε στὸν Μάγερ νὰ χορηγήσει τὰ φάρμακα.

«Ἐπὶ τέλους, γράφει ὁ Ἐλστερ, εἶχα ὅ,τι χρειαζόμουν».

Ὁ Ἐλστερ ξεκίνησε γιὰ τὸ μέτωπο ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι στὶς 16 Ἰουνίου τοῦ 1822 χωρὶς νὰ πάρει ὅμως μαζί του ὀσους ἀπ' τοὺς φιλέλληνες εἶχαν ἀρρωστήσει καὶ ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ τοὺς ἐξασφαλίσαι κάποιο κατάλυμα. Τοῦ παρεχώρησαν ἓνα ἐγκαταλειμμένο σπίτι κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου καὶ τοὺς ἐγκατέστησε πολὺ πρόχειρα, χωρὶς κρεβάτια οὔτε στρώματα, ξαπλωμένους κατάχαμα. Ἐφθεσε ἐκεῖ τὸν βοηθὸ τοῦ Δρ. Johannsen, ἄρρωστο καὶ αὐτὸν (σελ. 96 βιβλ. Ἐλστερ) καθὼς καὶ τὸν Μάγερ γιὰ νὰ τοὺς περιποιῶνται ὅσο αὐτὸς θὰ ἔλειπε στὸ μέτωπο.

Τὴν 1η Ἰουλίου ὁ Ἐλστερ πῆρε διαταγὴ νὰ γυρίσει πίσω στὸ Μεσολόγγι συνοδεύοντας 6 ἄρρωστους φιλέλληνες. Μετὰ ἀπὸ πολλὰς περιπέτειες ἔφτασαν σὲ τρισάθλια κατάστασι ὅλοι.

«Μὲ μεγάλη μου χαρὰ, γράφει ὁ Ἐλστερ, εἶδα ὅτι ὁ Μάγερ βελτίωσε τὸ νοσοκομεῖο. Κατόρθωσε νὰ βρεῖ ἓνα μεγαλότερο σπίτι μὲ περισσότερα καὶ καλὰ διατηρημένα δωμάτια καὶ εἶχε ἐξοικονομήσει καὶ μερικὰ στρώματα μὰ οἱ περισσότεροι ἄρρωστοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ξαπλωμένοι κατάχαμα. Βρῆκα τοὺς ἄρρωστους πού εἶχα ἀφήσει ἄρκετὰ καλύτερα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν συνάδελφό μου Δρ. Johannsen πού εἶχε χειροτερέψει καὶ σὲ ἓνα μῆνα πέθανε. Σὲ μᾶς τοὺς καινούργιους ὁ Μάγερ παραχώρησε τὸ δωμάτιό του. Ἐγὼ συνῆλθα γρήγορα καὶ σκέπτομαι νὰ γυρίσω τὸ ταχύτερο στὸ Σύνταγμα μου στὸ Κομπότι».

Πραγματικά, σὲ λίγες μέρες ὁ Ἐλστερ μαζί μὲ ὀσους ἐθελοντὲς εἶχαν γίνει καλὰ ξεκίνησε γιὰ τὸ Κομπότι.

Στὶς 4/16 Ἰουλίου τοῦ 1822 ἔγινε ἡ πασίγνωστη μάχη τοῦ Πέτα ὅπου οἱ Ἕλληνες ἀποδεκατίστηκαν καὶ ἀπὸ τὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων γλύτωσαν ἐλάχιστοι. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς

ήταν και ο Έλστερ που έφυγε για τη Λαγκάδα όπου βρισκόταν ο Αρχιστράτηγος Άλ. Μαυροκορδάτος. Εκεί παρέμειναν δυο μέρες μήπως φανεϊ κανένας ακόμα έθελοντής και μετὰ έφυγαν δλοι για τὸ Μεσολόγγι όπου ο Έλστερ έμεινε λίγες μέρες, νὰ ξεκουραστεί, και άμέσως ξεκίνησε για τὸ στρατόπεδο τῶν Πατρῶν. Από κεί τράβηξε για τὴ Σμύρνη όπου έμεινε άρκετά, όπως φαίνεται από ένα γράμμα του τῆς 29 Ἀπριλίου 1823 που έστειλε στο Σύλλογο τῶν Φιλελλήνων στο Ἀαράου, και μέσα στο όποιο κατηγοροῦσε τὸν Κεφάλαι, όπως γράφει ο Α. Στέρν³⁵.

Ἀπό τὴ Σμύρνη έφυγε για τὴ Γερμανία όπου εξέδωσε τὸ βιβλίο του που άναφέρω.

Ὁ Μάγερ, όπως φαίνεται, άφου όηπρέτησε στο ναυτικό, γύρισε στο Μεσολόγγι. Πρέπει νὰ τονιστεϊ έδῶ δι τὴ διαγωγή του στην Ἑλλάδα ήταν έντελῶς διαφορετικὴ άπ' αὐτὴν που εϊχε δεϊξει στην Ἑλβετία. Πολλές φορές, παιδιά και νεοί άστατοι, τεμπέληδες και άσωτοι, με τὴ βοήθεια του Θεοῦ, αλλάζουν έντελῶς, όστερα μάλιστα από κάποιο συγκλονιστικό γεγονός. Γίνονται φρόνιμοι, έργατικοί, καλοϊ οίκογενειάρχες και χρήσιμα στοιχεϊα για τὴν κοινωνία, πράγμα που συνέβη και με τὸν Μάγερ.

Ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ παντρεύτηκε τὴ μεγαλύτερη κόρη τῆς οίκογένειας Γεωργίου Ἰγγλέζου, τὴν Ἀλτάνη, και όπως γράφει ο Ἀντωνιάδης⁸² στην περίφημη Μεσολογγιτιάδα του, για νὰ γίνει αὐτός ο γάμος, ο Μάγερ έγινε όρθόδοξος. Αὐτὸ τὸ άναφέρει και ο Έλστερ και έπιβεβαιώνεται και από ένα γράμμα του Λόρδου Βύρωναι άπ' τὸ Μεσολόγγι, γραμμένο στις 19 Μαρτίου του 1824 και που άπευθύνεται στον Βάρφφ, φίλο του και τραπεζίτη του που έμενε στη Ζάκυνθο^{83,84}.

Οί Μεσολογγίτες εξέτιμησαν πολὺ τὸν Μάγερ όπως φαίνεται και από τὰ γραφόμενα του άκαδημαϊκοῦ Γεωργίου Δροσίνη, έγγονοῦ του λεγομένου Καραγεώργη που με τὸ βαθμὸ του Ἀντιστράτηγου, έπесе μαχόμενος στο φράχτη του Μεσολογγιοῦ, τὸ 1825⁸⁵.

Γράφει λοιπόν ο Δροσίνης: «Εὐλογημένη ός εϊναι ἡ Σα-

λώμη Μάγερ ή όποία εξήτησε τήν διάζευξίν της... και τρισευ-
λογημένος ό γερμανός πρύτανις του Πανεπιστημίου του
Φραιβούργου, ό όποϊος τόν απέβαλε. "Αν δέν συνέβαιναν τά
δυό αυτά, ή Έλβετία θά είχε έναν περισσότερο αγαθόν οικο-
γενειάρχην και έναν περισσότερο γιατρών ή φαρμακοποιόν,
άλλά τό Μεσολόγγι θά έστερείτο τόν Πολύβιον τής πολιορ-
κίας του και τό αίμα ενός απογόνου του Γουλιέλμου Τέλλου,
κατά τήν ιδιικήν του έκφρασιν, δέν θά άνεμινύετο με τά αίμα-
τα τών ήρώων τής Έλλάδος».

Κατά τόν Γ. Δροσίνη ό γάμος αυτός έγινε γιατί «έξετίμη-
σαν πολυ» οί Μεσολογγίται τόν 'Ι. 'Ι. Μάγερ. Αυτό εΐναι
ώραϊο σάν ποιητική έκφραση, άμφιβάλλω όμως άν εΐναι ή
πραγματική αίτία, γιατί οί Μεσολογγίτες δέν ήξεραν τίποτε
για τήν προηγούμενη ζωή του 'Ι. 'Ι. Μάγερ. Στο Μεσολόγγι τι
έκανε; Ύπηρέτησε ένα μήνα περίπου στο Ναυτικό. Ασφαλώς
θά είχε γνωρισθί με τόν 'Αλ. Μαυροκορδάτο. Γιατρός δέν ή-
ταν, τι του έξετίμησαν; Νομίζω ότι ό λόγος για τόν όποϊον έ-
γινε αυτός ό γάμος, ήταν άλλος. 'Η αιώνια ξενομανία τών Έλ-
λήνων. "Ο,τι έγινε και στο τέλος του 2ου παγκοσμίου πολέ-
μου με τις Έλληνίδες που παντρεύτηκαν πολλούς Έγγλέζους
και μετά σχεδόν όλες χωρίσανε.

Τή γνώμη μου αυτή τήν δικαιώνει τό γεγονός, ότι και τή
μικρότερη άδελφή τής 'Αλτάνης τή δώσανε σε ένα ξένο. Τόν
περίφημο Μαρκήσιον, Συνταγματάρχην Wilhelm August Bel-
lier de Layny, που παρίστανε τόν πρόεδρο τής Γενικής Έπι-
τροπής τών ξένων στρατιωτικών. Έπρόκειτο για έναν τυχο-
διώκτη που δέν υπήρξε Μαρκήσιος, ούτε Συνταγματάρχης, ή-
ταν κατώτερος αξιωματικός κάποιου Πρωσικού Συντάγματος.
(Κ. Σιμόπουλος ένθ. άν. τόμ. III, σελ. 202, ύποσ. 6).

Σύμφωνα με στοιχεΐα που συγκέντρωσα, ό Μάγερ πρέπει
νά παντρεύτηκε τήν άνοιξη του 1822⁸⁶ και με χρήματα τής γυ-
ναίκας του άνοιξε ένα ιδιωτικό και όχι στρατιωτικό φαρμα-
κειο. Έξ άλλου ποτέ δέν υπήρξε ό φαρμακοποιός του νοσοκο-
μείου. Βοηθούσε μονάχα τόν Δρ. Γιόχανσεν, μετά τήν άναχώ-

ρηση του Έλστερ για τὸ μέτωπο τῆς Ἄρτας, στὴν περιποίηση τῶν ἀρρώστων.

Τὸ οἶκημα ποὺ στεγάστηκε τὸ πρῶτο νοσοκομεῖο, φαίνεται πὼς ἦταν πανάθλιο γιατὸ καὶ ὁ Μάγερ μετέφερε τοὺς ἀρρώστους στὸ σπίτι τοῦ πεθεροῦ του, στὸ ἐπάνω πάτωμα, ὅπου καὶ τοὺς βρῆκε ὁ Έλστερ σὰν γύρισε ἀπὸ τὸ μέτωπο. Μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Πέτα, ὁ Έλστερ ἔμεινε μερικὲς μέρες στὸ Μεσολόγγι κι' ὅστερα ἔφυγε γιὰ πάντα. Μετὰ τὴν ἀναχώρησή του τὸ νοσοκομεῖο μεταφέρθηκε σὲ ἄλλο οἶκημα γιατί οἱ ἀρρώστοι εἶχαν πληθύνει καὶ οἱ γέροι Ἰγγλέζιδες (ιδιοκτῆτες τοῦ σπιτιοῦ) ἤθελαν τὴν ἡσυχία τους καὶ πλήρωσαν μάλιστα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς. Αὐτὰ ὅλα ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Αἰμίλιο Ρότπλετζ⁴⁰ καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Χρ. Εὐαγγελάτο⁶⁶.

Ἐχει γραφεῖ πὼς τὸ νοσοκομεῖο ποὺ τὸ 1824 ἦταν ἐγκαταστημένο στὸ ἐπάνω πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ τῆς οἰκογενείας Γ. Ἰγγλέζου διευθυνόταν ἀπὸ τὸν ἀρχίατρο Έλστερ, πρᾶγμα ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀνακριβές.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Δρ. Γιόχανσεν καὶ τὴν ἀναχώρησή ἀπ' τὸ Μεσολόγγι τοῦ Δρ. Ἑρρίκου Τράϊμπερ, φαίνεται πὼς τὸ νοσοκομεῖο ἔκλεισε. Ἄλλος γιατρός δὲν ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἦταν στὸ Κομπότι, ὁ Δρ. Κηöffel ἔφυγε σὲ λίγο μαζὶ μὲ τὸν ὑπολοχαγὸ Engellen γιὰ τὴν Ἀθήνα ξεκινῶντας ἀπ' τὸ Μεσολόγγι μὲ ἓνα πλοιάριο⁸⁷.

Στις 20 Νοεμβρίου τοῦ 1822, ὅταν εἶχε πιά ἀρχίσει ἡ πρώτη πολιορκία, κατέπλευσε στὸ Μεσολόγγι μιὰ μοῖρα ὑδραϊῆκου στόλου.

Σ' ἓνα ἀπ' τὰ καράβια ἐπέβαινε καὶ ὁ ἀμερικανὸς George Jarvis⁸⁸. Στὸ τελευταῖο του γράμμα ποὺ γράφει ἀπ' τὸ Μεσολόγγι ἀναφέρει πὼς δὲν ὑπάρχει οὔτε χειρουργός, οὔτε γιατρός στὴν πολιορκημένη πόλη καὶ πὼς οἱ ἀρρώστοι πεθαίνουν ἀβοήθητοι.

Ὁ ἀμερικανὸς συνταγματάρχης Jonathan P. Miller ποὺ ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1824 γράφει, στίς 14 Ἰανουαρίου τοῦ 1825 πρὸς τὴ Βοστώνη, πὼς σ' ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν οὔτε φάρμακα, οὔτε χειρουργὸς καὶ φυσικὰ οὔτε ἔ-

να νοσοκομείο. Ὁ Miller ἔλαβε μέρος στὴ 2η πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ σώθηκε στὴν Ἑξοδο⁸⁹.

Γιὰ τὸ διάστημα ποὺ κράτησε ἡ 1η πολιορκία καὶ δταν πιά εἶχε κλείσει τὸ νοσοκομείο τοῦ Μεσολογγίου καὶ εἶχαν φύγει οἱ ξένοι γιατροί, δὲν ὑπάρχει πληροφορία γιὰ τὴ δράση τοῦ Μάγερ. Ἀντίθετα εἶναι γνωστά πολλά γιὰ τὴ δράση του στὴ δευτέρα, καὶ αὐτὸ εἶναι ἄρκετὰ περίεργο. Τὴν ἴδια ἀπορία ἐκφράζει καὶ ὁ Χρ. Εὐαγγελάτος στὸ βιβλίο του, μὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, ὑπάρχει μιὰ ἐξήγηση.

Μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Πέτα, πολλοὶ στὸ Μεσολόγγι ἄρχισαν νὰ σκέπτονται πὼς θάπρεπε ν' ἀπομακρύνουν ἐγκαιρὰ τὶς οἰκογένειές τους πρὸς τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου⁹⁰. Ὁ Δ. Κόκκινος⁹¹ περιγράφει καὶ τὸ Συμβούλιο τῶν Προκρίτων τοῦ Μεσολογγίου μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο ποὺ ἐγινε μόνιμος ἀρχιστράτηγος ἡ πολιορκία. Ἐκεῖ πάρθηκε ἡ ἀπόφαση ν' ἀντισταθοῦν μέχρις ἐσχάτων. Τὴν ἀπόφασή τους αὐτὴ ἀνακοίνωσαν στὸ λαὸ καὶ στὴ συνέχεια ἀποφάσισαν νὰ στείλουν τὰ γυναικόπαιδα, τοὺς ἀδύναμους γέρους καὶ τοὺς ἀρρώστους στὴν Ἑπτάνησο.

Τὸ σχέδιο αὐτὸ ἐφαρμόστηκε ἀμέσως καὶ πλοιάρια ποὺ κουβαλοῦσαν δλους αὐτοὺς τοὺς ἀνήμπορους σαλπάριζαν σὲ ὄρες ποὺ νὰ μποροῦν νὰ ξεφύγουν ἀπ' τὴν ἐπιτήρηση τῶν τούρκικων караβιῶν ποὺ βρισκόνταν μπροστὰ στὸ Μεσολόγγι.

Ἀπὸ ἓνα γράμμα μὲ ἡμερομηνία 13 Αὐγούστου 1822, ποὺ ἔστειλε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος πρὸς τὸν Ἀνδρέα Ζαΐμη, φαίνεται ποιά ἦταν ἡ κατάσταση. Σ' αὐτὸ τὸ γράμμα ἀναφέρει ὅτι μετὰ τὴν μάχη τοῦ Πέτα πολλοὶ Ἕλληνες ὡς 500, εἶχαν καταφύγει στὸν Κάλαμο, στὸ μεγάλο Νησί καὶ ἄλλοῦ. Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος προσπαθεῖ νὰ τοὺς περισώσει ὥστε νὰ «θέλουν τώρα χρησιμεύσει διὰ τὴν Πατρίδα»⁹². Ἐπίσης καὶ ὁ Γεώργιος Φινλεῦ γράφει: «Χιλιάδες οἰκογένειες μετεφέρθησαν στὸ Νησί Κάλαμος ποὺ οἱ Βρετανικὲς Ἀρχὲς καθώρισαν ὡς τόπον διαμονῆς τῶν προσφύγων»⁹³.

Στὸν Κάλαμο δμως, ὅπως φαίνεται, δὲν πήγαιναν μόνο

τά γυναικόπαιδα, οί γέροι και οί ἄρρωστοι, μὰ και πολλοί νεοί. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ Ἴ. Μ. Μαυροκορδάτου⁹⁴ πού στέλνει στὶς 31 Ἰουλίου πρὸς τὸν Βρετό, κριτὴ τοῦ Καλάμου. Τὸ γράμμα αὐτὸ λέει: «Ἔμαθον εὐχαρίστως τὴν ὁποίαν ἀνεδέχθη φροντίδα, διὰ νὰ ἐκβάλη δλους τοὺς ἐν Καλάμῳ εὐρισκομένους Ἑλληνας, ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ περάσουν εἰς τὴν Πατρίδα των. Ὅτι στέλλω ἐπίτηδες τὸν κ. Μ. Σεβαστὸν διὰ νὰ τοὺς παρακινήσῃ ἤδη καθημένους εἰς τὴν Κανδήλαν, διὰ νὰ ἔλθουν εἰς τὸ στρατόπεδον. Παρακαλεῖσθε νὰ εὐκολύνετε τὸν κ. Μ. Σεβαστὸν τοὺς τρόπους διὰ τὴν ἐκτέλεσιν μερικῶν παραγγελιῶν μου».

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1822 ὁ Sir Maitland, μὲ νέα διαταγὴ του, ἔδιωξε τὶς ἑλληνικὲς οἰκογένειες ἀπ' τὸ νησάκι Κάλαμος. Ἡ Ἰονικὴ Κυβέρνηση τότε τοὺς πρόσφερε σὰν τόπο προσωρινῆς διαμονῆς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Ζακύνθου καὶ αὐτὸ μὲ τὸν ὄρο νὰ φύγουν ἀπὸ ἐκεῖ γιὰ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη. Αὐτὰ ὅλα ἀναφέρονται στὸ ἱστορικὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἰ. Θεοφανίδου (1770-1836)⁹⁵.

Ὁ Ἴ. Μ. Μαυροκορδάτος γράφει στὸν Ἰ. Ράγκο καὶ πάλι στὶς 15 Αὐγούστου τοῦ 1822: «Στοχάζομαι διὰ τὸ οἰδιωμοὶ τῶν φαμελιῶν ἀπὸ Κάλαμον...» Ἐπίσης καὶ ὁ Ἰ. Α. Βακαλόπουλος⁹⁶ ἀναφέρει: «Τότε περίπου ὁ Maitland ἔρχεται ὁ ἴδιος στὸν Κάλαμο καὶ φροντίζοντας γιὰ τὴν τήρησιν ἄψογης οὐδετερότητας, ἔδιωξε δλους τοὺς πρόσφυγες ἀπὸ τὸ νησί, ἀκόμα καὶ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά. Ὁ Ἴ. Μ. Μαυροκορδάτος γράφει στὶς 13 Αὐγούστου τοῦ 1822 σ' ἓνα γράμμα του πρὸς τὸν Στρατηγὸν Γ. Νικολοῦ: «Διὰ τὰς φαμίλιας ὅπου λέγει διὰ τὰς ἐξέβαλον ὅλες ἀπὸ Κάλαμον, αὐτὸ σὰς τὸ προεῖπον καὶ διὰ εἶναι μηχανήματα τῶν Ἰ. Αγγλων διὰ νὰ προσκυνήσωμεν...»⁹⁷.

Ὅσοι ἐφευγαν ἀπ' τὸ Μεσολόγγι πήγαιναν συνήθως στὰ Ἐπτάνησα πού ἦταν σχετικὰ κοντὰ καὶ κάτω ἀπὸ ἀγγλικὴ κατοχή, γιὰ ἐκεῖ εἶχαν πῶς μεγάλη σιγουριά.

Ἡ γυναῖκα τοῦ Μάγερ, ἡ Ἀλτάνη, τρία χρόνια περίπου μετὰ τὸ γάμο της, δταν ἐγινε ἡ Ἐξοδος, βγήκε ἀπ' τὴν πολιορ-

κημένη πόλη μαζί με τὰ δυὸ παιδιά της ποὺ εἶχε στὸ μειαζὺ ἀποκτήσει. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ἡ Κα Μάγερ ἦταν ἔγκυος καὶ γι'αὐτὸ ἔφυγε καὶ ὁ Μάγερ πῆγε μαζί της μὴ καὶ στὸ Μεσολόγγι τότε δὲν εἶχε καμιά ἐπίσημη θέση οὔτε σπουδαία δουλειά.

Ὁ Κ. Σιμόπουλος⁹⁸ γράφει πὼς ὁ Μάγερ ἦταν τέκτων, χωρὶς νὰ φαίνεται ἀπὸ ποῦ τὸ συμπεραίνει.

Νὰ ἔγινε τέκτων στὴν Ἑλβετία εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο ὅστερα ἀπὸ τὴν ἄστατη διαγωγή ποὺ εἶχε δεῖξει ἐκεῖ. Στὸ Μεσολόγγι πάλι στοὰ δὲν ὑπῆρχε, ἔτσι δὲν μένει παρὰ αὐτὸ νὰ ἔγινε στὰ Ἐπτάνησα ἢ στὸ Παρίσι.

Προσπάθησα νὰ βρῶ ἔγκυρα στοιχεῖα ψάχνοντας στὰ ἀρχεῖα τῆς Ζακύνθου τοῦ 1822 ποὺ, ὑπάρχουν μὲν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τότε ἡ Στοὰ βρισκόταν ὑπὸ διωγμὸ, στάθηκε πολὺ δύσκολο νὰ τὰ βρῶ. Κάποιος κύριος, ποὺ τὸν εὐχαριστῶ θερμά, ἔκανε τὸν μεγάλον κόπον νὰ ψάξει τὰ βιβλία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς καὶ μοῦ ἔγραψε πὼς πούθενά δὲν βρῆκε ν' ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Μάγερ. Τὸ μόνον στοιχεῖο ποὺ ὑπάρχει εἶναι γιὰ τὸν κόντε Ρῶμα, τὸν Μέγα Διδάσκαλο, ποὺ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1821 εἶχε πάει στὴ Βενετία μὰ τοῦ ἀπαγόρευσαν νὰ ξαναγυρίσει στὴ Ζάκυνθο. Αὐτὸ ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ μισέλληνα Μαίτλαντ ποὺ ὑπερέβαλε τὶς ἐντολὲς τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας λόρδου Κάστλερτ. Ὁ Δρ. Δραγῶνας εἶχε μπεῖ στὴ φυλακὴ καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι τῆς Στοᾶς Ζακύνθου ἔχουν διαπομπευτεῖ καὶ ἐξευτελιστεῖ μὲ μύριους τρόπους⁹⁹.

Τὸ ποῦ πῆγε, τὸ 1822, ὁ Μάγερ μὲ τὴ γυναῖκα του δὲν εἶναι γνωστὸ, ὅμως ὁ Κάλαμος καὶ ἡ Ζάκυνθος ἀποκλείονται γιὰτὶ ἴσχυε ἡ ἀπαγόρευση τοῦ μισέλληνα λόρδου Μαίτλαντ. Ἄν πῆγαν στὴν Κέρκυρα, μπορεῖ νὰ ἔγινε ἐκεῖ τέκτων, μὰ αὐτὸ δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Sir Maitland καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, οἱ Ἕλληνες ποὺ εἶχαν ἀνάγκη μποροῦσαν νὰ στέλνουν πάλι τὶς οἰκογένειές τους στὸν Κάλαμο. Τὸ 1825 μάλιστα, ποὺ ἡ μεγάλη τουρκικὴ στρατιὰ

ἄρχισε νὰ κατεβαίνει πρὸς τὸ Μεσολόγγι, ἡ μεταφορὰ αὐτὴ πῆρε μεγάλες διαστάσεις.

Στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ»¹⁰⁰ ὑπάρχει ἓνα ἄρθρο ποῦ ἐκφράζεται πρὸς τὸν Ἄγγλο Διοικητὴ τῆς νήσου Κάλαμος, κ. Κροῦμμερ, ἡ εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν βοήθεια ποῦ ἔδωσε στοὺς Ἑλληνας πρόσφυγες.

Ἐκεῖνο ποῦ εἶναι βέβαιο εἶναι πὼς ὁ Μάγερ δὲν ἔγινε τέκτων στὴ Ζάκυνθο ὅπου εἶναι θετικὰ γνωστὸ ὅτι πῆγε τὸ 1825.

Τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1822, ἔξω ἀπ' τὸν φράχτη τοῦ Μεσολογγιοῦ, οἱ Τοῦρκοι ἔπαθαν μεγάλη πανωλεθρία καὶ τὴν 1η τοῦ Γενάρη ἀναγκάστηκαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκία. Ἀργότερα ἔπαθαν ἀκόμα πιὸ μεγάλες συμφορές. Πολλοὶ πνίγηκαν περνῶντας τὸν Ἀχελῶο, μὰ στὴ μάχη τῆς Κορομηλιάς ἔπαθαν ἀπ' τὸν Γ. Καραϊσκάκη τὴν πιὸ μεγάλη καταστροφή, ὅπως περιγράφει μὲ λεπτομέρειες ὁ Γ. Παπαγιάννης¹⁰¹ ποῦ ἀναφέρει πόσοι σκοτώθηκαν καὶ πόσοι πνίγηκαν φεύγοντας.

Ὅταν λύθηκε ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Μάγερ μὲ τὴν οἰκογένειά του θὰ πρέπει νὰ γύρισαν πίσω, τὸ πότε ὁμως δὲν εἶναι γνωστὸ, ὅπως δὲν εἶναι βέβαιο τὸ ἂν εἶχε ποτὲ φύγει.

Γιὰ τὴ δράση τοῦ Ι. Ι. Μάγερ τὸ 1823 εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Βακαλόπουλο¹⁰², ὅτι στις 14 Ἀπριλίου ἔφτασε στὴν Ὑδρα καὶ ζητᾶει τὸ πολεμικὸ ὕλικὸ (ἐλαττωματικὰ καὶ ἄχρηστα ὄπλα, τὰ χαρακτηρίζει ὁ Φιλέλληνας Α. Müller) ποῦ ἀντὶ γιὰ χρήματα εἶχαν στείλει τὰ Φιλελληνικὰ Κομιτάτα, καθὼς καὶ τὶς 5.000 Φράγκα ποῦ προερχόταν ἀπὸ τὸν ὀργανωτὴ τῆς ἐκστρατείας τῆς Γερμανικῆς Λεγεῶνος Ernst Emil Hoffmann ἀπὸ τὴν Darmstadt, ποῦ τὰ κατακρατοῦσε παράνομα ὁ φρούραρχος Ναυπλίου Δημήτριος Πλαπούτας.

Στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου¹⁰³ ὑπάρχει μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Παπαδάκη, γραμμένη τὸν Μάιο τοῦ 1823 ποῦ ἀπευθύνεται στὸν Μαυροκορδάτο καὶ λέει ὅτι: «Ὁ Μάγερ (ὁστις εἰς τὴν ἀπάτην εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο, ὁμολόγησε καὶ ἱατρευ-

μένος φαίνεται από αυτήν) έχει τὰς ἀναγκαίαις ιδέαις τῆς τυπογραφίας καὶ ἔχει μάλιστα μίαν λιθογραφίαν παρ' αὐτῷ. Ὅθεν εἶχα συμβιβασμένον νὰ συσταθῇ δι' αὐτῆς μία μικρὰ τυπογραφία διὰ μικρὰς ἐκδόσεις διαταγῶν, εἰδήσεων καὶ τοιαῦτα».

Γιὰ τὴν ἀπάτη πού ἀναφέρει ἡ ἐπιστολὴ δὲν εἶναι γνωστὸ τίποτα ἄλλο, ὅσο γιὰ τὴ λιθογραφία εἶναι πολὺ ἀμφίβολο ἂν τὴν εἶχε γιατί δὲν ἀναφέρεται πούθενά νὰ δούλεψε ποτὲ καὶ οὔτε βρέθηκε κανένα φύλλο τυπωμένη ἀπ' αὐτήν.

Ο ΛΟΡΔΟΣ ΒΥΡΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

Στὰ χρόνια 1824-1826 στὸ Μεσολόγγι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο, τὸν ἄγγλο συνταγματάρχη Στάνχοπ καὶ τὸν Ἰ. Ἰ. Μάγερ, στὸ θέμα τοῦ τύπου ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο καὶ ὁ λόρδος Βύρων.

Ὁλόκληρο τὸ ἐπίσημο ὄνομά του ἦταν George Gordon Noel ὁπὲ Baron-Lord Byron.

Ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ὁ Βύρων, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς σκέψεις καὶ ἀμφιταλαντεύσεις, ἀποφάσισε ὀριστικᾶ νὰ φύγει γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ναύλωσε τὸ πλοῖο Ἑρακλῆς τοῦ πλοιάρχου Σκώττ καὶ ξεκίνησε στὶς 14 Ἰουλίου τοῦ 1823 (μὲ τὸ Γρηγοριανὸ Ἡμερολόγιο) ἀπὸ τὴν Γένοβα γιὰ τὸ Λιβόρνο. Ἀπὸ κεῖ στὶς 23 Ἰουλίου τοῦ 1823 ἔφυγαν γιὰ τὴν Κεφαλονιά.

Γιὰ αὐτὲς τὶς ἡμερομηνίες ὑπάρχουν μερικὲς διαφορὲς, ἔτσι ὁ Trellawny¹⁰⁴ γράφει ὅτι ἔφυγαν ἀπ' τὴ Γένοβα στὶς 16 Ἰουλίου¹⁰⁵.

Εἶχαν συστήσει στὸ λόρδο νὰ πάει πρῶτα στὴν Κεφαλονιά γιὰτὶ ὁ ἐκεῖ ἄγγλος Διοικητὴς Charles James Napier ἦταν γνωστὸς φιλέλληνας.

Στὶς 3 Αὐγούστου μπήκαν στὸ λιμάνι τοῦ Ἀργοστολιοῦ.

Στὴν Κεφαλονιά ὁ λόρδος Βύρων ἔμεινε πολὺ καιρὸ, γιὰτὶ εἶχε πληροφορίες πὼς ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνας ὁ σπαραγμὸς ἦταν μεγάλος καὶ δὲν ἤθελε νὰ ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος καμιάς πλευρᾶς.

Στὸ ἡμερολόγιό του γράφει, στὶς 28 Σεπτεμβρίου τοῦ

1823: «Δὲν ἦρθα στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ προσκολληθῶ σὲ ἓνα κόμμα, ἀλλὰ σὲ ἓνα ἔθνος¹⁰⁶». Ἦθελε νὰ σταματήσει πρῶτα ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνωμένοι πιά νὰ ἔκαναν τὸ καλύτερο γιὰ τὴν Ἐπανάσταση.

Τὸν Δεκέμβριο, ὁ λόρδος Βύρων ἔλαβε γράμματα ἀπὸ τὸν Στάνχοπ, τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο καὶ τὸ Νομοθετικὸ Σῶμα ποὺ τοῦ ζητοῦσαν νὰ πάει στὸ Μεσολόγγι καὶ νὰ συνεργαστεῖ μὲ τὸν Μαυροκορδάτο¹⁰⁷.

Στὴν ἀπόφασή του νὰ ξεκινήσει γιὰ τὸ Μεσολόγγι τὸν ἐπηρέασε πολὺ καὶ ὁ Γ. Πραϊδῆς ποὺ ἦταν μαζί του ὅλο τὸ διάστημα στὴν Κεφαλονιά¹⁰⁸ καὶ ποὺ ἦταν ἄνθρωπος τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἔτσι ὁ Βύρων ναύλωσε δύο πλοῖα, ἓνα μυστικο ποὺ ἦταν καὶ πιὸ γρήγορο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ μιὰ μπομπάρδα γιὰ τ' ἄλογα καὶ τὰ ἄλλα πράγματά τους.

Στὴν μπομπάρδα φόρτωσαν καὶ τὰ τυπογραφεῖα, τὰ λιθογραφεῖα, καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχε φέρει μαζί του ὁ Στάνχοπ. Ὁ φίλος τοῦ Βύρωνα Πέτρος Γκάμπα¹⁰⁹ ἐπιβιβάστηκε στὴν μπομπάρδα γιὰ νὰ συνοδεύσει ὑπεύθυνα τὸ πολύτιμο φορτίο της. Στις 3 τὸ ἀπόγευμα, στις 16/28 Δεκεμβρίου τοῦ 1823, τὰ δυὸ καράβια σήκωσαν ἄγκυρα ἀπ' τὴ Κεφαλονιά, καὶ ἔφτασαν στὴ Ζάκυνθο τὴν ἄλλη μέρα.

Στὴ Ζάκυνθο ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἦταν ἐγκατεστημένος ὁ ἀγγλικὸς Οἶκος Βάρφφ καὶ Χάγκοκ ποὺ ὁ Βύρων δὲν γνώριζε καθόλου, αὐτοὶ ὁμως ὅταν ἔμαθαν τὶς δυσκολίες τοῦ λόρδου νὰ ἐξαργυρώσει στὸ Ἄργοστόλι τὶς ἐπιταγές του, τὸν κάλεσαν καὶ τοῦ τὶς προεξόφλησαν καὶ μάλιστα μ' ἓναν πολὺ λογικὸ τόκο. Ὁ Βύρων συνεργάστηκε πολλὰς ὥρες μὲ τὸν Βάρφφ ποὺ τοῦ συμπεριφέρθηκε ἐξαιρετικὰ καλὰ καὶ ἔδειξε πολὺ εὐμενὴ στάση γιὰ τὴν Ἑλλάδα¹¹⁰.

Στὸ μεταξὺ ὁ Βύρων εἶχε γράψει στοὺς τραπεζίτες του, στὴν Ἀγγλία, νὰ τοῦ στείλουν ὄσα χρήματα ἐδικαιοῦτο¹¹¹ καθὼς καὶ τὰ λεπτὰ ποὺ εἶχαν εἰσπράξει ἀπὸ τὴν πώληση τοῦ κτήματος στὸ Rochdale, ὅπως ἀναφέρει ὁ S. Atchley¹¹². Ἔτσι μετέφεραν στὸ πλοῖο ἄφθονα χρήματα.

Τὸ κτῆμα τοῦ Rochdale δὲν ἦταν τὸ οἰκογενειακὸ του πού πῆρε μαζί με τὸν τίτλο τοῦ λόρδου, καὶ πού βρισκόταν στὸ Νιουστέιτ Ἄμπεϊ, ἀλλὰ ἦταν κάποιο κτῆμα πού ἀπόχτησε με κάπως περίεργο τρόπο.

Ἄπο φοιτητῆς ἀκόμα, ὁ Βύρων βρισκόταν πάντα χρεωμένος. Αἰτία ἦταν ἡ μανία του γιὰ χαρτοπαιξία, οἱ σχέσεις του με γυναῖκες καὶ γενικὰ ἡ σπάταλη ζωὴ του. Γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐξοφλήσει τὰ χρέη του καὶ ν' ἀπαλλαγεῖ ἔτσι ἀπὸ τοὺς δανειστὲς του πού τὸν κυνηγοῦσαν συνεχῶς, βρῆκε τὴ λύση ἐνὸς πλούσιου γάμου. Στις 2 Ἰανουαρίου τοῦ 1815 παντρεύτηκε τὴν Ἄννα Ἰσαβέλλα Μιλμπάνκ, ἕνα ὁμορφο πλουσιοκόριτσο. Ὅπως ἦταν φυσικὸ ὁ γάμος αὐτὸς δὲν στέρωσε καὶ σὲ δυὸ χρόνια χώρισαν. Ἡ μητέρα τῆς γυναίκας του, ἡ Judith Noel Lady Milbank ἀξίωσε ἀπὸ τὸν Βύρωνα, μετὰ τὴ διάλυση τοῦ γάμου του, νὰ προσθέσει στὸ ὄνομά του καὶ τὸ δικό της, τὸ Noel. Θὰ κληρονομοῦσε ἔτσι καὶ τὴν περιουσία της μετὰ τὸν θάνατό της. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ κτῆμα Rochdale ἔγινε δικό του.

Στις 17/29 Δεκεμβρίου τοῦ 1823 τὰ δυὸ καράβια ξεκίνησαν ἀπ' τὴ Ζάκυνθο γιὰ τὸ Μεσολόγγι, μιὰ κι ὁ καιρὸς ἦταν καλός.

Κατὰ τὰ χαράματα, τὸ καράβι με τὸν Βύρωνα εἶχε προχωρήσει πολὺ, ἀλλὰ ἡ μπομπάρδα πού δὲν ἦταν τόσο γρήγορη βρέθηκε ξαφνικὰ ἀπέναντι σὲ μιὰ τούρκικη φρεγάδα.

Ὁ Τοῦρκος πλοίαρχος διέταξε τὸν Ἕλληνα καπετάνιο ν' ἀνέβει στὴ φρεγάτα ὅπου τὸν περίμενε με γυμνὸ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι. Ἦταν ἐτοιμὸς νὰ τοῦ πάρει τὸ κεφάλι καὶ νὰ βουλιάξει τὴ μπομπάρδα πού ἦταν φορτωμένη καὶ με τὶς κάσες τὶς γεμάτες με τὰ χρήματα τοῦ Βύρωνα.

Ὁ Ἕλληνας πλοίαρχος, Σπύρος Βαλσαμάκης, σὰν ἀνέβηκε στὴ φρεγάδα καὶ βρέθηκε μπροστὰ στὸν Τοῦρκο Ζεκεριά ἢ Ζακιριά (ὁ Atchley¹¹³ τὸν γράφει Μαχμουτ Ζαχαριά Μπέη) τοῦ εἶπε: «Βρὲ τὸν σωτήρα σου πᾶς νὰ σκοτώσεις;» Ὁ Τοῦρκος πού ἦταν ἀπ' τὴν Κρήτη καὶ ἤξερε καλὰ ἑλληνικά, εἶχε βουλιάξει πρὶν μερικὰ χρόνια στὴ Μαύρη θάλασσα καὶ

τόν εἶχε σώσει τότε ὁ Βαλσαμάκης μέ κίνδυνο τῆς ζωῆς του. Ὁ Ζεκεριά τόν ἀναγνώρισε, πέταξε τὸ σπαθί του καί τόν ἀγκάλιασε. Ὑστερα τὰ δυὸ καράβια ξεκίνησαν μαζί γιά τὴν Πάτρα.

Ἐκεῖ, ὁ Τοῦρκος σύστησε τόν Πέτρο Γκάμπα στόν περιώνυμο Γιουσοῦφ Πασᾶ πού ἦταν γιὸς τοῦ μεγάλου δυνάστη τῶν Σερρῶν Ἰσμαήλ Πασᾶ.

Ὁ Γιουσοῦφ δέχτηκε τόν Πέτρο Γκάμπα στό κάστρο τῶν Πατρῶν καί τόν γέμισε περιποιήσεις¹¹⁴.

Ἡ μπομπάρδα, ἐλεύθερη πιά, ξεκίνησε γιά τὸ Μεσολόγγι ὅπου ἄραξε στίς 23/12/83 - 4 Ἰανουαρίου τοῦ 1824¹¹⁵.

Ὁ Βύρων, μόλις βρῆκε τὴν εὐκαιρία, μ' ἓναν Τοῦρκο πού ἦταν αἰχμάλωτος στό Μεσολόγγι, ἔστειλε ἓνα εὐχαριστήριο γράμμα στόν Γιουσοῦφ Πασᾶ, στίς 28 Ἰανουαρίου τοῦ 1824¹¹⁶.

Στὸ ταξίδι του, ὁ λόρδος Βύρων δὲν ἐνοχλήθηκε ἀπὸ κανένα τούρκικο καράβι, βρῆκε ὁμως ἄσχημο καιρὸ γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκαν ν' ἀράξουν σὲ ἓνα μικρὸ κολπίσκο, τίς Σκρόφες. Ἀπὸ κεῖ ἔστειλε ἓνα παιδί πού εἶχε μαζί του, τὸν Λουκᾶ καθὼς καί ἓναν ὑπηρέτη νὰ πᾶνε πεζοὶ στό Μεσολόγγι νὰ παραδώσουν ἓνα γράμμα στόν Στάνχοπ¹¹⁷.

Ὁ Στάνχοπ μόλις ἔλαβε τὸ γράμμα εἰδοποίησε τόν Ἄλ. Μαυροκορδάτο πού ἔστειλε γιά βοήθεια τὸ πλοῖο «Λεωνίδα» καί πέντε κανονιοφόρα.

Στίς Σκρόφες, ἡ φοβερὴ τρικυμία τοῦάκισε πάνω στὰ βράχια τὸ πλοῖο τοῦ Βύρωνα, μὰ εὐτυχῶς τὸ «Λεωνίδα» ἔφτασε γρήγορα καί τοὺς παρέλαβε. Ἐφτίσαν στό Μεσολόγγι στίς 24 Δεκεμβρίου 1823 / 5 Ἰανουαρίου 1824^{118,119}.

Στὸ Μεσολόγγι ὁ λόρδος Βύρων ἀποβιβάστηκε φορῶντας μιὰ κόκκινη στολὴ συναγματούρχη καί ἓνα ὀρειχάλκινο κρᾶνος στολισμένο μέ τὸν οἰκογενειακό του θυρεό. Ἡ ὑποδοχὴ πού τοῦ ἔγινε ἦταν θερμοτάτη¹²⁰.

ΤΑ «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» ΚΑΙ Ο ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΤΟΥΣ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ

Ὁ Δεκέμβριος τοῦ 1823 εἶναι ὁ μῆνας πού ἐμφανίζεται πιά ἐπίσημα ἡ ἑλληνικὴ τυπογραφία στὸ Μεσολόγγι.

Ἐπὶ κεφαλῆς, σὰν συντάκτης, εἶναι ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ, πού ἔχει στὴ διάθεσή του τὰ πάντα καὶ πρῶτ' ἀπ' ὄλα τὸ μηχανήμα πού εἶχε πρωτοφέρει στὸ Μεσολόγγι ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος. Σὲ λίγες μέρες παρέλαβε καὶ ἓνα καινούργιο ἐγγλέζικο, πολὺ τελειοποιημένο.

Ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἔχει τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἀγγλικοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου, μὲ τὴν παρουσία δύο ἐπισήμων ἀντιπροσώπων του, τὸν συνταγματάρχη Στάνχοπ καὶ τὸν λόρδο Βύρωνα πού τὸν ὑποστηρίζουν καὶ οἰκονομικά. Ὁ Στάνχοπ τὸν ἐφοδίασε μὲ ἀφθονή γραφικὴ ὕλη καὶ ὁ Βύρων μὲ 250 τάληρα¹²¹. Ἐχει ἀκόμα τὴν ἀπόλυτη ἐγκριση τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδας Ἄλ. Μαυροκορδάτος εἶναι αὐτὸς πού τὸν πρότεινε γιὰ διευθυντή. Ἐχει στὴ διάθεσή του ἀκόμα ἓναν ἐμπειροτυπογράφο, τὸν Παῦλο Πατρίκιο, καὶ ἀργότερα τὸν Δ. Μεσθενέα¹²², ἓναν ἄνθρωπο πολὺ μορφωμένο. Ἐχει τὸν καθηγητὴ Παυλίδη ἀπὸ τὴ Σιάτιστα ἢ τὸ Ζαγόρι γιὰ διορθωτὴ καὶ μεταφραστή, γιατί, τὸν πρῶτο καιρὸ πού ὁ Μάγερ δὲν ἤξερε καλὰ ἑλληνικά, ἔγραφε τὰ ἄρθρα του στὰ γαλλικά καὶ τὰ μετέφραζε ὁ Παυλίδης. Ἀργότερα ἔγραφε στὰ ἑλληνικά ἀλλὰ τὰ ἄρθρα του τὰ διορθῶνε καὶ πάλι ὁ Παυλίδης. Ἡ γλῶσσα τους ἦταν ὁμοίομορφη καὶ φαίνεται καθαρὰ πὼς οἱ διορθώσεις γίνονταν ἀπὸ τὸν λογιώτατο Παυλίδη πού χρησιμοποιοῦσε πολλὰς ἑλληνικοῦρες.

Χάθηκε έτσι ή εύκαιρία νά μπορεῖ κανεῖς νά δεῖ πῶς ἔγραφαν οἱ πολεμιστές, πῶς οἱ ναυτικοί, πῶς οἱ μορφωμένοι καί πῶς οἱ ἄπλοι πολῖτες¹²³.

Ὅταν ὁ Παυλίδης ἀρθρογραφοῦσε ὁ ἴδιος, ὑπέγραφε Δ. Παύλου.

Ὁ Στάνχοπ μέ τόν Μάγερ, ἄρχισαν νά ψάχνουν γιά σπίτι κατάλληλο νά τὸ κάνουν τυπογραφεῖο, μὰ ἐπειδὴ οἱ μέρες περνοῦσαν καί δέν εὗρισκαν τίποτα, ὁ Μάγερ κατάφερε νά πείσει τὰ πεθερικά του νά τοῦ παραχωρήσουν τὸ ἰσόγειο τοῦ σπιτιοῦ τους.

Τὸ σπίτι αὐτὸ βρίσκεται στὴ γωνιά τῶν ὁδῶν Λόρδου Βύρωνος καί Χαριλάου Τρικούπη, ὅπου σήμερα στεγάζεται τὸ φαρμακεῖο Δ. Γαρμπῆ.

Ὁ Χρ. Εὐαγγελάτος¹²⁴ γράφει γι' αὐτὸ τὸ σπίτι: «Ἡ παλαιὰ οἰκία Γεωργίου Ἰγγλέζου κατερειπώθη... μέχρι τελευταῖα ἀνῆκε στὸν Γ. Ἰγγλέζη, βιομήχανον καί ἀνηψιὸν τῆς Ἀλτάνης. Εἰς τὸ σπίτι αὐτὸ εὗρέθη ἰχνογράφημα τοῦ Σπύρου Ἰγγλέζη ποῦ παριστᾷ τὸν Μάγερ. Ἡ οἰκία αὐτὴ ἀνήκει σήμερον εἰς τὴν οἰκογένειαν Ἀναστασίου Πετροπούλου».

Ὁ Στάνχοπ ἐνθουσιάστηκε μέ αὐτὴ τὴ λύση καί στὸ γράμμα του τῆς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1823 (μέ τὸ Γρηγοριανὸ) πρὸς τὸν Τζὼν Μπόουρινγκ, ἐκεῖ ποῦ τοῦ γράφει γιά τὰ τυπογραφεῖα, λέει: «ἐν τέλει ἐτοιμάσαμε ἓνα σπίτι...». Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἀναφέρει καί ὁ Χρ. Εὐαγγελάτος¹²⁵.

Ὁ Μάγερ μέ τὸν Στάνχοπ συνέταξαν μιὰ προκήρυξη ποῦ ἔπρεπε νά τυπωθεῖ πρὶν ν' ἀρχίσει νά λειτουργεῖ τὸ τυπογραφεῖο, ὁ Πατρίκιος ὁμως ἀρνήθηκε νά τὴν τυπώσει μέ τὴ δικαιολογία ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ προγράμματος δέν ἦταν καλὴ. Εἶχε λάβει, εἶπε, ἀπὸ τὸν Πρίγκηπα ἓνα ἄλλο πρόγραμμα ποῦ ἦταν ἐξαιρετικὸ.

Ὁ Πατρίκιος ἦταν ἄνθρωπος τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ποῦ τὸν ἀκολουθοῦσε πάντα πιστὰ ὅπου πῆγαινε, καί ἰὼν ἀποκαλοῦσε διαρκῶς «Πρίγκηπα».

Βέβαια ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος δέν ὑπῆρξε ποτὲ πρίγκηπας, ὁ δὲ Κ. Σιμόπουλος¹²⁶ γράφει: «Ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος.

γράφει ο Δραγούμης, δὲν ἰδιοποιήθη τὸν τίτλον τοῦ πρίγκηπα, ἀλλὰ καὶ δὲν τὸν ἀντέκρουσεν. Ἔπρεπε νὰ περάσουν 18 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση γιὰ νὰ μιλήσει σχετικὰ δημόσια: ὑμεῖς γνωρίζετε ὅτι οὔτε πρὸ τοῦ ἀγῶνος μας ἔφερον τὸν τίτλον τοῦτον, οὔτε μετὰ τὸν ἀγῶνα ἦτο δυνατόν νὰ τὸν λάβω. Ἄν μοῦ ἐδίδετο ἀπὸ διαφόρους ξένους ἄκοντάς μου, δὲν νομίζω ὅτι μοι ἐπετρέπετο νὰ τὸν δεχθῶ καὶ νὰ τὸν κυρώσω...» (Ἐπιστολὴ τῆς 12 Ὀκτωβρίου 1839 ἀπὸ Λονδίνο στὸν Ἰ. Ρίζο).

Ὁ Στάνχοπ ἀντέδρασε βίαια στὴν ἄρνηση τοῦ Πατρικίου γιατί ἦταν σκληρὸς μαχητὴς, φανατικὸς ὑποστηρικτὴς τῆς ἐλευθεροτυπίας καὶ γι' αὐτὸ εἶπε ἀπερίφραστα τὴ γνώμη του σὲ ὄλους, ἀκόμα καὶ στὸν ἴδιο τὸν Μαυροκορδάτο. «Κανενὸς ἀνθρώπου ἢ ὑπόληψη δὲν εἶναι ἀσφαλισμένη, τοῦ εἶπε, ἂν δὲν ὑπάρχει ἐλεύθερος τύπος». Τοῦ εἶπε ἀκόμα γιὰ τὶς κατηγορίες ποὺ ἀκούγονταν ἐναντίον του πὼς ἤθελε δηλαδὴ νὰ πουλήσει τὸν Μωριά στοὺς Ἄγγλους καὶ πὼς φιλοδοξοῦσε νὰ ἀνέβει στὸν θρόνο τῆς Ἑλλάδος¹²⁷. Τελικὰ ὄλοι ὑποχώρησαν στὶς πιέσεις τοῦ Στάνχοπ, μὰ ὁ Μάγερ τὴν τελευταία στιγμὴ ζήτησε νὰ μὴ μποῦν στὴν προκήρυξη οἱ παρατηρήσεις τοῦ Μπένθαμ «Τὰ πλείω ὀφέλη, τοῖς πλείοσι» (Β. Φραγκλῖνος) γιατί ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ δὲν ἦταν καλὴ.

Ὁ Στάνχοπ χολωμένος ἀπάντησε πὼς: «ἢ θὰ μείνουν ὀλα ὀπως εἶναι ἢ ἐγὼ σταματῶ τὰ πάντα». Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος σὲ γράμμα ποὺ ἔστειλε στὸν Τζῶν Μπούρινγκ, στὶς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1823.

Τελικὰ ὄλα ἔγιναν ὀπως τὰ ἤθελε ὁ Στάνχοπ ποὺ γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸν ἀντιρρησία τυπογράφο Πατρίκιο, σκέφθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ νὰ φέρει ἕναν τυπογράφο ἀπὸ τὴν Μελίτη.

Στὴ Μελίτη ὁ ἱεραπόστολος Wilson εἶχε φτιάξει ἕνα ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο, μὰ στὸ μεταξὺ ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι ὁ Δ. Μεσθενεὺς καὶ ἔτσι ἀνέλαβε αὐτὸς τὸ τυπογραφεῖο.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἡ Ἑλλάδα προσπαθοῦσε νὰ πάρει δάνειο ἀπ' τὴν Ἀγγλία καὶ μερικὰ ἄτομα τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου ἔπαιξαν μεγάλο ρόλο σ' αὐ-

τὸ τὸ θέμα. Ὅλοι, λίγο-πολύ, φοβόνταν τὸν Στάνχοπ πὸ ἦ-
ταν ἀντιπρόσωπος τοῦ Κομιτάτου¹²⁸ στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ προκήρυξη γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τυπώθηκε στὶς 18 Δεκεμβρίου τοῦ 1823.

Στις 24 κυκλοφόρησε ὁ «Πρόδρομος τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» πὸ τὸ πρῶτο ἀντίτυπό του βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος καὶ πὸ ἦταν μιὰ ἑκτακτὴ προκήρυξη γραμμένη ἀπὸ τὸν λόρδο Μαίτλαντ στὴ Κέρκυρα. Μ' αὐτὴ τὴν προκήρυξη κατηγοροῦ-
σε τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἑλληνικὰ πλοῖα εἶχαν παραβιάσει τοὺς νό-
μους τῆς Ἐπτανήσου, μὰ σὲ λίγο τυπώθηκε ἡ ἀπάντησις στὶς
κατηγορίες του.

Ἡ κανονικὴ ἐκτύπωση τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν ἄρχι-
σε τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1824 (μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο).

ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ ΠΙΑ ΔΟΥΛΕΥΟΥΝ

Ἡ ἐφημερίδα βγαίνει πιά τακτικά δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα, μὲ τέσσαρες σελίδες, καμιά φορά μάλιστα κυκλοφορεῖ καὶ παράρτημα μὲ δύο ἢ τέσσαρες σελίδες.

Μέχρι τὶς 16 Ἀπριλίου πού κυκλοφόρησε τὸ φύλλο ἀριθ. 31, ἡ ἐφημερίδα τυπωνόταν στὸ παλιὸ τυπογραφεῖο πού εἶχε ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος. Σ' αὐτὸ μάλιστα τὸ φύλλο ἔχει δημοσιευθεῖ καὶ ὁ ἐπικήδειος λόγος πού εἶχε ἐκφωνήσει ὁ Σπῦρος Τρικούπης στὴ κηδεῖα τοῦ λόρδου Βύρων¹²⁹. Ἀπὸ τὸ φύλλο 32 πού κυκλοφόρησε μὲ ἡμερομηνία 19 Ἀπριλίου τοῦ 1824, τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» τυπώνονται στὸ καινούργιο ἀγγλέζικο τυπογραφικὸ μηχανήμα πού εἶχε φέρει ὁ Στάνχοπ ἀπὸ τὸ Λονδίνο.

Τὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ τοῦ τυπογραφείου τὴν ἀναφέρουν καὶ τὴν παραδέχονται ὄλοι οἱ ἐρευνητὲς τοῦ θέματος, θέλησα ὁμως νὰ τὸ ἐλέγξω καὶ ἐγώ. Ζήτησα νὰ δῶ τὸ πρωτότυπο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» πού φυλάγεται στὸ γραφεῖο τοῦ διευθυντῆ τῆς Ἐθνικῆς μας Βιβλιοθήκης καὶ παρετήρησα πὼς στὴν ἐπικεφαλίδα τῆς 1ης σελίδας ὑπάρχει ἡ ἡμερομηνία δηλαδή: ... τῆ... Μαΐου καὶ τὸ «ου» εἶναι γραμμένο ἔτσι, τὸ ο καὶ δίπλα του τὸ υ. Ἀπὸ τὸ φύλλο ὁμως 32 τὸ «ου» εἶναι γραμμένο θ καὶ αὐτὸ συνεχίζεται στὰ φύλλα ὄλης τῆς χρονιάς. Στὴν προμετωπίδα δεξιὰ, γράφει: «τὰ πλεία ὀφέλη τοῖς πλείοσι. Φραγκλίνος» καὶ ἀριστερά: «τιμὴ ἔτησία τάλληρα δίστηλα ἰσπανικὰ ἐξ, προπληρωτέα κατὰ τριμηνίαν. Ἐκδίδεται δις τῆς ἐβδομάδος».

Τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι γραμμένο σὲ τέσσαρες σειρὲς ἐνῶ ἀπὸ τὸ φύλλο 32 τὰ ἴδια αὐτὰ λόγια εἶναι σὲ τρεῖς σειρὲς.

Ἐπίσης μεγάλη διαφορὰ στὰ γράμματα πού στὰ πρῶτα φύλλα εἶναι ἀκατάστατα, ἄλλα χοντρά καὶ ἄλλα λεπτά καὶ μερικὰ λίγο σπασμένα. Στὰ φύλλα ὁμοίως πού ἔχουν βγεῖ ἀπὸ τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο ὅλα τὰ γράμματα εἶναι ἀπολύτως καθαρὰ καὶ ὁμοιόμορφα.

Τὸ ἀγγλικὸ αὐτὸ τυπογραφεῖο ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι στίς 23.12.83 - 4.1.84 καὶ φυλάχθηκε προσωρινὰ στὸ σπίτι τοῦ πεθεροῦ τοῦ Μάγερ, μέσα στὰ κιβώτιά του, ὅσπου βρέθηκε τὸ κατάλληλο σπίτι, πού ἦταν ἡ οἰκία Καλοσκεπάρνη - Σελίβου, κοντὰ στὸν ἀνεμόμυλο.

Ἡ μεταφορὰ καὶ ἐγκατάστασή του ἐκεῖ πρέπει νὰ ἐγίνε στὰ τέλη Φεβρουαρίου ἢ τὸ πολὺ, στίς ἀρχὲς Μαρτίου, γιατί στίς 12 Μαρτίου τοῦ 1824 τυπώθηκε σὲ πολυγλωσσία ἡ προκήρυξη γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ Τηλέγραφου».

Τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο παρέδωσε ὁ Στάνχοπ στὸν Μάγερ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἕνα γράμμα του πού ἀναφέρει ἡ κ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ¹³⁰.

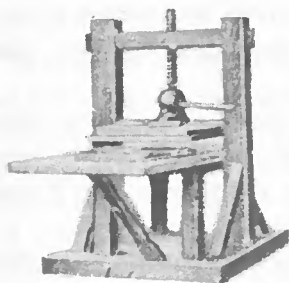
Τὸ γράμμα αὐτὸ ἔλεγε πῶς: «Τὸ τυπογραφεῖο πού στείλατε δόθηκε στὸν Δρ. Μάγερ στὸ Μεσολόγγι. Ὡς τώρα μποροῦσε νὰ χρησιμοποιεῖ ἕνα τυπογραφικό... τὸ ὁποῖον ἀνῆκε στὸν τυπογράφο πού ἀρνήθηκε νὰ τυπώσει τίς παρατηρήσεις τοῦ Μπένθαμ στὴν προκήρυξη. Γι' αὐτὸ σκέφθηκα νὰ ἐξασφαλίσω τὴν ἐλευθερία στὸ γράψιμο καὶ στὸ τύπωμα δίνοντας τὴν τυπογραφία σὲ ἕναν θαρραλέο ἔντιμο καὶ ἐξυπνο Ἑλβετό».

Τὸ ἀγγλικὸ αὐτὸ τυπογραφεῖο τὸ χειρίζεται πιά ὁ λόγιος τυπογράφος Δ. Μεσθενεὺς πού εἶχε μάθει τὴν τέχνη στὸ Παρίσι. Γιὰ βοηθοὺς του ἔχει τοὺς Μεσολογγίτες Χρ. Ντάγκλα καὶ Ἰωάννη Πεπονή¹³¹ καθὼς καὶ τὸν Σάμιο Σπ. Παϊδάκο καὶ τὸν Θανάση Πεπονή πού τοὺς βοηθαίε πότε-πότε.

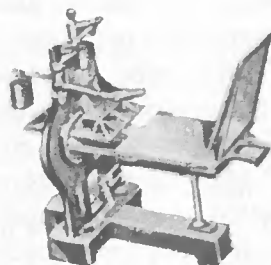
Γιὰ τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφικὸ αὐτὸ μηχανήμα δὲν βρῆκα πουθενὰ καμιὰ περιγραφή καὶ δὲν ὑπάρχουν οὔτε κἄν τὰ λείψανά του, νομίζω ὁμοίως πῶς θὰ πρέπει νὰ ἦταν τὸ νέο, ἀπλοῦστερο, πιὸ εὐχρηστο καὶ τελειοποιημένο μηχανήμα πού εἶχε

εφεύρει ο λόρδος Κάρολος Στάνχοπ (1753-1816) (Έγκυκλοπαίδεια Ἡλίου, τόμ. ΚΒ., σελ. 305).

Αὐτὸς ὁ Στάνχοπ δὲν ἦταν ὁ πατέρας τοῦ συνταγματάρχη Leicester Fitzgerald Stanhop πού λεγόταν κι αὐτὸς Κάρολος, (1753-1829) καὶ ἦταν τρίτος λόρδος Of Harington (Ἀπὸ πληροφορίες πού πῆρα ἀπὸ τὸ Λονδίνο).

Πιεστήριο τύπου
Γουτεμβέργιου

Πιεστήριο Στάνχοπ

Ὁ Δ. Μεσθενέως, πρὶν ν' ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται μετὰ τὸ ἀγγλικὸ πιεστήριο, δὲν ξέρομε γιὰ ποῖο λόγο, χρησιμοποίησε τὸ παλιὸ γιὰ νὰ τυπώσει τὴν ἐγκύκλιο πού ὀρίζει τὸ πένθος γιὰ τὸ λόρδο Βύρωνα, ὅπως καὶ τὸν ἐπικήδειο λόγο τοῦ Σπ. Τρικούπη. «Τυπώνεται, γράφει, διὰ προσταγῆς τῆς Διοικήσεως Μεσολογγίου 10 Ἀπριλίου τὴν Πέμπτην τῆς Ἑβδομάδος τοῦ Πάσχα 1824. Ἐτυπώθη παρὰ Δ. Μεσθενέως».

Ὁ Στάνχοπ πού ἤθελε νὰ τυπώσει τὴν πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα στὸ Μεσολόγγι, ἐπιθυμοῦσε ἢ ἔκδοση νὰ εἶναι δίγλωσση, γραμμένη δηλαδὴ ἑλληνικὰ καὶ ἰταλικά. Μερικοὶ κάνουν τὸ λάθος νὰ νομίζουν πὼς τὸ τυπογραφικὸ μηχανήμα τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου δὲν εἶχε ξένα στοιχεῖα, μὰ ¹⁵² αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο γιὰ τὸ μηχανήμα πού εἶχε ἀγοράσει ὁ Πραΐδης γιὰ λογαριασμό του ἀπὸ τὴν Γαλλία, ἐχρησιμοποιεῖτο ἤδη ἐκεῖ. Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι αὐτὸ πού γράφει ὁ ἴδιος ὁ

Στάνχοπ σ' ένα γράμμα του τῆς 7 Ἰανουαρίου. «Δὲν βρήκαμε, γράφει, ἀκόμα τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο γιὰ νὰ συνθέτῃ τὰ ἰταλικά στοιχεῖα...» (ἐπιστολὴ ἀριθ. 39 καὶ 40).

Ὁ Δ. Μεσθενεὺς γνώριζε ὅμως ξένες γλῶσσες καὶ γι' αὐτὸ τύπωσε καὶ τὸ μονόφυλλο τοῦ Μπροῦνο, γιαιτροῦ καὶ χειρουργοῦ τοῦ λόρδου Βύρωνα ἀλλὰ δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ ποιοῦ πιεστήριο. Τὸ φύλλο αὐτὸ εἶχε τὸν τίτλο: «Περὶ τῶν μέσων τῶν προσφουεστέρων εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας τῶν στρατιωτῶν», καὶ ἦταν γραμμένο ἑλληνικὰ καὶ ἰταλικά. Ἀπὸ κάτω γράφει: «ἐν Μεσολογγίῳ ἐκ τῆς τυπογραφίας Δημητρίου Μεσθενέως 1824».

Τὸν πρῶτο χρόνο τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἐκδόθησαν κανονικά, δυὸ φορὲς τὴν ἑβδομάδα, τυπώθησαν δηλαδὴ συνολικά 106 φύλλα.

Τὸν δεῦτερο χρόνο ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη ἡ δεύτερη πολιορκία, τὰ φύλλα γράφουν μὲν τοὺς ἀριθμοὺς 1-105 ἀλλὰ βγῆκαν πάνω ἀπὸ δέκα λιγότερα. Ὁ Μάγερ γράφει: «λόγω πολιορκίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλον, θὰ βγαίνει ἡ ἔφημερίδα μιὰ φορὰ τὴν ἑβδομάδα». Ἔτσι τὸ φύλλο 52-53 βγῆκε στίς 4 Ἰουλίου τοῦ 1825, τὸ 54-55 στίς 11 Ἰουλίου, τὸ 56-60 στίς 29 Ἰουλίου, τὸ 61 τὴν 1ῃ Αὐγούστου, τὸ 62-64 στίς 12 Αὐγούστου καὶ τὸ 65-66 στίς 19. Ἀπὸ τὸ 67 καὶ πέρα βγαίνουν ὅλα τὰ φύλλα πάλι κανονικά.

Τῇ λειτουργίᾳ τοῦ τυπογραφείου δὲν ἐμποδίζει ὅμως μονάχα ἡ πολιορκία τοῦ τούρκικοῦ στόλου ἀλλὰ καὶ οἱ διάφορες ζημιὲς ποὺ παθαίνει ἀπὸ τοὺς βομβαρδισμοὺς. Ὁ Μάγερ ἀναφέρει ζημιὲς ποὺ ἔπαθε ἀπὸ τὸν βομβαρδισμό τῆς 19 Ἰουνίου καὶ ποὺ περιγράφονται στὸ φύλλο 49 τῆς 20 Ἰουνίου τοῦ 1825. Ἐπίσης στὰ φύλλα 52-53 τῆς 4 Ἰουλίου ἀναφέρεται ὅτι: «Τὴν νύχτα ταύτην ἔπεσε καὶ ἄλλη βόμβα ἐπὶ τοῦ τυπογραφείου, τῆς ὁποίας ἡ ἔκρηξις μόνον τὸν τοῖχον καὶ τὴν ἄκρην στέγην ἔβλαψεν». Ἄλλη πάλι ζημιὰ ἀναφέρεται στὰ φύλλα 65-66 τῆς 19 Αὐγούστου τοῦ 1825: «Αἱ συνεχεῖς ζημίαι τὰς ὁποίας, ἀπὸ τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν πάσχει ἡ τυπογραφία γίνονται αἰτίαι ἀναπόφευκτοι ταύτης τῆς διακοπῆς...».

Τὸν τρίτο χρόνο, δηλαδή τὸ 1826, τὰ πράγματα γίνονται πολὺ χειρότερα. Τὰ φύλλα ἔχουν τοὺς ἀριθμοὺς 1-15, βγήκαν ὁμοῦς μόνο ἑπτὰ, τὸ τελευταῖο μὲ ἀριθμὸ 11-15, στὶς 20 Φεβρουαρίου, Σάββατο, τοῦ 1826.

Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο φύλλο τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν ἔχει δημοσιευθεῖ ἡ ἐξήγησις γιὰ τὴ διακοπὴ τῆς ἐφημερίδας: «Πολλάκις τὰ Ἑλληνικά Χρονικά ἔλαβον διακοπὴν μὲ λόγον βάσιμον. Μία ἀπὸ τὰς διακοπὰς ταύτας εἶναι ἡ παρούσα, ἥτις στηρίζεται εἰς αἰτίας πολὺ βασιμοτέρας μάλιστα καὶ ἰσχυροτέρας ἀπὸ τὰς πρώτας, διότι ἐνῶ κατεκρημνήσθησαν ἀπὸ τὸ ἀδιάληπτον πῦρ τῶν Γαλλο-Αἰγυπτίων καὶ ἄλλαι πολλαὶ τῆς πόλεως ταύτης οἰκίαι, τὸ τυπογραφεῖον ἔμεινεν ὡσαύτως ἐκτεθειμένον καὶ ἐπαπειλεῖτο τὸ αὐτὸ δυστύχημα. Διὰ νὰ φυλαχθῇ λοιπὸν τὸ ὄργανον τοῦτο, ὄργανον δι' οὗ ἡ Εὐρώπη μανθαίνει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠξέουρον νὰ νικοῦν καὶ τακτικὰ στρατεύματα, ἔπρεπε νὰ μεταφερθῇ εἰς τόπον ἀσφαλέστερον. Καὶ διὰ τὴν μετακόμισιν ταύτην ἐπέρασαν ἱκαναὶ ἡμέρες ὥστε ν' ἀργοπορήσει καὶ ἡ δημοσίευσις τῆς ἐφημερίδος μας. Ἄς εἶναι βέβαιοι ὁμοῦς οἱ ἀναγνώσται μας ὅτι τὸ ἡμερολόγιον τῶν ἀξιωματημονεύτων ταύτης πολιορκίας ἐφυλάχθη μὲ ὄλην τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὰ παραμικρότερα περιστατικὰ ἀναφέρονται ἐν αὐτῷ χωρὶς τις ἐλάχιστες προσθαφαιρέσεις».

Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἀνατυπώθηκαν τὸ 1840 ἀπὸ τὸν Κωνστ. Λεβίδην, στὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Ν. Παπαδοπούλου καὶ τὸ 1958 ξανατυπώθηκαν ἀπὸ τοὺς κ.κ. Χ. Σπανὸ καὶ Ν. Νίκα, σὲ δύο τόμους, μὲ φωτοτυπημένα ὅλα τὰ φύλλα.

Ἐκ τῶν Δ. Μεσθενέα, μὲ τὸ νέο ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο, ἔχουν ἐκδοθεῖ καὶ ὀρισμένα βιβλία. Στὸ φύλλο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» μὲ ἀριθμὸ 78 τῆς 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1824 ὑπάρχει ἡ προκήρυξις ὅτι ἐπιτέλους κατάρθωσαν καὶ ἐτύπωσαν τὸ προσωρινὸ πολίτευμα τῆς ἐν Ἄστρει 2ας Συνελεύσεως μὲ τὸν τίτλο: «Προσωρινὸ Πολίτευμα τῆς ἐν Ἄστρει 2ας Συνελεύσεως τῆς Ἑλλάδος». Ἐκδόθηκαν καὶ μεταφράσεις τῶν Συνταγμάτων τῆς Βρετανίας καὶ Ἀμερικῆς ποὺ γράφηκαν μὲ

τῆ φροντίδα τοῦ Ἄν. Πολυζωΐδη, καί πού ἔχουν τὴν ἔνδειξη: «Ἐξεδόθησαν νῦν πρῶτον τύποις καὶ ἀναλώμασι Δ. Μεσθενέως, πρὸς χρῆσιν κοινὴν καὶ ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐν Μεσολογγίῳ 1824».

Ἐκδόθηκε ἀκόμα καὶ ἡ «Ἱστορικὴ καὶ Κριτικὴ Σύνοψις τῶν ἐν Κρήτῃ διατρεξάντων...» Π. Νικολαΐδης, καθὼς καὶ ἡ «Ἱστορία τῆς Δυτικῆς Χ. Ἑλλάδος, ποίημα ἀπλοῦν...» πού περιγράφει τὴν πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Τὸ βιβλίον αὐτὸ τὸ ἔχει προλογήσει ὁ Σπ. Παϊδάκος, εἶναι ὁμοίως ἔργο τοῦ Στασινοῦ Μικρούλη. Μετὰ ἐκδόθηκε τὸ «Πρὸς τοὺς Παραστάτας τοῦ ἔθνους καὶ πρὸς τὸ Πανελλήνιον ἐκ τοῦ περὶ τὰς παλαιὰς Πάτρας στρατοπέδου τὴν 27.10.1824», ἀπὸ τὸν Ἄνδρ. Λόντο.

Εἶχαν ἐκδοθεῖ ἀκόμα καὶ μερικά μονόφυλλα τοῦ Μαυροκορδάτου, καθὼς καὶ ἡ ἀγγελία τοῦ γιατροῦ Millingen ὅτι πρόκειται νὰ ἀνοίξει ὑγειονομικὸ σταθμὸ στὸ Μεσολόγγι ¹³³.

Τὰ βιβλία αὐτά, ὅπως καὶ μερικά ἄλλα ἀκόμα, δὲν εἶναι ὅλα τυπωμένα στὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο, ἀλλὰ καὶ στὸ παλιὸ πού δούλευε κι αὐτό. Αὐτὸ τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ὁ Ed. Blaquiere πού ὅταν ἦρθε στὸ Μεσολόγγι καὶ εἶδε νὰ δουλεύουν δύο τυπογραφεῖα, ἐνθουσιάστηκε. «Τὸ νέο θέαμα, γράφει, δύο πιεστηρίων καὶ ἀρκετῶν στοιχειοθετῶν πού ἐργάζονται ἐντατικὰ γιὰ νὰ διαδώσουν τὰ φῶτα τῆς Ἀλήθειας καὶ τῆς Ἐλευθερίας σὲ μιὰ χώρα ἀπὸ ὅπου εἶχαν ἐξοστρακισθεῖ ἐδῶ καὶ 18 αἰῶνες, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ προκαλέσει τὸ θαυμασμόν»¹³⁴.

Τὸ πιὸ ἐπίσημο ὁμοίως βιβλίον πού τυπώθηκε ποτὲ στὸ Μεσολόγγι εἶναι ἀσφαλῶς ὁ Ὑμνος πρὸς τὴν Ἐλευθερία.

Ὁ κ. Κ. Α. Πετρονικολός στὰ βιβλία του¹³⁵ ὅπως καὶ ἄλλοι, γράφει ὅτι ὁ εἰκοσιπεντάχρονος Διονύσιος Σολωμὸς ἔγραψε ἐπάνω στὸ λόφο τοῦ Στράνη, στὴ Ζάκυνθο, τὸν Ὑμνον μέσα σὲ ἓνα μῆνα, τὸν Μάη τοῦ 1823.

Ὁ Ὑμνος τυπώθηκε στὸ Μεσολόγγι τὸ 1825.

Ἦταν ἓνας τόμος μὲ 67 σελίδες πού στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ Ὑμνος ἦταν γραμμένος στὰ ἑλληνικὰ καὶ στὴν ἄλλη, στὰ ἰταλικά.

Στὴν ἐπικεφαλίδα εἶχε δυὸ στίχους ἀπὸ τὴν «Θεία Κωμωδία» τοῦ Ντάντε: «Liberta nõ cantando ch'è si cara come sa qui per lei rifiuta» (Τὴ Λευτεριά θὰ ψάλλω πού εἶναι τόσο ἀγαπημένη καθὼς τὸ ξέρει ὁποῖος γι' αὐτὴν τὴ ζωὴ του ἀπαρνέται).

Τὸ ἐξώφυλλο εἶναι ἔτσι:

ΥΜΝΟΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ
ἔγραψε
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ
ΖΑΚΥΝΘΙΟΣ
τὸν Μάϊον μῆνα
1823

INNO
ALLA LIBERTA
DIONYSIO SOLOMOS
DA ZACINTO
SCRISSE
IL MESE DI MAGGIO
1823
VOLGARIZZATO IN PROSA ITALIANA
Da G. GRASSETI
PROF. DI LETTERE ITALIANE & LATINE IN ZANTE
EDIZIONE III
Ἐν Μεσολογγίῳ
ΕΚ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ Δ. ΜΕΣΘΕΝΕΩΣ
1825

Μιὰ εἰκόνα τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ ὑπάρχει στὴν ἔκδοση τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς «ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ» στὴ σελ. 164.

Ἕνας τόμος τοῦ Ὑμνου, πού μελοποιήθηκε ἀπὸ τὸ μουσουργὸ Νικόλαο Χαλκιοπούλο Μάντζαρο, στὴν Κέρκυρα, τὸ

1828 - 1830, υπάρχει στο Μεσολόγγι στη Βάλβειο Βιβλιοθήκη.

Τὸν ἴδιο χρόνο ὁ Ὑμνος στάλθηκε στὸ Λονδίνο γιὰ νὰ τὸν ἐκδώσει τὸ φιλελληνικὸ Κομιτάτο, πράγμα ὅμως ποὺ δὲν πραγματοποιήθηκε.

Μὲ τὴ φροντίδα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, δημοσιεύθηκε στὸν Β' τόμο τῶν «Δημοτικῶν Τραγουδιῶν τῆς Νεώτερης Ἑλλάδος» τοῦ Φλωριέλ, σὲ μετάφραση τοῦ Stanislas Julien. Ἔτσι ἡ ἔκδοση τοῦ Μεσολογγιοῦ ἀναφέρεται σὰν ἡ τρίτη.

Τὸν ἴδιο χρόνο ἀκόμα ὁ ἄγγλος Sheridan μετάφρασε τὸν Ὑμνο στὰ ἀγγλικά καὶ τὸ 1827 ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς δημοσίευσε στὰ γαλλικά τὶς εἴκοσι πρῶτες στροφές. Τέλος, ὁ Γερμανὸς Kind δημοσίευσε τὶς 16 πρῶτες στροφές στὴν «Νεοελληνικὴ Χριστομάθειά» του.

Ἀρχότερα, ὁ Ὑμνος ἔγινε παγκόσμια γνωστὸς καὶ τὸν χαιρέτησαν μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμό ὁ Οὐγκώ, ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Γκαῖτε καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

ΟΙ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΤΟΥ ΜΑΓΕΡ ΣΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΟ

Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» δὲν κυκλοφοροῦσαν μονάχα σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα μὰ καὶ σὲ πολλὰ μέρη τοῦ ἔξωτερικοῦ. Ἔτσι δὲν τὰ διάβαζαν μόνο οἱ φίλοι μας ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ γι' αὐτὸ ὁ συντάκτης τους ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ προσεκτικός.

Οἱ εἰδήσεις δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ περιέχουν στρατιωτικὰ μυστικά.

Ὁ Γιάννης Βλαχογιάννης¹³⁶ γράφει: «Οἱ πολιορκητὲς ἀγοράζανε φύλλα τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν δίνοντας καμιά φορὰ καὶ πολὺ ἀκριβὰ χαρίσματα, φαγητὰ ἢ ποτὰ. Οἱ ἀγράμματοι πολεμιστὲς δὲν καταλάβαιναν τὸ κακὸ πού μποροῦσαν νὰ κάνουν. Ὅμως οἱ ὑπεύθυνοι ἀσκοῦσαν πολὺ αὐστηρὴ λογοκρισία. Τώρα βλέπει κανεὶς γιατί τὸ ἡμερολόγιο τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν εἶναι τόσο φτωχικό, ἂν τὸ συγκρίνει κανεὶς μὲ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ν. Κασομούλη».

Γιὰ τὸν Ι. Ι. Μάγερ δὲν ἔφταναν ὅλες οἱ ἔγνοιες πού εἶχε, ἀλλὰ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ τὶς πιέσεις τῶν διαφόρων λογίων καὶ μῆ. Ἀκόμα περισσότερο μάλιστα τὸν πιέζαν οἱ στρατιωτικοὶ καὶ μιὰ περικοπὴ ἀπὸ τὸν Ν. Κασομούλη¹³⁷ εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὴ γιατί δείχνει ὄχι μόνο τί τραβοῦσε ὁ Μάγερ, ἀλλὰ καὶ πῶς γλύτωνε ἀπ' τὶς πιέσεις μὲ μικροπαραχωρήσεις. Γράφει λοιπὸν ὁ Ν. Κασομούλης: «Φεβρουάριον μῆνα, 1826, πολλάκις ἄκουσα τὸν Νότην Μπότσαρην νὰ λέγῃ ὅτι: Ἐκεῖνος ὁ ἐφημεριδογράφος ὅλο τζαμπουνάει καὶ δὲν ἤξεύρει τί γράφει, καὶ τὸν Ν. Στορνάρην νὰ τὸν ὑπερασπίζεται. Ἀπ' ἀρχῆς ὁμοῦς εἶναι ἀληθὲς ὅτι χαριζόμενος ὁ συντάκτης Μέγερ

παράβλεπεν κάποτες καὶ ἔκαμνεν καὶ κανενὸς τὴν θέλησιν, δ-
που ἀπέβλεπε τὸ νὰ διαφημῆ τὰ ἀνδραγαθήματα ἢ τὸν πα-
τριωτισμὸν ὀρισμένων ἀνδρῶν. Δὲν ἔπαυεν ὁμως ἀφ' ἑτέρου
νὰ συνάζη πληροφορίας θετικὰς ἀπὸ ἀνθρώπους εἰλικρινεῖς
καὶ νὰ τὰ περνᾷ εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἡμερολόγιόν του διὰ νὰ χρη-
σιμεύσουν δημοσιευόμεναι ὅταν σωθῶμεν.

«Ἐσύχναζαν πολλοὶ εἰς τὸ κατὰστημα τῆς τυπογραφίας
καὶ πολλάκις κενόδοξοι καὶ ἐνοχλοῦσαν χωρὶς λόγον, ζητῶν-
τες ἐπιμόνως νὰ φαίνωνται τὰ ὀνόματά των καὶ τὰ ὀνόματα
τῶν πληγομένων συγγενῶν των καταλεπτῶς, μόνον ὅπου δὲν
ἔσύμφερον ὡς πρὸς τὸν ἐχθρόν, ὅστις ἐλάμβανεν καθημερινῶς
ἀπὸ αὐτάς... Ἐξέδωκεν τὸ φύλλο, ἦταν τὸ τελευταῖο, τὸ
ὁποῖον περιέγραφεν τὸν πόλεμον τῶν πρώτων (τῆς 16 Φε-
βρουαρίου) εἰς τὸ ὁποῖον ἔλεγε: (εἰς τὴν ντάπιαν τοῦ Βότζια-
ρη) μεγάλην ντάπιαν συνήθως ὀνομαζομένην κατὰ τὴν ὀνο-
μασίαν τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη. Ἔρχεται ὁ Γεώργιος Τζαβέ-
λας ἐνῶ ἐγὼ ἤμουν ἐπάνω εἰς τὴν οἰκίαν Ν. Στορνάρη καὶ
ἔρωτᾷ τὸν τυπογράφον Δ. Μεσθενέα, νέον ἐνάρετον καὶ ἄκα-
κον: Ποῦ εἶναι, ὦρέ, τὸ φημερίδα ὅπου ἔγραψες γιὰ... διάβασέ
το νὰ τὸ ἀκούσω. Ἄρχισε ὁ Μεσθενεὺς νὰ ἀναγινώσκει, φθά-
νει ἕως ἐκεῖ ὅπου ἔλεγεν, εἰς τὴν ντάπιαν τοῦ Μάρκου Βότζια-
ρη καὶ ὁ Τζαβέλας τὸν λέγει: Στάσου. Ποῦ εἶναι ὁ Μάρκος
Βότζιαρης ποῦ τὸν ἔγραψες μέσα, τί θέλεις αὐτὸ τὸ ντάπια,
αὐτὸς ἀπέθανεν! Ὁ Μεσθενεὺς προσπαθοῦσε νὰ τὸν πείσει ὅτι
τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη πρὸς τιμὴν του ἀπὸ τὸν μηχανικόν, ὅχι
ὅτι ἔκαμε τὸν πόλεμον ἐκεῖνος. Ἴδου ὅπου λέγομεν ὁποῖοι
ἐπολέμησαν. Θυμῶναι ὁ Τζαβέλας, τὸν ἔβριζε καὶ ἀρπάζει τὰ
φύλλα νὰ τὰ ξεσχίσει. Ἐκατέβημεν ὅλοι κάτω, τὸν εἶπαμεν τί
ζητᾷ. Ἐσυστάλη καὶ ἀνεχώρησεν».

Ἐπὶ αὐτὰ καὶ μόνον καταλαβαίνει κανεὶς τίς δυσκολίες
ποῦ προκαλοῦσαν στὸν Ι. Ι. Μάγερ καὶ οἱ στρατιωτικοί.

Ὁμοῦ καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς συντάξεως δὲν ἦταν πάντα
εὐχάριστα.

Βέβαια, ὅπως εἶπαμε, ὅταν ἄρχισαν τὰ τυπογραφεῖα νὰ
δουλεύουν ὁ Στάνχοπ ἔδωσε πολλὴ γραφικὴ ὕλη καὶ ὁ Βύρων

250 τάλληρα¹²¹. Ὁ Στάνχοπ μάλιστα ζήτησε καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση γιὰ τὴν ἑφημερίδα ἀπὸ τὸ Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου (ἴδε ἐπιστολαὶ 88, 89) μὰ ὅταν ὁ Στάνχοπ ἔφυγε καὶ ὁ Βύρων πέθανε ἔμεινε μόνο μὲ τις συνδρομές. Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος ἀγόραζε 100 φύλλα¹³⁸, ἀλλὰ γι' αὐτὰ ὁ Μάγερ δὲν πληρωνόταν κανονικά. Ἀναφέρω 3 ἔγγραφα πού φαίνεται ἡ ὅλη κατάσταση¹³⁹. Δυσκολίες ἀκόμα ἀντιμετώπιζε ὁ Μάγερ καὶ μὲ τὴν Διοίκηση, δηλαδὴ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο, ὅσο ἦταν στὸ Μεσολόγγι, γιὰτι ὅταν κάτι δὲν τοῦ ἄρεσε, ἔδινε τὴ διαταγὴ ν' ἀποσυρθεῖ τὸ φύλλο καὶ νὰ ξανατυπωθεῖ.

Αὐτὸ ἔγινε δύο φορές ἐπειδὴ τὰ ἄρθρα κρίθηκαν πὼς ἦταν προσωπικὴ ἐπίθεση κατὰ τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου. Διετάχθη ἀκόμα καὶ ἡ ἀναδημοσίευση ἑνὸς ἄρθρου πού περιεῖχε ἐπικρίσεις κατὰ τοῦ Θ. Νέγρη καὶ πού εἶχε δημοσιευθεῖ στὶς 30 Ἀπριλίου τοῦ 1824.

Ἡ παρατήρηση ἔγινε πρὸς τὸν Μάγερ διὰ τοῦ γενικοῦ γραμματέα Γ. Πραϊδῆ, μὲ γράμμα τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου ἀπὸ τὸ Αἰτωλικό, τῆς 1ης Μαΐου τοῦ 1824 πού εἶναι δημοσιευμένο στὸ φύλλο 37 τῆς 3 Μαΐου 1824.

Ὁ Μάγερ θὰ ἤθελε βέβαια, σὰν εὐσυνείδητος δημοσιογράφος, νὰ κάνει καὶ τὸν ἔλεγχο τῆς Διοικήσεως, ἀλλὰ φυσικὰ δὲν τὸν ἄφησαν, γι' αὐτὸ σὰν γιὰ νὰ δικαιολογηθεῖ, γράφει στὸ φύλλο ἀριθ. 60 τῆς 23 Ἰουλίου 1824 (πού κατασχέθηκε καὶ ξανατυπώθηκε χωρὶς τὸ περίφημο αὐτὸ ἄρθρο): «Ἡ Δημοσιότης εἶναι ἡ Ψυχὴ τῆς Δικαιοσύνης... Κανεὶς νὰ μὴν φαντασθῆ ποτὲ ὅτι ὅσα δημοσιεύονται διὰ τῆς Ἐφημερίδος μας εἶναι ἰδικαί μας μόνον ἰδέαι καὶ ἰδιοί μας στοχασμοί. Ὅχι, ὄχι, ἡμεῖς δὲν γνωστοποιοῦμεν πάντοτε ἄλλο τι εἰ μὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον φρονεῖ καὶ ἐπιθυμεῖ τὸ Ἔθνος μας ὅλον». Καὶ παρακάτω: «Εἶναι καιρὸς διὰ νὰ εἰπῶμεν κάτι τι καὶ περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Δανείου. Διεκήρυξεν ἤδη ἡ Διοίκησις εἰς τὸ Πανελλήνιον (ἴδε ἀριθ., 42 Ἑλληνικὰ Χρονικὰ 24/5/1824), τὴν τελειοποίησιν τοῦ Δανείου ἐν ταυτῷ καὶ τὸ φθάσιμον ἑνὸς μέρους αὐτοῦ, διάφοροι ποσότητες ἐξ αὐτῶν τῶν μετρητῶν ἐπέμφθησαν ἤδη καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς διατριβῆς τῆς Διοικήσεως καὶ εἰς ἄλλας

ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, μένει νῦν νὰ ἐξετάσωμεν ἂν μέλλῃ νὰ προκύψῃ ὠφέλεια ἢ βλάβη ἀπὸ αὐτὰ τὰ χρήματα. Κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει, ὅτι θέλει προξενηθῆ ὄφελος καὶ ὄφελος μέγα ἂν ἴσως ἡ Διοίκησις δεῖξῃ δραστηριότητα εἰς τὴν πράξιν τῆς. Ἐάν ἴσως φυλάξῃ τὸν χαρακτῆρα τῆς σήμερον καθ' ὃν καιρὸν ἔχει δλα τὰ δυνατὰ μέσα, ἂν ἴσως μὲ ἓνα λόγον νὰ παρεκτραπῆ ἀπὸ τὸ σωτήριον σύστημα τῆς σταθερότητος καὶ ὁμοιοῦς αὐτῆς... Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τῶν τοιούτων ἀποποιημάτων καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς τιμῆς τῆς Διοικήσεως, δίκαιον εἶναι ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Διοίκησις καὶ οἱ κατὰ μέρος Διοικηταὶ νὰ κοινοποιῶσιν, ὅταν λαμβάνουν μετρητὰ, ὅτι τόση ποσότης τῆς ἐμβάσθῃ ἀπὸ Ἑθνικὸν Δάνειον καὶ εὐρίσκειται εἰς χεῖρας τῶν καὶ ἐξοδεύθῃ ἢ ἐξοδεύεται εἰς τὴν δεῖνα ὑπόθεσιν τῆς Πατρίδος. Ἐάν ἴσως τοῦτο δὲ γίνῃ, τότε τὸ μυστηριῶδες φέριμον ἀκυρώνει τὴν δημοσιότητα καὶ ἡ Διοίκησις θέλει κατηγορεῖσθαι ὅτι κάμνει ἓνα μέγα σφάλμα, ἐπειδὴ καταπατεῖ τὸ μεγαλύτερον δικαίωμα τῶν Ἑθ. ὄν».

Ὁ Μάγερ ἔγραψε ἀμέσως καὶ στὸ ἐπόμενο φύλλο, ἀριθ. 61: «Πρέπει νὰ λέγει τις τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰς ἐφημερίδας».

Καὶ ὁ λόρδος Βύρων ἐπίσης ἔκανε κριτικὴ κατὰ τοῦ Μάγερ καὶ μιὰ φορὰ τοῦ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ καταστρέψῃ ἓνα φύλλο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ἐπειδὴ καλοῦσε τοὺς Οὐγγυροὺς χωριάτες νὰ ξεσηκωθοῦν. Τὸ ἐπίμαχο αὐτὸ ἄρθρο ἀναφέρεται ὀλόκληρο ἀπὸ τὸν Κ. Σιμόπουλο¹⁴⁰.

Ὁ Βύρων ἰσχυριζόταν πῶς τὸ δημοσίευμα, ἂν ἔβλεπε τὸ φῶς, θὰ ἐξώργιζε τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας¹⁴¹ εὐτυχῶς ὁμοῦ μερικὰ φύλλα ἀπὸ τὰ πρῶτα εἶχαν προλάβει νὰ σταλοῦν στὴ Ζάκυνθο καὶ ἔτσι ἔχουμε τὸ περιεχόμενό τους.

Ὁ Κ. Σιμόπουλος¹⁴² γράφει ὅτι ὁ Βύρων κατὰ τρεχε ἄγρια τὸν Μάγερ καὶ ἔλεγε: «Ὁ Δρ. Μάγερ, ὁ ἐκδότης, χρησιμοποιοῖ τὴν ἀχαλίνωτη ἐλευθερία τοῦ τύπου γιὰ νὰ ἐφαρμόζῃ μιὰ τακτικὴ ἀσύδοτων διακρίσεων. Δὲν δημοσιεύει παρὰ μόνον δικά του ἄρθρα καὶ τὰ ὁμοια μ' αὐτά. Κόβει, ψαλιδίζει, λογοκρίνει κατὰ τὸ κέφι του... Ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐτελεῖς τυράννους αὐτὸς εἶναι ὁ εὐτελέστερος, ὅπως ἄλλωστε ἦταν οἱ πε-

ρισσότεροι δημαγωγοὶ ποὺ γνώρισα».

Ὁ William Parry ποὺ μεταφέρει τὶς ἀπόψεις τοῦ ποιητῆ ἔλεγε πὼς ὁ Δρ. Μάγερ εἶναι Γερμανὸς τυχοδιώκτης¹⁴³, δὲν γνωρίζει οὔτε ἑλληνικὰ οὔτε ἀγγλικά. Ὁ Thomas Gordon πάλι γράφει, ὅτι ὁ Μάγερ εἶναι «ἓνας δημοκράτης μὲ ζεστὴ καρδιά», καὶ φαίνεται πὼς ἀκριβῶς ἐξ αἰτίας τῶν δημοκρατικῶν του φρονημάτων, ὁ Μάγερ εἶχε προκαλέσει τὴν ἀντιπάθεια τοῦ Βύρωνα.

Κατὰ τὸν J. Millingen ὁ Βύρων ἀπεχθανόταν τὸν Μάγερ ἐπειδὴ στὴ συμπεριφορὰ του ἔδειχνε μιὰ οἰκειότητα ποὺ γιὰ τὸν ποιητὴ ἦταν ἀπαράδεκτη. Ὁ Βύρων ἦταν πολὺ προσκολλημένος στοὺς τίτλους καὶ στὶς περγαμηνὲς τῆς καταγωγῆς του καὶ ἡ οἰκειότης αὐτῆ τὸν ἐνοχλοῦσε.

ΤΙ ΠΕΡΙΕΧΟΥΝ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἦταν «Ἐφημερίδα», δηλαδή έντυπο πού περιεῖχε κυρίως εἰδήσεις. Αὐτές, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀναφέρονταν πρό παντός στήν πολεμικά γεγονότα τῆς Ἑλλάδος. Δέν ἔλειπαν ὡστόσο καί εἰδήσεις ἀπό τὸ ἐξωτερικό, τὸ ἐσωτερικό, καθὼς καί ἄρθρα ἐπάνω σὲ διάφορα θέματα. Ὑπῆρχαν ἀκόμα καί λογοτεχνικά κείμενα ἢ πνευματικὲς ἀσκήσεις, αἰνίγματα κ.λ.π.

Οἱ πολεμικὲς εἰδήσεις ἀρχίζουν μὲ τὴν ἀποτυχημένη ἐκστρατεία τοῦ Σκόδρα Πασᾶ τὸν προηγούμενο χρόνο, πού τελείωσε ἄδοξα μὲ μιὰ ἀσήμαντη πολιορκία τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Τὰ ἐπόμενα φύλλα ἀναφέρουν τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης καί δίνουν διάφορα νέα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες στήν Κάσο καί στή Ψαρά. Μνημονεύουν ἕνα σχέδιο γιὰ νὰ ὀχυρωθεῖ ἡ «Ἀποκλείστρα» ἀπὸ τὸν Γιώργο Λέλη, καθὼς καί τὴν συμπλοκή πού εἶχαν οἱ στρατηγοὶ Γ. Τζόνγκας καί Ἀλέξ. Βλαχόπουλος στὸ Ξηρόμερο. Σὲ ἄλλα πάλι φύλλα δημοσιεύονται τὰ νέα πού ἔφεραν στή Σάλωνα οἱ Στρατηγοὶ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῆς Ἄμπλενης¹⁴⁴, δηλαδή πῶς καί πού τσάκισαν τὸ στρατὸ τοῦ Δερβίς Πασᾶ καί σὲ ἄλλα περιγράφεται μὲ κάθε λεπτομέρεια ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀρχιστρατήγου Ἀλ. Μαυροκορδάτου στὸ Λιγοβίτσι καί κατακρίνονται μάλιστα οἱ Ἕλληνες, ὅτι ἄφησαν νὰ περάσουν οἱ Τούρκοι τὸ Μακρυνόρος ἀνενόχλητοι.

Ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη ἐπίσης δημοσιεύονται ἀρκετὲς φορὲς νέα, ὅπως π.χ. ὅτι γίνονται ἐκεῖ μεγάλες στρατιωτικὲς καί ναυτικὲς προετοιμασίες.

Αὐτὲς οἱ προετοιμασίαι ἦταν γιὰ τὴ δευτέρη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.

Ἀπὸ τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1825 σχεδὸν κάθε φύλλο περιέχει ἓνα κείμενο κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Μεσολόγγι: Τὸ Ἡμερολόγιο τῆς Πολιορκίας».

Τοῦτο περιγράφει λεπτομερῶς μὲ ἡμερομηνίες καὶ τὰ ὀνόματά τους, τὴ δράση τῶν Ἑλλήνων, ὅσο καὶ τῶν Τούρκων, καθὼς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν συγκρούσεων.

Οἱ ναυμαχίες ἐπίσης περιγράφονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο.

Τὶς εἰδήσεις ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ παίρνει ἀπὸ τὶς διαφορὲς ἐφημερίδες ποὺ λάβαινε ἀπὸ τὴν Εὐρῶπη καὶ καμμιά φορὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ ἢ ἀπὸ τὴ Μάλτα. Βέβαια, ὅταν τὸ λιμάνι τοῦ Μεσολογγίου ἦταν ἀποκλεισμένο ἀπὸ ξένο στόλο, οἱ εἰδήσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ ἦταν σπάνιες. Ἔτσι ὑπάρχουν ἄρθρα γιὰ τὸν πόλεμο τῆς Μ. Βρεταννίας στὸ Ἀλγέρι, γιὰ τὸν πόλεμο Τουρκίας καὶ Περσίας καὶ τὰ εὐχάριστα νέα πὼς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀμερικῆς στείλανε γιὰ τὸν ἀγῶνα 6.500 λίρες. Ἄλλα εὐχάριστα νέα ἔχει ἀπ' τὶς Ἰνδίες. Ἀναφέρει πὼς στὴν Καλκούτα ἡ Φιλελληνικὴ Ἐταιρεία μὲ Πρόεδρο τὸν Ἄγγλο Ἄρριγγ μάζεψε χρήματα. Ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ μέλη της, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Κινέζους ἐμπόρους, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἄκουγαν γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση¹⁴⁵. Δὲν εἶναι σπάνιες οἱ φορὲς ποὺ ἔχει νέα ἀπὸ τὴ Ρωσσία, περισσότερα ὅμως ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἀναφέρει ἐπίσης γιὰ τὴ σύσταση τοῦ Γαλλικοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου. Μετὰ ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς ποὺ τὸ ἀποτελοῦσαν¹⁴⁶. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1826 δημοσιεύει μεγάλο ἄρθρο γιὰ τὶς προοπτικὲς τοῦ νέου χρόνου, ὑποστηρίζοντας ὅτι αὐτὲς εἶναι πολὺ καλλίτερες, ἀπὸ ὅ,τι ἦταν πρὶν. «Ἡ Εὐρῶπη μεριμνᾷ τώρα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεση». Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι κείμενα ὅπως τὸ ἀκόλουθο:

«Μολονότι γράμματα ἀξιωματικὰ δὲν ἔφθασαν ἀκόμα ἐνταῦθα, διὰ τὸ νὰ μᾶς βεβαιώσουν περιστατικώτερον τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος...». Ἀπὸ αὐτὰ βλέπει κανεὶς τὴν σοβαρότητα μὲ τὴν ὁποίαν ἔκανε τὴ δουλειά του.

Ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν νέα ἀναφέρει πρῶτα τὰ πρακτικὰ τῶν συνελεύσεων στό Μεσολόγγι, στό Αἰτωλικό καί στό Σάλωνα κλπ. Τίς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως, ὅλες τίς διαταγές καί προκηρύξεις τοῦ Ἰ. Αὐλ. Μαυροκορδάτου ἢ τῆς Διοικήσεως Ἐπιτροπῆς, ὅταν αὐτός ἔφυγε. Ἐπίσης μνημονεύει τοὺς λόγους διαφόρων προσωπικοτήτων σάν τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ, Σπ. Τρικούπη κ.ἄ., καθὼς καί τίς πιὸ ἐνδιαφέρουσες μετακινήσεις καί τοποθετήσεις διαφόρων προσωπικοτήτων, ὅπως τὸν διορισμό τοῦ Κουντουριώτη στήν ἀρχηγία τῆς πολυορκίας τῶν Πατρῶν.

Ἄρκετὰ ἄρθρα βέβαια περιέχει γιὰ τὸ περίφημο δάνειο ἀπὸ τὴν Ἀγγλία. Πρῶτα ἀναφέρει τὸ θέσπισμα τοῦ βουλευτικοῦ, μετὰ σημειώνει κάθε δόση ποῦ ἔρχόταν. Ἔχει καὶ ἄρθρα πῶς πρέπει νὰ φερθῆ ἡ Διοίκηση, πῶς γιὰ τὴ διαχείριση καί πῶς γιὰ τὸν ἔλεγχο. Κατηγορεῖ τοὺς ὑπουργοὺς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Ἐσωτερικῶν γιὰ τὴν κακὴ διαχείριση, ὅτι δὲν δίνουν κανένα λογαριασμό κλπ.

Πολλὲς φορές γράφει γιὰ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ καὶ μὲ χαρὰ ἀναγγέλλει δύο φορές τίς ἀμνηστίες.

Μέσα στό «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ὑπάρχουν κανένα δυὸ δωδεκάδες κύρια ἄρθρα τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ. Περιέχουν συμβουλὲς πρὸς τοὺς πολίτες πῶς πρέπει νὰ φέρονται σάν Χριστιανοὶ μὲ εὐλάβεια πρὸς τὴν θρησκεία, ἀγάπη καὶ σεβασμὸ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ Κράτους καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὴν Διοίκηση. Νὰ μερικοὶ τίτλοι ἀπὸ τέτοια ἄρθρα: «Περὶ τῆς Ἐλευθερίας τοῦ Τύπου», «Ἡ Συνταγματικὴ Τάξις», «Ἡ Ἑλλάς πρὸς τοὺς Ἑλληνας», «Τί θέλει νὰ πεῖ Ἐλευθερία», «Ὁ Πολίτης καὶ οἱ Νόμοι», «Σεβασμὸς πρὸς τοὺς Νόμους», κλπ.

Τὰ ἄρθρα αὐτὰ εἶναι καλογραμμένα καὶ τὸ περιεχόμενό τους εἶναι ἀπολύτως σωστό. Βέβαια ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ποῦ φοίτησε σὲ ἑλβετικὸ σχολεῖο καὶ πέρασε τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς του δουλεύοντας στήν Ἑλβετία, εἶναι φυσικὸν νὰ σέβεται τοὺς νόμους, τὸ Κράτος, τὴν Διοίκηση, νὰ ξέρει καὶ ποιά εἶναι τὰ δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν. Ὅτι δηλαδὴ ἔλευθερία δὲν σημαίνει ἀσυδοσία κ.ο.κ. Τὰ ἄρθρα αὐ-

τά όμως είναι σχεδόν όλα γραμμένα το 1824. Από εκεί και πέρα αυτό το είδος των άρθρων σταματάει. Όλα λοιπόν τα κείμενά του αυτά περί σεβασμού προς τη Διοίκηση είναι γραμμένα στον καιρό είναι στο Μεσολόγγι ο Άλ. Μαυροκορδάτος. Όταν έφυγε διακόπηκαν. Αυτό δεν μπορεί να είναι σύμπτωση. Η τα άρθρα είναι γραμμένα από τον ίδιο, τον Άλ. Μαυροκορδάτο, ή από άλλον δικό του άνθρωπο, ή τα έγραφε ο Ί. Ί. Μάγερ επειδή τον υποχρέωναν, ή τέλος γιατί αυτός ήθελε να κολακεύει τον Άλ. Μαυροκορδάτο. Πάντως είναι βέβαιον ότι έχουν κάποια σχέση.

Ο Ί. Ί. Μάγερ έχει γράψει και άρθρα για μεμονωμένα άτομα, π.χ. για στρατιωτικούς που δεν προσκύναγαν τον Άλ. Μαυροκορδάτο. Έτσι χαρακτήρισε τον μεγαλύτερο Στρατηγό της Δ. Ελλάδος, τον Βαρνακιώτη, προδότη¹⁴⁷. Το ίδιο συνέβαινε με τον Γ. Καραϊσκάκη τα πρώτα χρόνια κ.ο.κ. Για τον Μ. Κ. Κοκκίνη που άχύρωσε το Μεσολόγγι έγραψε πολλές φορές όπως όταν ονομάστηκε πολίτης του Μεσολογγιού. Όταν ήρθε ο Ί. Βαρβάκης στο Ναύπλιο το γράφει, όπως και για τις μεγάλες δωρεές που έκανε αυτός και για τα σχέδιά του και για τη συμβολή του στην ίδρυση νοσοκομείου. Όταν ο Ί. Βαρβάκης σε δύο μήνες πέθανε, του αφιέρωσε νεκρολογία.

Στα «Ελληνικά Χρονικά» υπάρχουν επίσης μερικά άρθρα για δικαστικά θέματα, αναφέρει ότι «το Τακτικό Δικαστήριο έχει συσταθεί στο Μεσολόγγι εδώ και ένα χρόνο». Τώρα έγινε και ένα στο Αίτωλικό. Επίσης ότι στο Μεσολόγγι άρχισε να λειτουργεί έπταμελές δικαστήριο των εκκλητών (έφετείο). Αυτό θα δικάζει επίσης και τους κουρσάρους. Όλα τα νομικά και δικαστικά τους. Όλα τα νομικά και δικαστικά κείμενα που αναφέρονται έχουν συγκεντρωθεί από τον Σπ. Κανίγια που τα αναφέρει στην πολύ ενδιαφέρουσα διάλεξη που έδωσε στην Αθήνα στις 7 Απριλίου του 1983. Μέ θέμα «Η Δικαιοσύνη στο Μεσολόγγι 1821-1826».

Από την έφημερίδα των Κορφίων υπ' αριθ. 351 πήρε την είδηση ότι το πανεπιστήμιο του Ιονίου Κράτους άρχισε να λειτουργεί για δεύτερο χρόνο. Αυτό οφείλεται στην ύλική

βοήθεια, αλλά και στη μεγάλη αγάπη του Κόμητος Γυϊλφόρδου για τους Έλληνες και για την Ελλάδα. Αναφέρει επίσης και ένα γράμμα του Δ. Παύλου προς τον Κοραή στο Παρίσι. Ο πρώτος ήταν μαθητής του και έγραφε πώς μετά τον θάνατο του Γρ. Παλαμᾶ οί Μεσολογγίτες του ανάθεσαν τὸ σχολεῖο του. Ἐπίσης τοῦ έγραφε πὼς θὰ δίνει και μαθήματα γαλλικά, τὰ ὁποῖα θὰ τὰ χρειάζονται ἀπὸ ἐδῶ και μπρὸς οἱ νέοι «για τὶς καινούργιες μας σχέσεις». Ἐπίσης τὸν παρακαλοῦσε νὰ στείλει ὄσο μπορεί περισσότερα βιβλία. Στὴ συνέχεια τοῦ ἴδιου φύλλου εἶχε μιὰ προκήρυξη τοῦ Δ. Παύλου, ὅτι θὰ λειτουργήσει τὸ σχολεῖο μὲ δύο τάξεις σὰν γυμνάσιο και μία τάξη γὰ γαλλικά πρὸς τὸ παρὸν¹⁴⁸. Δημοσιεύει ἀκόμα και εἶδηση γὰ ἕνα ἄλλο σχολεῖο πὸς θὰ ἀνοίξει και στὸ ὁποῖον τὰ παιδιὰ θὰ μαθαίνουν γαλλικά, ἰταλικά, ἀριθμητική, διπλῆ καταστιχογραφία, γεωγραφία, ναυτικά, και διάφορα ἄλλα. Ὑπογράφεται «Ἐν Μεσολογγίῳ 6 Νοεμβρίου 1824, Νικ. Ἀγαβίδης». Τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἀναγγέλουν ἀκόμα στὰ νέα και τὸν θάνατο τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Βαυαρίας και τὴν διαδοχὴ του ἀπὸ τὸ γιὸ του Λουδοβῖκο, ἀπὸ τὸν ὁποῖον «περιμένει πολλὰ ἡ Ἑλλάς, γιατί εἶναι πασίγνωστα τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα». Σὲ ἄλλο φύλλο δημοσιεύεται ἡ εἶδηση, ὅτι θὰ τυπωθῆ τὸ σύγγραμμα «Ὁ Βελησάριος» τοῦ σοφοῦ Μαρμοντέλ. «Ἡ τιμὴ θὰ εἶναι 6 γρόσια». Ἐπίσης ἀναφέρει τὴν ἔκδοση ἑνὸς βιβλίου πὸς εἶχε γράψει ὁ Π. Νικολαΐδης και πὸς θὰ περιγράφει τὶς μάχες τοῦ Γαλαζίου και Σκουλενίου.

Ἡ εἶδηση τοῦ ἐρχομοῦ στὴν Ἑλλάδα τοῦ Κόχραν χαιρετίστηκε ἀπὸ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» σὰν ἐλπίδα φαεινὴ γὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος. Στὰ πάρα κάτω φύλλα ἀναγράφει ὁποια νεώτερη εἶδηση τὸν ἀφοροῦσε.

Τὰ φιλολογικὰ ἄρθρα τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» εἶναι πολὺ λίγα, π.χ. ἕνα ποίημα πὸς εἶχε γράψει ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλὸς και πὸς εἶχε στείλει ὁ Δ. Φιλήμων¹⁴⁹. Ἡ συνέχεια τοῦ ποιήματος δημοσιεύτηκε στὰ ἐπόμενα φύλλα¹⁵⁰. Λίγο ἀργότερα δημοσιεύθηκε και ἕνα αἰνίγμα τοῦ ὁποῖου ἡ λύση δόθηκε μετὰ δύο φύλλα, τὸ εἶχε γράψει ὁ Ἰάκωβος Ρίζος, ξάδελ-

φος του Ι. Ρ. Νερουλοῦ. Δημοσιεύθηκε ἀκόμα καὶ ἓνα δεύτερο ποῦ ἦταν γραμμένο ἀπὸ Ἑλληνίδα τοῦ ἐξωτερικοῦ. Πρὶν ἀπὸ τὸ ποίημα γράφει ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ, ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ δὲν ἔχουν ἀρκετὰ φιλολογικὰ κείμενα. «Ἐπρεπε ἴσως νὰ διορίσωμε καὶ ἓνα μέρος τῶν Χρονικῶν μας εἰς τὰ φιλολογικὰ κατὰ μίμηση τῶν φωτισμένων ἐθνῶν...».¹⁵¹ Μ' ὄλα ταῦτα δὲν δημοσιεύθηκε στὰ ἐπόμενα φύλλα κανένα ἄλλο φιλολογικὸ κείμενο.

Στὰ ἄρθρα του ὁ Μάγερ ὑποστηρίζει, γενικά, τὸ κύρος τῆς Διοικήσεως, ἄσχετα ἂν ὁ ἴδιος εἶχε ὀρισμένες ἀντιρρήσεις καὶ ἂν τολμοῦσε νὰ τίς διατυπώνει ποῦ καὶ ποῦ, φανερὰ ἢ μὲ ὑπαινιγμούς.

Στὴ τελετὴ ποῦ ἔγινε στὸ Μεσολόγγι γιὰ τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του νὰ πῶς χαρακτήρισε ὁ Σ. Παπαντωνίου τὰ ἄρθρα τοῦ Μάγερ: «Σπανιώτατα καὶ μὲ λίγες γραμμὲς γράφει τὴ σεμνὴ του γνώμη μεταξὺ τῶν μεγάλων βαδισμάτων τῆς Ἱστορίας ποῦ παρακολουθεῖ. Στὸν μικροσκοπικὸ χῶρο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» προσπαθεῖ νὰ χωρέσουν τὰ αὐθεντικὰ καὶ τὰ χρήσιμα γεγονότα, ἔγραφε μεταφράσεις ἄρθρων ἀπὸ τοὺς Τάϊμς καὶ τὴν Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων γιὰ τὴν εἰλικρινῆ ὑπόθεσιν καὶ εἰδήσεις τοῦ πολέμου στὴν ξηρὰ καὶ στὴ θάλασσα. Μὲ ἀκρίβειαν ἱστορεῖ τοὺς βομβαρδισμούς καὶ τίς ζημιὲς τῆς ἡμέρας».

Ὅτι ὁ Μάγερ ἦταν δημοκράτης φαίνεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἄρθρο ποῦ ἔγραψε κατὰ τῆς μοναρχίας καὶ δημοσίευσε στὸ φύλλο ἀριθ. 14 τῆς 18 Φεβρουαρίου τοῦ 1824. Σ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο καταλήγει στὸ ὅτι ἡ μοναρχία ἔπρεπε νὰ ἀποκλειστεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ἴδε καὶ Ἄ. Βακαλόπουλο Τόμος ΣΤ, σελ. 640 ὅπου ἀναφέρει, ὅτι ὁ Μάγερ ἐκφράζεται μὲ μῖσος καὶ ἀπειλητικὰ ἐναντίον τῶν ὑποψηφίων μοναρχῶν καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν των.¹⁵²

Ὁ Βύρων βέβαια ἦταν ἀντιθετός μὲ αὐτὲς τίς ἀπόψεις γιὰ τὸν ὅτι οἱ δικές του ἦταν ταυτόσημες μὲ τίς βλέψεις τοῦ G. Capling καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀπολυταρχίας.

Στὰ φύλλα ἀριθ. 5, 6 καὶ 7 τοῦ 1824 τῶν «Ἑλληνικῶν

Χρονικῶν» δημοσιεύθηκε ὀλόκληρη ἡ ἐπιστολὴ ποὺ εἶχε στείλει τὸ Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου στὸν Ἄλ. Μαυροκορδατο καὶ ποὺ ἦταν ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὸ λόρδο Erskin ὡς Πρόεδρος καὶ τὸν John Boering ὡς Γραμματέα.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ ἀναφέρεται μεταξὺ ἄλλων πῶς: «Τὰ Βρετανικὰ συμφέροντα εἶναι ἀχωρίστως συμπελεγμένα μὲ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν πρόοδόν σας...» καὶ ἀκόμη δι: «Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτεύματος δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ μακρὰν».

Στὸ τέλος τοῦ φύλλου ἀριθ. 7 ὁ Μάγερ γράφει αὐτὸ τὸ ἄρθρο: «Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας μανθάνομεν διὰ τὸ φιλάνθρωπος, ὁ φιλελεύθερος, ὁ γενναῖος τῶν Ἑλλήνων ὑπερασπιστῆς λόρδος Ἐρσκίνος διατρέξας ἐνδόξως, διατρίψας ἐνδόξως τῆς λαμπρᾶς τοῦ ζωῆς τὸ στάδιον, μετῆλθεν εἰς τὰ Ἡλίσια πεδία, διὰ νὰ συνευφραίνεται μὲ τοὺς Σωκράτες, τοὺς Ἀριστείδες καὶ τῶν λοιπῶν μακάρων τὸν θίασον. Ἡ φιλάνθρωπία καὶ ἡ ἐλευθερία πενθοῦν καὶ ἡ Ἑλλάς στενάζει διὰ τὴν ἀποβίωσιν ἀνδρὸς τοιοῦτου· ἤθελε δὲ εἶσθαι διόλου ἀπαραμύθητος, ἐὰν ἡ Μεγάλῃ Βρετανία τῆς Φιλανθρωπίας καὶ ἐλευθερίας τὸ καταφύγιον, δὲν εἶχε καὶ ἄλλους πολλοὺς Ἐρσκίνους, ἱκανοὺς νὰ μᾶς παρηγορήσουν διὰ τοῦ πρώτου τὴν ἔλλειψιν. Ἐν Μεσολογίῳ 23 Ἰανουαρίου 1824».

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΛ. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΜΕ ΤΟΝ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ

Όταν ο Στάνχοπ ήρθε στο Μεσολόγγι, ο Άλ. Μαυροκορδάτος ήταν εκείνος που του σύστησε να πάρει τον Μάγερ για συντάκτη της έφημερίδας που θα έβγαζε. Θα νόμιζε λοιπόν κανείς, πώς ο Μαυροκορδάτος εκτιμούσε ιδιαίτερω τον Μάγερ κι αυτός θα 'πρεπε να αισθάνεται μεγάλη υποχρέωση για την τόσο σπουδαία θέση που τον τοποθέτησε.

Έμεις βέβαια, που βλέπομε τὰ πράγματα εκ τῶν ὀστέρων, ἔχομε διαφορετικὴ ἀντίληψη.

Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος, που ἄκουσε ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν Στάνχοπ πὼς εἶναι φανατικὸς ὑποστηρικτῆς τοῦ ἐλεύθερου τύπου, σκέφθηκε νὰ ἐνεργῆσει μὲ κάποια πονηριά. Ἐτσι τοῦ σύστησε τὸν Μάγερ, ἕναν ξένο εἰκοσπεντάρχρονο νέο, που δὲν ἤξερε καλά-καλά τὰ ἑλληνικά, που δὲν εἶχε ἰδέα ἀπὸ πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ τόπου, που δὲν γνώριζε τὴ νοοτροπία τῶν Ἑλλήνων καὶ που γι' αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ καταλάβει πάντα τίς ἐνεργειές τους. Ὁ Μαυροκορδάτος οὔτε κὰν ἤξερε τί γνώσεις εἶχε ὁ Μάγερ, κι ὁμοῦ αὐτὸν σύστησε στὸν Στάνχοπ, ἐλπίζοντας ἔτσι νὰ μπορέσει νὰ πετύχει στὰ σχέδιά του, πράγμα που ὁ ἄπειρος Μάγερ δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀντιληφθεῖ.

Ὁ Μαυροκορδάτος δὲν θέλησε βέβαια νὰ χρησιμοποιήσει σ' αὐτὴ τὴ θέση κανέναν ἀπὸ τοὺς τόσους μορφωμένους ντόπιους, που ἦταν ἄνθρωποι μὲ μυαλὸ καὶ κρίση ἀνεπτυγμένη καὶ μὲ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικό.

Ὅσο ἦταν ὁ Στάνχοπ στὸ Μεσολόγγι καὶ ζοῦσε καὶ ὁ λόρδος Βύρων, ὁ Μάγερ εἶχε μεγάλη ὑποστήριξη καὶ γι' αὐτὸ

ή πρώτη κίνηση πού έγινε από τόν τυπογράφο, τόν άνθρωπο του Μαυροκορδάτου, γιά νά ἐμποδιστεῖ ἡ προκήρυξη, δέν πέτυχε. Καί αὐτό γιατί ὁ Στάνχοπ πάτησε πόδι καί ἐπιβλήθηκε. Ὅταν ὁμως ἐλειψαν οἱ προστάτες του, ὁ Μάγερ ἔμεινε μόνος καί ξεκρέμαστος, χωρίς καμιὰ πολιτική ἢ στρατιωτική οὐσιαστική ὑποστήριξη.

Παρ' ὄλ' αὐτά, ὁ δημοκράτης Ἑλβετός, ἄρχισε σιγά-σιγά νά σηκώνει κεφάλι.

Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος ¹⁵³ γράφει: «Ἡ ἔντασις τῶν σχέσεων Ἰ. Ἰ. Μάγερ - Μαυροκορδάτου ἐντείνεται μετὰ τὸν θάνατο τοῦ λόρδου Βύρωνος. Ὁ Φαναριώτης πολιτικός κατηγορήσῃ στὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως (28 Ἀπριλίου) τὸν Μάγερ λέγοντας: Σὲ πληροφορεῖ ὁ κ. Τρικούπης τί ἄνθρωπος εἶναι (ὁ Μάγερ) καί πόσα τραβῶ ἀπὸ αὐτόν, καί διατί εἶναι καί μένει συντάκτης κατ' ἀνάγκην καί ἐξ αἰτίας τοῦ κολονέλου Στάνχοπ καί ποῖα μέτρα λαμβάνω διὰ νά κάμω νά πέσει ἡ ἐφημερίδα του καί νά ἀναστηθῇ ἄλλη»¹⁵⁴.

Ἄργότερα, ὁ Μάγερ καί ὁ Μαυροκορδάτος συμβιβάστηκαν, γιατί ὁ Μάγερ ὑπέκυψε στίς ἀξιώσεις τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου.

Ἀπὸ δύο γράμματα τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ πρὸς τὸν Στάνχοπ φαίνονται καθαρά οἱ φιλελεύθερες ἀπόψεις του, ἀλλὰ καί τὸ διπλὸ παιχνίδι πού ἐπαιζε, λέγοντας ἄλλα στὸν Στάνχοπ καί ἐπαινώντας στὴν ἐφημερίδα του τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο καί τὸ κόμμα του.

Τὸ πρῶτο γράμμα τοῦ Μάγερ, με ἡμερομηνία 17 Ἀπριλίου 1824, λέει: «Ἐδῶ ἔκανα ἓνα εἶδος ἐπαναστάσεως σχηματίζοντας μία κοινωνική ἐπιτροπὴ πού ἀποτελεῖται ἀπὸ πολίτες, τέσσαρες ἐπιστάτες καί συμβούλιο ἀπὸ 12 ἄτομα, τοῦ ὁποῦ ὁ λαὸς με ἐξέλεξε πρόεδρο. Σκοπὸς μου ἦταν, σχηματίζοντας αὐτόν τὸν θεσμό νά ἐξασφαλίσω τὸν λαὸν ἀπὸ ὄλες τίς ἀντιποιήσεις τῶν προσώπων, τῶν καπετανέων καί τοῦ πρίγκηπα ἀκόμα... μοίρασα παντοῦ βίβλους καί ἐγχειρίδια παιδαγωγικῆς ἠθικῆς»¹⁵⁵.

Τὸ δεύτερο γράμμα τοῦ Μάγερ ἦταν ἀπάντηση σὲ γράμ-

ματα πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Στάνχοπ ἀπὸ τὴν Γαστούνη καὶ τὴ Ζάκυνθο, πρὶν νὰ φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γράμματα πού δυστυχῶς ἔχουν χαθεῖ. Ἀπαντώντας λοιπὸν ὁ Μάγερ στὸν Στάνχοπ τοῦ γράφει: «Θὰ προτιμήσω νὰ ἀποθάνω ἢ νὰ παύσω νὰ ἀνοίγω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐνὸς λαοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον τρέφω τὰς μεγαλυτέρας καὶ τὰς μᾶλλον ὑψηλοφρόνους ἐλπίδας. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν σας βλέπω ὅτι δίδετε πολλὴν πίστην εἰς τὸν Νέγρην. Οὐτε αὐτὸς οὐτε ὁ Μαυροκορδάτος εἶναι πατριῶτες»¹⁵⁶.»

Ἐνας τρόπος πού χρησιμοποίησε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος γιὰ νὰ δεσμεύσει τὸν Μάγερ, ὅταν τὰ οἰκονομικὰ τῆς ἐφημερίδας ἄρχισαν νὰ μὴ πηγαίνουν καλὰ ἦταν ἡ ἀγορά, ὅπως ἀνέφερα, 100 φύλλων γιὰ λογαριασμὸ τῆς Διοικήσεως. Ἡ ἀγορὰ αὐτὴ ἀναφέρεται¹⁵⁷.

Ὁ William Humphreys, ἓνας ἐθελοντῆς Ἄγγλος φιλέλληνας,¹⁵⁸ γράφει: «Ἄλλος ἓνας μισθὸς 70 ταλλήρων τὸν μῆνα ἀπὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο ἔκαναν τὸν Μάγερ νὰ ἀλλάξῃ τὰ αἰσθηματὰ του καὶ νὰ γίνῃ φερέφωνο τοῦ προστάτου του». Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος¹⁵⁹ ὁμοίως γράφει πὼς αὐτὸ δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Μετὰ τὸν θάνατο ἀπὸ καυτὴ θέρμη, στὶς 28/7/1824, τοῦ Ἰωάννη Ματθαίου Τρικούπη, πού ἦταν ἓνα πρόσωπο πολὺ μορφωμένο καὶ σεβαστὸ¹⁶⁰, ὁ Μάγερ πῆρε τὴ θέση του στὴν τριμελῆ διοικοῦσα ἐπιτροπὴ τοῦ Μεσολογγιοῦ σὰν μέλος, ὅταν ἀπουσίαζε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος. Τὰ ἄλλα δύο μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν ὁ Τ. Μαγκίνας καὶ ὁ Γ. Πραιῖδης.

Αὐτὸ προκάλεσε μεγάλη ἀναταραχὴ γιατί οἱ Μεσολογγῖτες τὸ θεώρησαν φοβερὴ προσβολή. Δὲν εἶχε τάχα τὸ Μεσολόγγι ἀνθρώπους ἄλλους νὰ τὸ διοικήσουν παρὰ τὸν νεαρὸ Ἑλβετό;

Ὁ Ν. Κασομούλης¹⁶¹ γράφει: «Μὲ τὸν διορισμὸν τοῦ Μάγερ στὸ κόμμα τῶν ἐναντίων ἄρχισε νὰ κατακρίνῃ ἀναφανδὸν τὰς πράξεις τοῦ διευθυντοῦ καὶ νὰ ἐξάπτῃ τὰ πάθη ἐναντίον του».

Ὁ Μάγερ ἐνοιωσε ὑποχρεωμένος νὰ δώσει ἐξηγήσεις γιὰ

τὴν ἀποδοχὴ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, γι' αὐτὸ δημοσίευσε ἓνα ἄρθρο ποῦ ἔλεγε: «Ὁ συντάκτης τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν ἐκφράζει τὸ παράπονόν του διὰ τὰς ἐπιθέσεις τὰς ὁποίας δέχθηκε. Ἐκπεπληγμένοι ἀπὸ ἐπιστολὰς ὄχι ὀλίγας, αἱ ὁποῖαι στὸ διάστημα τῶν δέκα τελευταίων ἡμερῶν μᾶς λιθοβολοῦσι, λέγουσαι ὅτι μεταβάλομεν σύστημα καὶ χαρακτῆρα»¹⁶².

Μ' αὐτὸ τὸ ἄρθρο προσπάθησε ν' ἀποτινάξει τὴν κατηγορίαν χωρὶς νὰ μπορέσει ὁμως νὰ τὸ πετύχει. Παρακάτω γράφει: «Κατήντησαν πολλοὶ νὰ πιστεύουσιν ὅτι ἐπειδὴ τῆς ἐφημερίδος ταύτης ὁ συντάκτης ἔλαβε μέρος εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Διοικήσεως, μέλλει νὰ ὑποχωρήσῃ γινόμενος τῶν δυστρόπων Νέμεσις. Ἡ λοιπὸν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ σύστημα τοῦ συντάκτου δὲν ἠννόησαν, ἢ διὰ μικροπρεπεῖς, ἴσως δὲ καὶ προῶρους αἰτίας, δὲν θέλουσι νὰ ἐννοήσωσι».

Κάτω ὁμως ἀπὸ μεγάλη πίεση, ὁ Μάγερ ἀναγκάστηκε νὰ δημοσιεύσῃ τὴν «Ἀπάντησιν αὐτοσχέδιον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ» ποῦ ἔγραψε ὁ Δ. Παύλου καὶ ποῦ ἦταν καταπέλτης. Γράφει λοιπὸν ὁ Δ. Παύλου:

ΑΙΣΧΡΟΝ ΟΛΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΥΒΡΙΖΟΜΕΝΗΣ

... Κύριε, ποῦ ἄλλοῦ μᾶλλον εἶχες τὴν προσοχήν, ὅταν συνέθετες τὸ ἀσύστατον καὶ ἀχάρι τοῦτο σοῦ ἄρθρον. Ἀναμφιβόλως ἂν ἐλάμβανες καιρὸν νὰ τὸ ἐπιθεωρήσης, δὲν τὸ ἤθελες δώσει εἰς φῶς διὰ νὰ φανερώσης παρεκτὸς τῆς τόσης τῶν ἐννοιῶν ταραχῆς τὸ χειρότερον, ὅτι ὄχι ὡς οἱ ἄλλοι σου πατριῶται, κατὰ ζήλον κοινωφελείας μᾶς ἤλθες εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διὰ σκοποὺς κενοδόξους καὶ ἰδιοσυμφόρους. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀμαθεῖς, βάρβαροι ἀκόμα καὶ τυφλοὶ θὰ εἶπες εἰς τὴν ψυχὴν σου, τίς ἀμφιβολία ὅτι αἱ γνώσεις μου ἐκεῖ θὰ μοῦ δώσουν δόξα καὶ δύναμιν. Καὶ ἀκολουθῶς τύχην λαμπράν. Αἱ λέξεις κοινόν, ἐλευθερία, δικαίωματα, τρόπαια, Μαραθῶν, Θερμοπύλαι, Σαλαμίς, Ὀλυμπος καὶ τόσο ἄλλα ἐνδοξα ὀνόματα λεγόμενα ὡς ἐκ τρίποδος τοῦ λεξίου Ἀπόλλωνος εἶναι τὰ προσφύεστερα νὰ μοῦ κάμουν ἓνα μέγα ὄνομα μεταξὺ ἐνὸς λαοῦ ὅπου πολεμεῖ καὶ θυσιάζεται διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Ἐνθυμοῦ ὁποῖος ἤλθες εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πῶς ἤρχισες τὸ στά-

διόν σου, πῶς τὸ ἔτρεξες ἕως προχθῆς καὶ μὴ παρατρέξης μά-
 λιστα οὐδ' ὅτι ἱατρὸς ὢν καὶ συντάκτης δύο ἡμερηίδων καὶ
 φιλόλογος, ἐραδιούργησες νὰ γίνῃς καὶ ἄρχοντας τῆς Ἑλλά-
 δος, διὰ νὰ εὐρῆς φυσικὸν καὶ ἀβίαστον πάντα τὴν ὑποψίαν
 μας. Δὲν ἔχομεν καὶ ἄλλους ἱατροὺς Ἑλληνας στολισμένους
 καὶ μὲ ἄλλην παιδεῖαν καὶ προτερήματα ὄχι κοινά. Δὲν μᾶς
 ἤλθαν καὶ ξένοι ἀπὸ τὴν Εὐρώπη ὄχι κατώτεροί σου, διατὶ κα-
 θεῖς ἔμεινεν εἰς τὸ εἶδος του. Ἡ ἐγκαλίσθης ἄλλο ἐπάγγελμα
 εἰς τὸ ὁποῖον ἐνόμιζες ἑαυτὸν ἐπιτηδεϊότερον, ἀλλὰ ὄχι τὰ
 πάντα αὐτός. Βεβαιότατα διότι ὁ σκοπὸς των ὁ κύριος εἶναι ἡ
 κοινωφέλεια αὐτῆ καὶ ὄχι ἡ ἰδιοτέλεια... ἂν ὁμως οἱ ἐν τοῖς
 ἐπαγγέλμασι τῆς Διοικήσεως σήμερον ὄντες ἠθελον εἶσθαι
 πατριασταί, ὀλιγαρχικοί, ἢ δημαγωγοὶ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι κε-
 κρυμένοι μὲ τὸ κάλυμμα τοῦ νόμου οἱ τοιοῦτοι ἠθελον εἶσθαι
 ἀγαπημένοι καὶ ἐπαινετοὶ ἀπὸ ὄλους ὅσοι σήμερον διὰ τοὺς
 ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ κέρδη των ἀνακινουοῦσι τὰ πνεύματα,
 λοιπὸν δι' αὐτὸ ἕως πρὸ ὀλίγου ἀνακινουοῦσες αὐτὸς τὸν λαὸν
 κατὰ τῶν ἐν τοῖς ἐπαγγέλμασι τῆς Διοικήσεως, καλῶν αὐτοὺς
 πατριαστάς, ἰδιοσυμφοροὺς καὶ σφετεριζομένους αὐτοῦ τὰ δί-
 καια, ἢ ἀφοῦ σὲ πῆραν συνεργὸν καὶ σύντροφον εἰς τὰς
 ὑπουργείας, εὐθὺς ἢ εὐγένειά σου διεκῆρυσες μεταρρυθμίσα-
 σα ἕκαστον εἰς τὸ τελειότερον. Ἀλλὰ πρὸς Θεοῦ, Κύριε... Ὁ
 κύριος σκοπὸς ἦτον ὅταν ἔγραφες τὸ τελευταῖον σου ἄρθρον
 νὰ γνωρισθῆς εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτι ἔλαβες μέρος εἰς τὰ πρα-
 κτικὰ τῆς Διοικήσεως. Τοῦτο ἤμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃς χωρὶς
 νὰ σκανδαλίσης ὄλους τοὺς ἀληθεῖς πατριώτας κατηγορῶν
 ἀσυστόλως τὸ ἔθνος εἰς τὸ ὁποῖον ἠξιώθης τοιαύτης τιμῆς.
 Ἀλλὰ ἔχεις ἀνάγκην, ἴσως εἶπεις νὰ δώσης εὐσχήμονα πρό-
 φασιν, εἰς αὐτὴν σου τὴν μεταμόρφωσιν, καὶ δι' αὐτὸ ἔπρεπε
 νὰ ἀμαυρώσης ἡμῶν τοῦ λαοῦ τὴν ὑπόληψιν κοντὰ εἰς τοὺς
 ἄλλους λαοὺς. Ὡ ποῖον ὄφιν εὐφορήσαντα τρέφει ἡ Ἑλλάς
 εἰς τὰ σπλάχνα τῆς! Ἀλλὰ ὡς αὐτοῦ θὰ σταθῆ τὸ κακόν».

Στὸ ἐπόμενο φύλλο¹⁶³ ὁ Μάγερ γράφει τὴν ἀπάντησίν
 του: «Ἐδημοσίευσα διὰ τοῦ τύπου τὴν διατριβὴν τοῦ κ. Δ.
 Παύλου διὰ νὰ λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδῃ τὸ ὄνομά του

τυπωμένον, τὸ νὰ τὸν ἀποκριθῶ ὄχι μόνον δὲν τὸ κρίνω ἀναγκαῖον, ἀλλὰ οὔτε ἡ διατριβὴ του εἶναι ἀξία ἀποκρίσεως. Πρέπει νὰ εἰπῶ μίαν φορὰν διὰ πάντα διὰ τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ δὲν ἐκδίδονται διὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὰ πάθη ὀλίγων τινῶν ἀτόμων. Κανεὶς δὲν θέλει μὲ γνωρίζει χαρὰν ὅταν θελήσω νὰ γεμίσω αὐτὴν τὴν ἐφημερίδα ἀπὸ ἄρθρα, τὰ ὁποῖα νὰ ἀρέσουν καὶ νὰ γαργαλίζουν τὰ πάθη τινῶν ἀνθρώπων, οἵτινες μὲ πολὺν ἀγῶνα λέγουν πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπει ἡ ἀλήθεια».

Αὐτὴ ἦταν ἡ χλιαρὴ ἀπάντηση, ἀντὶ μιᾶς πιὸ ἔντονης, πού μπόρεσε νὰ γράψει ὁ Μάγερ³².

Ὅταν ὁ Μαυροκορδάτος διορίστηκε, στὶς 30 Δεκεμβρίου τοῦ 1824 γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ, ἄλλαξε, πρὶν φύγει, τὴν Διοικούσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Μεσολογιοῦ, ὅπου τοποθέτησε τὸν Γ. Σπανιολάκη καὶ τὸν Κ. Πεταλᾶ, δὲν ἀντικατέστησε ὁμοῦς τὸν Μάγερ.

Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς νέας Ἐπιτροπῆς διορίστηκε τότε ὁ Φίλιππος Πλυτᾶς (Ἑλληνικὰ Χρονικὰ, 10 Ἰανουαρίου 1825).

Ἀπ' αὐτὰ πού γράφει ὁ Δ. Κόκκινος φαίνεται καθαρὰ πόσο ἐκτιμοῦσαν οἱ Μεσολογγῖτες τὸν Μάγερ.

Ὁ Δ. Κόκκινος¹⁶⁴, λοιπόν, ἀναφέρει διὰ τὸν Μάρτιο τοῦ 1825 πληροφορήθηκαν πῶς μεγάλες τουρκικὲς δυνάμεις κατεβαίνουν πρὸς τὸ Μεσολόγγι, καθὼς καὶ διὰ τὸ Ἴμπραϊμ ἀποβιβάστηκε στὴν Πελοπόννησο. Τότε, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποφάσισε νὰ ξεσηκώσει ὄλους γιὰ τὴν ἀμυνα τῆς πατρίδας. Ἀπὸ τὸν Δ. Κόκκινο ἀναφέρεται ὀλόκληρη ἡ προκήρυξις τῆς ἐπιτροπῆς πού διοικοῦσε τὴν Δ. Ἑλλάδα (7 Μαρτίου 1825). Σ' αὐτὴν ὑπογράφουν μόνον ὁ Μάγερ καὶ ὁ Κ. Πεταλᾶς ὡς γραμματεῖς. Ὁ Δ. Κόκκινος γράφει: «Ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς τῆς ὁποίας ἡ διοίκησις εἶναι ἀνάγκη ἰσχυρᾶς προσωπικότητος, ἔμενεν ἀδιοίκητος, ἀφοῦ καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν προκήρυξιν πρὸς συναγερομένον διὰ τὴν Ἐθνικὴν Σωτηρίαν ὑπογράφει μόνον ὁ Μάγερ, στερούμενος παντὸς κύρους ἀπέναντι τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν λοιπῶν παραγόντων τῆς ἀμύνης».

Τὸ πῶς ἀντέδρασε ὁ Μάγερ σὲ ὄλες αὐτὲς τὶς πιέσεις τοῦ Ἑλ. Μαυροκορδάτου φαίνεται ἀπὸ μερικὰ στοιχεῖα τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» καὶ ἀπὸ τὶς γινῶμες διαφόρων ἐρευνητῶν.

Στὸ πρῶτο φύλλο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» καὶ στὴν πρώτη σελίδα δημοσιεύονται εἰδήσεις γιὰ τὸν ἐμφύλιο σπαραγμὸ. Ἀναφέρεται, μεταξὺ τῶν ἄλλων, πὼς τὸ βουλευτικὸ σῶμα ἔδωξε τὸν Ἀνδρέα Μεταξᾶ καθὼς καὶ ἄλλους.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Μεταξᾶς εἶχε προσφέρει πολλὰ στὸν τόπο, ἀλλὰ ἦταν ἀντίθετος μὲ τὸν Μαυροκορδάτο ποὺ ἀξίωσε τὸ ἄρθρο αὐτὸ νὰ μπεῖ στὴ πρώτη σελίδα τοῦ πρώτου μάλιστα φύλλου.

Στὸ ἴδιο φύλλο δημοσιεύεται καὶ ἓνα γράμμα τοῦ λόρδου Βύρωνος.

Στὸ φύλλο¹⁶⁵ ὁ Μάγερ γράφει: «Ἡ δημοσιότης εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς δικαιοσύνης. Ἦλθεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν αἱ ἀλήθειαι ἀκούονται καὶ τόσον γρηγορώτερον ἀνησυχοῦν, καθ' ὅσον βραδύτερα συμβαίνει ἡ διασάλπιγξις των. Ἡ διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσίς διαλευκαίνει καὶ διασαφηνίζει τὰ πάντα, καὶ δίδει τὸ ἀκριβέστατον μέτρον τῶν πραγμάτων ὄλων. Τῆς δὲ ἐπιφωλευστάτης ταύτης δημοσιεύσεως ὄργανον εἶναι αἱ ἐφημερίδες. Περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου οἱ Ἕλληνες ἔχουν εἰς τὸ νὰ γράφωσιν ἐλευθέρως, τὸ αὐτὸ ἐπίσης δικαίωμα, καθὼς καὶ εἰς τὸ νὰ ἀναπνέωσιν καὶ νὰ ζῶσιν. Καὶ ἀπὸ κανένα νόμον τὸ τοιοῦτον δὲν ἀπαγορεύεται. Οἱ δὲ περὶ τοῦ τύπου νόμοι πρέπει νὰ εἶναι ὁμοιοὶ μὲ τοὺς περὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου, διότι καὶ ἡ γραφὴ δὲν εἶναι καὶ αὐτὴ ἄλλωστε, εἰ μὴ τρόπος καθ' ὃν ἐκφράζονται τὰ διανοήματα τῆς ψυχῆς μας. Ἐκαστος πολίτης, ὁποιασδήποτε καταστάσεως ὑπόκειται εἰς τὰς εὐθύναις τῶν ἔργων του καὶ λόγων του. Αἱ θύραι τῶν δικαστηρίων εἶναι ἀνεωγμέναι, καὶ οἱ νόμοι θεωροῦν τὸν δυστυχέστερον χωρικὸν ἕξ ἴσου μὲ τὸν πλουσιότερον ἄρχοντα τῆς Ἑλλάδος. Τουλάχιστον τοιοῦτοτρόπως ἐκφαίνεται τὸ ἐξαιρετικὸν πολιτικὸν ἡμῶν Σύνταγμα».

Αὐτὰ γράφει ὁ Μάγερ τὸν Ἰανουάριο καὶ σὲ λίγο ἀκολουθεῖ ἡ λυπηρὴ ἱστορία τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Ἀνδρέα Ζαῖμη

πού ενώ ήταν ύπουργός, διεφώνησε με την Κυβέρνηση και άποχώρησε. Έστειλε τότε ένα γράμμα στο Μεσολόγγι ζητώντας να δημοσιευθεί ή άπολογία του, ό φιλελεύθερος όμως Μάγερ, έπειδή ό Ζαΐμης κατεφέρετο έναντίον του Μαυροκορδάτου, δέν τήν δημοσίευσε. Έγραψε προσπαθώντας να δικαιολογήσει τόν Ζαΐμη χρησιμοποιώντας παιδαριώδη έπιχειρήματα. 'Απ' αυτό τó γεγονός και μόνο φαίνονται τά πραγματικά αίσθήματα του Μάγερ.

Αυτό είναι τó γράμμα του Ζαΐμη με τήν αναφορά του: «Κύριε, όμολόγησες πολλάκις είς τήν έφημερίδα σου ότι είσαι φίλος τής αλήθειας και τής έλευθερίας. 'Επίσης ότι ό τύπος σου είναι έλεύθερος. 'Επιστηριζόμενος λοιπόν είς αυτές σου τάς άρχάς σου στέλλω τήν άπολογίαν μου αυτήν, τήν όποιαν παρακαλώ να καταχωρήσεις είς τήν έφημερίδα σου και μένω, ό Φίλος σου, 'Α. Ζαΐμης».

'Η άρκετά φαιδρή άπάντηση του Μάγερ έλεγε: «Είναι άληθές ότι ή έφημερίς μου είναι έλευθέρα και ότι ήμείς δέν γνωρίζομεν, μήτε θέλομεν ποτέ γνωρίσει κανέναν περιορισμόν τής έλευθερίας του τύπου. 'Αλλά κάθε πράγμα έχει και τά δριά του».

Στή συνέχεια, ό Μάγερ γράφει τίς κρίσεις του για τó έργο του Α. Ζαΐμη αλλά άρνεϊται να δημοσιεύσει τήν άπολογία του.

Δημοσιεύει ένα άρθρο¹⁶⁶ στο όποιο επικρίνει σκληρά όσους είναι έναντίον τής «νομιμοτάτης ήμών Διοικήσεως».

'Ενα άλλο χαρακτηριστικό τών αίσθημάτων του Μάγερ είναι ή στάση που κράτησε κατά τή γνωστή δίκη του Γ. Καραϊσκάκη.

'Ο 'Αλ. Μαυροκορδάτος που άντιπαθούσε τόν Καραϊσκάκη έπειδή ποτέ δέν τόν προσκύνησε, σχημάτισε μιá έπιτροπή από στρατηγούς και χιλιάρχους υπό μορφή στρατοδικείου για να τόν δικάσουν. Οί στρατηγοί ήταν ό Γεώργιος Τσόγκας, ό Δημόσ Σκαλτσάς και ό 'Αλεξάκης Βλαχόπουλος.

Χιλίαρχοι ὁ Γρηγόρης Λιακατᾶς καὶ ὁ Ἄναγνώστης Καραγιάννης.

Ἡ δίκη ἐγινε τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 1824, στὸ Αἰτωλικό, μὰ ἐπειδὴ δὲν βρέθηκε τίποτα σὲ βάρος τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, τὸ στρατοδικεῖο ἀποφάσισε νὰ διαλυθεῖ τὴν ἐπομένη. Κατέφθασε ὁμως στὸ Αἰτωλικό ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος, μὲ μιὰ ἐγκύκλιο, ποὺ ἔβαλε νὰ υπογράψουν ὄσοι ἦταν φίλοι του ἢ αὐτοὶ ποὺ ἤθελαν νὰ τοῦ εἶναι εὐχάριστοι καὶ τὸν κολάκευαν.

Αὐτὴ τὴν ἐγκύκλιο τὴν κοινοποίησε ἀμέσως στὸν Καραϊσκάκη.

Ἄπο τοὺς πέντε δικαστές, ὁ Ἄλεξάκης Βλαχόπουλος δὲν υπέγραψε, τὸ ὠραῖο ὁμως εἶναι ὅτι υπάρχουν ἄλλες τέσσαρες υπογραφές στρατηγῶν ποὺ δὲν ἦταν ὁμως δικαστές. Ἔχουν υπογράψει ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ Δημήτριος Μακρῆς, ὁ Γιάννης Γιοιτάσης καὶ ὁ Νικολὸς Στορνάρης ποὺ ἦταν συνήγορος τοῦ Δημοσίου καὶ ὄχι δικαστής. Ἔχουν ἀκόμα υπογράψει καὶ ἄλλοι, ἐντελῶς ἄσχετοι μὲ τὴ δίκη, ὅπως ὁ Στάθης Κατσαρὸς καὶ οἱ Καπετανεῖοι Κωνσταντῖνος Βλαχόπουλος καὶ Γιαννάκης Σουλτάνης.

Ὁ Μάγερ, ἐνῶ μαίνεται ἐναντίον τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, δημοσιεύει μόνο τὴν ἀπόφαση, χωρὶς νὰ ἀναφέρει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὴ δίκη.

Ὁ Βύρων, κρίνοντας πὼς εἶναι ἀπαραίτητο νὰ πληροφορηθεῖ ὁ λαὸς τὰ ὅσα εἶχαν συμβεῖ μὲ τὸν Γ. Καραϊσκάκη, παρακάλεσε τὸν φίλο του Π. Γκάμπα νὰ συντάξει μιὰ πλήρη ἐκθεση τῶν γεγονότων ἢ ὁποία καὶ δημοσιεύθηκε στὸν «Ἑλληνικὸ Τηλέγραφο»¹⁶⁷.

Ὅταν τὸν ἐπόμενο χρόνο, ὁ Γ. Καραϊσκάκης ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγία τῆς Ρούμελης, ὁ Μάγερ τὸν ἐξυμνεῖ καὶ τὸν λιβανίζει, δείχνοντας ἔτσι μιὰ στάση ἀρκετὰ ἀνακόλουθη.

Τὸν ἀποκαλεῖ «ὁ γενναιότατος στρατηγὸς Γ. Καραϊσκάκης» καὶ δημοσιεύει ὄλα τὰ γράμματά του ποὺ στέλνει στὸ Μεσολόγγι. Ἄναγγέλλει μὲ μεγάλη χαρὰ ὄλες τὶς νίκες του, ὅπως ὅταν μπῆκε στὸν Καρβασαρᾶ (ἀριθ. φύλλου 79/3 Ὀκτωβρίου 1825) ἢ γιὰ τὴ μάχη ποὺ ἔδωσε «ὁ γενναιότατος

στρατηγός» στη Λάσπη (ἀριθ. φύλλου 89/7 Νοεμβρίου 1825) και ἄλλα πολλά ἀκόμα.

Ὅτι τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἐκφράζουν τὶς ἀπόψεις τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου, ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς περισσότερους συγγραφεῖς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Ν. Κασομούλης¹⁶⁸, ὁ Περραιβός¹⁶⁹ καὶ ἄλλοι.

Τὴν ἴδια γνώμη ἔχουν καὶ οἱ νεώτεροι, ὅπως ὁ Δ. Κόκκινος¹⁷⁰ πού γράφει ἀνάμεσα στὰ ἄλλα: «Ἡ ἐλευθεροτυπία ἀπέβη ὄπλον εἰς χεῖρας τῆς μιᾶς μόνον πολιτικῆς μερίδος εἰς βάρος τῆς ἄλλης». Ὁ Κ. Α. Στασινόπουλος¹⁷¹ ἐπίσης γράφει: «Τὰ Ἑλληνικά Χρονικά, κατέστησαν ἐπίσημον ὄργανον τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου». Ὁ Χρ. Α. Στασινόπουλος¹⁷² λέει: «Ἀλλὰ ἰδιαίτερα ἦταν ὁ Μάγερ καὶ ἡ ἐφημερίδα τοῦ ὄργανο κυρίως τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου». Ὁ ἴδιος πάλι¹⁷³ γράφει ἄλλου: «Ὁ Μάγερ δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ ὄργανον τοῦ Μαυροκορδάτου... παράτησε τὰ δημοκρατικά του φρονήματα καὶ λιβάνιζε τὸν Ἐκλαμπρότατον καὶ τὰ ὄργανά του».

Ὁ Θ. Μ. Πολίτης¹⁷⁴ γράφει ἐπίσης ὅτι τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» ἐξέφραζαν τὰς πολιτικὰς ἀπόψεις καὶ λανθασμένας θέσεις τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου. Ὁ Κ. Μάγερ¹⁷⁵ γράφει: «Τὰ Ἑλληνικά Χρονικά ἦσαν ἡμιεπίσημον ὄργανον τῆς Διοικήσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ πολιτικὴ των ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο».

Ἐπάρχουν πολλὰ ἀκόμα παρόμοια στοιχεῖα πού δὲν ἀναφέρω γιατί ἀπὸ τὰ παραπάνω καὶ μόνο φαίνεται καθαρὰ ἡ στενὴ σχέση μεταξὺ Μάγερ καὶ Μαυροκορδάτου.

Κατὰ τὴ δική μου ἀποψη, ὅταν ἀρχικὰ ἐκδόθηκε ἡ ἐφημερίδα, ὁ Μάγερ δὲν μπορούσε νὰ καταλάβει τὶς πονηριὲς τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου γιατί, σὰν Ἑλβετὸς πού ἦταν, εἶχε μάθει, στὰ ἐλβετικά σχολεῖα πού φοίτησε, νὰ σέβεται τὶς ἀρχὲς ἐνὸς τόπου.

Ὁ Μάγερ εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τὸν Στάνχοπ πὼς ὁ Μαυροκορδάτος εἶναι ἐχθρὸς τῆς ἐλευθεροτυπίας, πράγμα ἄλλωστε πού ἀναφέρει καὶ στὸ βιβλίον του ὁ Στάνχοπ (σελ. 63) ὅπου γράφει: «εἶναι ἕνας καλὸς ἄνθρωπος. Μὴ φαντασθεῖτε ὅμως ὁ

τι εἶναι φίλος τῆς ἐλευθερίας...». Καὶ πάρα κάτω, στὶς σελ. 147-148 λέει ὅτι θεωρεῖ τὸν Μαυροκορδάτο ὑποστηρίζοντα μυστικά τὴν μετριοπαθῆ μοναρχία.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ ξεχνᾶμε πὼς ὁ Μάγερ δὲν ἦταν παρὰ ἕνας πρωτοετῆς φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦμε νὰ περιμένουμε ἀπ' αὐτὸν νὰ ἔχει δημοσιογραφικὴ συνείδηση καὶ ἀμερόληπτη κρίση.

Καὶ ὁ λόρδος Βύρων, τὸν τελευταῖο καιρὸ δὲν συναντοῦσε πιά τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐπηρέασε τὸν Μάγερ καὶ δὲν τὸν ἔκανε πιὸ προσεκτικό. Ἀργότερα, καὶ ἴσως κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, κατάλαβε πὼς ἔπρεπε ν' ἀλλάξει στάση καὶ ὅταν δημοσίευσε γιὰ τὸν ἀπολογισμὸ τοῦ δανείου, ἔκανε μιὰ ἐλαφρὰ ἐπίθεση κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου.

Αὐτὸ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ κατὰσχει ὁ Μαυροκορδάτος τὸ φύλλο καὶ νὰ τοῦ δώσει ἐντολὴ νὰ τὸ ξαναγράψει.

Ὁ Μάγερ ἦταν πιά γερὰ δεμένος, μιὰ καὶ ἡ ἐφημερίδα του δὲν εἶχε πλήρη οἰκονομικὴ ἀνεξαρτησία. Ὅταν μάλιστα διωρίστηκε καὶ στὴ διοικουσα ἐπιτροπὴ τοῦ Μεσολογγίου, τότε παραδόθηκε ὀλοκληρωτικά.

Τὰ γράμματα ἕνα σωρὸ δυσारेστημένων Μεσολογγιτῶν καθὼς καὶ τὸ ἄρθρο τοῦ Παύλου «Ἄλλὰ τὴν δόξαν οὐδεὶς ἐμίσησεν», τὸν ἔκαναν ἀσφαλῶς νὰ συναιστανθεῖ τὸ σφάλμα του, καὶ πρὸς τιμὴν του πρέπει νὰ ἀναφέρω, ὅπως ἄλλωστε ὁμολογεῖται ἀπὸ ὄλους, ὅτι μετὰ τὴν ὀριστικὴ ἀναχώρηση τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἡ ἐφημερίδα του ἔγινε πιὸ φιλελεύθερη.

ΜΕΡΙΚΑ ΣΤΡΑΒΟΠΑΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ

Για την ιστορική αλήθεια και μόνο, πρέπει να αναφέρω ἐδῶ και μερικά λαθάκια τοῦ Μάγερ.

Ὅταν ἦρθε ὁ στόλος τοῦ Μιαούλη, τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1823, αὐτός, πρωτοετής μόνο φοιτητής, εἶχε τὸ θράσος νὰ δηλώσει πὼς εἶναι γιατρός και χειρουργός και νὰ ἀναλάβει ὑπεύθυνα, μόνος του, τὴν ὑγειονομική ὑπηρεσία ἐνὸς ὀλόκληρου στόλου στὶς παραμονές ναυμαχιῶν.

Στὴν προκήρυξη πὺ τύπωσε διτὶ στὶς 18 Δεκεμβρίου θὰ ἐκδώσει ἐφημερίδα, ὑπέγραψε: «Ὁ ἱατρός Δρ. Ἰωάννης - Ἰάκωβος Μάγερ», ἐνῶ οὔτε γιατρός ἦταν οὔτε βέβαια και διδάκτωρ.

Στὰ τέλη τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1824 ἦρθε κάποιος ἀπὸ τὴ Γαστούνη στὸ Μεσολόγγι, πὺ τὴν ἄλλη μέρα πέθανε. Φοβήθηκαν τότε πὼς εἶχε πανώλη και ἔλαβαν διάφορα προληπτικὰ μέτρα. Οἱ γιατροὶ ἔκαναν τὴν ἱατροδικαστική ἐξέταση και ὑπέγραψαν τὸ πρωτόκολλο πὺ φέρει τὶς ὑπογραφές τῶν: Φραγκίσκου Βρούνου και Ἰ. Ἰ. Μάγερ¹⁷⁶.

Βέβαια ὁ Μάγερ δὲν εἶχε ἰδέα ἀπὸ πανώλη ἢ ἀπὸ νεκροψίες. Στὴν ἐφημερίδα τῆς Ζυρίχης «Neue Züricher Zeitung,» στὸ φύλλο τῆς 17 Ἰουνίου 1826, βρῆκα στὰ νέα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μιὰ εἴδηση πὺ εἶχε στείλει ὁ ἴδιος ὁ Μάγερ στὸν ἐκδότη και πὺ ἔλεγε διτὶ στὸ Μεσολόγγι εἶχε προβιβαστεῖ σὲ στρατηγό!

ΑΛΛΑ ΩΦΕΛΙΜΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ Ι. Ι. ΜΑΓΕΡ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Γιὰ νὰ ἔχει κανεὶς δλοκληρωμένη ἰδέα γιὰ τὴ δράση τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ στὸ Μεσολόγγι, πρέπει νὰ ἀναφέρω ἀκόμα πὼς ἦταν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος στὴν Ἑλλάδα ποὺ προσπάθησε νὰ δημιουργήσει μιὰ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη.

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1824 ἔκανε ἐκκλήση σὲ πολλοὺς λογιούς, σὲ φιλελληνικὰ κομιτάτα καὶ σὲ πανεπιστήμια ἀκόμα, στὰ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ παρακαλοῦσε νὰ συνδράμουν γιὰ τὴν ἴδρυση βιβλιοθήκης, στέλνοντας διάφορα βιβλία. Στὴν ἐφημερίδα του τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἔγραψε: «Δὲν πρέπει ποσῶς ὁ κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Ἕλληνας τὰ παλαιὰ τῆς παιδείας φῶτα... Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν καὶ πάλιν δλας ἐκείνας τὰς ὠραιότητας εἶναι ἀνάγκη νὰ συσταθῇ Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη. Εἰς διαφόρους ἐπιστολάς μου, τὰς ὁποίας ἐστείλαμεν εἰς Εὐρώπην πρὸς πολλὰ σημαντικώτατα ὑποκείμενα, ἐφανερῶσαμεν αὐτὸ τὸ σχέδιόν μας, τὸ ὁποῖον καὶ ἐστάθη δεκτόν¹⁷⁷».

Τὸ ὄνειρο τοῦ Μάγερ γιὰ τὴν ἴδρυση Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης σὲ λίγο ἄρχισε νὰ πραγματοποιεῖται.

Ὁ Alfred Stern¹⁷⁸ ἀναφέρει πὼς στὴ λογοδοσία τῆς Τεταρτῆς Συνελεύσεως τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τῆς Ζυρίχης ποὺ ἔγινε τὴν 1η Φεβρουαρίου τοῦ 1827, σημειώνεται στὴν πρώτη σελίδα ἡ ἀποστολὴ στὴν Ἑλλάδα συγγραμμάτων ἀρχαίων συγγραφέων.

Γι' αὐτὴ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Μάγερ ἔχει προταθεῖ ἀπὸ

πολλούς να του άναγνωρισθει ό τίτλος του πρωτουργοϋ τής Έθνικής Βιβλιοθήκης.

Άλλη δραστηριότητα του Ί. Ί. Μάγερ, πολϋ ώφέλιμη για τον τόπο, στον τομέα τής κοινωνικής πρόνοιας, αυτή τη φορά ήταν ή έξής. Στο Ναύπλιο έγινε μία «Φιλανθρωπική Έταιρία». Αυτό δημοσιεύθηκε στο «Φύλλο του Νόμου» στο ύπ' αριθ. 47 φύλλο. Η έταιρία αυτή διώρισε μία έπιτροπή για την Δυτ. Ελλάδα. Τον κ. Ί. Ί. Μάγερ, Δ. Μεσθενέα και Ά. Καψάλην. Αυτό τους τó έγραψαν στις 14 Αυγούστου του 1825. Ο Ί. Ί. Μάγερ τó άνεκοίνωσε στα «Έλληνικά Χρονικά»¹⁷⁹ και εκεί παρακαλει «πάντα ευαίσθητον άνθρωπον εις τó να συνεισφέρει τó κατά δύναμιν».

Ίδιαίτερα για τó Μεσολόγγι τότε ή έπιτροπή αυτή ήταν πολϋ άναγκαία, γιατί είχαν έλθει πολλές οικογένειες χωρικων από τά γύρω χωριά. Αυτό έγινε όταν ήρθαν οι στρατιές των Τούρκων, πριν αρχίσει ή δεύτερη πολιορκία, φεύγοντας από τά χωριά τους, χωρίς να προλάβουν να πάρουν τίποτα από τά πράγματά τους. Ο Ί. Ί. Μάγερ με την βοήθεια του θαυμασίου εκείνου Ίεράρχου Ίωσήφ Ρωγων και Κοζύλης, που έκανε τότε τά καθήκοντα του Μητροπολίτου που έλειπε, δούλεψαν πάρα πολϋ και άνακούφισαν πολλές οικογένειες.

Σάν να μην έφταναν στον Μάγερ οι διάφορες ευθύνες και έγνοιες που είχε, ήθελε άκόμα να προσφέρει κι αυτός κάτι στον πόλεμο τής δεύτερης πολιορκίας με τó σπαθί και τó ντουφέκι.

Ο Ν. Κασομούλης¹⁸⁰ γράφει: «Στον προμαχώνα του Δεσπότη που λεγότανε και του Γουλιέλμου Τέλλου (Θέλλου) ήταν τοποθετημένος... και ό Μάγερ, ό συντάκτης των Έλληνικων Χρονικων, όστις είχε λάβει στρατιωτικόν δίπλωμα τότε».

Η ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΔΙΚΑΙΩΝ

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ καλὰ ἔργα τοῦ Μάγερ πού ἀνέφερα ὡς τώρα, ὑπάρχει καὶ κάποιο ἄλλο, πολὺ πιὸ σημαντικό.

Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ λυπηρὰ φαινόμενα τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι, δυστυχῶς, ὁ μεταξύ μας σπαραγμός, οἱ διαφονίες καὶ οἱ καυγάδες πού δὲν ἔλειψαν βεβαίως καὶ ἀπὸ τὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι.

Εἶχαν καὶ τότε σχηματισθεῖ διάφορες φατρίες ὅπως οἱ Ρουμελιῶτες καὶ οἱ Σουλιῶτες, οἱ Ἀγγλόφιλοι καὶ οἱ Γαλλόφιλοι, πού ἦταν καὶ ἡ χειρότερη, καὶ διάφορες ἄλλες ἀκόμα. Δυστυχῶς, ὁ τόσο ἐξυπνος λαὸς μας, δὲν ἀντιλαμβάνεται πάντοτε ὅτι αὐτὰ ὑποκινοῦνται ἀπὸ ξένες ἐπεμβάσεις καὶ ἐξυπηρετοῦν ξένα συμφέροντα, μὰ πολλὲς φορές τὸ λάθος εἶναι τῶν δικῶν μας πού γιὰ τὸ ἀτομικὸ τους συμφέρον ἀγκαλιάζουν τοὺς ξένους.

Ἔτσι, στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι, μιλοῦσαν γιὰ τὴν παρέα τῶν Ἀγγλοφίλων, μὲ ἀρχηγοὺς τὸν Ἀλ. Μαυροκορδάτο, τὸν Σπ. Τρικούπη καὶ τὸν Γ. Καναβὸ καὶ γιὰ τὴν παρέα τῶν Γαλλοφίλων πού εἶχαν ἀρχηγοὺς τὸν Ἰ. Κωλέττη, τὸν Γ. Αἰνιᾶν καὶ τὸν Ἰωάννη Σοῦτσο.

Ἔσηκωμένοι ἦταν ἀκόμα καὶ οἱ μικροὶ ἀξιωματικοὶ ἐναντίον τῶν Καπετανέων καὶ τῶν Στρατηγῶν γιατί τοὺς καταλόγιζαν κακὴ διαχείριση στὰ ἐσωτερικά τους. Ἐνα ὁμως μικρὸ καὶ ἴσως τυχαῖο γεγονός, ἄλλαξε ἐντελῶς τὴν κατάσταση.

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1825, ἡ προσωρινὴ διευθύνουσα τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἐπιτροπὴ, ἀποφάσισε νὰ στείλει τὸν Μάγερ στὴ Ζάκυνθο γιὰ νὰ ζητήσῃ βοήθεια. Τοῦ ἔδωσαν μαζί του καὶ ἓνα συστατικὸ γράμμα¹⁸¹ μὲ ἡμερομηνία τῆς 20 Ἰουνίου 1825, καὶ ὁ Μάγερ ἔφυγε γιὰ τὴ Ζάκυνθο.

Όταν έφτασε εκεί, παρέδωσε τὸ γράμμα πὸ εἶχε σὰν παραλήπτη τοὺς «Φιλογενεστάτους Ὅμογενεῖς Ζακυνθίους» στὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Ζακύνθου.

Τὴν Ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἀποτελοῦσαν ὁ Κόμης Διονύσιος δὲ Ρώμα, ὁ Δρ. Στεφάνου καὶ ὁ Κωνστ. Δραγώνας. Ὅλοι τοὺς ἦταν παλαιοὶ Φιλικοὶ καὶ μεγάλοι τέκτονες, καὶ βοήθησαν πολὺ τὸν Μάγερ.

Ἄντρες καὶ γυναῖκες γύριζαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι καὶ μάζευαν ἓνα σωρὸ πράγματα, ροῦχα, τροφίμα καὶ φάρμακα¹⁸² καὶ οἱ Ζακυνθοποῦλες περιφέρονταν μὲ πανέρια καὶ φώναζαν: «Ποῖός ἔχει σφαῖρες γιὰ τὸ Μεσολόγγι;». Ὅλα αὐτὰ πὸ συγκεντρώθηκαν, τὰ φόρτωσαν σ' ἓνα πλοῖο στὸν μπόγο τοῦ Λεονδαρίτου πὸ τὰ πῆγε στὸ Μεσολόγγι.

Όταν γύρισε πίσω ὁ Μάγερ, ἔφερε μαζί του καὶ 1.500 λίρες Ἀγγλίας πὸ γιὰ καμμιά εἰκοσαριὰ μέρες ἐξασφάλισαν τὴν διαβίωση τῶν Μεσολογγιτῶν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐπιφανειακὰ γεγονότα, κανεὶς δὲν ξέρει τί κρυβόταν πίσω ἀπ' αὐτά. Φαίνεται μάλλον ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ζακύνθου σύστησε στὸν Μάγερ νὰ ιδρύσει στὸ Μεσολόγγι μιὰ Ἐταιρία στὰ ἀχνάρια τοῦ τεκτονισμοῦ, μιὰ καὶ

ὁ ἴδιος ἦταν τέκτων. Ἐταιρία κρυφὴ ἦ καὶ στὴν ἀνάγκη φανερὴ, πάντως ὁμοῦς μὲ καθαρὰ ἐθνικὸ σκοπὸ.

Μόλις ὁ Μάγερ γύρισε στὸ Μεσολόγγι ἄρχισε ἀμέσως ἐντονη δράση.

Σχετίστηκε μὲ μιὰ ομάδα ἀπὸ τίμιους ἀξιωματικούς καὶ φλογεροὺς πατριῶτες ποὺ ἦταν ὁ Γρηγόρης Λιακατάς, ὁ Σπυρομήλιος, ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ὁ Γιωργάκης Βάγιας καὶ ἄλλοι, ὅλοι ἄνθρωποι ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ ἀνεχθοῦν τὰ σκάνδαλα καὶ τὶς ἀθαιρεσίες τῶν παληῶν Καπετανέων.

Ἐξω ἀπὸ τὰ τεῖχη ὁ πόλεμος μαινόταν, μὰ οἱ μεγάλοι Καπετανεοὶ κοίταζαν πάνω ἀπ' ὄλα νὰ μοιράσουν τὰ τρόφιμα ἢ τὰ χρήματα καὶ τὶς περισσότερες φορὲς ὄχι ἀμερόληπτα. Γιὰ νὰ σταματήσουν λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἄτοπα, ὁ Μάγερ πρότεινε νὰ ἰδρυθεῖ ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλοδικαίων.

Στὴν ἀρχὴ φαίνεται πὼς θέλησε νὰ κάνει τὴν ἔταιρία αὐτὴ παράρτημα τῶν μασονικῶν στοῶν, ὅπως εἶχε γίνει τὸ 1824 ἢ Ἐδελφότης Τριπολιτσᾶς¹⁸³ καὶ ὅπως τὴν εἶχε κάνει στὸ Ναύπλιο ὁ Ἰωάννης Βαπτιστῆς Θεοτόκης¹⁸⁴. Ἀπέτυχε ὁμοῦς στὸν σκοπὸ του καὶ ἐγκατέλειψε τὴν ἰδέα νὰ σχηματίσει μασονικὸ παράρτημα. Ἰδρύθηκε τότε φανερὰ ἡ «Ἐταιρία τῶν Φιλοδικαίων».

Κατὰ τὸν Κασομούλη, ἡ ἔταιρία ἰδρύθηκε τὸν Ὀκτώβριο καὶ τὸ Σύνταγμα τῶν Φιλοδικαίων ὑπογράφηκε ἀπὸ 45 μέλη στὶς 26 Νοεμβρίου τοῦ 1825 (Βρίσκεται στὰ Γ.Α.Κ., Προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος 1822-1826, φάκελλος 1-14).

Γιὰ νὰ γίνει κανεὶς μέλος τῆς Ἐταιρίας ἔπρεπε νὰ περάσει πρῶτα ἀπὸ κατήχηση¹⁸⁵ ποὺ κρατοῦσε τρεῖς μέρες καὶ ἂν συμφωνοῦσε, ἔδινε ὄρκο ὅτι θὰ σεβόταν ἀπολύτως τὰ ἄρθρα τοῦ Καταστατικοῦ τῆς.

Κατὰ τὸν Σπυρομήλιο, τὰ ἄρθρα αὐτὰ ἦταν τὰ ἐξῆς:¹⁸⁶
«Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐταιρίας τῶν Φιλοδικαίων».

Α) Ὁ συγκαταριθμούμενος εἰς τὴν Ἐταιρίαν τῶν Φιλοδι-

καίων εἶναι ἰσότιμος μὲ τὸν πλησίον του καὶ οὐδεμία διαφορὰ τάξεως ἐμπορεῖ ποτὲ μεταξὺ αὐτῶν νὰ ὑπάρχη. Ἡ μόνη ἀνωτέρα τῆς Ἑταιρίας κεφαλὴ εἶναι οἱ νόμοι καὶ ἡ κατὰ τοὺς νόμους συσταينوμένη διοργανουμένη διοίκησης, τὰ ὁποῖα καὶ τὰ δύο ὀρκίζεται ἡ Ἑταιρία νὰ ὑπερασπίζεται ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ νὰ στηρίξη μὲ τὰς πλέον μεγάλας θυσίας.

Β) Οἱ μάταιοι τίτλοι εἶναι διὰ παντὸς ἐξορισμένοι ἀπὸ τὴν Ἑταιρίαν ταύτην.

Γ) Κάθε μέλος τῆς Ἑταιρίας ἔχει τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐξηγεῖται ἐλευθέρως, αἱ σκέψεις του θέλουν συζητοῦνται καὶ τῶν πλειοτέρων θέλει εἶσθαι τὸ ἀποτέλεσμα, ἂν ἡ γνώμη θέλει βαλθεῖ εἰς ἐνέργειαν ἢ οὐ.

Δ) Ἄν τις τῶν ἐν τοῖς ἀξιώμασι συγκαταριθμηθῆ εἰς τὴν Ἑταιρίαν, τὸ ἀξίωμα του θέλει λογίζεσθαι μηδὲν ὡς πρὸς τὴν Ἑταιρίαν. Ἐγκολπώνοντας δὲ κάθε ἐνάρετον καὶ συνετὸν ἄνδρα, ἡ Ἑταιρία τοῦ χαρίζει δλα, ὅσα καὶ τὰ ἄλλα τῆς μέλη ἀπολαμβάνουν δικαιώματα.

Ε) Ὁ πρῶτος καὶ θεμελιώδης αὐτῆς νόμος εἶναι οὗτος: Ὅλοι οἱ συνιστῶντες τὴν Ἑταιρίαν νὰ εἶναι πρὸς ἀλλήλους συνδεδεμένοι ὡς ἀδελφοί, νὰ ὑπερασπίζωνται τὰ δικαιώματα τῆς Πατρίδος, ὥστε νὰ κινοῦν πᾶν μέσον διὰ τὴν δυνατὴν κοινὴν ὠφέλειαν.

Ἐν Μεσολογίῳ τῇ 26 Νοεμβρίου 1825

Τὰ μέλη

Ἀκολουθοῦν 45 ὑπογραφὲς πολλῶν γνωστῶν ἀγωνιστῶν καὶ στὸ τέλος δημοσιεύονται ἰδιαίτεροι νόμοι λειτουργίας τῆς Ἑταιρίας.

Στις 28 Νοεμβρίου τοῦ 1825, ἔστειλαν ἐπίσημη ἀναφορὰ πρὸς τὴν «Σεβαστὴν Ἐπιτροπὴν τὴν διευθύνουσαν τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος» γιὰ νὰ κάνουν γνωστὴ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑταιρίας. (Τὸ κείμενο τῆς ἀναφορᾶς βρίσκεται στὸ Γ.Α.Κ., Ἐκτελεστικὸν Σῶμα, φάκελος 144).

Ἄλλες λεπτομέρειες ἀναφέρει ὁ Σπυρομήλιος¹⁸⁶ ποὺ ἤταν καὶ ὁ ἐξ ἐπαγγέλματος Γραμματεὺς ὁ Ν. Κασομούλης¹⁸⁷

καθώς και ὁ Ἄ. Σῶκος¹⁸⁸, ὁ Σ. Κώνστας¹⁸⁹, ὁ Ντόβας¹⁹⁰ καὶ ὁ Κ. Μακρυκώστας¹⁹¹.

Μετὰ τὴν ἰδρυση τῆς Ἑταιρίας σημειώθηκαν μερικὲς μικροαντιδράσεις πού ἦταν ὅμως χωρὶς σημασία¹⁹². Ἄλλαξαν μόνο τὴν ἐπωνυμία γιατί τὸ «Ἑταιρία» δὲν ἄρεσε καὶ τὴν ἔκαναν: «Ἀδελφότης τῶν Φιλοδικαίων».

Ὁ σκοπὸς τῆς Ἀδελφότητος ἦταν καθαρὰ ἔθνικός. Νὰ μπεῖ τάξη στὰ οἰκονομικά, στὰ σιτηρέσια, στὶς τοποθετήσεις, στὶς ντάπιες, στὰ καταλύματα καὶ σὲ πολλά ἄλλα, μὰ τὸ πιὸ σπουδαῖο ἦταν ὅτι ἀποσκοποῦσε, πρᾶγμα πὸν πέτυχε, στὸ νὰ δημιουργήσει δεσμοὺς ἀγάπης ἀνάμεσα στὰ μέλη της.

Γρήγορα σταμάτησαν οἱ τοπικὲς διακρίσεις, ὅπως Σουλιῶτες ἢ Ρουμελιῶτες, παλῆὰ μίση καὶ ἐχθρες ἔσβυσαν καὶ ἦταν ὅλοι ἀγαπημένοι, μὲ πολὺ ψηλὸ μαχητικὸ φρόνημα. Μεταξὺ τους ὅλοι ἦταν ἴσοι καὶ δὲν γινόταν καμιὰ διάκριση ἀπὸ τὴ θέση πὸν εἶχε ὁ καθένας στὸ στρατό.

Οἱ συνεδριάσεις διευθύνονταν ἀπὸ ἓναν πρόεδρο πὸν ἄλλαζε ὑποχρεωτικὰ κάθε τρίτη μέρα.

Τὸ ἔργο αὐτὸ πὸν εἶχε τεράστια ἐπιτυχία ὠφειλόταν κυρίως στὸν Μάγερ καὶ τὸ ἔθνος θὰ πρέπει νὰ χρωστᾷ εὐγνωμοσύνη σ' αὐτὸν καὶ στοὺς συνεργάτες του γι' αὐτὴ τὴ μεγάλη προσφορά.

Ὅταν, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1826, οἱ Μεσολογγῖτες θέλησαν νὰ στείλουν μιὰ ἀντιπροσωπεῖα στὴν ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως γιὰ νὰ ἐκθέσει τὴν ἐλεεινὴ κατάσταση πὸν βρισκόνταν καὶ ὁ Μάγερ ζήτησε νὰ πάει κι' αὐτός, ἀγνόησαν τὸ τόσο σημαντικό του ἔργο καὶ ἀρνήθηκαν νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ αἶτημά του αὐτό. Ὁ Κασομούλης γράφει:¹⁹³ «διότι τὸν θεωροῦσαν προσήλυτον τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου καὶ εἰς τοῦτο ἦτον ὁ Γρηγόριος Λιακατὰς πολὺ ἐνάντιος, ὅστις ἔσπερνε ἄλλοτε πολλοὺς μεθ' ἑαυτοῦ» (μέλη τῆς Ἀδελφότητος).

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΗΛΕΓΡΑΦΟΣ

Όταν ο λόρδος Βύρων ήρθε στο Μεσολόγγι, ανάμεσα σ' αυτούς που τον υποδέχτηκαν στην παραλία ήταν και ο συνταγματάρχης Στάνχοπ.

Μεταξύ τους άρχισαν άμέσως οι συζητήσεις, μα από την πρώτη στιγμή αναπτύχθηκε μιá έντονη αντιπάθεια ανάμεσά τους. Μερικές φορές, οι συνομιλίες τους είχαν αρκετή οξύτητα, μα έπειδή και οι δύο τους ήταν ευγενικοί, δέν έφταναν ποτέ στα άκρα. Όταν χώριζαν τó βράδυ, ó Βύρων πάντα τού έδινε τó χέρι και τού έλεγε και δυó συμφιλιωτικά λόγια.

Στό βιβλίό τού Π. Γκάμπα¹⁹⁴ διαβάζουμε: «Ένα βράδυ μετά ζωηράν συζήτησιν είπε ó Βύρων στόν Στάνχοπ: Δώσ μου τήν δεξιάν σου χείρα ή όποία είναι ευθεία, όπως και ó άνθρωπος είς τόν όποϊόν ανήκει».

Ό συνταγματάρχης Στάνχοπ είναι ó μοναδικός που άνακλήθηκε έπισήμως¹⁹⁵ από τήν κυβέρνησή του, διά τού 'Ι. Κωλέττη και τού Φιλελληνικού Κομιτάτου, και αυτό χάρη στις ένεργειες τού 'Αλ. Μαυροκορδάτου που έβλεπε σ' αυτόν ένα τρομερό αντίπαλο και ένα σοβαρό έμπόδιο για τις καταχρήσεις που ήθελε νά κάνει όταν θά έπαιρνε τó άγγλικό δάνειο.

Ό Στάνχοπ, σαν αντιπρόσωπος τού Κομιτάτου, θά έπρεπε νά έγκρίνει μέ τήν ύπογραφή του τή διάθεση τού δανείου και αυτό δέν άρεσε στόν Μαυροκορδάτο.

Όταν ó Στάνχοπ πήρε τήν διαταγή νά γυρίσει στην 'Αγγλία, έφυγε άπ' τήν 'Ανατολική 'Ελλάδα και πήγε στη Ζάκυνθο. Έκεί έπιβιβάστηκε στό πλοίο «Φλώριδα» που μετέφερε τόν νεκρό τού λόρδου Βύρωνα στην 'Αγγλία, και στις 25 Μαΐου τού 1824, σήκωσαν άγκυρα.

Ό Στάνχοπ, στό βιβλίό που έγραψε στό Λονδίνο, έμφα-

νίζει τὸν ποιητὴ σὰν ἰδιαίτερα ἐπιπόλαιο. Ὁ Βύρων πάλι τὸν ἀντιμετώπιζε μὲ καταφρόνηση. Οἱ χαρακτῆρες τοὺς ἦταν ἐντελῶς διαφορετικοί, ὁ ἕνας βρισκόταν στοὺς ἀντίποδες τοῦ ἄλλου. Ὁ Βύρων εἶχε πολιτικὴ κρίση καὶ εὐστροφία, ἀλλὰ ἦταν ὀλότελα ἀναποφάσιτος καὶ δὲν εἶχε καθόλου πρακτικὸ μυαλό.

Ὁ Μοργουγο¹⁹⁶ γράφει γιὰ τὸν Στάνχοπ πὼς διέθετε ἀνεκτίμητα προσόντα, ἐνεργητικότητα, αὐτοκυριαρχία καὶ τάξη πού δὲν εἶχε ὁ Βύρων.

Γράφει ἀκόμα πὼς ὁ Στάνχοπ ἦταν δογματικὸς ἀλλὰ πολὺ δραστήριος.

Οἱ δυὸ ἄντρες διέφεραν στὸ χαρακτῆρα καὶ σὲ πολλὰ ἀκόμα σημεῖα.

Ὁ λόρδος Βύρων, ἂν καὶ ἦταν ποιητής, στὴν Ἑλλάδα ἤθελε νὰ γίνει στρατιωτικὸς ἡγέτης, ἀρχιστράτηγος, τίτλο πού τοῦ ἀπένειμε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος στίς 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1824¹⁹⁷.

Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος¹⁹⁸ γράφει ὅτι ὁ Βύρων ἦταν φιλόδοξος ἀλλὰ ὄχι κενόδοξος. «Ἀπεποιήθη τὴν γενικὴν πολεμικὴν ἀρχὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ προσέφερον».

Φιλοδοξοῦσε νὰ διακριθεῖ σὲ πολεμικὲς ἐκστρατεῖες καὶ στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Μαζί του ἔφερε διάφορες στρατιωτικὲς στολὲς καὶ ἰδιόρρυθμα κράνη. Ὁ Julius Millingen στὰ «Χρονικά» του¹⁹⁹ γράφει γιὰ τὸ σπίτι τοῦ λόρδου Βύρωνα: «Τὸ δωμάτιο ὑποδοχῆς θύμιζε ὄπλοστάσιο παρὰ κατοικία ποιητῆ. Οἱ τοῖχοι ἦταν στολισμένοι μὲ κάθε λογῆς ὄπλα, σπαθιά, πιστόλες, τουφέκια, χάρμπια, μπαγιονέτες, κράνη, σάλπιγγες... Ὅλες οἱ κουβέντες του μὲ τοὺς Καπετανέους ἦταν γιὰ ἐπιθέσεις, αἰφνιδιασμούς, ἐνέδρες, μάχες, ἐκστρατεῖες καὶ πολιορκίες».

Ὁ Βύρων ἀστεειυόμενος ἔλεγε πὼς σὰν στρατιωτικὸς ἔχει ἕνα μεγάλο προσόν, ὅτι δηλαδὴ εἶναι κουτσὸς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ σκάσει ἀπ' τὴ μάχη. Ὅταν ἀποβιβάστηκε στὸ Μεσολόγγι, φοροῦσε μιὰ ὑπερβολικὰ φανταχτερὴ στολὴ συνταγματάρχη²⁰⁰.

Ἐκ τὸν καιρὸ πού ἦταν στὴν Κεφαλονιά, προετοίμαζε τὴν πολιορκία τῆς Ναυπάκτου καὶ ἤθελε νὰ ὀργανώσει ἕναν δικό του στρατό, ἰδιωτικό, ἕνα σῶμα μισθοφόρων. Γι' αὐτὸ προτιμοῦσε τοὺς Σουλιῶτες πού τοὺς θεωροῦσε σὰν τοὺς καλλίτερους πολεμιστές.

Ἀντίθετα, ὁ Στάνχοπ, πού ἦταν στρατιωτικὸς καριέρας, δὲν ὄνειρευόταν πολέμους καὶ ἐκστρατείες, ἀλλὰ ἔργα διαφωτιστικά γιὰ τοὺς Ἕλληνες.

Ἦθελε νὰ τοὺς διδάξει τὴν ἀξία τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ νὰ τοὺς ἐκσυγχρονίσει, σύμφωνα μὲ τὶς ὠφελιμιστικὲς ἰδέες τοῦ δασκάλου του Ἱερεμία Μπένθαμ, νὰ ὀργανώσει διάφορες κρατικὲς ὑπηρεσίες, ταχυδρομεῖα, καθολικὴ ἐκπαίδευση, δικαστήρια, μουσεῖα, ὑγειονομικὲς ὑπηρεσίες καὶ πολλὰ ἄλλα. Πάνω ἀπ' ὅλα ὅμως, ἤθελε νὰ ὀργανώσει ἕναν ἀπόλυτα ἐλεύθερο Τύπο γιατί: «Ἐπίστευεν πῶς οἱ ἐφημερίδες ἦταν δυνατὸν νὰ κατατροπώσουν τὰ Ὄθωμανικὰ Στρατεύματα μὲ πολὺ πιὸ ἀποτελεσματικὸ τρόπο ἀπὸ τὰ ἄριστα ἐκπαιδευμένα Σώματα Στρατοῦ καὶ ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴ τακτικὴ²⁰¹.

Ὁ ἀκόλουθος τοῦ Βύρωνα κόμης Π. Γκάμπα σημειώνει στὰ ἀπομνημονευματά του γιὰ τὸν Στάνχοπ: «Περίεργον πρᾶγμα, ἐγὼ, ἄνθρωπος τῆς πέννας εἰς ὅλην μου τὴν ζωὴν, ἀγωνίζομαι νὰ ἐλευθερώσω τοὺς Ἕλληνας μὲ τὸ ξίφος. Ὁ συνταγματάρχης Στάνχοπ, ἄνθρωπος τοῦ ξίφους, ἐννοεῖ νὰ παλαίη ἐδῶ μὲ τὴν πένναν».

Ἀντίθετα μὲ τὸν Στάνχοπ, ὁ Βύρων ὑποστήριζε πῶς στὴν Ἑλλάδα τώρα ἦταν ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει ἐλεύθερος τύπος κι αὐτὸ γιατί ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἦταν φουντωμένη. Θεωροῦσε λοιπὸν περιττὴ τὴν ἐκδοση πολιτικῆς ἐφημερίδας καὶ πίστευε πῶς μιὰ ἐφημερίδα θὰ χρειαζόταν μόνο γιὰ τὴν εἰδησεογραφία. Τὸ φωτεινὸ μυαλὸ τοῦ λόρδου εἶχε, ὅπως ἀποδείχτηκε ἐκ τῶν ὑστέρων, ἀπόλυτα δίκιο γιατί ἡ ἐφημερίδα τοῦ Μεσολογγιοῦ λιβάνιζε τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο καὶ τῆς Ἀθήνας τὸν Γκούρα, ἦταν δηλαδὴ ὄργανα τοῦ πιὸ ἰσχυροῦ πολιτικοῦ κόμματος.

Τελικά ἀποφασίστηκε ἡ ἐφημερίδα νὰ βγαίνει δπως τό ἤθελε ὁ συνταγματάρχης τυπογράφος, δπως ἀποκαλοῦσε εἰρωνικά ὁ Βύρων τὸν Στάνχοπ.

Ἀποφασίστηκε ἀκόμα νὰ ἐκδίδεται καὶ μιὰ ξενόγλωσση ἐφημερίδα ποὺ νὰ στέλνουν κυρίως στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ πληροφοροῦνται σωστὰ οἱ ξένοι αὐτὰ ποὺ συνέβαιναν στὴν Ἑλλάδα.

Μόλις πῆραν τὴν ἀπόφαση αὐτή, βάφτισαν κι ὅλα τὴν ἐφημερίδα μὲ τὸ ὄνομα «Telegrapho Greco», καὶ γιὰ συντάκτη της ὄρισαν τὸν κόμη Pietro Gamba, τὸν στενὸ φίλο τοῦ λόρδου ποὺ εἶχε ἔρθει μαζί του.

Στὴν πραγματικότητα, ψυχὴ τῆς ἐφημερίδας αὐτῆς ἦταν ὁ ἴδιος ὁ λόρδος ποὺ διάλεξε καὶ τὴν προμετωπίδα:

Ἕμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνέρος, εὖτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἦμαρ ἔλησιν

(Ὅμηρος)

Ὁ Βύρων ἔγραψε ἀρκετὰ ἄρθρα καὶ μετὰ τὸν θάνατό του βρέθηκαν στὸ γραφεῖο του διάφορα ἄλλα ποὺ εἶχε ἐτοιμάσει γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν στὰ ἐπόμενα φύλλα. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἦταν καὶ μιὰ διατριβὴ μὲ ἡμερομηνία 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1824 καὶ μὲ τίτλο: «Ἡ σημερινὴ κατάστασις στὴν Ἑλλάδα²⁰².

Στις 12/24 Μαρτίου τοῦ 1824 ἐκυκλοφόρησε πρῶτα μιὰ εἰδοποίηση (aviso) γραμμένη στὰ ἑλληνικά καὶ στὰ ἰταλικά ποὺ ἀνήγγειλε τὴν ἐκδοση τῆς ἐφημερίδας ποὺ θὰ ἔβγαине σὲ τέσσαρες γλώσσες. Ἀγγλικά, Γερμανικά, Γαλλικά καὶ Ἰταλικά καὶ ἐξηγοῦσε τὸ γιατί: «Τῆς ἐφημερίδος ταύτης τὰ ἄρθρα θέλουν δημοσιεῦσθαι κατὰ τὴν ὁποῖαν διάλεκτον θέλουν παρουσιάζονται εἰς τοὺς ἐκδότας. Θέλει ἐκδίδεται ἀπαξ τῆς ἐβδομάδος τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου».

Στις 16 Μαρτίου 1824 τυπώθηκε καὶ μιὰ ἀγγελία στὰ ἀγγλικά ποὺ εἶχε συντάξει ὁ λόρδος. Μιὰ φωτογραφία τῆς ἀγγελίας αὐτῆς μὲ τίτλο Prospectus. Παρατίθεται ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ συλλογὴ τοῦ κ. Βασ. Βιτσαξῆ.

PROSPECTUS.

Knowing the interest the christian people take in the affairs of Greece, some of them engaged in that sacred cause, have resolved on publishing for their information a weekly journal to be entitled.

THE GREEK TELEGRAPH.

Written contributions, to this newspaper, will be accepted from men of all nations and parties. The articles will be published in the language in which they are forwarded to the editors.

The motto selected is the following passage of Homer.

„When man becomes enslaved, Jove deprives him of half his virtues . . .”

Already we have explained that we belong to no faction; we are however free men; and consider that publicity is the very soul of justice. It should prevail in the senate, in the courts of law; and above all; in giving vent to the unrestricted expression of the people's thoughts. „The liberty of the press” says Hume „is attended with so few inconveniences, that it may be claimed as the common right of all mankind”. We are nevertheless enemies to all licentiousness, and our attachment to a free press is founded on a conviction that it is the best means of promoting public virtue.

The general object of the projectors of this journal, is to convey intelligence to the world of the events that are passing in Greece.

In cooperation with the Greek Committees in London and elsewhere, they will endeavour to encourage throughout the world, every effort towards the promotion of her freedom, and the amelioration of her condition. We wish the Greeks to be all armed; their land forces and their navies efficient, and of a constitutional character; their tongues and their presses free — free as their own thoughts; their roads open, and posts established for circulation of their ideas, on military, commercial, and political subjects. The people we hope to see in full enjoyment of religious liberty; their laws plain and comprehensive; and justice openly, speedily, and cheaply administered. We desire the Greeks to have possession of that which is dear to every heart — the lands of their ancestors; their country accessible to settlers, with all the capital and improvement they can bring into it; their hands stretched out in amity, and their ports wide open to all nations; and finally to behold their arms triumphant, and their Christian charity extended to their enemies. These are the unanimous sentiments of all high minded men.

The GREEK TELEGRAPH will be published every saturday.

The subscription to it will be 6 Dollars per annum.

Those who wish to have this newspaper, will address themselves to the Editors of the GREEK TELEGRAPH, under cover to Sgt. Doctor, J. J. Mayer at Missolonghi.

The Editors solicit the friends of Greece to forward news, and contribute written articles in French, Italian, German, English, and other Languages for insertion in the GREEK TELEGRAPH.

Missolonghi 16 (4) Marco. 1824.

Τὸ πρῶτο φύλλο τῆς ἑφημερίδας κυκλοφόρησε στις 20 Μαρτίου τοῦ 1824. Σὲ λίγες μέρες, δηλαδή στις 17/30 Μαρτίου, οἱ πρόκριτοι τοῦ Μεσολογγίου πρόσφεραν στὸν Βύρωνα τὸ δίπλωμα τοῦ πολίτη τῆς πόλης τους²⁰³. Πολὺ χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ὄσα δημοσιεύονται σ' αὐτὸ τὸ πρῶτο φύλλο²⁰⁴. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Λόρδου Βύρωνα ἀναχώρησε καὶ ὁ P.

Gamba πού συνόδευσε τή σωρό στη Ζάκυνθο στις 20 Ἀπριλίου. Ἐνα δεύτερο πλοιάριο συνώδευε αὐτό πού μετέφερε τόν νεκρό, ὅπως γράφει τὸ φύλλο ἀριθμ. 33 τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν»²⁰⁵.

Ἐκείνη τὴν ἐποχή, ἡ κυκλοφορία τῆς ἐφημερίδας παρουσίασε κάποια μείωση, ἡ ἐκδοσὴ της ὁμως δὲν σταμάτησε. Ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἀνέλαβε τὴ σύνταξή της, μὰ χωρὶς νὰ ἀρθρογραφεῖ ὁ ἴδιος. Τὰ ἄρθρα πού δημοσίευε τὰ ἔστελναν διάφοροι φιλέλληνες ὅπως ὁ Stanhope ὁ Trelawney, ὁ Blaquiére καὶ ἄλλοι.

Ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα αὐτὴ πού τυπωνόταν στὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο καὶ ἐκδότης ἦταν ὁ Δ. Μεσθενέας, ἔχουν βρεθεῖ συνολικὰ 39 φύλλα καὶ τὸ τελευταῖο ἔχει ἡμερομηνία 29/11... 11/12/1824.

Ἡ ὕλη της ἦταν κυρίως εἰδησεογραφικὴ καὶ ἀπέφευγε νὰ δημοσιεύει γράμματα ἢ πληροφορίες γιὰ πρόσωπα, ἢ σχόλια γιὰ τὸν πολιτικὸ ἀνταγωνισμό.

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΤΟ ΘΑΨΙΜΟ ΤΟΥ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ

Ἡ ἔκδοση τῆς ἡμερηίδας «Τὰ Ἑλληνικά Χρονικά» ἀφοῦ κυκλοφόρησαν τὰ φύλλα τῆς ἀριθ. 9-10 τῆς 3ης Φεβρουαρίου τοῦ 1826, σταμάτησε προσωρινά, γιατί μετὰ ἀπὸ ἕναν ἰσχυρότατο βομβαρδισμό, τὸ σπίτι ποῦ στέγαζε τὸ τυπογραφεῖο τῆς ἔπαθε μεγάλες ζημιές. Ἔτσι ἀναγκάστηκαν νὰ μεταφέρουν ὅλα τὰ μηχανήματα στὸ ἰσόγειο τοῦ σπιτιοῦ ποῦ, στὸ ἐπάνω πάτωμά του, ἔμενε ὁ στρατηγὸς Νικολὸς Στορνάρης²⁰⁷. Στὸ σπίτι αὐτὸ ποῦ ἦταν ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Ἄνεμόμυλο²⁰⁸ τυπώθηκε τὸ ἐπόμενο φύλλο μὲ ἀριθ. 11-15 τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου τοῦ 1826.

Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ ἀνέφεραν καὶ οἱ καθηγηταὶ Κ. Σ. Κουγέας καὶ Δ. Μπαλάνος στὶς ὀμιλίες τους, στὴ γιορτὴ ποῦ ἔγινε στὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς Ἐξόδου καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μάγερ.

Τὸ φύλλο ἀριθ. 11-15 τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ἦταν, δυστυχῶς καὶ τὸ τελευταῖο ποῦ ἐκδόθηκε, γιατί ἕνας ἄλλος βομβαρδισμὸς κατέστρεψε τὸ τυπογραφικὸ μηχανήμα καὶ στὸ καινούργιο σπίτι.

Ὅταν ὁ Μάγερ ἀντελήφθηκε ὅτι τὸ τέλος τοῦ ἐλεύθερου Μεσολογιοῦ πλησιάζει, ἔθαψε τὰ ὑπολείμματα τοῦ τυπογραφείου.

«Οἱ ἀθάνατοι ἦρωες.. ὡς καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ πιεστήρια διεσκορπίσθησαν καὶ ἐτάφησαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ Μεσολογιοῦ, διὰ νὰ μὴ μολυνθῶσιν ἀπὸ βαρβαρικὰς χεῖρας, ἀφοῦ ἐχρησίμευσαν εἰς τοιοῦτον ἱερὸν ἔργον».

(Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου)²⁰⁹

Τὸ θάψιμο τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ τυπογραφείου ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν Γ. Δροσίνη²¹⁰ ποὺ παραθέτει καὶ στίχους ἀπὸ τὴν Μεσολογγιάδα τοῦ Ἀντωνιάδη ποὺ περιγράφουν τὸ γεγονός. Γράφει ἀκόμα ὅτι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1828, ὁ Γάλλος ποιητὴς Ozaneaux ἀνέβασε στὴ σκηνὴ τοῦ Παρισίου θεάτρου τοῦ Ὠδείου τρίπρακτο λυρικό δράμα μὲ τίτλο: «Τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Μεσολογγίου» (Les derniers jours de Missolonghi) μὲ μουσικὴ γραμμένη ἀπὸ τὸν Herold.

Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Μάγερ παρουσιάζεται «σὰν δρῶν πρόσωπον κατὰ τὰς πρὸ τῆς Ἐξόδου ἀγωνιώδεις ὥρας, σπεύδοντα νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν»... εἰς ταῦτα δὲ προσθέτει ὁ Ρωγῶν Ἰωσήφ τὴν συμβολὴν τῆς ἐξαφανίσεως τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων...».

Στὸ φύλλο τοῦ Νόμου τῆς 11ης Ἰουνίου τοῦ 1826 δημοσιεύθηκε ὅτι τὰ στοιχεῖα τοῦ πιεστηρίου τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τοῦ Μεσολογγίου ἐτάφησαν πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐξοδο.

Ὅπως γράφει ὁ Γ. Δροσίνης²¹¹ «Ὡς ἐπίλογος τοῦ Ἡμερολογίου τῆς Πολιορκίας δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ἐπιστολὴ τοῦ Μάγερ σταλεῖσα προφανῶς ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς Ἐξόδου εἰς γνῶριμόν του ξένον. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένην τότε ἀγγλικὴν ἐφημερίδα «Galignanis Messanger» ἀριθ. 8496, μετεφράσθη καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ φύλλον τοῦ Νόμου τῆς Ὑδρας 9 Ἰουλίου 1826».

«Τὰ βάσανα τὰ ὁποῖα ὑπομένομεν καὶ μία πληγὴ τὴν ὁποῖαν ἔλαβα εἰς τοὺς ὤμους δὲν μὲ ἐσυγχώρησαν μέχρι τοῦδε νὰ σᾶς διευθύνω τοὺς τελευταίους μου ἀσπασμούς. Κατηντήσαμεν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην, ὥστε νὰ τρεφώμεθα ἀπὸ τὰ πλέον ἀκάθαρτα ζῶα καὶ νὰ πάσχωμεν ὅλα τὰ φρικτὰ ἀποτελέσματα τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης. Ἡ νόσος ἀξάνει ἔτι μᾶλλον τὰς δεινοπαθείας ὑπὸ τῶν ὁποίων θλιβόμεθα. Χίλιοι ἑπτακόσιοι τεσσαράκοντα τῶν Ἀδελφῶν μας ἐτελεύτησαν καὶ περίπου τῶν ἑκατὸν χιλιάδων σφαῖραι κανονίων καὶ βόμβαι ριπτόμεναι ἀπὸ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, κατηδάφησαν τοὺς προμαχῶνας μας καὶ κατεκρήμη-

σαν τὰς οἰκίας μας. Τὸ δὲ ψύχος μᾶς ἐνοχλεῖ ὑπερβολικῶς, καθότι εἴμεθα διόλου ἐστερημένοι ἀπὸ ξύλα τῆς φωτιᾶς. Μὲ ὄλας τὰς στερήσεις ταύτας, εἶναι ἀξιοθαύμαστον θέαμα ὁ ἐνθερμος ζῆλος καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῆς Φρουρᾶς μας. Πόσοι γενναῖοι ἄνδρες μετ' ὀλίγας ἡμέρας δὲν θέλει εἶσθαι πλέον εἰ μὴ σκιαί, κατηγοροῦσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἀγῶνα ὅστις εἶναι ὁ ἀγὼν τῆς θρησκείας. Οἱ Ἄλβανοὶ ὅσοι παραίτησαν τὰς σημαίας τοῦ Ρεσίτ Πασᾶ ἠνώθησαν μὲ τὸν Ἰμπραῖμ. Ἐν ὀνόματι ὄλων τῶν ἐνταῦθα ἠρώων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἐγώ, ὅστις παρὰ τῆς Ἐκτελεστικῆς Διοικήσεως ἐδιωρίσθη ἀρχηγὸς ἐνὸς στρατιωτικοῦ σώματος, σᾶς ἀναγγέλλω τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὠρισμένην ἀπόφασίν μας διὰ νὰ ὑπερασπισθῶμεν καὶ τὴν ὑστέραν σπιθαμὴν τῆς γῆς τοῦ Μεσολογγίου καὶ συνενταφιασθῶμεν ὑπὸ τὰ ἐρείπεια χωρὶς νὰ ἀκούσωμεν πρότασιν τινὰ συνθήκης.

Ἡ τελευταία μας ὥρα ἤγγικεν, ἡ ἱστορία θέλει μᾶς δικαιώσει καὶ οἱ μεταγενέστεροι θέλουν ἐλεεινολογήσει τὴν συμφορὰν μας. Ἐγὼ δὲ καυχῶμαι διότι ἐντὸς ὀλίγου τὸ αἷμα ἐνὸς Ἑλβετοῦ, ἐνὸς ἀπογόνου τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, μέλει νὰ συμμιχθῇ μὲ τὰ αἵματα τῶν Ἡρώων τῆς Ἑλλάδος. Εἶθε νὰ μὴ χαθῇ μετ' ἐμοῦ τὸ διήγημα τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου τὸ ὁποῖον συνέγραψα· μὲ τοιοῦτον σκοπὸν ἔκαμα διάφορα αὐτοῦ ἀντίγραφα. Φροντίσατε παρακαλῶ, κύριε, νὰ καταχωρηθῇ εἰς μερικὲς ἐφημερίδας ἢ παροῦσα ἐπιστολῇ μου».

Δυστυχῶς, αὐτὸ τὸ τόσο ἐνδιαφέρον ἡμερολόγιο, δπου ὁ Μάγερ ἔγραφε ὄλη τὴν ἀλήθεια καὶ τίς πιὸ μικρὲς λεπτομέρειες, χάθηκε. Χάθηκαν ἔτσι καὶ ὄσα, γιὰ διάφορους λόγους, δὲν μποροῦσε νὰ γράψει στὴν ἐφημερίδα.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ

Γαί τὸ καθαρὰ δημοσιογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ ἔχουν γραφεῖ κατὰ καιροῦς, καὶ πολὺ σωστά, πολλὰ κολακευτικὰ λόγια, ἀλλὰ μερικὲς περιγραφές γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ρομάντζο παρὰ ἱστορία.

Ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος²¹² π.χ. γράφει γιὰ τὴν προκήρυξη τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ὅτι εἶναι «ἡ πρώτη θεμελιακὴ πράξις τῆς Ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας καὶ ἐλευθερίας τοῦ τύπου».

Ὁ Π. Γκάμπα πάλι στὸ βιβλίον του²¹³ γράφει: «Ἡ διχογνωμία μεταξὺ τοῦ Λόρδου καὶ τοῦ Στάνχοπ δὲν τὸν ἠμπόδισεν νὰ γίνει ὁ πραγματικὸς ἰδρυτὴς τῆς πρώτης καὶ τῆς μᾶλλον ἀνεξαρτήτου πασῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθεισῶν ἐφημερίδων».

Ὁ Στάνχοπ στὸ γράμμα του τῆς 23 Δεκεμβρίου τοῦ 1823 πρὸς τὸν Γραμματέα τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου γράφει μεταξὺ ἄλλων: «Συνέβαλα εἰς τὴν πρώτην ἐγκατάστασιν τοῦ ἐλευθέρου τύπου...»²¹⁴.

Καὶ ὁ μὲν Στάνχοπ καὶ ὁ Γκάμπα δὲν ξέρουν τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ ὁ ἀείμνηστος Χρῆστος Εὐαγγελᾶτος γράφει ἀρκετὲς ὑπερβολές²¹⁵: «Θεμελιωτὴς τῆς ἰδέας τῆς δημοσιογραφίας στὴν Ἑλλάδα ὁ Μάγερ, τὴν ἄφησε εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μὲ τὴν ὑποθήκην τῆς ἐντολῆς. Μιᾶς ἐντολῆς ποὺ τὴν προσδιορίζει τὸ ἀγωνιστικὸν περιεχόμενον. Ὁ ἴδιος τὴν ἤσκησεν ὡς στρατιώτης, τὴν ἐχρησιμοποίησεν ὡς ὄπλον εἰς πάλιν σκληρὰν καὶ ἐνδοξον. Τὴν ἐχρησιμοποίησεν ὡς κο-

σμογονικήν δύναμιν καθηγιασμένην στο μέγα πεδίο του Μεσολλογγίου. Ἐνῶ τοῦτο ἐσείετο καί ἐδοκιμάζετο καί ἐβάδιζεν στο πεπρωμένον τῆς αἰωνιότητος. Ὁ Μάγερ εὐρίσκετο ἐκεῖ μέ τὸ πνεῦμα του, μέ τὴν ἠθικήν δύναμιν τῆς παρουσίας του μέ τὴν ψυχικήν ἀντοχήν του, μεταλαμπαδεύων ἐμπνεύσεις, συντηρῶν ἰδέας, κρατύνων τὸ φρόνημα. Ἦσκει ὁ Μάγερ τὴν δημοσιογραφίαν στήν τελειότεραν στήν ἀρτιότεραν καί πλέον ἰδανικήν ἔννοιάν της. Τῆς ἔδιδε τὴν φλόγα καί τὸ κύρος μιᾶς ἀποστολῆς, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε στον τόπο μας παράδοσιν μέ βαρυτάτας ὑποχρεώσεις.

Ἡ ἀλήθεια ὁμως εἶναι ἄλλη. Οὔτε τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» εἶναι ἡ πρώτη ἐφημερίδα στήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, οὔτε ὁ Μάγερ ὁ πρῶτος δημοσιογράφος, ἢ ὁ καλλίτερος ἀπό τοὺς πρώτους.

Ἡ πρώτη ἐφημερίδα πού ἐκδόθηκε στήν Ἑλλάδα μετὰ τὴν κήρυξη τῆς Ἐπαναστάσεως εἶναι ἡ «Σάλπιγξ ἡ Ἑλληνική» πού τυπώθηκε στήν Καλαμάτα μέ τὸ πιεστήριο πού εἶχε φέρει ὁ Δ. Ὑψηλάντης. Συντάκτης της ἦταν ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης.

Ὁ Θ. Φαρμακίδης²¹⁶ γεννήθηκε στο Νιμπεγλέρ τῆς Θεσσαλίας (25 Ἰαν. 1784/6 Φεβρ. 1784) καί λεγόταν Θεοχάρης. Σέ ἡλικία 16 ἐτῶν, ἄλλαξε τὸ ὄνομά του, δταν ἐκάρη καλόγηρος. Στὴν ἀρχὴ σπούδασε στὴ Λάρισα καί τὸ 1802 χειροτονήθηκε διάκος. Σπούδασε στήν Πατριαρχικὴ Σχολὴ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὸ 1803 ἕως τὸ 1806. Συνέχισε τὶς σπουδές του στὶς Κυδωνίες, στο Ἰάσιο καί στο Βουκουρέστι δπου καί χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν ἔστειλε στον Ἅγιο Γεώργιο τῆς Βιέννης σάν ὑπ' ἐφημέριο.

Στον Ἅγιο Γεώργιο ἐφημέριος ἦταν ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς πού διηύθυνε καί τὸ ὠραιότατο καί καθαρὰ φιλολογικὸ περιοδικὸ «Λόγιος Ἑρμῆς» πού ἐβγαίνει κάθε 15 μέρες μέ χρήματα τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογικῆς Ἐταιρίας τοῦ Βουκουρεστίου. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ στελνόταν δωρεὰν σέ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Ὁ Ἄ. Γαζῆς πῆρε ἀμέσως τὸν Θ. Φαρμακίδη σάν συνερ-

γάτη στο περιοδικό που ή έκδοσή του διακόπηκε τὸ 1814, ξανάρχισε δμως τὸ 1816. Σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ ὁ Ἄ. Γαζῆς εἶχε φύγει ἀπ' τὴ Βιέννη καὶ ἔτσι τὸ περιοδικὸ διευθύνεται πιά ἀπὸ τὸν Θ. Φαρμακίδη πού ἔχει βοηθὸ τὸν Χιώτη Κων. Κοκκινάκη.

Τὸ 1819 ὁ Φαρμακίδης πῆγε στὴ Γοτίγγη τῆς Γερμανίας γιὰ ἀνώτερες θεολογικὲς σπουδὲς πού τὰ ἔξοδά τους πλήρωνε ὁ λόρδος Γκύνιφορντ. Ὅταν τὸ 1821 ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση, ὁ Θ. Φαρμακίδης ἐγκατέλειψε τὰ πάντα καὶ ἦρθε στὴν πατρίδα του νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του²¹⁷. Τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο εἶχε γιὰ τυπογράφο τὸν Κ. Τόμπρο²¹⁸ καὶ βοηθὸ του τὸν Ἀναστάσιο Νικολαΐδη²¹⁹. Ἀφοῦ τύπωσαν μερικὲς προκηρῦξεις καὶ διάφορα ἄλλα, ἄρχισαν τὴν 1η Αὐγούστου τοῦ 1822 τὴν ἔκδοση τῆς ἐφημερίδας.

Τὸ δεῦτερο φύλλο τῆς κυκλοφόρησε στὶς 5 Αὐγούστου καὶ τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο στὶς 20 Αὐγούστου, μὰ εἶναι πιθανὸ νὰ βγῆκε καὶ ἄλλο.

Ὁ Κ. Μάγερ²²⁰ γράφει: «Ἐν τούτοις εἰς ἱστορικὰ σημεῖα δημοσιευθέντα ἐσχάτως εἰς ἐφημερίδας ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ 1822 ἐξεδόθησαν δύο ἀκόμα φύλλα τῆς «Σάλπιγγος» εἰς Κόρινθον. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ οὐδεμία ἀπόδειξις ὑπάρχει». Γράφει ἀκόμα ὁ Κ. Μάγερ²²¹ γιὰ τὸν Θ. Φαρμακίδη: «Μὲ λακωνικότητα ἀπαράμιλλον ἐξηγεῖ τι θὰ ἐπιδιώξη ἡ «Σάλπιγξ»... ἀλλὰ ταυτοχρόνως καθορίζει καὶ ποῖα εἶναι γενικῶς ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν δημοσιογράφων καὶ τί περιμένουν ἀπὸ αὐτοὺς τὸ Ἔθνος, ὁ λαὸς καὶ ἡ κοινωνία. Τὰ γεμάτα βαθὺ νόημα τοῦ Θ. Φαρμακίδη ἀπετέλεσαν φωτεινὸ ὁδηγὸ γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους ἀγνοοῦς Ἑλληνας δημοσιογράφους, οἱ ὁποῖοι, μὴ θεωρῶντες ἐπιχείρησις ἢ ἐπάγγελμα μόνον τὸν τύπον, ἀλλὰ κυρίως ὑψηλὸ λειτούργημα, ἀποβλέπουν στὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ καὶ συνύφανον τὴν ὑπαρξίν των μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνιδιοτελείας καὶ θυσίας».

Ὁ Θ. Φαρμακίδης σταμάτησε νὰ δημοσιογραφεῖ ἐπειδὴ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἤθελε πρὶν ἀπὸ κάθε ἔκδοση νὰ ἐξετάζει τὸ

φύλλο, δηλαδή να το λογοκρίνει, πράγμα που ήταν αδύνατο να δεχθεί ο Θ. Φαρμακίδης, άνθρωπος μορφωμένος, πολύ φιλελεύθερος και τιμιώτατος. Υπέβαλε την παραίτησή του και έφυγε, όπως γράφει ο Π. Λάμπρος²²².

Πήγε στην πρώτη Συνέλευση της Έπιδαύρου σαν πληρεξούσιος και κατόπιν πήγε στην Ίόνιο Ακαδημία όπου δίδαξε για τρία χρόνια.

Αυτή ήταν η συμπεριφορά του πρώτου Έλληνα δημοσιογράφου στην Ελλάδα για να προστατέψει το λειτούργημά του.

Το 1825, η Κυβέρνηση που τότε είχε έδρα το Ναύπλιο, αποφάσισε να εκδόσει δική της εφημερίδα με τον τίτλο «Γενική Έφημερίς της Ελλάδος». Στο πρώτο της φύλλο δημοσιεύθηκε το διάταγμα με το οποίο διορίστηκε «Έφημεριδογράφος της Διοικήσεως» ο Θ. Φαρμακίδης.

Σ' αυτή τη θέση έμεινε μόνο δύο χρόνια, έως ότου ήρθε ο Καποδίστριας «διότι ήτο ενάντιος του Ί. Καποδίστρια», έτσι τον Ιούλιο του 1827 αναγκάστηκε και πάλι να παραιτηθεί. Τον αντικατέστησε ο Γ. Χρηστίδης που ήταν όμως πολύ κατώτερός του²²³.

Έπί Όθωνος, ο Θ. Φαρμακίδης έγινε τακτικός καθηγητής της Θεολογίας και Γραμματέας της Ίερᾶς Συνόδου.

Ο Mauger τον συμβουλευόταν για όλα τα σοβαρά εκκλησιαστικά θέματα. Με υπόδειξη του Θ. Φαρμακίδη έγινε ή άφ' έαυτῆς ανακήρυξις της Έκκλησίας της Ελλάδος ως αυτοκεφάλου.

Ο Θ. Φαρμακίδης ήταν μιὰ από τις πιὸ ἐξέχουσες φυσιογνωμίες της νεώτερης Ελλάδος και ὁ πιὸ διαπρεπῆς θεολόγος τοῦ 19ου αἰώνα. Ἦταν κάτοχος τῆς Πατερικῆς και τῆς Νεώτερης Θεολογίας, ἄνθρωπος φιλελεύθερος, δξύνουο κριτικός και πολὺ εἰλικρινῆς, πραγματικὰ εὐσεβῆς και γνήσιος φιλόπατρις. Ἐργαζόταν με ὄλεο του τις δυνάμεις, συνεχῶο και ἀκούραστα και πάντα μέσα στὰ πλαίσια τῆς Ὀρθοδοξίας.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΓΕΡ

Τῆ νύχτα τῆς Ἐξόδου, ὁ Μάγερ, παρὰ τὸ τραῦμα ποῦ εἶχε στὴν πλάτη βγῆκε ἀπ' τὰ τεῖχη, κρατώντας στὸ ἓνα χέρι τὸ παιδί του καὶ στὸ ἄλλο τὸ σπαθί. Τὸν ἀκολουθοῦσε ἡ γυναίκα του ποῦ φοροῦσε ἀντρικὰ ροῦχα καθὼς καὶ ἡ Σάνα, ἡ ὑπηρέτριά τους, ποῦ κρατοῦσε τὸ ἄλλο κοριτσάκι τους. Ὁ γερο-Ἰγγλέζος μαζί με τὴ γυναίκα του ἔμειναν στὸ σπίτι, δπου ἔβαλαν τέρμα στὴ ζωὴ τους.

Ὁ Μάγερ, προχωροῦσε κεφάτος μαζί με τὸν Μεσθενέα καὶ ἔφτασαν μέχρι τὴ σημερινὴ θέση Ἀρμυράκι, κοντὰ στὰ βρυσοδεψεῖα, 400 μέτρα περίπου ἀπὸ τὸ τεῖχος. Ὁ Κασομούλης²²⁴ γράφει: «Ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ, συντάκτης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» καὶ ὁ Μεσθενέας ἕως τοῦ Κόζακα τ' ἀμπέλι ἦταν μαζί. Σὲ λίγο δμως ἔπεσαν ὄλοι²²⁵. Γλύτωσε μόνο ἡ Σάνα ἡ ὁποία ὕστερα ἀπὸ χρόνια ξανάρθε στὸ Μεσολόγγι καὶ ὑπηρέτοῦσε τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἰγγλέζων».

Τὶς ἐπόμενες μέρες οἱ Τοῦρκοι διατάζανε Ἕλληνες αἰχμαλώτους νὰ θάψουν τὰ πτώματα. Αὐτοὶ ἀναγνώρισαν τὸν Μάγερ καὶ τὴ γυναῖκα του, τοὺς μεταφέρανε καὶ τοὺς θάψανε ἐκεῖ ποῦ καὶ σήμερα εἶναι ὁ τάφος τους, μέσα στὸ Ἡρώων. Δὲν εἶναι δηλαδὴ κενοτάφιο, ἀλλὰ ὁ πραγματικὸς τους τάφος.

Ἡ δημιουργία τοῦ Ἡρώου ἄρχισε ὕστερα ἀπὸ τὰ πολλὰ διαβήματα τοῦ Δημάρχου τοῦ Μεσολογγίου πρὸς τὸ Κράτος.

Στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», ἔτος Ε' ²²⁶ με διευθυντὴ τὸν Ἀναστάσιο Γιαννόπουλο, δικηγόρο, διαβάζομε:

«Ἐντὸς τοῦ κήπου τῶν Ἡρώων τοῦ εἰς τὸ προμετώπειον τῆς πόλεως μας κειμένου παρὰ τῷ πολυάνδρῳ μνημείῳ τῶν προμάχων τοῦ Μεσολογγίου ἀνεγείρεται ἤδη καὶ μνημεῖον τοῦ Λόρδου Βύρωνος καὶ τίθεται πλᾶξ φέρουσα ἐπιγράμματα

τρία, ἓν εἰς τὸ παλαιὸν πιεστήριον τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», ἓν εἰς τὸν Βύρωνα καὶ ἓν εἰς τὸν Μάγερ, συντάκτην τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», συντεθέντα παρὰ τοῦ ἑνταῦθα Γυμνασιάρχου Γ. Ν. Νικοκλέους.

Εἰς τὸ παλαιὸν πιεστήριον τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ἀναστηλωθέν:

ΟΠΛΟΝ ΚΗΓΩΝ ΦΗΜ' ΕΜΕΝΑΙ ΟΤ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ
ΠΡΟ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΑΩΝ ΗΡΩΣΣΗ ΠΤΟΛΕΙ
ΙΦ ΑΜΥΝΟΜΕΝΩΝ ΠΑΤΡΗΣ ΙΡΩΝ ΤΕ ΕΚΗΤΙ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΣΗΜΑΤ' ΕΦΕΜΕΡ' ΙΗΝ

Γιὰ τὸν Μάγερ:

ΕΝΘΑ ΦΑΟΣ ΛΠΙΕΣ ΗΕΛΙΟΙΟ ΕΠΕΣΣΙΝ ΑΜΥ-
ΝΩΝ ΕΡΓΜΑΣΙ
Τ' ΕΛΛΑΔΙ ΜΝΗΜΑ ΤΟΙ ΙΔΡΥΣΕΝ ΜΑΓΕΡ ΩΔΕ

Στις 16 Ἀπριλίου τοῦ 1861 ἔγινε ἡ γιορτὴ τῆς Ἐξόδου καὶ ἡ ἐκθεση τῶν πλακῶν. Στὸν τάφο τοῦ Μάγερ τοποθέτησαν καὶ ἓνα κομμάτι σίδηρο ἀπὸ τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

Ἄργότερα αὐτὲς οἱ πλάκες ἀφαιρέθηκαν καὶ ἔμεινε μόνο μιὰ μαρμάρινη ποῦ ἔγραφε:

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΑΓΕΡ

Οἱ Ἑλβετοὶ τοποθέτησαν ἀπὸ κάτω μιὰ ὄρειχάλκινη πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφή:

A LA MEMOIRE DES CITOYENS SUISSES PHIL-
HELLENES QUI EN
1825-1826 PRIRENT PART A LA DEFENCE HE-
ROIQUE DE LA
CITADELLE DE MISSOLONGHI ET DONT LE

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΑΓΕΡ

A LA MEMOIRE DES CITOYENS
SUISSES PHILHÉLÈNES QUI
EN 1848-49 ONT PARTICIPÉ
A LA DÉFENSE DE LA LIBERTÉ
ET DE LA CONSTITUTION ET
ONT SACRIFIÉ LEUR VIE
ET LEUR SANSCOUR DE LA LIBERTÉ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΑΓΕΡ

SACRIFICE CONTRIBUA
A LA RENAISSANCE DE LA GRECE
AMITIES CRECO-SUISSES
GROISIER EN HELLADE
LAUSANNE PRINTEMPS 1951

Τὸ μνημεῖο μὲ τὸν ἀδριάντα τοῦ Λόρδου Βύρωνος ποῦ ὑπάρχει σήμερα στὸ Ἑρῶν, στήθηκε τὸ 1881, ὕστερα ἀπὸ πανελλήνιο ἔρανο ποῦ εἶχε κάνει ὁ Σύλλογος «Ὁ Βύρων»,

ΒΥΡΩΝΟΣ ΤΟΔΕ ΣΗΜΑ ΟΠΟΥ ΚΥΘΕΚΗΡΕΟΝ
ΕΛΛΑΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΚΗΡΙ ΦΙΛΗΣΕΝ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ ΠΡΟΜΑΧΙΖΩΝ
(εἰς τὸν Λόρδον Βύρωνα)

Αὐτὴ ἀντικαταστάθηκε μὲ αὐτὴν ποῦ ἔγραψε ὁ καθηγη-
τῆς Σεμιτέλας:

ΒΡΕΤΤΑΝΙΗΣ ΟΜΟΤΙΜΟΝ ΑΘΡΕΙ ΣΤΑΣ ΞΕΙΝΕ
ΒΥΡΩΝΑ
ΟΝ ΠΕΡΙ ΚΗΡΙ ΦΙΛΕΥΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΗΣ
ΘΥΓΑΤΡΕΣ. ΤΩΝ Δ' ΕΥΕΡΓΕΣΙΩΝ ΜΝΗΣΤΙΝ
ΣΩΖΟΝΤΕΣ ΑΓΗΡΩ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΣΑΝ
ΛΑΪΝΟΝ ΕΞ ΕΡΑΝΟΥ.
ΕΥΤΕ ΓΑΡ ΕΛΛΑΣ ΕΤΕΙΡΕΤ' ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ
ΕΝ ΑΕΘΛΩ ΗΛΥΘΕ ΘΑΛΠΩΡΗ ΧΑΡΜΑ
ΤΕ ΜΑΡΝΑΜΕΝΟΙΣ

Τὸ 1926, ἔγιναν καὶ στὸ Μεσολόγγι διάφορες ἐκδηλώ-
σεις γιὰ τὰ 100 χρόνια τῆς Ἑξόδου.

Στις 26 Ἀπριλίου 1926, στίς 4 μ.μ. ἔγιναν τὰ ἀποκαλυ-
πτῆρια τῆς ἀναθηματικῆς στήλης ποῦ εἶχε στήσει ἡ Ἑνωσι-
ὸν Συντακτῶν καὶ εἶχε φτιάξει ὁ Περράκης. Παρόντες ἦταν ὁ
Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Θ. Πάγκαλος, πολλοὶ ὑπουργοί,
βουλευταὶ καὶ πλῆθος κόσμου.

Ἐκ μέρους τῶν Συντακτῶν μίλησε ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου πού, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, εἶπε: «Ἀπίστευτο εἶναι ὅτι σήμερα ξεφυλλίζουμε τὴν ἐφημερίδα τοῦ Ἑλβετοῦ φαρμακοποιοῦ, πού τὸ μοναδικό της ἀντίτυπο σώζεται στὴν Ἑθνική μας Βιβλιοθήκη, ὅτι ἐγγίζουμε τὰ κιτρινωμένα φτερά τῆς μικρούλας αὐτῆς φήμης. Ἔχει ἐπικεφαλίδα τὸ Σάλπισμα τοῦ Μπένθαμ καὶ τοῦ Φραγκλίνου».

Μετὰ τὴν τελετή, ὁ Ζ. Παπαντωνίου παρέδωσε τὴν στήλη στὸν τότε Δήμαρχο Μεσολογγίου Χρῆστο Εὐαγγελᾶτο. Ἡ πλατεία πού εἶναι ἡ στήλη ὀνομάστηκε «Πλατεία Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» καὶ ὁ δρόμος πού πηγαίνει ἀπὸ τὴν πλατεία πρὸς τὴν Μητρόπολη τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος «Ὁδὸς Μάγερ».

Στὴν μπροστινὴ ὄψη τῆς στήλης γράφει:

ΕΛΒΕΤΟΣ ΟΥΤΟΣ ΑΝΗΡ ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ
ΜΑΓΕΡ

ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ ΓΡΑΦΙΔΙ ΤΕ ΚΑΙ ΟΠΛΟΙΣ
ΠΡΟΜΑΧΗΣΑΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΗ ΔΕ ΤΗ ΠΟΛΕΙ
ΜΑΡΝΑΜΕΝΟΣ

ΜΟΙΡΑΝ ΕΠΛΗΣΕ ΒΙΟΥ ΤΗ Ι (ΚΓ) ΑΠΡΙΛΙΟΥ
ΑΩΚΣΤ ΕΤΟΥΣ

ΚΑΛΛΙΣΤΟΝ ΑΡΕΤΗΣ ΜΝΗΜΑ ΛΙΠΩΝ. Ι Δ' ΕΝΩ-
ΣΙΣ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΑΘΗΝΑΪΚΩΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ ΑΝΤ' ΕΥΕΡΓΕΣΙΗΣ
ΤΗΝ Δ' ΙΔΡΥΣΑΤΟ

ΣΤΗΛΗΝ ΣΗΜ' ΕΠΙΓΙΓΝΟΜΕΝΟΙΣ ΚΔ ΑΠΡΙΛΙΟΥ
ΑΛΚΣΤ ΕΤΟΥΣ

Ἐπὶ κάτω γράφει:

Καὶ μὲ τὸ Μάγερ ἔστειλε

Κοντύλι καὶ μαχαίρι

τοῦ Τέλλου ἢ πατρίδα

Κωστής Παλαμᾶς

Ἡ στήλη στὴν πλατεία «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

Στὴν πίσω πλευρὰ τῆς στήλης, ἐπάνω εἶναι ἓνας μονοκέφαλος ἀετὸς καὶ κάτω εἶναι γραμμένο:

«Ἐγὼ δὲ καυχῶμαι διότι ἐντὸς ὀλίγου τὸ αἷμα ἐνὸς Ἑλβετοῦ, ἐνὸς ἀπογόνου τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου, μέλλει νὰ συμμιχθῇ μὲ τὰ αἵματα τῶν Ἑρώων τῆς Ἑλλάδος. Ἴ. Ἴ. Μάγερ.».

Τρεῖς μέρες πρὶν, δηλαδὴ στίς 23 Ἀπριλίου τοῦ 1926, εἶχε γίνῃ στὴν Ἀθήνα ἐπίσημη συνεδρίαση στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ Πανεπιστημίου.

Τὸν πανηγυρικὸ ἐκφώνησε ὁ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας Σωτ. Κουγέας.

Τὴν ἐπόμενη, ἔγινε ἄλλη συγκέντρωση στὸν Παρνασσὸ οὗ μίλησε ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Σ. Μπαλάνος.

Τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ἑνώσεως Συντακτῶν Ἡμερησίων Ἐφημερίδων Ἀθηνῶν ἔκανε καὶ ἄλλη ἐκδήλωση γιὰ τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἔξοδο καὶ τὸν θάνατο τοῦ Μάγερ. Ἐγίνε στίς 18 Ἀπριλίου τοῦ 1976, ἡμέρα Κυριακὴ καὶ ὥρα 12,15' στὸν χώρο τοῦ μνημείου τοῦ Μάγερ. Παραβρέθηκε, μετὰ τῶν ἄλλων ἐπισήμων, καὶ ὁ τότε Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας Κωνστ. Τσάτσος ποὺ κατέθεσε καὶ στεφάνι.

ΤΙ ΑΠΟΓΙΝΑΝ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΑ

Τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο πὸ εἶχε χαρίσει ὁ Στάνχοπ στὸν Μάγερ καὶ πὸ εἶχε θαφτεῖ μετὰ τὴν καταστροφὴ του, δὲν βρέθηκε ποτέ.

Δὲν ὑπάρχει πουθενά, οὔτε σὲ ἐφημερίδα ἢ σὲ ἄλλη μελέτη, ἀπὸ ὄσο τουλάχιστον ξέρω, καμιὰ νύξη ὅτι βρέθηκαν τὰ ὑπολείμματά του.

Στὸ σπίτι πὸ εἶναι τώρα ἐκεῖ πὸ ὑπῆρχε ἄλλοτε ἡ οἰκία Γ. Ἰγγλέζου, ὅπου στὸ ἰσόγειο εἶχε ἐγκατασταθεῖ ἀρχικὰ τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο πὸ εἶχε φέρει ὁ Μαυροκορδάτος, ὑπάρχει μιὰ ἐντοιχισμένη πλάκα, στὴν πλευρὰ πὸ βλέπει πρὸς τὴν ὁδὸ Χ. Τρικούπη. Ἡ πλάκα αὐτὴ ἀναρτήθηκε ἀπὸ τὸν Χρ. Εὐαγγελᾶτο²²⁷ δταν ἔγιναν οἱ γιορτὲς γιὰ τὰ 100 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Μάγερ καὶ γράφει:

«Ἐνταῦθα ἔκειτο τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

Πόσο καιρὸ ἔμεινε τὸ ἀγγλικὸ τυπογραφεῖο ἐκεῖ; Μεταφέρθηκε ἀπὸ κεῖ; Τὶ ἀπόγιναν τὰ ὑπολείμματά του; Αὐτὰ εἶναι ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα νομίζω ὅτι μπορῶ νὰ δώσω σωστὲς ἀπαντήσεις.

Ὁ Κ. Σιμόπουλος²²⁸ γράφει πὼς ὁ Στάνχοπ ἔμεινε στὸ Μεσολόγγι περίπου δύο μῆνες. Φεύγοντας στίς 10/21 Φεβρουαρίου 1824 γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἔδωσε ἐντολὴ σὲ δύο Ἕλληλους τεχνίτες τῆς ἀποστολῆς Parry, τοὺς Hodges καὶ Gill, νὰ τοῦ γράφουν τὰ νέα καὶ ὅ,τι ἄλλο εἶχε σχέση μετὰ τὴν δραστηριότητάς του. Στίς 4 Μαρτίου, οἱ δύο Ἕλληλοι τοῦ γράφουν

πὼς ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἄρχισε ἡ κατεδάφιση τοῦ ἔργου του. Συναντοῦν, γράφουν, ἀντιρρήσεις καὶ ἐμπόδια στὴν ἐκδοση τῶν ἐφημερίδων, δυσχέρεια στὴν προμήθεια χαρτιοῦ καὶ ἀντιμετωπίζουν καινούργια προβλήματα γιατί ἐδίωξαν τὶς ἐγκαταστάσεις ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ οἶκημα.

Τὸ τυπογραφεῖο ἐπομένως ἔμεινε μονάχα δύο μῆνες περιπίου στὸ ἰσόγειο τῆς οἰκίας Γεωργίου Ἰγγλέζου, ὅπως εἶχε γίνει καὶ μὲ τὸ νοσοκομεῖο, πού ὄταν ἔφυγε ὁ γιατρός Ἐλστερ, μεταφέρθηκε ἄλλου.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι ποῦ πῆγαν τὸ τυπογραφεῖο;

Στὸ Μεσολόγγι, ὁ μόνος ἄνθρωπος πού ἤξερε σωστὰ κά-θε λεπτομέρεια τῆς ἱστορίας του, ἦταν ὁ Διαμαντῆς Σούστας, δάσκαλος στὴν 1η τάξη τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ἐπαιρνε τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου καὶ γυρίζοντας στοὺς δρόμους τοῦ Μεσολογγιοῦ, τοὺς ἔδειχνε τὶς διάφορες τοποθεσίες πού εἶχαν σχέση μὲ τὸν Ἀγῶνα καὶ τοὺς διηγόταν τὴν ἱστορία τους.

Ὁ Πετρονικολὸς στὸ βιβλίον του²²⁹ χαρακτηρίζει τὸν Σούστα σὰν τὴν «ζωντανὴ ἱστορία τοῦ Μεσολογγιοῦ».

Ἀπὸ παλῆους του μαθητὲς πού ζοῦν ἀκόμα καὶ εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Μεσολογγιοῦ, ἔμαθα πὼς ὁ Δ. Σούστας ἔδειχνε στὰ παιδιὰ ἓνα μικρὸ μισοκατεστραμμένο σπιτάκι μὲ λότηα πού ἦταν στὴ γωνία Ζαφ. Βάλβη καὶ Λ. Βύρωνος, ὅπου εἶναι σήμερα ἡ Ἴονικὴ Τράπεζα, καὶ τοὺς ἔλεγε: «Ἐδῶ ἦταν ἐγκαταστημένο τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

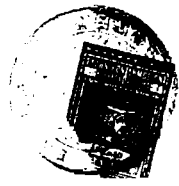
Ὅταν πρὶν ἀπὸ χρόνια γκρέμισαν αὐτὸ τὸ σπιτάκι, στὸ ἰσόγειό του βρῆκαν μιὰ πλάκα. Ὁ τότε δήμαρχος τοῦ Αἰτωλικοῦ Ἐλευθέριος Μοσχανδρέου, πῆρε τὴν πλάκα αὐτή, τὴν τοποθέτησε σὲ μιὰ ὠραία κορνίζα καὶ ἔβαλε ἐπάνω μιὰ ἐπιγραφή πού ἔλεγε: «Τμῆμα ἐκ τοῦ χειροκινήτου πιεστηρίου τῆς ἐν Μεσολογγίῳ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐκδιδομένης ἐφημερίδος ὑπὸ τοῦ φιλέλληρος γερμανο-ἔλβετοῦ ἱατροῦ Ἰωάν., Ἰακ. Μάγερ «Ἑλληνικὰ Χρονικά».

Σήμερα, ἡ κορνιζαρισμένη πλάκα εἶναι τοποθετημένη

.....

[Handwritten signature]

στον προθάλαμο του Δημαρχείου του Αιτωλικού όπου την δώρισε ο Μοσχανδρέου.

Το πρακτικό της δωρεάς λέει:

Ο Πρόεδρος εκήρυξε την έναρξιν της συνεδριάσεως της 6ης Μαΐου 1972 και πρό της ήμερησίας διατάξεως λαβών τον λόγον ο κ. Δήμαρχος προέβη εις ανακοινώσεις ως κάτωθι:

.....
.....
.....

Εις την κατοχήν έμου και της συζύγου μου κ. Άδας Μοσχανδρέου εδρίσκειται μία πλάξ του τυπογραφείου του Μάγιερ, εις το όποϊον έξεδίδετο κατά την Έπανάστασιν του 1821 ή έφημερίς «Έλληνικά Χρονικά» εις το Μεσολόγγι. Την πλάκα αυτην δωρίζομεν προς τον Δήμον υπό τους δρους να παραμείνη πάντοτε εις το Δημαρχεϊον ή εις το δημιουργηθη-

σόμενον Μουσείον καὶ νὰ μὴ δύναται ὁ Δήμος νὰ τὸ παραχωρήσῃ εἰς οὐδένα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο προσήλθεν ὁ Δημοτικὸς Σύμβουλος Νικόλαος Μπερσίμης.

Ἐνταῦθα ὁ Δημοτικὸς Σύμβουλος κ. Ἰωάννης Βύσιος ἐπρότεινε ὅπως, εἰς τὸν συνοικισμόν Κεφαλοβρύσου, ἐὰν συμφωνῇ τὸ Συμβούλιον, γίνῃ τύμβος. Ὁ κ. Δήμαρχος εἰς ἀπάντησιν λέγει ὅτι θὰ γίνῃ τοῦτο ἐκ μέρους τῶν Τ.Ε.Α.

Ἀκολουθῶς ἐπροτάθη εἰς τὸ Συμβούλιον ὑπὸ τοῦ Προέδρου ὅπως ἐκδώσῃ τὴν ἀπόφασίν του διὰ τὰς ὡς ἄνω δωρεάς. Τὸ Συμβούλιον μετὰ διαλογικὴν συζήτησιν.

ΑΠΟΦΑΣΙΖΕΙ

1) Ἀποδέχεται τὴν γενομένην δωρεάν καὶ θερμῶς εὐχαριστεῖ τὸν Πολιτικὸν Μηχανικὸν κ. Ἄν. Ντίνου διὰ τὸ συνταχθῆν ὑπ' αὐτοῦ διάγραμμα.

2) Ἀποδέχεται τὴν ὑπὸ τοῦ Δημάρχου κ. Ἐλευθερίου Μοσχανδρέου καὶ τῆς συζύγου του κ. Ἄδας Μοσχανδρέου γενομένης πρὸς τὸν Δήμον δωρεᾶς μιᾶς πλακὸς ἐκ τοῦ τυπογραφείου «τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν τοῦ Μάγερ ἄτινα κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐξεδίδοτο εἰς Μεσολόγγιον, ἀποδεχόμενον τὴν ἐπιθυμίαν τῶν δωρητῶν ὅπως ἡ πλάκα αὐτὴ παραμένῃ πάντοτε εἰς τὸ Δημαρχεῖον ἢ τὸ δημιουργηθησόμενον Μουσείον καὶ νὰ μὴ δύναται ὁ Δήμος νὰ τὴν παραχωρήσῃ εἰς οὐδένα, καὶ εὐχαριστεῖ θερμῶς τοὺς δωρητάς.

Ἡ παρούσα ἀπόφασις ἐλαβεν αὐξοῦσα ἀριθμὸν 55/1972

Ἐφ' ᾧ συνετάγη τὸ παρὸν πρακτικὸν καὶ ὑπεγράφη ὡς ἔπεται:

Ὁ Πρόεδρος

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Χ. ΜΠΟΓΙΑΝΤΖΗΣ

Τὰ Μέλη

ΙΩΑΝΝΗΣ Σ. ΤΣΑΓΚΡΙΝΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΒΥΣΙΟΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Χ. ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΜΠΕΡΣΙΜΗΣ

«Υπ' ἀριθ. 9/1972, 6 Μαΐου, ἡμέρα Σάββατον. Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ Δημάρχου στὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο: Εἰς τὴν

κατοχήν ἐμοῦ καὶ τῆς συζύγου μου κας Ἰάδας Μοσχανδρέου, εὐρίσκεται μία πλάξ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Μάγερ, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεδίδετο κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἢ ἑλληνικὴ ἔφημερίς «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» εἰς τὸ Μεσολόγγι. Τὴν πλάκα αὐτὴν δωρίζομεν εἰς τὸν Δῆμον...».

Ἡ κα Ἰάδα Μοσχανδρέου, τὸ γένος Μελισσάρη, μοῦ εἶπε ὅτι θυμᾶται πολὺ καλὰ πῶς πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, χρησιμοποιοῦσαν αὐτὴ τὴ πλάκα γιὰ νὰ στηρίζουν ἐπάνω της τὴ σκάφη γιὰ τὴ μπουγάδα.

Σὲ κάποιο παλῆθ συμβόλαιον ἀγοραπωλησίας (ὄπ' ἀριθ. 95680 τῆς 17ης Ἰανουαρίου 1907) στὸ Ὑποθηκοφυλακεῖον τοῦ Μεσολογγίου ὑπάρχει αὐτὴ ἡ περιγραφή γιὰ τὸ μικρὸ σπιτάκι: «Οἰκία ἀνώγειος, 5 δωματίων ἄνω, ἓνα μαγειρεῖον, ἓνα λιακοτὸν καὶ δύο δωμάτια καὶ ἐργαστήριον ἰσόγειον».

Αὐτὰ ἐξηγοῦν τὸ γιὰτὶ ὁ Σκιαδᾶς²³⁰ γράφει στὸ βιβλίον του: «Ἀκόμα καὶ σὲ κάποιο ὑπόγειον στὸ Μεσολόγγι βρέθηκαν μερικὰ κομμάτια τοῦ πιεστηρίου...».

Εἶναι φανερὸ λοιπὸν, πῶς τὸ πρῶτον τυπογραφικὸν πιεστήριον τοῦ Μεσολογγίου, μεταφέρθηκε σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ σπιτάκι ὅταν τὸ ἐβγαλαν ἀπὸ τὸ ἰσόγειον τῆς οἰκίας Γ. Ἰγγλέζου, καὶ ἐκεῖ ἔμεινε γιὰ πάντα. Ὅπως ἀναφέρεται ἄλλωστε καὶ στὸ ἀρχεῖον τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸ τυπογραφεῖον ἔμεινε ὀριστικὰ στὸ Μεσολόγγι, ἂν καὶ ζητήθηκε ἐπανειλημμένα ἀπὸ τὴ Διοίκηση νὰ μεταφερθεῖ εἰς τὴν Κόρινθον. Τὸ ζήτησαν γράφοντας στὸν Γ. Πραϊδῆ²³¹ στίς 27 Φεβρουαρίου 1822 ὁ Νέγγρης, καὶ στίς 30 Μαρτίου 1822, ὁ Σέκερης²³².

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ τυπογραφικὸν πιεστήριον πῆραν τὸ κομμάτι πού τοποθετήθηκε στὸν τάφον τοῦ Μάγερ ὅταν ἐγένετο ἡ τελετὴ γιὰ τὴν Ἔξοδον, τὸ 1861.

Στὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας ὑπάρχει ἓνα ἐξάρτημα, πλαίσιον παλαιοῦ τυπογραφείου, ἀπὸ τὸ πρῶτον τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», πού δωρήθηκε στὸ μουσεῖον ἀπὸ τὸν Δῆμον Μεσολογγίου τὸ 1884, δύο χρόνια δηλαδὴ μετὰ τὴν Ἰδρυσήν του.

Πρὶν νὰ δωρηθεῖ στὸ Μουσεῖον, εἶχε συμπεριληφθεῖ εἰς τὴν

ἐκθεση τῶν μνημείων τοῦ Ἀγώνα ποῦ ἔγινε στὴν Ἀθήνα, στίς 25 Μαρτίου τοῦ 1884.

Στὸν κατάλογο τῶν ἐκθεμάτων εἶναι καταχωρημένο στὴ σελίδα 167 μὲ ἀριθμὸ 67, στὸν δὲ εἰκονογραφημένο κατάλογο τῶν ἀντικειμένων τοῦ μουσείου ποῦ συνέταξε τὸ 1927 ὁ τότε πρόεδρος Κων. Ρᾶδος, εἶναι καταχωρημένο στὴ σελίδα 180 μὲ τὴν ἐπεξήγηση: «Λείψανον τοῦ πιεστηρίου τῶν Χρονικῶν τοῦ Μεσολογγίου τοῦ Μάγερ»²³⁰.

Τὸ πλαίσιο αὐτό, ποῦ καὶ σήμερα βρίσκεται στὸ μουσεῖο ποῦ στεγάζεται στὸ κτίριο τῆς παλαιᾶς Βουλῆς, εἶναι ἕνας σκελετὸς πολὺ βαρὺς ὕψους 1,40 μ. καὶ πλάτους 1 μ. Ἐπάνω του ἔχουν τοποθετηθεῖ δυὸ μικρὲς ἄσπρες πλάκες ποῦ γράφουν, ἡ ἀριστερὴ «Λείψανο πιεστηρίου» καὶ ἡ δεξιὰ «Χρονικὸν Μεσολογγίου».

Στὴν ἱστορία τῶν τυπογραφικῶν πιεστηρίων ἀναφέρεται πῶς ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ πρωτοφτιάχτηκαν, στίς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰῶνα, δὲν ἔγινε καμιὰ σοβαρὴ βελτίωσή τους καὶ γι' αὐτὸ θεωροῦνται ὀλα τύπου Γουτεμβεργίου. Τὸ 1810 ὁμοῦ, ὁ λόρδος Κάρολος Στάνχοπ (1753-1816) ἐφεῦρε ἕνα ἐντελῶς νέου τύπου τυπογραφικὸ πιεστήριο, πολὺ μικρότερο καὶ πολὺ πιὸτελειοποιημένο. Δὲν εἶχε κἄν πλαίσιο καὶ ἦταν τὸ πρῶτο φτιαγμένο ἀπὸ χυτοσίδηρο. Μ' αὐτὸ τὸ πιεστήριο μπορούσε νὰ γίνῃ ἡ ἐκτύπωση μὲ ἕνα μονάχα τράβηγμα.

Τὸ νέο πιεστήριο διαδόθηκε γρήγορα σὲ ὅλη τὴν Ἀγγλία, σὲ λίγο καὶ στὴ Γαλλία καθὼς καὶ στὸν ὑπόλοιπο κόσμον.

Θὰ πρέπει νομίζω, ὅταν τὸ 1823 ὁ Στάνχοπ ἀγόρασε δύο καινούργια τυπογραφεῖα, νὰ ἦταν αὐτοῦ τοῦ τύπου. Ἀπὸ τὰ καθαρὰ γράμματα ποῦ τύπωναν φαίνεται πῶς ἦταν καινούργια, ἐνῶ αὐτὸ ποῦ εἶχε φέρει ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε γράμματα ἐφθαρμένα. Ἀπὸ αὐτὸ λοιπὸν, τὸ παλιό, τοῦ τύπου Γουτεμβεργίου εἶναι καὶ τὸ πλαίσιο ποῦ βρίσκεται στὸ μουσεῖο.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΜΑΓΕΡ

Ἄν θελήσουμε νὰ σταθοῦμε λίγο καὶ νὰ ἐξετάσουμε τὴν προσωπικότητα τοῦ Μάγερ, θὰ ὀδηγηθοῦμε σίγουρα στὸ συμπέρασμα πὼς ἦταν ἓνας νέος πολὺ ἄστατος καὶ ἄρκετὰ ἄσωτος.

Ἐφυγε μικρὸς ἀπὸ τὸ πατρικὸ του σπίτι, παντρεύτηκε πολὺ νέος, χῶρισε γρήγορα ἀπὸ τὴν γυναῖκα του, τὸν ἀπέβαλαν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο καὶ τὸ μόνο πὺ εἶχε ἦταν... πολλὰ χρέη.

Κυνηγημένος, φεύγει κι ἔρχεται στὸ Μεσολόγγι ὅπου βρίσκει μιὰ θέση γιαιτροῦ στὴ ναυαρχίδα τοῦ Μιαούλη. Φεύγοντας ἀπὸ κεῖ ἔχει στὰ χέρια του ἓνα πιστοποιητικὸ καλῆς ὑπηρεσίας. Ὅταν ξαναγυρίζει στὸ Μεσολόγγι ἀλλάζει ἐντελῶς καὶ δείχνει μιὰ ἄψογη συμπεριφορά. Οἱ Μεσολογγίτες τὸν ἐκτιμοῦν, οἱ Ἰγγλέζοι τοῦ δίνουν γιὰ γυναῖκα τὴ μεγάλη τους κόρη, ἀνοίγει καὶ τὸ φαρμακεῖο καὶ ζεῖ πιά μιὰ ζωὴ ἡρεμῆ καὶ τακτικῆ. Ἐχει δουλειά, σπίτι καὶ οἰκογενειακὴ θαλπωρῆ.

Ὅταν ὁ Στάνχοπ τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὴ διεύθυνση τῆς ἐφημερίδας ρίχνεται μὲ τὰ μούτρα στὴ δουλειά. Νοιώθει πιά πὼς κι αὐτὸς εἶναι κάτι καὶ ἀνταποδίδει μὲ εὐγνωμοσύνη τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐκτίμηση πὺ τοῦ ἔδειξαν. Γίνεται ὀρθόδοξος καὶ ἀφοσιώνεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ τόπου πὺ ὑπῆρξε γι' αὐτὸν ἡ δευτέρη πατρίδα.

Σὲ ὅποιον τομέα νομίζει πὼς μπορεῖ νὰ βοηθήσει, τὸ κά-

νει με εὐχαρίστηση καὶ ζῆλο. Δημιουργεῖ βιβλιοθήκη, βοηθαίει τοὺς φτωχοὺς, ἰδρύει τὴν Ἀδελφότητα τῶν Φιλοδικαίων, καὶ πότε πολεμαίει μετὰ τὸ καριοφύλι, πότε μάχεται μετὰ τὴν πέννα.

Τὸ ἔργο του εἶναι τεράστιο καὶ συναντᾷ στὸ δρόμο του πολλὰς δυσκολίας ἀπὸ τίς ὁποῖες ἐλάχιστες ἀναφέρει.

Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτά, πρέπει νὰ τοῦ ἀναγνωριστεῖ καὶ μιὰ ἀκόμα μεγάλη καὶ ἥρωϊκὴ πράξις, ἡ πιὸ μεγάλη του προσφορά, ὅπως τουλάχιστον νομίζω, καὶ γιὰ τὴν ὁποία δὲν βρήκα πουθενὰ οὔτε ἓνα λόγο.

Ὅταν οἱ βομβαρδισμοὶ τοῦ ἔσπασαν τὸ τυπογραφεῖο, σὰν ξένος ποὺ ἦταν, θὰ μπορούσε νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδεια νὰ φύγῃ καὶ νὰ σώσῃ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιὰ του. Δὲν τὸ κάνει ὁμως.

Βέβαια ὑπῆρχε ἓνας νόμος ποὺ τὸν ἀναφέρουν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ»²³³. Αὐτὸς ἀπαγόρευε νὰ φύγουν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ ὁ Ἰ. Ἰ. Μάγερ δὲν εἶναι Ἕλληνας ἀλλὰ Ἑλβετὸς καὶ μπορούσε νὰ πάει στὴν Πελοπόννησο ἢ σὲ ἓνα ἑλληνικὸ νησί.

Μένει ὡς τὴν τελευταία στιγμή στὸ Μεσολόγγι καὶ πολεμαίει ὅλη μέρα στὴ ντάπια. Παρὰ τὸν τραυματισμὸ του, ἐξακολουθεῖ νὰ μάχεται. Βγαίνει στὴν ἔξοδο, μετὰ τὸ παιδί του ἀπ' τὴ μιὰ καὶ τὸ γιαταγάνι ἀπ' τὴν ἄλλη, νὰ δώσει τὴν ὕστατη μάχη.

Τὶ πάρα πάνω μπορεῖ νὰ προσφέρει ἓνας ἄνθρωπος γιὰ τὰ ἰδανικά του, ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ ζωὴ;

Ἄς εἶναι ἡ μνήμη του αἰωνία.

Μπορεῖ βέβαια νὰ παρασύρθηκε, καὶ στὴν ἐφημερίδα του νὰ κράτησε μιὰ στάση ὄχι πάντα ἀντικειμενικὴ καὶ μιὰ μονοκομματικὴ γραμμὴ. Ἴσως ἀκόμα νὰ ἔκανε καὶ ὀρισμένες μικροῦποχωρήσεις καὶ μερικὲς ἐνέργειες ποὺ ἦταν ἐγωϊστικὲς καὶ γιὰ τὸ δικό του ὄφελος, ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι μηδαμινὰ μπροστὰ στὸ τεράστιο ἔργο του. Γιατὶ εἶναι φυσικὸ, ὅποιος καταπιάνεται μετὰ τόσα πολλὰ, νὰ κάνει καὶ μερικὰ σφάλματα. Ὅμως αὐτὰ σβύνουν μπροστὰ στὴ μεγάλη σημασία ποὺ ἔχει τὸ σύνολο τῆς προσφορᾶς του.

Αὐτὴ εἶναι τουλάχιστον ἡ δική μου ἀποψη γιὰ τὸν Μά-
γερ, ἔτσι τὸν βλέπω, καὶ τὸν θαυμάζω ποὺ πρόσφερε τόσα
στὴν ἡρωϊκὴ, Ἱερὴ πόλη τοῦ Μεσολογγοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ
ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ 1821-1826

ΓΙΑΤΡΟΙ – ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ – ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ ΦΑΡΜΑΚΑ - ΑΡΡΩΣΤΕΙΕΣ

Όταν, τὸ 1821, ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση, στὸ Μεσολόγγι φαίνεται πὼς δὲν ὑπῆρχε γιατρὸς βγαλμένος ἀπὸ Πανεπιστήμιο.

Ίσως νὰ ὑπῆρχαν μονάχα κάποιοι πρακτικοὶ γιατροί, τίποτα Γιαννιώτες πού εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸ Ζαγόρι, πού τοὺς ἔλεγαν κομπογιαννίτες ἢ γιατράδες²³⁴, καὶ καμιὰ γρηὰ πού θὰ ἔφτιαχνε διάφορες ἀλοιφές γιὰ τὰ δερματικά.

Ὁ Κ. Σιμόπουλος²¹ γράφει ὅτι δταν ἦρθε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος στὸ Μεσολόγγι μεταξὺ τῶν ξένων πού ἔφερε μαζί του ἦταν καὶ ἓνας γιατρὸς.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια γιὰ τὰ ὑγειονομικά τοῦ Μεσολογγιοῦ εἶναι ἐκείνη πού πῆρε ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος. Ὑπῆρχε ἡ διάδοσις ὅτι στὴν Πελοπόννησο ἦταν ἐπιδημία ἀπὸ πανοῦκλα. Ὅταν λοιπὸν ἦρθε ἓνας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ πέθανε τὴν ἄλλη μέρα, ὅλοι ταραχτήκαν μήπως εἶχε πανοῦκλα. Τότε ἡ Διοίκησις ἔλαβε αὐστηρὰ μέτρα. Νὰ τὸ κείμενο:

α) Οἱ Κύριοι Ἀθανάσιος Ραζής, Νικόλαος Καρβούνης, Στάνος Σταΐκου, Ἀναστάσιος Παπαλουκάς καὶ Δημήτριος Σιδέρης διορίζονται εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς ὑγείας.

β) Οὗτοι θέλουν φροντίσει νὰ γίνῃ ἀκριβῆς προφύλαξις ἔνδον τῆς πόλεως καὶ νὰ ληφθῶσιν τὰ αὐστηρότερα μέτρα πρὸς διαφύλαξιν τῆς κοινῆς ὑγείας.

γ) Ὁ Πολιτάρχης θέλει ὑπόκειται εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Ἐπιτροπῆς, κρατῶν ἐν σῶμα 20 στρατιωτῶν διὰ μόνην τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης.

δ) Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει ὄλην τὴν πληρεξουσιότητα νὰ διορίσῃ πᾶν ὄ,τι κρίνει ἀναγκαῖον εἰς τὴν περίστασιν καὶ αἱ διαταγαὶ τῆς θέλουν ἐκτελοῦνται.

Τὴν α' Μαρτίου 1824, Μεσολόγγιον
'Α. Μαυροκορδάτος»

Τότε ἔγινε καὶ νεκροψία ἀπὸ τοὺς γιατροὺς Φραγκίσκο Μπροῦνο καὶ 'Ι. 'Ι. Μάγερ. Αὐτοὶ γράψανε μιὰ μεγάλη ἀναφορά καὶ βεβαιώνουν ὅτι δὲν πρόκειται «περὶ περιπτώσεως πανώλους».

Αὐτὸ ἀναφέρεται στὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά»^{234 α}.

Τὸ 1822 ἦρθαν στὸ Μεσολόγγι τέσσαρες γιατροί, ξένοι φιλέλληνες, πού ἀνήκαν στὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων, πού ὄμως ἦταν περαστικοὶ καὶ πού ἀκολούθησαν τὸ Τάγμα στὸ μέτωπο τῆς Ἠπείρου.

Ὁ πρῶτος πού ἦρθε ἦταν ὁ Ἑρρίκος Τράϊμπερ γιὰ τὸν ὄποῖον εἶναι γνωστὰ ἀρκετά, ἀπὸ τὸ βιβλίον του «Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα 1822-1828». Τὸ βιβλίον αὐτὸ μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα. τὸ 1960.

Ὁ Τράϊμπερ ξεκίνησε ἀπὸ τὸ Λιβόρνο τῆς Ἰταλίας στίς 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1822, ὅπως γράφει στὴ σελίδα 14 τοῦ βιβλίου του (Οἱ ἡμερομηνίες ὄλες πού ἀναφέρει εἶναι μὲ τὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο), μὲ τὸ καράβι ΠΗΓΑΣΟΣ, τοῦ Βιτάλη τοῦ Ζακυνθινοῦ. Στὸ τέλος τοῦ Ἰανουαρίου ἔφτασαν στὸ Μεσολόγγι καὶ ἀπὸ κεῖ πέρασε στὸν Μωριά καὶ πῆγε στὴν Κόρινθο, ὅπου μαζεῦονταν ὄλοι οἱ Φιλέλληνες καὶ ὅπου δημιουργήθηκε τὸ περίφημον «Τάγμα τῶν Φιλελλήνων». Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Τάγματος ἦταν ὁ στρατηγὸς κόμης Κάρολος - Ἀλβέρτος Νόρμαν²⁰⁵ καὶ ἀρχιστράτηγος ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος.

Ἀπὸ τὴν Κόρινθο χωρισμένοι σὲ μικρὲς ὄμάδες, τράβηξαν γιὰ διαφορετικοὺς προορισμοὺς, ὄμως πέρασαν ὄλοι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.

Ὁ Τράϊμπερ ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους πού ξεκίνησαν γιὰ τὸ μέτωπο τῆς Ἠπείρου, στίς 22 Μαΐου τοῦ 1822, ὅπου δούλεψε ἀρκετὰ ὄσαν ἰατροχειρουργός, ἔκανε δηλαδὴ καὶ ἐγχειρίσεις. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Πέτα πού ξεκληρίστηκε ὄλο

σχεδόν τὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων, γύρισε στὴ Λαγκάδα ὅπου ἦταν τὸ στρατηγεῖο μὲ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο. Ἄπο κεῖ τράβηξε γιὰ τὸ Βραχώρι (σημερινὸ Ἄγρινιο) καὶ στὴ συνέχεια ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι.

Στὸ Μεσολόγγι ἔμεινε λίγες μέρες, φιλοξενούμενος τοῦ Μάγερ, ποῦ ἦταν πάντα πολὺ περιποιητικὸς μὲ τοὺς συναδέλφους του γιатρούς.

Ἄπο τὸ Μεσολόγγι πῆγε στὰ Σάλωνα καὶ μετὰ στὴν Ἀθήνα ὅπου ἔφτασε στὰ μέσα Σεπτεμβρίου, καὶ στίς 30/11-12/12/1822 πῆγε στὸ Ναύπλιο ὅπου ἔμεινε περίπου ἓνα χρόνο.

Ὅταν ἦρθε στὴν Ἑλλάδα ὁ λόρδος Βύρων, προσπάθησε νὰ συγκροτήσει ἓνα Σῶμα Πυροβολητῶν καὶ ἐκάλεσε ὄλους τοὺς ξένους ἀξιωματικοὺς καθὼς καὶ τὸν Τράϊμπερ γιὰ γιатρὸ τοῦ Σώματος.

Ὁ Τράϊμπερ ἔφτασε στὸ Μεσολόγγι στίς 11 Ἰανουαρίου τοῦ 1824 καὶ φιλοξενήθηκε πάλι ἀπὸ τὸν Μάγερ. «Στίς 28 Φεβρουαρίου μετακόμισα στὸ Σαράϊ...» γράφει στὴ σελίδα 59.

Στίς 16 Φεβρουαρίου προσελήφθη γιὰ γιатρὸς τοῦ Σώματος Πυροβολικοῦ τοῦ λόρδου Βύρωνα.

Στίς 19 Ἀπριλίου πέθανε ὁ Βύρων. Ὁ Τράϊμπερ μαζί μὲ τὸν Φόρτι βαλσάμωσαν τὸ πτώμα του.

Ὁ Τράϊμπερ ἔμεινε στὸ Μεσολόγγι ἀκόμα ἀρκετοὺς μῆνες καὶ ἔφυγε στίς 2 Νοεμβρίου γιὰ νὰ γυρίσει στὸ Ναύπλιο.

Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν πρόσφερε τίς ὑπηρεσίες του στὸν ἀστικὸ πληθυσμὸ γιатρὶ ἦταν κυρίως στρατιωτικὸς γιатρὸς, ἀλλὰ, ἀφοῦ πῆγε στὴ Γερμανία ὅπου καὶ ἔγραψε τὸ βιβλίο του, ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα ὅπου ἔμεινε ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Ἐφτασε στοὺς ἀνώτερους βαθμοὺς καὶ τιμήθηκε ἀπὸ τὴν Πατρίδα μὲ πολλὰ παράσημα. Ὅλοι τὸν σέβονταν, τὸν ἐκτιμοῦσαν καὶ τὸν ἀγαποῦσαν.

Στὸ βιβλίο του ἀναφέρονται δύο ἐπίσημα πιστοποιητικά.

Τὸ ἓνα λέει ὅτι διορίστηκε μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ ἱατροχειρουργοῦ καὶ τοποθετήθηκε στὸ Πρῶτον Βαρέον Πεζικὸν Ἑλ-

ληνικὸν Σύνταγμα καὶ ἔχει τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη, καὶ τὸ ἄλλο, ὅτι ἦταν γιαντρός τοῦ Τάγματος τοῦ λόρδου Βύρωνα ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο μέχρι τῆς 25 Ὀκτωβρίου τοῦ 1824 καὶ ἔχει τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Γ. Πραΐδη, τοῦ Τ. Μαγγίνα καὶ τοῦ Ἰ. Ἰ. Μάγερ²³⁵.

Σὰν δεῦτερος γιαντρός πού ἀναφέρεται πὼς πέρασε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἦταν ὁ Johann Knöffel πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Φραγκφούρτη.

Ὅταν γύρισε κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν μάχη τοῦ Πέτα, δὲν ἔμεινε πολὺ στὸ Μεσολόγγι ἀλλὰ μαζί μὲ τὸν ὑπολοχαγὸ Engelen ναῦλωσαν ἓνα πλοίαριο γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρει στὴν Ἀθήνα, ὅπως γράφει ὁ Maximilian Von Kotsch στὸ βιβλίο του πού ἐκδόθηκε στὸ Essen τὸ 1824²³⁶.

Ὁ Knöffel ἀναφέρεται ὡς «Πεσὼν ἐν Μεσολογγίῳ, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1823», ἀλλὰ, δυστυχῶς, ἄλλες λεπτομέρειες γιὰ τὴ δράση του δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ, οὔτε τὸ πότε καὶ γιὰτι ζαναγύρισε στὸ Μεσολόγγι.

Τρίτος γιαντρός ἦταν ὁ ταγματάρχης Johann Daniel Elster πού καταγόταν ἀπὸ τὸ Sax Meiningen. Ἀπὸ τὸ βιβλίο του²³⁷ ἔγιναν γνωστὲς πολὺ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες γιὰ τὸν Μάγερ καὶ γιὰ τὰ πρῶτα νοσοκομεῖα τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ Ἐλστερ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ Μασσαλία γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅταν ἔφτασε στὴν Κόρινθο κατατάχτηκε σὰν ἀρχίατρος στὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων πού τότε εἶχε μονάχα 180 ἄντρες. Εἶχε πάρει μαζί του πολλὰ φάρμακα, ὅταν δμως ξεκίνησε γιὰ τὸ Μεσολόγγι τοῦ εἶχαν πιά ἀπομείνει ἐλάχιστα γιὰτι εἶχε ξοδέψει τὰ περισσότερα στὴ Μασσαλία καὶ στὴ Κόρινθο.

Στὸ Μεσολόγγι πού ἔφτασε στίς 28 Μαΐου, γράφει στὴ σελίδα τοῦ βιβλίου του 95, εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσει ὅ,τι τοῦ χρειαζόταν. Γιὰτι στὸ Μεσολόγγι γνωρίστηκε μὲ ἓνα κ. Μάγερ ἀπὸ τὴ Ζυρίχη. Αὐτὸς εἶχε φτιάσει ἓνα σχεδὸν πληθρὲς φαρμακεῖον, ἀπὸ τὰ λεπτὰ τῆς γυναίκας του. «Ὁ Μάγερ μοῦ ἔδωσε μερικὰ φάρμακα στὴν ἀρχή, γράφει. Νόμιζε πὼς θὰ πληρωνόταν ἀπὸ τὸ ταμεῖον τοῦ Τάγματος τῶν Φιλελλήλων. Πῆγα μόνος μου γι' αὐτὸ στὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο, ὁ ὁποῖος

μέ ἔστειλε γι' αὐτὸ στὸν Voutier. Αὐτὸς ὁμως δὲν μοῦ ἔδωσε τίποτε, οἱ ἡμέρες περνᾶνε. Ξαφνικὰ μαθαίνω ὅτι αὐριο ξεκινᾶμε γιὰ τὸ μέτωπο». Ὁ Elster περιγράφει πὼς πῆγε στὸν Μαυροκορδάτο, ὅτι δὲν τὸν ἄφηναν οἱ φρουροὶ νὰ μπεῖ μέσα, ἀλλὰ αὐτὸς τοὺς ἔσπρωξε καὶ μπῆκε διὰ τῆς βίας. «Στὸ γραφεῖο ἦταν ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Στρατηγὸς Νόρμαν. Ἀπόρησαν γιὰ τὴν ἀναίδειά μου νὰ εἰσβάλλω στὸ γραφεῖο τοῦ ἀρχηγοῦ». Ὁ Ἀρχίατρος Elster τοὺς ἐξήγησε τὴν αἰτία καὶ τοὺς ἔδωσε καὶ ἓναν κατάλογο ἀπὸ τὰ φάρμακα ποὺ ἦταν ἀπαραίτητα. «Τότε αὐτοὶ παρήγγειλαν στὸν Μάγερ νὰ μοῦ τὰ δώσει ὄλα. Ἔτσι ἐπὶ τέλους τὴν ἄλλη μέρα εἶχα μαζεμένα ὄλα μου τὰ φάρμακα, ἔστω καὶ μὲ πολὺ κόπο».

Καὶ πάρα κάτω γράφει: «στὸ Μεσολόγγι ἦταν μερικοὶ Φιλέλληνες ἄρρωστοι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πάρω μαζί μου ἔφτιασα ἓνα μικρὸ νοσοκομεῖο. Ἡ Διοίκησις μοῦ ἔδωσε ἓνα ἐγκαταλελημένο σπίτι κοντὰ στὴ θάλασσα. Σ' αὐτὸ ἔβαλα τοὺς ἀρρώστους. Δυστυχῶς μόνον στὸ σανιδένιο πάτωμα. Δὲν εἶχε κρεβάτια, οὔτε κἂν στρώματα. Ἐκεῖ ἄφησα καὶ τὸν Δρ. Johannsen ποὺ ἦταν κι' αὐτὸς ἄρρωστος. Αὐτὸς μὲ τὸν Μάγερ παρεκλήθησαν νὰ φροντίζουν τοὺς ἀρρώστους ὅσο θὰ ἔλλειπα στὸ μέτωπο». Ὁ Elster ἔφυγε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι γιὰ τὸ μέτωπο στίς 16 Ἰουνίου τοῦ 1822.

Παρὰ τίς προμήθειες τοῦ Elster ἀπὸ τὸ Φαρμακεῖο τοῦ Ι. Ι. Μάγερ, οἱ ἀνάγκες γιὰ φάρμακα θὰ ἦταν μεγάλες. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ Ἄλ. Μαυροκορδάτου ποὺ εἶναι στὸ Ἀρχεῖο του (Τόμ. V, Τεύχ. 2, σελ. 146). Αὐτὸ τότεστελε στὸν Κύριον Γεώργ. Σπανολάκη καὶ γράφει «ὅτι τοῦ περικλείεται Κατάλογος Γιατρικῶν, τὰ ὁποῖα νὰ στείλῃ στὸ Βραχώρι» (Ἀργίνιον) 8 Ἰουλίου 1822.

Μετὰ γράφει στὸ βιβλίο του γιὰ τὴ δράση του στὸ Κομπότι, ὅπου, μετὰ τὴν πρώτη σύγκρουση, παρουσιάστηκαν πολλὰ κρούσματα διαρροίας. «Γι' αὐτὸ, γράφει, ἔπιασα ἓνα σπίτι, τὸ ἔκανα πρόχειρο νοσοκομεῖο, καὶ ἐκεῖ τοὺς ἔβαλα ὄλους, μαζί μὲ τοὺς τραυματίες...».

Τὴν 1η Ἰουλίου, ὁ Ἐλστερ πῆρε διαταγὴ νὰ γυρίσει στὸ

Μεσολόγγι συνοδεύοντας έξη άρρωστους φιλέλληνες. Στο ταξίδι αυτό ταλαιπωρήθηκαν άφάνταστα και έφτασαν σέ έλεεινή κατάσταση. 'Ο 'Αλ. Μαυροκορδάτος είχε έφοδιάσει τόν 'Ελστερ με ένα γράμμα πρós τήν «'Επί τής Οίκονομίας 'Επιτροπήν» συστήνοντάς της νά φροντίσει με ζήλο τούς φιλέλληνες αυτούς άρρώστους και νά τούς έξασφαλίσει άκόμα και τά έξοδα τής έπιστροφής στις πατρίδες τους, άν τó επιθυμούσαν, ώστε νά μή κατηγορηθούν άργότερα οί 'Ελληνες για «άφιλανθρωπία»²³⁸.

Στις 12 Αύγουστου, ό 'Αλ. Μαυροκορδάτος²³⁹, έστειλε και άλλο γράμμα πρós τούς 'Εφόρους του Μεσολογγίου, με τή σύσταση νά περιποιηθούν τούς άρρώστους, «ένέργεια φιλανθρωπίας κάμνοντας», σάν νά μπορούσαν οί άρρωστοι νά γιατρευτούν χωρίς τά κατάλληλα μέσα και μονάχα με τά γράμματα.

Όταν ό 'Ελστερ με τούς άρρώστους πού συνώδευε έφτασε στο Μεσολόγγι είχε τήν ευχάριστη έκπληξη νά βρεί τó νοσοκομείο άρκετά βελτιωμένο από τόν Μάγερ. Όπως γράφει ό ίδιος, ό Μάγερ είχε κατορθώσει νά βρεί ένα μεγαλύτερο οίκημα, με πιό καλά διατηρημένα δωμάτια και είχε έξοικονομήσει και μερικά στρώματα, μά άκόμα οί περισσότεροι άρρωστοι ήταν ξαπλωμένοι στο πάτωμα. «Βρήκα τούς άρρωστους πού είχαν άφήσει άρκετά καλλίτερα. Σ' έμās τούς καινούργιους, ό Μάγερ παραχώρησε τó δωμάτιό του...»

Τό σπίτι αυτό, όπως ανέφερα και στην αρχή, ήταν τó σπίτι του πεθερού του Μάγερ, του Γ. 'Ιγγλέζη.

Σέ λίγες μέρες ό 'Ελστερ έφυγε πάλι για τó μέτωπο.

'Από τή μάχη του Πέτα, στις 4/16 'Ιουλίου 1822, γλύτωσε και έφυγε για τή Λαγκάδα πού απέιχε έξη ώρες και δπου βρισκόταν και ό 'Αλ. Μαυροκορδάτος. Σέ δυό μέρες έφυγαν για τó Μεσολόγγι δπου έφτασαν στις 16/29 'Ιουλίου (Χρ. Εύαγγελάτος²⁴⁰).

Αυτή τή φορά ό 'Ελστερ έμεινε έλάχιστα στο Μεσολόγγι. Έφυγε για τήν Πάτρα και από κεϊ τελικά πήγε στη Σμύρνη, δπου φαίνεται έμεινε άρκετό καιρό. 'Ο Τράϊμπερ στο

βιβλίο του, μιλάει με ειρωνία για τη βιασύνη του Έλστερ να φύγει απ' τὸ Μεσολόγγι.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ Alfred Stern²⁴¹ ὑπάρχει ἓνα γράμμα τοῦ Έλστερ γραμμένο στὴ Σμύρνη, πού ἔστειλε στὸ Σύλλογο Φιλελλήνων στὸ Aarau (Die Griechische Bewegung in der Schweiz Während des Hellenischen Freiheitskampfes 1821-1830, Basel 1948).

Ὁ Έλστερ στὸ βιβλίο του σταματᾶει τὴν περιγραφή στὸ Μεσολόγγι καὶ δὲν λέει πὼς πῆγε στὴν Πάτρα καὶ μετὰ στὴ Σμύρνη.

Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Μπ. Ἄννινου «Ἱστορικὰ Σημειώματα», στὸ κεφάλαιο περὶ φιλελλήνων σελ. 179-180 βλέπουμε ὅτι ὁ Πρῶσσος γιατρός J.D. Elster μαζί με ἄλλους ἔφυγαν γιὰ τὴ Ζάκυνθο ὅπου ὅμως οἱ Ἄγγλοι δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ ἀποβιβαστοῦν, ἐκτὸς ἂν ἔμεναν στὸ λοιμοκαθαρτήριο γιὰ σαράντα μέρες καὶ μετὰ νὰ φύγουν, μόνο ὅμως γιὰ τὴ κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ ὄχι γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Έλστερ καὶ οἱ σύντροφοὶ του ἔτσι δὲν βγῆκαν στὴ Ζάκυνθο ἀλλὰ γύρισαν πίσω στὴν Ἑλλάδα. Νύχτα πέρασαν μέσα ἀπὸ τὸν τούρκικο στόλο καὶ ἔφτασαν στὴν Ἡλιάδα καὶ ἀπὸ κεῖ στὸ Δραγαμέστο. Στὸ δρόμο εἶχαν βέβαια πολλὲς περιπέτειες, ἀλλὰ τελικὰ ἔφτασαν στὸ ἑλληνικὸ στρατόπεδο ἔξω ἀπὸ τὴν Πάτρα.

Ἀπὸ κεῖ θὰ πρέπει νὰ πῆγε στὴν Ἀθήνα γιὰ τὸ E. Rothpletz στὸ τελευταῖο τοῦ βιβλίου Die Griechenbewegung in der Schweiz (1948) στὴ σελίδα 81 ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἑλβετὸς Andreas Staehle εἶχε πρωτογνωρίσει τὸν γιατρὸ Έλστερ στὴ Κόρινθο, ἀλλὰ τὸ 1822 τὸν συνάντησε στὴν Ἀθήνα, στὸ σπίτι τοῦ Αὐστριακοῦ Προξένου.

Ὁ Δρ. Johannsen, ἦταν ὁ τέταρτος φιλέλληνας γιατρός πού πέρασε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι. Καταγόταν ἀπὸ τὸ Gluckstadt τοῦ Holstein καὶ κατατάχτηκε στὸ Τάγμα τῶν Φιλελλήνων στὴ Κόρινθο. Ἀπὸ κεῖ ἀκολουθεῖ τὸν Έλστερ σὰν βοηθός του, ἀλλὰ ἔμεινε στὸ Μεσολόγγι γιὰ τὴν ἀρρώστηση.

Ὁ Έλστερ τοῦ ἀναθέτει τὴ φροντίδα τῶν ἀρρώστων τοῦ πρώτου νοσοκομείου, καὶ ὁ Γιόχανσεν, μετὰ τὴν ὀριστικὴ

αναχώρηση του Έλστερ από το Μεσολόγγι, μένει πιά μέσα στο νοσοκομείο, γιατί η κατάστασή του έχει επιδεινωθεί. Όταν το νοσοκομείο μεταφέρθηκε από το σπίτι των Ίγγλέζων, με έξοδά τους, άλλου (δπως γράφει ο Χρ. Ευαγγελάτος την πληροφορία πήρε από το βιβλίο του Αιμ. Ρότπλετς)²⁴², και πέρασε ένας μήνας από την αναχώρηση του Έλστερ, ο Γιόχανσεν πέθανε.

Στου Πέτα ήταν ακόμα και ένας άλλος φιλέλληνας γιατρός, ο Πολωνός Alexander Kuzanski, για τον οποίο γράφει μονάχα ο Άπ. Βακαλόπουλος²⁴³: «Επίσης απελευθερώθη τόν Μάϊον του 1823, ύστερα από άβάσταχτη σκλαβιά όκτώ μηνών στην Άρτα, έξαγορασμένος από τους προξένους Αυστρίας και Αγ-γλίας, ό γιατρός Άλεξάντερ Κουζάνσκι».

Το νοσοκομείο του Μεσολογγιού, αφού δέν είχε πιά κανέναν γιατρό, φαίνεται πώς έκλεισε.

Ό στρατηγός κόμης Κάρολος - Άλβέρτος Νόρμαν²⁴⁴, πού σώθηκε από τη μάχη του Πέτα επειδή βρισκόταν λίγο πιό πίσω από τόν χῶρο τής κύριας μάχης, γύρισε στη Λαγκάδα όπου συνάντησε τόν Άλ. Μαυροκορδάτο και του εἶπε τὸ περίφημο: «Άπωλέσαμεν τὸ πᾶν, πλην τής τιμῆς». Εἶχε τραυματιστεῖ ἑλαφρά στο στήθος από ἀποστρακισμό σφαίρας, μά τὸ τραῦμα του γρήγορα ἐπουλώθηκε, δπως γράφουν ο Σιμόπουλος²⁴⁵ και ο Άπ. Βακαλόπουλος²⁴⁶.

Ό Κ. Μάγερ²⁴⁷ αντίθετα, γράφει πώς ο Νόρμαν εἶχε τραυματιστεῖ βαριά, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει και ο Δ. Κόκκινος²⁴⁸.

Ό Νόρμαν νοσηλεύτηκε στο νοσοκομείο του Μεσολογγιού, ἀλλά όταν αὐτὸ έκλεισε ἀναγκάστηκε νά φύγει. Ὑπέφερε πολὺ ψυχικά γιατί θεωροῦσε τόν ἑαυτὸ του ὑπεύθυνο γιά τόν ἀφανισμό τῶσων φιλελλήνων. Ζήτησε ἀπό τόν Άλ. Μαυροκορδάτο ἕνα χρηματικὸ ποσὸ γιά νά πάει στὰ Ἐπτάνησα γιά νά κάνει θεραπεία, ἀλλὰ αὐτὸς του τὸ ἀρνήθηκε, λέγοντάς του πώς δέν έχει τίποτα.

Ό Νόρμαν εἶχε πιά χάσει τὴν ἐκτίμηση και τῶν Ἑλλήνων μά και τῶν Εὐρωπαίων. Κανείς δέν τὸν λογάριζε και κα-

νένας δὲν τοῦ ἔδινε χρήματα. Πέθανε σχεδὸν γυμνός, καὶ νεκρὸ τὸν ἔντυσαν μερικὲς Μεσολογγίτισες πού ἔφεραν ἓνα πουκάμισο, ἓναν μανδύα καὶ λίγα ρούχα ἀκόμα.

Ἡ κηδεῖα του ὥστόσο ἔγινε μὲ μεγαλοπρέπεια, μ' ὄλο πού ἦταν 21 Νοεμβρίου τοῦ 1822 καὶ εἶχε ἀρχίσει ἡ πρώτη πολιορκία.

Στὴν ἐκκλησία παραβρέθηκαν πάρα πολλοὶ Μεσολογγίτες καθὼς καὶ ὄλοι οἱ Εὐρωπαῖοι. Τὸν ἔθαψαν δίπλα στὸν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη²⁴⁹.

Κατὰ τὸν Voutier²⁵⁰ ὁ Νόρμαν πέθανε ἀπὸ πυρετὸ πού τὸν βασάνιζε ἀπὸ τότε πού γύρισε ἀπ' τὰ βουνά, ἀλλὰ κατὰ τὸν Γερμανὸ ἔθελοντὴ Maximilian Von Kotsch²⁵¹ ἀπὸ ἀκατάσχετη αἰμορραγία.

Ὁ George Jarvis²⁵² ἀναφέρει πὼς στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου δὲν ὑπῆρχε οὔτε ἓνας γιατρός. Εἶχε ἔρθει στὸ Μεσολόγγι στὶς 20 Νοεμβρίου τοῦ 1822, μαζί μὲ τὸν Ὑδραϊκὸ στόλο πού βοήθησε τότε πολὺ μεταφέροντας ἄντρες καὶ ὑλικό. Γράφει σὲ ἓνα γράμμα του ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι: «οὔτε χειρουργός, οὔτε γιατρός ὑπάρχει στὴν πολιορκημένη αὐτὴ πόλη καὶ οἱ πληγωμένοι καὶ οἱ ἄρρωστοι πεθαίνουν ἀβοήθητοι».

Τὸ 1823 ἦρθαν στὸ Μεσολόγγι δύο γιατροὶ ἀπὸ τὴν Ἑπειρο πού ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ ἓνας ἦταν ὁ Ἰωάννης Βηλαρᾶς²⁵³ πού εἶχε γεννηθεῖ στὰ Κύθηρα τὸ 1771 καὶ ἦταν γιὸς τοῦ ἐπίσης γιατροῦ Στεφάνου Βηλαρᾶ τοῦ Γιαννιώτη.

Ὁ νεαρὸς Ἰωάννης εἶχε σπουδάσει στὴν ἀρχὴ στὰ Γιάννενα καὶ ὕστερα πῆγε στὴν Πάδοβα τῆς Ἰταλίας νὰ σπουδάσει Ἰατρικὴ (1794-1800).

Ὅταν γύρισε στὰ Γιάννενα, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τὸν πῆρε γιὰ γιατρὸ τοῦ γιοῦ του Βελῆ. Ὁ Βηλαρᾶς ἀκολούθησε τὸν Βελῆ παντοῦ ὅπου πῆγε, στὴν Τρίπολη, στὴ Λάρισα καὶ ἄλλοῦ, καὶ τὸ 1819 ἐγκαταστάθηκε πιά μόνιμα στὰ Γιάννενα σὰν γιατρός τοῦ χαρεμιοῦ τοῦ Βελῆ. Ἐκεῖ δεχόταν καὶ Ἑλληνας, πλοῦσιους καὶ φτωχοὺς, αὐτοὺς μάλιστα δωρεάν. Ἦταν ἄνθρωπος

πολύ καταδεχτικός και γύριζε στα Γιάννενα πεζός και όχι σαν τους άλλους, καβάλα στ' άλογο. Ή φιλανθρωπία του ήταν παρομιώδης. Στο σπίτι του είχε φτιάξει έναν μεγάλο κήπο όπου καλλιεργούσε διάφορα φαρμακευτικά βότανα και είχε αποκτήσει τόση πείρα σ' αυτά, που τον θεωρούσαν σαν τον μεγαλύτερο βοτανολόγο της Ελλάδος. Εκείνη την εποχή συνέγραψε και μιá Φαρμακολογία.

Τò 1820, στην πολιορκία των Ίωαννίνων από τὰ σουλτανικά στρατεύματα, καταστράφηκε τò σπίτι του και έχασε όλα του τὰ πράγματα.

Ό ίδιος και ή γυναίκα του σώθηκαν, αλλά γυμνοί και άμπτωχοι.

Έφυγε τότε και πήγε στο Τσεπέλοβο του Ζαγοριου της Ήπειρου, μα έπαθε μαρασμό και έπαψε να εργάζεται. Μερικοί συγγραφείς υποστηρίζουν πως τò 1823 βρισκόταν στο Μεσολόγγι αλλά δεν εργαζόταν γιατί ήταν πολύ άρρωστος. Πέθανε στις 20 Δεκεμβρίου 1823/3 Ίανουαρίου 1824, σέ ηλικία 52 ετών.

Ό δεύτερος γιατρός που ήρθε από την Ήπειρο στο Μεσολόγγι ήταν ό Λουκάς Βάγιας²⁵⁴. Μικρότερος άδελφός του Θανάση Βάγια που χρησιμοποιούσε ό Άλη Πασάς και για δλες τις υποπτες δουλειές του, γιατί του ήταν πολύ πιστός και άφοσιωμένος και τόν έξυπηρετούσε πάντα.

Γιά τò χατήρι λοιπόν του Θανάση, ό Άλης έκανε όλα τὰ έξοδα για να σπουδάσει ό Λουκάς γιατρός. Δώδεκα χρόνια έμεινε σπουδάζοντας στο Παρίσι, στη Βιέννη και στη Λειψία, αλλά πότε ακριβώς ήρθε στο Μεσολόγγι δεν είναι γνωστό. Ό Κ. Σιμόπουλος άναφέρει και άλλες λεπτομέρειες γι' αυτόν²⁵⁵.

Τόν Δεκέμβριο του 1823 βρίσκονταν έγκαταστημένος μόνιμα στο Μεσολόγγι και μάλιστα φιλοξένησε και τόν συνάδελφό του Julius Millingen όταν είχε πρωτοέρθει²⁵⁶.

Ό Λουκάς Βάγιας έγινε ό προσωπικός γιατρός του Άλ. Μαυροκορδάτου και όταν έγινε τò ίατρικό συμβούλιο, λίγο πριν πεθάνει ό λόρδος Βύρων, είχε πάρει μέρος κι' αυτός²⁵⁷.

Στις άρχές Άπριλίου του 1825 ό Άλ. Μαυροκορδάτος

φεύγει για την Ξδρα της Κυβερνήσεως και ο Λ. Βάγιας τὸν ἀκολουθεῖ, μὰ σὲ λίγο πέρνει διαταγὴ ἀπ' τὴν Κυβέρνηση νὰ γυρίσει στὸ πολιορκημένο Μεσολόγγι, ὅπου ὀργανώνει ἕνα νοσοκομεῖο, γὰρ τὸ ὁποῖο ὁ Σπυρομήλιος γράφει²⁵⁸: «Ἐλλὰ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων ἀποκατέστησεν καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον μάταιον, καθότι εἰς τὸ νοσοκομεῖον δὲν εὗρισκον ἄλλο οἱ ἄνθρωποι παρὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ μόνον, ὕστεροῦμενοι θροφήν, ἱατρικὰ καὶ στρώματα, ὥστε ἐκείντο χαμαὶ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπέθνησκον. Ἐλλὰ εἰς τὸ νοσοκομεῖον ἐπήγαιναν μόνον οἱ στρατιῶται, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἔμενον εἰς τὰ καταλύματά των, καὶ ἐκτὸς ὅπου ὕστεροῦντο τὰ πρὸς ἀνάρρωσιν, δὲν ἦτον καὶ ἱατροί, ἐπειδὴ δὲν ἐπρόφθανεν ὄλους ὁ κύριος Λουκάς Βάγιας νὰ ἐπισκεφθῆ, ἐπομένως δύο ἄλλοι χειρουργοί, πρακτικοὶ ὅπου ἦτον μᾶλλον βλάβην ἔφερον παρὰ ὠφέλειαν».

Ὁ Σπυρομήλιος²⁵⁹ γράφει ἀκόμα τὸν Νοέμβριον τοῦ 1825: «ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσθενῶν ηὔξανε καθ' ἡμέραν, καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἔλλειπεις καὶ ἀπὸ ἱατροῦς καὶ ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἀνάρρωσιν. Ὁ ἱατρὸς τῆς Διοικήσεως κ. Λουκάς Βάγιας ἐπειδὴ δὲν εἶχε προμηθευθῆ τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν μισθῶν του, εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ τὸ Ναύπλιον πρὸ καιροῦ».

Φαίνεται πὼς ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης πολιορκίας, τὴν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1823, ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος σκέφθηκε νὰ φτιάξει ἕνα νοσοκομεῖο στὸ Αἰτωλικὸ καὶ γι' αὐτὸ ἔγραψε δυὸ φορὲς στὸν φίλον του Μ. Σεβαστὸ νὰ τὸ ἐτοιμάσει γὰρ νὰ μεταφερθοῦν ἐκεῖ οἱ τραυματίες.

Ὁ Μ. Σεβαστὸς ἦταν ἕνας ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος, ἀπὸ τοὺς προύχοντες τοῦ Αἰτωλικοῦ. Σήμερα ἀκόμα ζοῦν ἀρκετὰ διαλεχτὰ μέλη αὐτῆς τῆς μεγάλης οἰκογένειας, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔμαθα ὅτι ὁ Σεβαστὸς λεγόταν Μάνθος καὶ ἦταν πατέρας τοῦ παπποῦ τους.

Στὴ σελίδα 303 τοῦ ἀρχείου τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπάρχουν δύο ἔγγραφα. Τὸ ἕνα ἔχει ἡμερομηνία 4 Ἰανουαρίου καὶ ἀριθμὸ 1714 (1755) καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Μ. Σεβαστὸ. Τοῦ λέει νὰ φροντίσει νὰ βρεῖ ἕνα κατάλληλον σπίτι γὰρ τοὺς

πληγωμένους, και όταν έτοιμαστει, «χωρίς αναβολή καιρου», να ειδοποιησει τον Μαυροκορδάτο ωστε να φροντισει για τη μεταφορά τους. Το άλλο, με αριθμό 1716 (1797) γραμμένο μετὰ λίγες μέρες, απευθύνεται πάλι στον Μ. Σεβαστό και τον πληροφορει πως στέλνεται στο Αιτωλικό ο έξοχότατος κ. Ίωάννης Μάγερ, που θα επισκέπτεται το νοσοκομείο μαζί με τον κ. Κλάδη. Τον παρακαλει να φροντισει για την καλή τους έγκατάσταση και για να βρουν την ανάλογη περιποίηση.

Από όλα αυτά δμως φαίνεται πως δεν έγινε τίποτα δυστυχώς, και ουτε οι τραυματίες μεταφέρθηκαν στο Αιτωλικό, ουτε οργανώθηκε εκεί κανένα νοσοκομείο. Πουθενά δεν αναφέρεται σχετικό ένδεικτικό στοιχείο.

Επίσης δεν έγινε τίποτα από την προσφορά του Ίωάννου Βαρβάκη, για την όποιαν γράφουν τα «Έλληνικά Χρονικά» στο φύλλο 98, 3 Δεκεμβρίου 1824 «Μαθών ότι ή Έλλάς στερεΐται ακόμη νοσοκομείων ύπεσχέθη χίλια τάλληρα έτησίως δια να ένωθοϋν με δσα συνεισέφεραν άλλοι φιλογενείς και ουτω να συσταθῆ άμέσως νοσοκομείον».

Τον Δεκέμβριο του 1823 έγιναν δύο προσπάθειες για να οργανωθεί νοσοκομείο. Η πρώτη, από τον Στάνχοπ που στις 23 Δεκεμβρίου γράφει προς τον Γραμματέα του Κομιτάτου²⁶⁰. «Επίσης πρότεινα στον Πρίγκηπα (Άλ. Μαυροκορδάτο) να φτιάσουμε ένα νοσοκομείον και συνεφώνησε με τους δρους μου. Η Κυβέρνησις πρόκειται να εδρη ένα σπίτι, τρεις υπηρέτες, κρεβάτια και άλλα πολλά. Τα φάρμακα θα δωθοϋν από εμέ. Αί ανώτεροι και μεσαΐοι τάξεις θα πληρώνουν τα φάρμακα εις τοιαύτην αναλογίαν, ωστε να ανταμειφθῶ. Σε παρακαλώ στεΐλε χειρουργικά εργαλεία, κουβέρτες κλπ.».

Μά και πάλι απ' όλα αυτά δεν έγινε τίποτα.

Η δεύτερη προσπάθεια για νοσοκομείο έγινε από τον Άγγλο γιατρό Julius Millingen (1800-1878) που τέλειωσε τις σπουδές του το 1823 στην Ίατρική Σχολή του Έδιμβούργου.

Το Φιλελληνικό Κομιτάτο ζητούσε γιατρό για την Ελλάδα και ο Μίλλινγκεν έθεσε υποψηφιότητα μαζί με άλλους. Προτιμήθηκε γιατί είχε καλές συστάσεις²⁶¹ και έφυγε από το

Λονδίνο στις 23 Αυγούστου του 1823. Έφτασε στην Κεφαλονιά στις αρχές του Νοεμβρίου και συναντήθηκε με τον λόρδο Βύρωνα που τότε ξεμενε στα Μεταξάτα. Ο λόρδος του υποσχέθηκε πως θα τον χρησιμοποιήσει στο στρατιωτικό Σώμα που θα δημιουργούσε²⁶². Ο δρ. Μίλλινγκεν φεύγει από την Κεφαλονιά στις 8 Δεκεμβρίου του 1823, και συνταξιδεύοντας με τον Γ. Καραϊσκάκη²⁶³, φτάνει στο Μεσολόγγι στις 17 Δεκεμβρίου. Εκεί, φιλοξενήθηκε, όπως είπαμε, από τον γιατρό Λουκά Βάγια. Μαζί του είχε έργαλεία, φάρμακα και άλλα υγειονομικά υλικά που είχε προσφέρει για την Ελλάδα ή «Society of Friends»²⁶⁴. Αποφασίστηκε να οργανωθεί ένα νοσοκομείο που ήταν απαραίτητο, και δλοι ένθουσιάστηκαν μ' αυτή την απόφαση. Ο Δρ. Μίλλινγκεν στο βιβλίο του γράφει: «Πολλές φορές είδα με τα μάτια μου ξένους, που ήρθαν να υπερασπισθούν, να πεθαίνουν στον δρόμο της πόλεως, έντελώς άβοήθητοι...».

Οίκημα όμως δέν βρέθηκε και έτσι δέν έγινε τὸ νοσοκομείο.

Ο Δρ. Μίλλινγκεν τότε, πρότεινε να οργανωθεί τουλάχιστον ένα λαϊκό Ιατρείο για τούς στρατιῶτες και τούς άπορους.

Τυπώθηκε άμέσως μιá ανακοίνωση που έλεγε: «Λαϊκόν Ιατρείον θά λειτουργήσει άπό τῆς 10 Ίανουαρίου στο Μεσολόγγι υπό την έπιστασίαν του J. Millingen. Σκοπός του ίδρύματος είναι ή δωρεάν παροχή Ιατρικῶν συμβουλῶν και φαρμάκων στους άπορους και τούς στρατιῶτες. Όσοι είναι κληήρεις θά δέχονται έπίσκεψιν του Ιατροῦ. Οί άλλοι θά παρουσιάζονται στον Διευθυντήν του Ιατρείου που θά βρίσκεται κάθε μέρα, δύο ὄρες πριν άπό τὸ μεσημέρι στο Χάνι, πλάι στο Σεράϊ».

Ο Δ. Κόκκινος²⁶⁵, γράφει: «Η άνευ ήμερομηνίας άνέκδοτος μέχρι τουδε (Αρχ. Έθνικῆς Βιβλιοθήκης) ὡς άνω είδησις, έκυκλοφόρησε πιθανότατα κατά τās τελευταίας ήμερας του Δεκεμβρίου, προ τῆς εκδόσεως τῶν Έλληνικῶν Χρονικῶν». Γράφει ακόμα πως τὸ Ιατρείο λειτούργησε για πολὺ λίγο χρονικό διάστημα²⁶⁶.

Ὁ Π. Γκάμπα, στὸ βιβλίο του ποὺ δημοσιεύεται σὲ μετάφραση στὸ βιβλίο τοῦ Μπάμπη Ἄννινου «Ἱστορικὰ Σημειώματα» σελ. 576, γράφει: «Παρεδώσαμεν εἰς τὸν Δρ. Μίλλινγκεν τὰ φάρμακα τὰ πεμφθέντα ὑπὸ τῶν Κουακέρων ὅπως διανεῖμη μέρος αὐτῶν εἰς τὰ στρατεύματα, καὶ χρησιμοποίησεν τὸ ὑπόλοιπον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς δημοσίου φαρμακείου, τὸ ὁποῖον ἔμελλε αὐτὸς νὰ ἰδρῦσῃ».

Ὅπως φαίνεται, στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου τὸ ἱατρεῖο θὰ λειτουργοῦσε, γιατί ὁ γιατρὸς Μίλλινγκεν εἶναι στὸ Μεσολλόγι καὶ ἔλαβε μάλιστα μέρος στὸ συμβούλιο ποὺ ἔγινε γιὰ τὸν λόρδο Βύρωνα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του. Ἀργότερα ὁ Μίλλινγκεν ἀρρώστησε ἀπὸ τύφο, καὶ ὅταν ἔγινε καλὰ πῆγε στὸ Κεράσοβο γιὰ νὰ ἀναρρώσει²⁶⁷.

Στις 29.7/9.8 1824 ἔλαβε ἐπεῖγον μῆνυμα ἀπὸ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτο νὰ πάει ἀμέσως στὴ Γαστούνη ὅπου βρίσκεται ὁ φίλος του λόρδος Charles Murray, υἱὸς τοῦ Ἄδελ, βαρεῖα ἀρρωστος. Ὁ Μίλλινγκεν ἔφτασε στὴ Γαστούνη στις 31 Ἰουλίου, ἀλλὰ ἦταν πιά πολὺ ἀργὰ καὶ ὁ Murray σὲ μιὰ ὥρα ξεψύχησε²⁶⁸.

Ὁ Δρ. Μίλλινγκεν δὲν γύρισε στὸ Μεσολόγγι ἀλλὰ πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Μεσσηνίας. Στὸ Ναυαρίνο αἰχμαλωτίστηκε μετὰ τὴν παράδοση τοῦ κάστρου στὸν Ἰμπραήμ καὶ ἐπειδὴ, ὅπως δικαιολογήθηκε, ἔπρεπε νὰ ἐπιβιώσει, πέρασε στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων, ἔγινε ὀθωμανὸς καὶ πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀφοῦ ὑπηρέτησε σὰν γιατρὸς πέντε σουλτάνους²⁶⁹.

Ἐνας νεαρὸς Ἰταλὸς γιατρὸς, ὁ Δρ. Φραγκίσκος Μπροῦνο, εἶχε ἀνοίξει στὸ Μεσολόγγι καὶ αὐτὸς ἱατρεῖο. Τὸν εἶχε συστήσει στὸν Βύρωνα ὁ Δρ. Alexander, πρῶν χειρουργὸς σὲ ἀγγλικὴ ὑπηρεσία καὶ γιατρὸς του στὴ Γενεύη²⁷⁰. Ὅταν ἐπρόκειτο ὁ Βύρων νὰ κατέβει στὴν Ἑλλάδα προσέλαβε τὸν Ἰταλὸ γιατρὸ στὴν ὑπηρεσία του μὲ μισθὸ 100 λιρῶν.

Ὁ Μπροῦνο μπαρκάρισε στὴ Τξένοβα μαζὶ μὲ τὸν Βύρωνα στις 14 Ἰουλίου τοῦ 1823, μὰ ταξίδευε μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ ὑπηρέτη²⁷¹.

Στὸ Μεσολόγγι ἀκολουθοῦσε παντοῦ τὸν Βύρωνα, ὅσο γιὰ τὸ ἰατρεῖο ποὺ ἀνοίξε, εἶναι γνωστὸ ἀπὸ μιὰ πινακίδα ποὺ βρίσκεται στὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ὅπου γράφει: «Ἐδῶ δίδεται ἰατρικὴ καὶ χειρουργικὴ βοήθεια εἰς τοὺς πτωχοὺς δωρεάν ἀπὸ τὸν ἰατρὸν καὶ χειρουργὸν Δρ. Φ. Μπροῦνο». Φωτογραφία αὐτῆς τῆς πινακίδας δημοσιεύεται στὸ βιβλίο τοῦ Μ. Γερουλάνου²⁷².

Στὴν Ἑλλάδα, ὁ Φρ. Μπροῦνο ἔγραψε ἓνα βιβλιαράκι μὲ 11 σελίδες στὰ ἰταλικά ποὺ εἶχε καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση καὶ τυπώθηκε στὸ Μεσολλόγι «Περὶ τῶν μέσων τῶν προσφυστέρων εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας τῶν στρατιωτῶν. Ἐτυπώθη παρὰ Δ. Μεσθενέος».

Ὁ Μπροῦνο συνώδευσε τὸν νεκρὸ τοῦ Βύρωνα στὸ πλοῖο Florida ποὺ ξεκίνησε στις 25 Μαΐου ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο καὶ ἔφτασε στις ἀγγλικὲς ἀκτὲς στις 29 Ἰουνίου τοῦ 1824.

Ὁ Γερουλάνος²⁷² γράφει πῶς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βύρωνα ὁ Μπροῦνο ἔμεινε καὶ ἐργάστηκε στὸ Μεσολόγγι, ἀλλὰ ὁ Τράϊμπερ ἀναφέρει ὅτι πέθανε στὸ Ναύπλιο τὸ 1827²⁷³.

Στὴ βιβλιογραφία ἀναφέρονται ἀκόμα δύο γιατροὶ μὲ ἐλάχιστες ὁμως λεπτομέρειες. Ὁ ἓνας εἶναι ὁ ἰταλὸς Φόρτι ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἐρ. Τράϊμπερ²⁷⁴ καὶ ποὺ τὸν βοήθησε, ὅπως λέει, νὰ βαλσαμώσουν τὸ πτώμα τοῦ λόρδου Βύρωνος. Ὁ Πουρναρόπουλος²⁷⁵ γράφει πῶς ὁ Φόρτι πέθανε στὸ Μεσολόγγι στις 26 Μαΐου τοῦ 1824. Ἀναφέρει ἐπίσης τὸν Sola Tita, ἓναν Ἰταλὸ ἀπὸ τὴ Βενετία, σὰν γιατρὸ τοῦ Βύρωνα. Στὸ συμβούλιο ὁμως ποὺ ἔγινε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ λόρδου καὶ ποὺ πολλοὶ συγγραφεῖς τὸ ἀναφέρουν, ἀπὸ κανέναν δὲ σημειώνεται αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ὁ Α. Βακαλόπουλος τὸν ἀναφέρει ὡς ὑπηρέτην τοῦ Λόρδου²⁷⁶. Τὸ 1825 ἦρθε στὸ Μεσολόγγι ὀλόκληρη σειρὰ ἀπὸ γιατρούς.

Ὁ Σπυρομήλιος²⁷⁷ ἀναφέρει δύο ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τοὺς Κορφοὺς ἀλλὰ τοὺς χαρακτηρίζει σὰν πρακτικὸς καὶ λέει πῶς «μᾶλλον βλάβην ἔφεραν παρὰ ὠφέλειαν»²⁷⁸. Ἦταν ὁ Γ. Κονοφάος καὶ ὁ Δούκα Τζιάπας.

Ἀντίθετα ὁ Ν. Κασομούλης ἀναφέρει τὸν Γρηγόρη Δού-

κα Τζιάπα σάν Ἡπειρώτη καὶ περίφημο ἰατροχειρουργὸ καὶ τὸν περιλαμβάνει στὸν κατάλογο αὐτῶν πού, μαζί μὲ τὰ παιδιὰ τους καὶ τοὺς συγγενεῖς τους, σκοτώθηκαν στὴν Ἔξοδο²⁷⁹.

Μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἐπτάνησο ἀκόμα τέσσαρες γιατροὶ πού ἦταν ὄχι μονάχα σοβαροὶ ἐπιστήμονες ἀλλὰ πρόσφεραν καὶ πάρα πολλὰ στὸν τόπο. Ὁ ἓνας εἶναι ὁ Νικόλαος Κωνσταντίνου, Κερκυραῖος, πού ἦρθε στὸ Μεσολόγγι στὶς ἀρχές τοῦ 1825 καὶ ὀργάνωσε χειρουργεῖο, μαζί μὲ τὸν Ρωμανὸ Μαυρίκιο Βιντζέντζο, ἐπίσης Κερκυραῖο.

Ὅταν ὁ Βιντζέντζο ἦρθε στὸ Μεσολόγγι, τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἔγραψαν: «Σήμερον, 29 Αὐγούστου 1825, ἔφθασεν ἐνταῦθα ὁ ἐξοχώτατος ἰατροχειρουργὸς κ. Βιντζέντζος Μαυρίκιος Ρωμᾶνος, φέρων ἀπὸ Κέρκυραν διάφορα ἰατρικὰ τῆς τέχνης του καὶ πανικὰ ἀναγκαῖα διὰ τοὺς πληγωμένους, προσφερόμενα δωρεὰν παρὰ τοῦ ἐν Κερκύρα φαρμακοποιοῦ κ. Κ.Δ.» (Ἑλληνικὰ Χρονικὰ ἀριθ. 69, 29 Αὐγούστου 1825, σελ. 4).

Ἀργότερα ἦρθαν ἀκόμα καὶ ὁ Γ. Ἰωνᾶς καθὼς καὶ ὁ περίφημος Πέτρος Δ. Στεφανίτσης πού ἦταν ἀπὸ τὴν Ἁγία Μαύρα καὶ πού θεράπευσε τὸν στρατηγὸ Νικολὸ Στορνάρη, δταν στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1826 εἶχε ἀρρωστήσει πολὺ βαρεῖα.

Ὁ Στεφανίτσης δὲν ἦταν μόνο ἄριστος ἐπιστήμων ἀλλὰ καὶ μεγάλος φιλόθρωπος πού ἔδωσε τὰ πάντα γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς Μεσολογγίτες. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀνακήρυξαν ἐπίτημο πολίτη τοῦ Μεσολογγίου²⁸⁰.

Ὁ Κασομούλης γράφει γι' αὐτὸν ὅτι σώθηκε στὴν Ἔξοδο μαζί μὲ τὸν θετὸ γιό του Νικόλαο²⁷⁹.

Τελειώνοντας, δὲν θὰ πρέπει νὰ παραλείψω νὰ ἀναφέρω, ἂν καὶ δὲν ἦταν γιατρός, καὶ τὸν Ἰ. Ἰ. Μάγερ, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφει ὁ Πουρναρόπουλος²⁸¹ ὅτι στὴν τρίτη πολιορκία θεράπευσε μὲ ἐπιτυχία τὸν Μῆτρο Καββαδία Ἀγραφιώτη.

Γιὰ τὰ φαρμακεῖα καὶ τοὺς φαρμακοποιοὺς οἱ πληροφορίες πού ὑπάρχουν εἶναι ὅτι τὸ πρῶτο φαρμακεῖο πού ἀνοῖξε ὁ

Ἑλβετὸς Ἰ. Ἰ. Μάγερ τὸ 1822, ἦταν καθαρὰ ἰδιωτικὴ ἐπιχείρηση. Ὅτι ὅταν ἦρθε ὁ Στάνχοπ στὸ Μεσολόγγι, ἀφοῦ δὲν μπόρεσε νὰ ὀργανώσει νοσοκομεῖο, ἐφτιαξε ἓνα φαρμακεῖο. Τὸ ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὸ γράμμα τοῦ τῆς 4ης Φεβρουαρίου τοῦ 1824. Γράφει ὅτι τὸ φαρμακεῖο ἐγινε καὶ εἶχε ἐπιτυχία. Οἱ πλούσιοι πλήρωναν μιὰ μικρὴ τιμὴ γιὰ τὰ φάρμακά τους καὶ οἱ φτωχοὶ δὲν πλήρωναν τίποτα. Σὲ ἄλλο τοῦ γράμμα ἀναφέρει πὼς τὰ χρήματα γιὰ ν' ἀνοίξει τὸ φαρμακεῖο τὰ ἔδωσε ὁ ἴδιος, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸ ποιὸς δούλευε σ' αὐτὸ τὸ φαρμακεῖο.

Ὅταν ὁ Μάγερ, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1823 ἀνέλαβε τὴν σύνταξη τῆς ἐφημερίδας, τὸ φαρμακεῖο τοῦ ἐκλείσει.

Φάρμακα εἶχε φέρει καὶ ὁ Βύρων ὅταν ἦρθε στὴν Ἑλλάδα.

Τὰ εἶχε ἀγοράσει στὴν Ἰταλία καὶ τοῦ εἶχαν στοιχίσει 70-80 λίρες, καὶ τὰ προώριζε γιὰ τὸ στρατὸ ποὺ θὰ ὀργάνωνε²⁸².

Στὸ βιβλίο τοῦ ὁ Π. Γκάμπα²⁸³ γράφει πὼς ὁ λόρδος ἔφερε πολλὰ κιβώτια μὲ φάρμακα ἀρκετὰ γιὰ 1.000 ἄτομα, καὶ γιὰ ἓνα χρόνο.

Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος²⁸⁴ γράφει ὅτι ὁ Βύρων ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά φάρμακα στὸ Μεσολόγγι γιὰ τοὺς πληγωμένους.

Στις ἀρχὲς τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1824 ἦρθε στὸ Μεσολόγγι τὸ μπρίκι ANNA ποὺ ἔφερνε ἐφόδια γιὰ νὰ κατασκευάσουν πυροβολικὸ, καὶ ποὺ ἔστειλε τὸ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο τοῦ Λονδίνου. Μαζὶ μὲ αὐτὰ ὑπῆρχε καὶ μιὰ ποσότητα φαρμάκων²⁸⁵ καὶ ἀκόμα 1.000 λίρες, δῶρο τῆς Δημαρχίας τοῦ Λονδίνου²⁸⁶.

Στις ἀρχὲς τοῦ 1825 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δευτέρη πολιορκία, ὁ Ἰταλὸς φαρμακοποιὸς Πέτρο Κάρολο εἶχε ἀνοίξει στὸ Μεσολόγγι μιὰ «Σπετσαρία» (φαρμακεῖο), ὅπως ἀναφέρει ὁ Βλαχογιάννης²⁸⁷.

Ἀπὸ τὴ Ζάκυνθο ἀκόμα ἔστειλαν «πλῆθος ἰατρικῶν» ποὺ προσέφερε ὁ Διονύσιος Δαμουλιάνος καὶ τὰ ἔστειλε στὸ Μεσολόγγι ὁ Λαδόπουλος μὲ τὴ μπομπάρδα τοῦ Λεονταρίτη.

Ἀπὸ τοὺς ἄρρωστους περισσότεροι ἦταν βέβαια οἱ πληγωμένοι τοῦ πολέμου, στρατιωτικοὶ ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ πολῖτες ποὺ εἶχαν τραυματιστεῖ ἀπὸ τὶς βόμβες καὶ τὶς χειροβομβίδες ποὺ ἐπεφταν μέσα στὸ Μεσολόγγι, κυρίως στὴ δευτέρα πολιορκία. Καὶ οἱ παθολογικὲς περιπτώσεις ὁμοίως δὲν ἦταν λίγες. Τὸ καλοκαίρι ἦταν οἱ θέρμες (ἐλονοσία), τὸ φθινόπωρο καὶ τὸν χειμῶνα τὰ κρυολογήματα, οἱ πνευμονίες καὶ οἱ πλευρίτιδες.

Ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες μᾶς δίνει ὁ Κασομούλης²⁸⁸, ἰδιαίτερα γιὰ τὴ φρουρά: «Εὐρίσκοντο ἀπὸ ὄλα τὰ Σώματα πληγωμένοι καὶ ἀσθενεῖς ἕως 480, ἕως τότες (3 Μαρτίου 1826). Κατὰ τὰς πληροφορίας (τῶν ἰατρῶν) ἡ ἀσθένεια τῶν περισσοτέρων ἦταν ὁ πονόστομος καὶ μετεχειρίζοντο ξύδι διὰ τὴν θεραπείαν. Ἐπειτα πόνοι εἰς τὰς κλειδώσεις, γόνατα, στραγάλια καὶ ἀγκῶνες. Πολλοὶ στρατιῶτες εὐρίσκοντο κατάκοιτοι ἀπὸ τοῦτο τὸ πάθος, ἀρθίτην τὸν ἐλέγαμεν, καὶ ἄλλοι πάλιν σκορμποῦτο».

Τὸ σκορβοῦτο, ὅπως εἶναι γνωστό, εἶναι μιὰ ἀρρώστεια ποὺ παθαίνει κανεὶς ὅταν στερηθεῖ γιὰ πολὺ καιρὸ τὴ βιταμίνη Γ. Ποῦ νὰ βροῦν οἱ πολιορκημένοι λοιπὸν λεμόνια ἢ ἄλλα φρέσκα φρούτα καὶ λαχανικὰ ποὺ περιέχουν τὴν πολύτιμη βιταμίνη Γ καὶ ποῦ θὰ τοὺς προστάτευαν ἀπὸ τὸ σκορβοῦτο; Ὁ κόσμος ἔτρωγε πολλὰ βραστά ἀρμυρίκια καὶ πάθαινε γαστρεντερίτιδες, ἀλλὰ καὶ κλονισμό τοῦ νευρικοῦ τοῦ συστήματος.

Τέλος, πρέπει ν' ἀναφέρω μιὰ πληροφορία ποὺ εἶναι γραμμένη στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν», στὸ φύλλο τῆς 20ῆς Μαρτίου τοῦ 1826 καὶ λέει: «Ἦρθαν δύο στρατιῶτες ἐδικοὶ μας εὐλογισμένοι ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ὁ Χρῆστος καὶ ὁ Φώτης Χορμοβίτης καὶ μᾶς εἶπαν: Ψωμί δὲν ὑπάρχει τελείως...».

Ἀπὸ αὐτὰ τὰ λίγα ποὺ μπόρεσα νὰ βρῶ φαίνεται ὅτι στὸ Μεσολόγγι τὰ χρόνια 1821-1826 δὲν ὑπάρχει σχεδὸν ἀξιόλογη ἰατρικὴ περίθαλψη. Πραγματικὰ οἱ ἄρρωστοι καὶ οἱ τραυματίες πέθαιναν ἀβοήθητοι. Ἡ ἐλάχιστη βοήθεια ποὺ πρόσφεραν μερικὰ ἄτομα γιὰ λίγο διάστημα, χωρὶς ἀρκετὰ φάρμακα ἢ

ἐργαλεῖα καὶ χωρὶς νοσοκομεῖο, ἦταν σταγόνα στὸν ὠκεανό.

Τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς δεύτερης πολιορκίας, ὅπως φαίνεται, ὑπῆρξε κάποια βελτίωση στὴν περίθαλψη καὶ μιὰ πιὸ ἀνθρώπινη διαβίωση.

Αὐτὰ τὰ γράφω γιὰ ν' ἀποκτήσουμε μιὰ σωστὴ ἰδέα γιὰ τὸ θέμα αὐτό, γιατί μερικοὶ γράφουν πὼς τὸ νοσοκομεῖο ἦταν ἔτοιμο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1821, ὅτι τὸ 1824 λειτουργοῦσε νοσοκομεῖο μὲ Γερμανὸ ἀρχίατρο, ὅτι εἶχε καὶ ἀδελφές νοσοκόμες καὶ πολλὰ ἄλλα.

Αὐτὲς οἱ ἐσφαλμένες πληροφορίες θολώνουν τὴν τραγικὴ εἰκόνα τῆς πραγματικότητας.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σπ. Λάμπρος: Χειρόγραφοι έφημερίδες του άγώνα. Ν. Έλληνο-μνήμων, τομ. Α΄, σελ. 450-474, 1904.
 2. Αΐκατ. Κουμαριανού: Ό τύπος στον άγώνα. Τομ. Α΄, σελ. ιζ΄, 1971.
 3. Ίωάν. Φιλήμων: Έφημ. Χρόνος Ναυπλίου 1η Μαΐτου 1835.
 4. Τάκης Λάππας: Ρουμελιώτικος τύπος 1821-1880, σελ. 11-20, Άθήναι 1959.
 5. Αΐκατ. Κουμαριανού: Ένθ. άναφ. τόμ. Α΄, σελ. 21-22, 1971.
 6. Αΐκατ. Κουμαριανού: Ένθ. άναφ., τόμ. Α΄, σελ. 6-21, 1971.
 7. Χρ. Α. Στασινόπουλος: Λεξικόν τής Έλληνικής Έπαναστάσεως του 1821, τόμ. Γ΄, σελ. 299, 1979.
 8. Διονύσιος Α. Κόκκινος: Η Έλληνική Έπανάσταση 3η Έκδοσις, τόμ 3, σελ. 80, 1957.
 9. Νικ. Μοσχόπουλος: Ιστορία της Έλληνικής Έπαναστάσεως κατά τους Τούρκους Ιστοριογράφους έν άντιπαραβολή και προς τους Ιστορικούς. Σελ. 93, Άθήναι 1960.
 10. Άχμέτ Δζεβδέτ Ταρίχ. τόμ 11ος, σελ. 11-13. Άναφέρεται από τον Ν. Μοσχόπουλο στη σελίδα 91.
 11. Δ. Α. Κόκκινος: Ένθ. άναφ., τόμ. 3, σελ. 81, 1957.
 12. Γεώργ. Πουρναρόπουλος: Η Ίατρική του άγώνος, σελ. 60, 1973.
 13. Κυρ. Σιμόπουλος: Πώς είδαν οι Ξένοι την Έλλάδα, τόμ. Β, σελ. 52, ύποσημ. 31, 1980.
 14. Δ. Α. Κόκκινος: Ένθα άναφ. τόμος 3 σελ. 79, 1957.
 15. Δ. Α. Κόκκινος: Ένθ. άναφ., τόμ. 3, σελ. 84, 1957.
 16. Κ. Σιμόπουλος: Ένθ. άναφ., τόμ. Α΄, σελ. 223, ύποσημ. 4, 1979.
 - 30 βαρέλια μπαρούτι, 1815 ντουφέκια, 50 βαρέλια τσακμακόπετρες, μία ποσότητα μολυβιού, και δύο όβούζια.
 17. Δ. Α. Κόκκινος: Ένθ. άναφ., τόμ. 7, σελ. 35, 1960.
 18. Η έπιστολή αυτή δημοσιεύθηκε σε γαλλική μετάφραση υπό Jules Blancard, etudes sur la Grece Contemporaine Alexandre Mavrocordato. Les Metaxas Coletti Montpellier Pag. 13-14, 1866.
- Τώρα βρίσκεται στην Άκαδημία Άθηνών Ιστορικών άρχείων Άλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Έπιμέλεια: Έμμ. Γ. Πρωτοψάλτη, τόμ. 5, τεύχ. 1 26 (ΣΔΚ90), 1093 σελ. 43 έν Άθήναις, 1963.

19. Ίωάν. Κ. Μαζαράκης - Αϊνιάν: Τὰ Ἑλληνικά Τυπογραφεία τοῦ Ἀγῶνος. Νέα Ἔστια, τόμ. 88, σελ. 270, 1970.

20. Maxime Raynaud: Memoires sur la Grece pour servir a l'histoire de la Guerre de l' Independance Accompagnes de plans topographiques une introduction historique PQR Alph. Rubble τὸμ. 1-2 Paris 1824.

21. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Α', σελ. 223, 1979.

22. Ὁ Ἀνδρέας Λουριώτης εἶχε σταλεῖ τὸ 1823 στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ βρεῖ δάνειο. Τὸ 1824 ἀνέλαβε μαζί με τὸν Ὀρλάνδο τὴν συνομολόγηση τοῦ πρώτου ἀγγλικοῦ δανείου. Ὁ Ἀ. Λουριώτης ἦταν πολὺ ἐμπιστος τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου.

23. Κ. Στασινόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Α σελ. 223, ὑποσ. 5, 1979.

24. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 3, σελ. 84, 1957.

25. Τὰ ὑπόλοιπα πολεμοφόδια ἔμειναν στὸ πλοῖο. Ὅταν τὸ ἀπόγευμα εἶδαν δύο τούρκικα πλοῖα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ περιπολοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Πάτρα, νὰ ἔρχονται ἐπάνω στὸ ἑλληνικὸ πλοῖο, ἄλλαξαν γνώμη. Γιὰ νὰ μὴν τὸ αἰχμαλωτίσουν οἱ Τούρκοι τὸ πλοῖο καὶ πάρουν καὶ τὰ πολεμοφόδια διέταξε ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος νὰ τὸ βουλιάζουν. Αὐτὰ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Δ. Κόκκينو, τόμ. 3, σελ. 87, 1957 καὶ τόμ. Ν. Σπηλιάδη τόμ. Α', σελ. 223, ὑποσ. 1. Ἀργότερα ἔβγαλαν μέσα ἀπὸ τὰ συντρίμια τοῦ πλοίου 300 μαπιονέτες. Αὐτὸ τὸ ἀναφέρει ὁ Κ. Σιμόπουλος, τόμ. Β', σελ. 375, ὑποσ. 9, 1980.

26. Γ. Πραϊῆς: Ἡμερολόγιον ἀπὸ 15 Νοεμβρίου μέχρι τέλος τοῦ 1821. Εἶναι στὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεύχ. 2, σελ. 23, ἀριθ. 300 ΙΕΕ ἀρ. 17924 (45).

27. Φ. Βύλπεργκ: Τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον. Περιοδικὸν Ἀρμονία, τόμ. Β', σελ. 141-142, Ἀθῆναι 1901.

28. Θεόδ. Δ. Θωμόπουλος: Ὁ Τύπος τῆς Δυτικῆς Ρούμελης, 1821-1940, Ἀθῆναι 1940.

29. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. Τόμ. 4, σελ. 145-146, 1960.

30. Μιχ. Δ. Βολονάκης: Ἑλληνικὲς Σελίδες, σελ. 196, 1939.

31. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 4, σελ. 146, 1960.

32. Rothpletz Emil: Bernische Hilfsvereine fuer die Griechen 1821-1829, Basel 1932.

33. R. F. Arnold: Der deutsche Philhellenismus 11 Ergenzungshelt des «Eymphorion» στήν σελ. 98.

34. Rothpletz Emil: Der Genfer Johann Gabriel Eynard als Philhellene 1821-1829, σελ. 12. Zürich 1900.

35. Alfred Stern: Der Suricherische Hilfsverein fuer die Griechen. 1821-1828. Stadtbibliothek Zürich auf das Jahr 1904.

36. Rothpletz Emil Doctor Phil: Zur geschisete des Philhellenismus im 19 Jahr hunderbasel 1948.

37. Έλληνικά Χρονικά, φύλλο 27, 4 Ἀπριλ. 1825.
- 37α. Έλληνικά Χρονικά, φύλλο 39, 16 Μαΐου 1825.
38. Κ. Α. Στασινόπουλος: Οί Μεσολογγίται, σελ. 59, Ἀθήναι 1926.
39. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Τόμ. ΣΤ' σελ. 593, Θεσσαλονίκη 1982.
40. Rothpletz Emil: Der schöfflichsdorfer Philhellene Johann-Jacob Meyer, 1798-1826. Basel 1931.
41. Παναγ. Κανελλόπουλος: Ἱστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος, μέρος τέταρτον, τόμ. 9, σελ. 504, 1976.
42. Αὐτός ὁ Blanquiere ἔπαιξε μεγάλο ρόλο στό πρῶτο ἀγγλικό δάνειο γιά τήν Ἑλλάδα ὄχι ὁμως καί ἀφιλοκερδῶς. «Ἦταν ἀπόγονος τῶν Οὐγενότων μεταναστῶν πού ἐγκατεστάθηκαν στό Δουβλίνο. Εἶχε ὑπηρετήσει ὡς ἀξιωματικός στό Ἀγγλικό Πολεμικό Ναυτικό. Ἀργότερα ταξίδεψε πολὺ σάν καπετάνιος ἐμπορικῶν πλοίων. Στό τέλος ἐγινε συγγραφέας καί ἔγραφε βιβλία πάνω σέ διεθνή πολιτικά προβλήματα. Στή Μαδρίτη ἦταν τότε γιά νά τελειώσει τὸ βιβλίο του «An Historical Review of the Spanish Revolution London 1823».
43. Φανή-Μαρία Τσιγκάκου: Ἀνακαλύπτοντας τήν Ἑλλάδα. Σελ. 470, 1981.
44. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 583, 1982.
45. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 16-17, 1981.
46. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ' σελ. 16, ὑποσημ. 7, 1981.
47. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 17, 1981.
48. Ὁ John Bowring ἦταν κατ' ἀξιοπιστες πληροφορίες μυστικός πράκτορας πού ἀνελάμβανε σημαντικὲς ἀποστολὲς στὰ πλαίσια τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἐπίσης ὁ Κ. Σιμόπουλος ἀναφέρει στὸν τόμ. Γ', σελ. 18 πολλὲς λεπτομέρειες γι' αὐτὴ τὴ σκοτεινὴ δρᾶση τοῦ John Bowring.
49. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 18, 1981.
50. Rowland E. Prothero: Τόμ. 6, σελ. 261-263.
51. Thomas Moore: σελ. 599.
52. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 202, ὑποσημ. 5, 1981.
53. William Parry: σελ. 66.
54. Kennedy Conversations: σελ. 359-360.
55. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. Τόμ. 6, σελ. 70, 1960.
56. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 20, ὑποσημ. 18, 1981.
57. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 21, 1981.
58. Κ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 6, σελ. 314, 1960.
59. Ὁ Ed Blaquiere ὑπέβαλε τὴν ἀναφορά του στὶς 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1823. Τὸν ἴδιο χρόνο κυκλοφόρησε σὲ βιβλίο (Report on the Present State of the Greek Confederation and on its Claims to the Christian Worlds.

Read to the Greek Committee on Saturday, September 13 1823). London 1823.

60. Κ. Σιμόπουλος: Ένθ. άναφ. τομ. 3, σελ. 200, 1981.

61. Παναγ. Κανελλόπουλος: Ένθ. άναφ. τόμ. 9, σελ. 528, 1976.

62. Δ. Κόκκινος: Ένθ. άναφ. τόμ. 7, σελ. 64. 1960.

63. Άπόστ. Βακαλόπουλος. Ένθ. άναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 591-592, 1982.

64. Κ. Σιμόπουλος: Ένθ. άναφ. τόμ. 3, σελ. 95, ύποσημ. 215, 1981.

65. Γεώργ. Δροσίνης. Πρόλογος στο βιβλίο 'Ιωάννου - 'Ιακώβου Μάγερ, ήμερολόγιον τής πολιορκίας του Μεσολογγίου, 1825-1826, σελ. στ' και ζ'-ι'.

66. Χρ. Εδαγγελάτος: 'Ιστορία του Μεσολογγίου, σελ. 154, 'Αθήνα 1959.

67. Χρ. Εδαγγελάτος: Οί Φιλέλληνες, 'Αθήνα 1938.

67α. Χρ. Εδαγγελάτος: Πρόμαχοι τής 'Ελευθερίας Ι. Ι. Μάγερ, 'Αθήναι 1957.

68. Τα κυριότερα στοιχεία που πήρα από τα βιβλία, τις εφημερίδες και τα άρχεία από τη Ζυρίχη είναι τα εξής:

1. Rothpletz Emil Dr. Phil: Der Genfer Johann Gabriel Eyanrd als Philhellene 1821-1829, Zuerich 1900.

2. «Der Schöffmischdorfer Philhellene Johan Jacob Mayer 1798-1826. Ein Beitrag zur Geschichte der Griechenbewegung in Eyropa Während des Greichischen Freiheitskrieges 1821-1829. Basel 1931.

3. «Bernische Hilfvereine Für die Griechen 1821-1829.

Ein Beitrag des Philhellenismus in der Schweiz, Basel 1932.

4. «Zur Geschichte des Philhellenismus im 19. Jahrhundert. Die Griechebewegung in der Schweiz Während des Hellenischen Freiheitskampfes 1821-1839, Basel 1948.

5. Stern Adolf. Züricherische Hilfsverein Für die Griechen 1821-1828. (Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Zürich auf das Jahr 1904.

6. Neue Züricher Zeitung N° 35 Mittwoch 19 Sept. 1821, Pag.

137-138.

7. Neue Züricher Zeitung N° 29 Sept. Sonnabnil 1821, Pag. 154.

8. Neue Züricher Zeitung N° 17 Juni 1826.

9. Schweizerfreund N° 74, 15 Sept. 1821.

Schweizerfreund N° 24 Sept. 1821.

Schweizerfreund N° 29 Sept. 1821.

10. Schweizer Bote N° 13 Sept. 1821.

11. Turgauer Zeitung 8 Nov. 1817.

12. Berner Wochenblart 24 Sept. 1821.

3.

69. Έμμ. Έμμανουήλ: 'Ιστορία τῆς Φαρμακευτικῆς, σελ. 440, 'Αθῆναι 1948.

70. Αικ. Κουμαριανοῦ: Ένθ. ἀναφ. τόμ. Α', σελ. μα' 1971.

71. Χρ. Εὐαγγελάτος: 'Ιστορία τοῦ Μεσολογιοῦ, 1959.

72. Χρ. Εὐαγγελάτος: Ένθ. ἀναφ. Πρόμαχοι τῆς 'Ελευθερίας... σελ. 5, 'Αθῆναι 1957.

73. Emil Rothpletz zur geschichte des Philhellenismus im 19 jahrhundrer Basel 1948.

74. Petros Mengous: Narrative of a Greek Soldier: Containig anecdotes and occurrences illustrating the characters and Manners of the Greeks and Turks in Asia Minor and Derailing events of the late war in Greece, in which the Author was actively engaged by land and sea from commencement to the close of the revolution (N. York, 1830).

75. Α. Κ. Υ. 'Αρχεῖον Κοινότητος Ὑδρας: Τόμ Η', σελ. 35-37.

76. 'Ανδρ. Τσαμαδός: 'Ιστορικὰ Ἡμερολόγια τῶν 'Ελληνικῶν Ναυμαχιῶν τοῦ 1821, σελ. 63-65, 'Αθῆναι 1886.

77. Δ. Κόκκινος: Ένθ. ἀναφ. τόμ. 4, σελ. 209, 1960.

78. Γεώργ. Δροσίνης: Ένθ. ἀναφ. σελ. ι'.

79. 'Ακαδημία 'Αθηνῶν, 'Ιστορικὸν ἀρχεῖον 'Αλ. Μαυροκορδάτου ἐπιμ. Έμμ. Πρωτοψάλτη, τόμ. 5, τεύχ. 2, ὑπ' ἀριθ. 756 (782) σελ. 164, 1965.

80. Johann Daniel Elster: Ehemaligen doctor Major des Bataillons: das Bataillon der Philhellenen, σελ. 95, Baden 1828.

81. Γεώργ. Κ. Πουρναρόπουλος: 'Η 'Ιατρικὴ τοῦ 'Αγῶνος, σελ. 144, 'Αθῆναι 1973.

82. «'Αλτάνη δ' ὀνομάζετο τοῦ Γρυλλικοῦ θυγάτηρ

κι' ὡς ρόδον κάλυξ ἦνοιγεν

ὁπότε κατὰ πρῶτον ὁ

'Ελβετὸς ἐπάτησεν τὴν γῆν τῆς Αἰτωλίας

εἰς τὸν ναὸν δ' ἐπήγαινε μετ' ἄλλων νεανίδων

Ν' ἀκούσει τὸν ἐσπερινὸν περὶ δυσμᾶς τοῦ ἡλιοῦ

ὁπότε τὴν ἀπάντησε περιπατῶν ὁ ξένος

καὶ ἐστάθη ὡς ἄν μαγικὴ τὸν εἶχε πλήξει ράβδος.

'Απλοῦν δ' ἐφόρα ἔνδυμα ἢ ἀφελῆς θυγάτηρ

κ' ἡ κόμη της εἰς τεχνικοὺς βοστρίχους

πεπλεγμένη ἐπὶ τῶν νότων ἔφθανε

σχεδὸν μέχρι γονάτων, κι' εἰς ὑψηλὸν ἀνάστημα

συνένωνε τὴν χάριν

ἦν οἱ τεχνίται χορευταί,
εἰς τὸν χορὸν διεκνύου.

(Στίχοι ἀπὸ τὴν Μεσολογγιάδα τοῦ γυμνασιάρχου Ἀντωνιάδη ποῦ εἶχε 301 σελίδες καὶ δημοσιεύθηκε τὸ 1876).

83. H. E. Coleridge: Ἐκδοσις J. Murray, London

84. «He (ὁ Μάγερ) is a swiss by Birth and Greek by Assumption having married a wife and changed his religion».

85. Γεώργ. Δροσίνης: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. θ'

86. Τῇ μικρότερη ἀδελφῇ τῆς Ἀλτάνης Ἰγγλέζη, παντρεύτηκε ἀργότερα ὁ Wilhelm August Bellier de Launay, ποῦ ἄλλοτε δηπρετοῦσε στὸν πρωσσικὸ στρατὸ ὡς ἀξιωματικὸς τῶν θωρακοφόρων. Εἶχε πρωτοέρθει στὴν Ἑλλάδα τὸ 1823 μαζί με τὸν Στάνχοπ. Σὲ λίγο γύρισε πίσω στὴν Ἀγγλία. Μὲ πολλὰ ψέμματα, ἔπεισε τὰ μέλη τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου δι ἦταν μία προσωπικότητα. Ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα καὶ τότε ἐγινε ὁ γάμος του. Στὸ Μεσολόγγι ἦταν πρόεδρος τῆς Γενικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ξένων στρατιωτικῶν. Αὐτοονομαζότανε συνταγματάρχης καὶ Μαρκήσιος. Ἐπεσε κατὰ τὴν ἐξοδο, ὅπως καὶ ἡ γυναίκα του. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κ. Σιμόπουλο, ἔνθ. ἀναφέρεται τόμ. Γ', σελ. 202, ὑποσημ. 6 καὶ ἀπὸ τὸν Χρ. Εὐαγγελάτο: Οἱ Φιλέλληνες..., σελ. 10, Ἀθῆναι 1958. Τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Γ. Βλαχογιάννης στὶς ὑποσημ. τοῦ Ν. Κασομούλη: Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Φωτοτυπία Χ. Κοσμαδάκη καὶ Σία, σελ. 282, ὑποσημ. 5.

87. Κ. Σιμόπουλος: ἔνθ. ἀναφ. τόμ. 2, σελ. 450, ὑποσημ. 81, 1980.

88. George Jarvis: Letters from Greece. Γεννάδιος Βιβλιοθήκη IND 756 στὸ τελευταῖο κεφάλαιον.

89. Jonathan P. Miller: Letters from Greece. Γεννάδιος Βιβλιοθήκη IND 256.

90. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 5, σελ. 184, 1960.

91. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 5, σελ. 236, 1960.

92. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεῦχος 2, 304 (AM 7), σελ. 342.

93. Γεώργ. Φίνλεϋ: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Α', σελ. 350, Ἀθῆναι 1973.

94. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεῦχος 2, ἀρ. 827, (853) σελ. 173-174.

95. Εἰς τὸν Β' τόμον. Ἡ Πρῶτη Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, σελ. 33. Ἴδε καὶ ὑποσημ. 1.

96. Στὸν τόμον ΣΤ', σελ. 174, 1982.

97. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεῦχος 2, ἀριθ. 912 (944), σελ. 187.

98. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ., τόμ. 2, σελ. 52, ὑποσημ. 31, 1980.

99. Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀρ. 880, συνεδρίαση ἑκατονταετηρίδος. σέλ. 17.

100. «Ἑλληνικά Χρονικά», φύλλο 27, 24 Ἀπριλίου 1825.

101. Γεώργ. Παπαγιάννης: Ἡ Μάχη τῆς Κορομηλιάς καὶ ὁ Γ. Καραϊσκάκης. Ἐκδόσεις 1971 καὶ «Αἱ τρεῖς μεγαλύτεραι συμφοραὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα», σελ. 182-194, Ἀθήναι 1978.

102. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 286, 1982.

103. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεύχ. 3, ἀρ. 634, (Α.Μ. 468).

104. Ὁ λοχαγὸς Edward Trelawny γεννήθηκε τὸ 1792, σὲ ἡλικία 12 ἐτῶν κατατάχθηκε στὸ ἀγγλικὸ ναυτικὸ, ὅπου ὑπηρέτησε ἕως τὸ 1813 σὲ πολὺ μακρυνὲς θάλασσες. Κατὰ βάσιν ἦταν τύπος τυχοδιώκτου. Πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἦταν στὴν Ἰταλία, βρέθηκε στὸ περιβάλλον τοῦ ποιητοῦ Shelley. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ τὸν Βύρωνα καὶ μετὰ ἀπὸ πρόσκλησίν του τὸν ἀκολούθησε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1823. Ὁ Βύρων τὸν ἔστειλε στὴν Πελοπόννησο, ὅπου ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολὴ του. Μετὰ ἔφυγε γιὰ τὴν ἀνατολικὴ Ἑλλάδα. Ἐκεῖ γνωρίστηκε καὶ προσκολλήθηκε στὸν Ὀδυσσεῖ Ἀνδρουῦτσο. Ὑστερα παντρεύτηκε τὴν ἑτεροθαλὴ ἀδελφή του ποὺ ἦταν 13 χρονῶν. Ἀργότερα ἔμεινε στὴ σπηλιά τοῦ Ὀδυσσεῖ, ἐκεῖ σὲ μίᾳ συμπλοκῇ τραυματίστηκε. Πῆγε στὴ Ζάκυνθο ὅπου ἔγινε καλά. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀγγλία.

105. Edward Trelawny: Letters of Edward Trelawny, Ed. H. Baxton, London 1910.

106. Ὁ Πέτρος Γκάμπα γράφει στὸ βιβλίον του ποὺ εἶναι μεταφρασμένο στὰ Ἱστορικὰ Σημειώματα τοῦ Μπάμπη Ἄννινου: σελ. 517, ὅτι ἔλεγε ὁ Λόρδος Βύρων: «Δὲν ἔρχομαι ἐδῶ γιὰ νὰ συνταχθῶ μὲ μίαν φατρίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ συνεννοηθῶ μὲ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον καὶ νὰ συνεργάζωμαι μὲ ἔντιμους ἀνθρώπους καὶ ὄχι μὲ κερδοσκοποὺς ἢ ἐκβιαστάς, ὡς ἀποκαλοῦν ἀλλήλους καθ' ἡμέραν οἱ Ἕλληνες. Ὀφείλω ἐπομένως νὰ εἶμαι ἐπιφυλακτικὸς».

107. S. Atzhley: Ὁ Βύρων καὶ ἡ Ἑλλάς, σελ. 72-73, ἐν Ἀθήναις 1918.

108. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 7, σελ. 56-57, 1960.

109. Ὁ Ἰταλὸς Φιλέλληνας, κόμης Πέτρος Γκάμπα εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1801 στὸ Δουβλίνο. Ἦταν νεώτερος ἀδελφὸς τῆς κομίσσης Teresa Cuiccioli, φίλης τοῦ Λόρδου Βύρωνα. Αὐτὸς ἦταν πολὺ φίλος τοῦ Βύρωνα, ὁπασπιστὴς καὶ γραμματεὺς «ἐξ ἀπορρήτων». Τὸν συνόδευσε ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴν Ἑλλάδα. Ἐμεινε ὅλο τὸν καιρὸ στὸ Μεσολόγγι στὸ ἴδιον σπιτὶ μὲ τὸ Βύρωνα. Μαζὶ κάνανε πάντα τοὺς περιπάτους στὰ περὶχωρα μὲ τὰ ἄλογα ποὺ εἶχε φέρεי ὁ Βύρων. Μετὰ τὸ θάνατον τοῦ Λόρδου συνόδευσε τὸ νεκρὸν στὴν Ἀγγλία. Ἐκεῖ ἔγραψε ἕνα βιβλίον γιὰ τὸ φίλον του «A Narrative

of Lord Byron' last Journey to Greece», London 1825. Το βιβλίο αυτό το έχει μεταφράσει ο Μπάμπης Άννινος: 'Ο Βύρων εν 'Ελλάδι, 'Αθήνα 1906. 'Ορισμένα άποσπάσματα του βιβλίου είναι δημοσιευμένα στο βιβλίο του Μπάμπη Άννινου «'Ιστορικά Σημειώματα», 'Αθήνα 1924. 'Ο Π. Γκάμπα λίγο άργότερα γύρισε στην 'Ελλάδα, κατατάχθηκε στο Σώμα του Φαβιέρου. Πέθανε στην Τακτικούπολη που είχε φτιάξει ο Φαβιέρος κοντά στα Μέθανα. Αυτή ήταν μία προσωρινή έγκατάσταση για τον τακτικό στρατό. (Μεγάλη 'Ελληνική 'Εγκυκλοπαίδεια Πυρσός, τόμ. 8, σελ. 4, 1929).

110. Π. Γκάμπα: 'Ενθ. άναφ. σελ. 527, 1924.

111. Αυτό φαίνεται από ένα γράμμα του Βύρωνα προς τον πιστό του φίλο Χότχαους από τις 27 Δεκεμβρίου του 1823. «'Αναχωρώ εις το Μεσολόγγι... ιδιαίτέρως σε παρακαλώ όπως ειπης εις τον Douglas Kinnaird να μου στείλη όλας τας δυνατάς πιστώσεις, ίνα κατορθώσω να κρατήσουν οι 'Ελληνες τον άγώνα των. 'Αδιαφορώ διά τας δαπάνας, έφ' όσον τα έλληνικά πράγματα βαίνουνσιν καλώς, όλα θα είναι καλά». ('Αναφέρεται από τον Μιχ. Δ. Βολονάκη): 'Ελληνικαί Σελίδες, σελ. 171, 1939.

112. S. Atchley: 'Ενθ. άναφ. σελ. 70 και 76, 1918.

113. S. Atchley: 'Ενθ. άναφ. σελ. 73-74, 1918.

114. 'Ελληνικά Χρονικά 12 και 16 'Ιανουαρίου 1824.

115. Παν. Κανελλόπουλος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. 9, σελ. 520, 1976.

116. Κ. Σιμόπουλος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. Γ' σελ. 118 1981.

117. Κ. Σιμόπουλος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. Γ', σελ. 106, 1981.

118. S. Atchley: 'Ενθ. άναφ. σελ. 74-75, 1918 και Κ. Σιμόπουλος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. Γ', σελ. 110, ύποσημ. 271, 1981.

119. Κ. Σιμόπουλος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. Γ' σελ. 110 ύποσ. 271, 1981.

120. Μιχ. Δ. Βολονάκης: 'Ενθ. άναφ. σελ. 162, 1939 και Κ. Σιμόπουλος, τομ. Γ', σελ. 108, ύποσημ. 265, 1981.

121. Δ. Κόκκινος: 'Ενθ. άναφ. τόμ. 7, σελ. 100, 1960.

122. Για τον Δημήτριο Μεσθενέα γράφει ο 'Απ. Βακαλόπουλος ότι το πραγματικό του όνομα ήταν Μεστανές προτού αλλάξει το τούρκικο επίθετό του, και πάρει το άνύπαρκο άρχαιοελληνικό Μεσθενεύς. 'Επίσης γράφει ότι το Σεπτέμβριο του 1820, δηλαδή 6 μήνες πριν άρχίσει ή έλληνική έπανάσταση, ότι πιάστηκε στην πατρίδα του, γιατί μάθαινε στα παιδιά του τραγούδια του Ρήγα Φερραίου. Φαίνεται όμως ότι τα κατάφερε και το έσκασε και ύστερα από πολλές περιπέτειες έφθασε στο Μεσολόγγι.

('Απόστολος Βακαλόπουλος ένθ. άναφ. τόμ. ΣΤ' σελ. 602, 1982 και Παγκαρπία Μακεδονικής Γής. Θεσσαλονίκη, Σελ. 79-81, 1980. Βλέπε επίσης και 'Αντ. Λιγνού 'Αρχεϊόν τής Κοινότητας 'Υδρας, τόμ. 9, σελ. 426, 1926-1927).

123. Αϊκατ. Κουμαριανού: 'Ενθ. άναφ. τόμ. Α', σελ. μθ', 1971.

124. Χρ. Ευαγγελάτος: 'Ιστορία του Μεσολογγίου, σελ. 158, 1959.

125. Χρ. Εὐαγγελάτος: Πρόμαχοι τῆς Ἐλευθερίας, Ἰ. Ἰ. Μάγερ σελ. 130-131, Ἀθήναι 1957.

126. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 486, ὑποσ. 19, 1981.

127. Χρ. Εὐαγγελάτος: Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου, σελ. 130-131, 1959.

128. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 6, σελ. 333, 1960.

129. Ὁ Λόρδος Νόελ Βύρων πέθανε στίς 7/19 Ἀπριλίου 1824, στίς 11 τὸ βράδυ. Ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος τιμώντας τὸν μεγάλο αὐτὸ Φιλέλληνα, ἐξέδωκε ἀμέσως ψήφισμα καὶ ὥρισε τὸ πένθος. Στίς 8/20 καὶ 9/21 Ἀπριλίου ἔγινε τὸ βαλσάμωμα τοῦ Βύρωνα ἀπὸ τὸν ἰατρὸ Hein. Treiber, μὲ βοηθὸ τὸν ἰατρὸ Forti. Ὁ Μάγερ ἦταν παρὼν ἀλλὰ δὲν ἔλαβε μέρος. Στίς 10/22 Ἀπριλίου ἔγινε λαμπρὴ κηδεΐα. Στίς 2 Μαΐου μεταφέρθηκε ἡ σωρὸς στὴ Ζάκυνθο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὸ πλοῖο Φλώριντα στὴν Ἀγγλία. Ἦδε καὶ «Ἑλληνικά Χρονικά», φύλλον 33, 23 Ἀπριλίου 1824.

130. Αἰκ. Κουμαριανοῦ: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Α', σελ. με' 1971.

131. Ὁ Ἰ. Πεπονῆς ἦταν γιὸς τοῦ πλοιάρχου Ἀναστάση Πεπονῆ. Ὁταν ἦταν νέος ἀκόμα ἔμενε στὴν Τεργέστη, ὅπου ἔμαθε τὴν τυπογραφικὴ τέχνη. Ἐκεῖ ἔγινε καὶ Φιλικός. Εἶχε σχέση μὲ τὴν πρώτη ἐπαναστατικὴ προκήρυξη ποὺ τυπώθηκε τότε. Οἱ Αὐστριακοὶ τὸν ὑποψίαστηκαν. Ἀλλὰ οἱ Φιλικοὶ πρόλαβαν καὶ τὸν ἔστειλαν στὴν Κεφαλονιά. Ἀπὸ ἐκεῖ πῆγε στὸ Μεσολόγγι. (Στ. Κ. Τσιντζος: Τὸ Μεσολόγγι Κοιτίς τῆς ἐλευθερίας, σελ. 93-94, Ἀθήναι 1936).

132. Ρωξάνη Δ. Ἀργυροπούλου: Νέα Ἐστία, τόμ. 88, σελ. 297, 1970.

133. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 7, σελ. 100-101, 1960.

134. Blacwier Ed. Narrative of a sesond visit in Greece, Pag. 59, London 1825.

135. Κ. Α. Πετρονικολός: Τὸ Εἰκοσιένα, σελ. 190, Ἀθήναι 1976. Ὁ Ἐθνικός Ὕμνος τῶν Ἑλλήνων, σελ. 38-39, Ἀθήναι 1977.

136. Γιάννης Βλαχογιάννης: Στίς ὑποσημειώσεις στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Κασομούλη, Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 194, ὑποσημ. 1.

137. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 193-194.

138. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀρ. φύλλου 61, 26 Ἰουλίου 1824.

139. Ι. Γ.Α.Κ. Οἰκονομίας Φάκελλος 32

Σεβαστὴ Διοίκησις

Ἔλαβα σήμερον τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκδόσω ἀνταλλαγματικὴν μου εἰς διαταγὴν τοῦ κυρίου Ἀναστασίου Λουριώτη, πληρωτέαν παρὰ τῆς σεβαστῆς διοικήσεως ἀπὸ γρόσσια 3.000, τμημὴν τριῶν τριμήνων τῆς ἐφημερίδος τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» ἑκατὸν σωματίων στελλομένων εἰς αὐτὴν καὶ εἰς διαφόρους

ἐπαρχίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος κατὰ διαταγὴν τοῦ σεβαστοῦ βουλευτικοῦ σώματος καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἰδίου πρὸς ἓν τάλληρον κολλοῦντων τὴν τριμηνίαν. Παρακαλῶ δὲ τὴν σεβαστὴν διοίκησιν νὰ διατάξῃ τὴν πληρωμὴν. Ἀναγκαίαν γὰρ τὰ ἔξοδα τῆς αὐτῆς ἡμερίδος.

Μὲ ὄλον τὸ ἀνήκον σέβας εἶμαι

ὁ Εὐπειθέστατος Πατριώτης

Ι. Μάγερ

Μεσολόγγιον 28 Ἰανουαρίου 1825

2. Γ.Α.Κ. Ἐκτελεστικὸν Φάκελλος 125 Περιοδ. Γ' ἀριθμ. 962

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Ὁ ἡμεριδογράφος τοῦ Μεσολογγίου, διαταχθεὶς παρὰ τοῦ σεβαστοῦ βουλευτικοῦ σώματος, ἐξηκολούθησε νὰ στέλλει μέχρι τριῶν ἑξαμηνιῶν ἀπὸ 100 φύλλα τῆς ἡμερίδος τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» διὰ νὰ διανεμῶνται εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ ἔχει νὰ λαμβάνει πρὸς ἐξόφλησιν ἑκατὸν τάλληρα. Ἐπειδὴ δὲν παύει ἤδη τοῦ νὰ στέλλει πλέον, ἔξαιτούμενος τὴν πληρωμὴν τῶν ὄσων ἔχει νὰ λάβει καθυποβάλλεται (κατὰ συνέπειαν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 947 προβουλεύματος τοῦ σεβαστοῦ βουλευτικοῦ) ἡ αἰτησίς του ὑπ' ὄψιν τοῦ σεβαστοῦ ἐκτελεστικοῦ διὰ νὰ διατάξῃ τὴν πληρωμὴν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 1ῃ Ὀκτωβρίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος, ὁ Γεν. Γραμματεὺς

3. Γ.Α.Κ. Κλάδος καὶ Φακ. τὰ αὐτὰ Περιοδ. Γ' Ἀριθμ. 2739.

Προσωρινὴ διοίκησις τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας, πρὸς τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον.

Κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθμ. 12240 διαταγὴν τῆς διοικήσεως καὶ τὴν ὑπ' ἀριθ. 962 αἴτησιν τῆς Γενικῆς Γραμματείας διατάσσεται τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον νὰ δώσει ἑκατὸ τάλληρα εἰς τὸν ἓν Μεσολογγίῳ ἡμεριδογράφον εἰς ἐξόφλησιν τῆς τιμῆς τῶν ὄσων φύλλων τῆς ἡμερίδος τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» διορισμένος παρὰ τοῦ Σεβαστοῦ Βουλευτικοῦ ἔστειλεν εἰς ἐκεῖνο εἰς διάστημα τριῶν ἑξαμηνιῶν, τὰ ὁποῖα διενέμοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1825 Ναύπλιον

Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Οἰκονομίας

Ν. Πονηρόπουλος

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Νικόλαος Οἰκονόμου

140. Κ. Σιμόπουλος ἔνθ. ἀναφ. τομ. 3 σελ. 216 ὕποσ. 51 1981.
141. Κ. Σιμόπουλος ἔνθ. ἀναφ. τομ. Γ' σελ. 167 1981.
142. Κ. Σιμόπουλος ἔνθ. ἀναφ. τομ. 3 σελ. 214-215.
143. Κ. Σιμόπουλος ἔνθ. ἀν. τόμ. Γ', σελ.
144. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 86, 22 Ὀκτωβρίου 1824.
145. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 5, 17 Ἰανουαρίου 1825.
146. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 39, 16 Μαΐου 1825
147. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 37, 9 Μαΐου 1825.
148. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 43, 28 Μαΐου 1824.
149. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 75, 13 Σεπτεμβρίου 1824.
150. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 76, 78, 79, 84, 89 τοῦ 1824.
151. Ἑλληνικά Χρονικά ἀριθ. 103, 20 Δεκεμβρίου 1824.
152. Ἑλληνικά Χρονικά 26 Φεβρουαρίου 1824.
153. Ἀπ. Βακαλόπουλος, ἔνθ, ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 620, 1982.
154. Ἀρχεῖα Κουντουριώτου τόμ. Β', σελ. 250-251.
155. Κονόμου: Πολιτικοὶ Ἀγῶνες «Ἐπτανησιακὰ Φύλλα Η2, 6, 7, 23 1973».
156. Ἀπόστ. Βακαλόπουλος, Τόμ. Στ', σελ. 660-661, 1982.
157. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀρ. 61, 26 Ἰουλίου 1824.
158. W.H. Humphrys: Journal of a visit to Greece, σελ. 235-236, London 1826.
159. Ἀπ. Βακαλόπουλος, ἔνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ' σελ. 618, 1982.
160. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀριθ. 62, 30 Ἰουλίου 1824.
161. Ν. Κασομούλης: ἔνθ. ἀναφ. τόμ. Α', σελ. 414.
162. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀριθ. 3, 10 Ἰανουαρίου 1825.
163. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀριθ. 3, 25 Αὐγούστου 1824.
164. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 9, σελ. 270, 1959.
165. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀριθ. 6, 19 Ἰανουαρίου 1824, σελ. 3
166. Ἑλληνικά Χρονικά, ἀριθ. 28, 6 Ἀπριλίου 1824.
167. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ' σελ. 629, 1982.
168. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 160.
169. Χρ. Περαιβός: Πολεμικὰ ἀπομνημονεῦματα, τόμ. Β', σελ. 38, Ἀθήνα 1958.
170. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 7, σελ. 106, 1960.
171. Κ. Α. Στασινόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 61, 1926.
172. Χρ. Α. Στασινόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τομ. Γ', σελ. 243, ἀνατύπωση 1979.
173. Χρ. Α. Στασινόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τομ. Β', σελ. 73, 1979.
174. Θεόδωρος - Μέμος Πολίτης: «Ἡ Συμβολὴ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821», σελ. 138, Ἀθήναι 1974.

175. Κώστας Μάγερ: «Ίστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου», τόμ. Α΄, σελ. 23, Ἀθήναι 1957.

176. Ἑλληνικά Χρονικά Ἄρ. φύλλου 19, 4 Μαρτίου 1824.

177. Ἑλληνικά Χρονικά ἄρ. φύλλου 63, 2 Αὐγούστου 1824, ἄρ. φύλ. 71, 3 Αὐγούστου 1824 καὶ ἄρ. φύλλου 74, 11 Σεπτεμβρίου 1824.

178. Alfred Stern: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 11-20, υποσημ. 8.

179. Ἑλληνικά Χρονικά ἄρ. φύλλου 84, 31 Ὀκτωβρίου 1825.

180. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β΄, σελ. 100.

181. Ὁ ἐξοχώτατος ἱατρός κ. Μ΄ γερ τοῦ ὁποίου τὰ γενναῖα φρονήματα, καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ζῆλος εἶναι γνωστά σὲ ὄλους, βλέπων τὴν μεγαλειοτάτην ἀνάγκην δὲν ἐκαρτέρησεν μίαν στιγμὴν διὰ νὰ δεχθῆι τὸ πρόβλημά μας νὰ ἔλθῃ νὰ σᾶς παρουσιάσει καὶ ἐν στόματι ζωηρότερα δσα σᾶς ἐγράψαμε καὶ νὰ σᾶς παρακινήσει νὰ μᾶς προφθάσετε τὸν παρόντα κίνδυνόν μας. Στοχαζόμεθα περιττόν νὰ σᾶς εἴπομεν ὅτι ἡμπορεῖτε χωρὶς δισταγμὸν νὰ δώσετε πίστην εἰς τὰ λεγόμενά του, διότι ἤξεύρετε ὅτι ἡ ἐξοχώτης τοῦ εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἔχει πολλὰ καλὴν πληροφορίαν δι' ὅλα καὶ διότι ἀκόμη γνωρίζετε τὸν εὐλικρινῆ καὶ ἄδολον πατριωτισμὸν του...

Ἡ διευθύνουσα τὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος προσωρινῆ ἐπιτροπῆ.

Οἱ συνάδελφοί σας

182. Π. Χιώτης: «Ίστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους» Ἐν Ζακύνθῳ σελ. 552-565, 1874.

183. Στ. Σκοπετέας: «Μυστικὲς Ἐταιρίες κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν». Σελ. 294-295, Πελοποννησιακὴ Πρωτοχρονιά 1958.

184. Α. Σῶκος: Ἀδελφότης τῶν Φιλοδικαίων. Μεσολόγγι 1825 - 1826, σελ. 47.

185. Σπυρομίλιος: «Χρονικά τοῦ Μεσολογγίου» 1825-1826, σελ. 155, Ἀθήναι 1969.

186. α) Ἀγάπη μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν καὶ ἂν τυχὸν ὑπῆρχε μεταξὺ τοὺς προτέρα ἐχθρα, νὰ τῆ λησμονήσουν.

β) Πίστις εἰς τὴν Πατρίδα, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ὁποίας χρειᾶς τυχούσης νὰ χύσης τὸ αἷμα σου, νὰ θυσιάσης καὶ τὴν κατάστασιν σου.

γ) Ἰσότης μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν.

δ) Νὰ μὴν ὑπάρχη μυστικὸ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν, ἐκτὸς μόνον εἰς τὰ οἰκεία.

ε) Βοήθεια ἀμοιβαία εἰς τοὺς ἀδελφούς, αἵματος καὶ καταστάσεως.

στ) Ὑπακοή εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Προέδρου τῆς περιόδου.

187. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β΄, σελ. 138.

188. Α. Σῶκος: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 13-16.

189. Κ. Σ. Κώνστας: Περιοδικὸν «Νέα Ἑστία», τόμ. 59, σελ. 431, 1956.
190. Ἰωάνν. Ν. Ντόβας: «Οἱ Ντοβαῖοι στὸ Μεσολόγγι». Ἀθῆναι 1965.
191. Κ. Γ. Μακρυκώστας: «Γρηγόριος Λιακατᾶς», σελ. 62-68, Ἀθῆναι 1980.
192. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 139.
193. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β' σελ. 160.
194. Μπ. Ἄννινος: Ἱστορικὰ Σημειώματα, σελ. 567.
195. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 175, 1958.
196. J. E. Morpurgo: The last days of shelley and Byron, London 1952.
197. S. Atchley: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 81, 1918.
198. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 638, 1982.
199. Julius Milingen: Memoirs of the Affairs of Greece... σελ. 90, 1831.
200. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 3, σελ. 108, ὑποσημ. 265, Ἀθῆναι 1981.
201. Γ. Φίνλεϋ: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 28-29, 1973.
202. E. H. Coleridge: Ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν καὶ Ἡμερολόγιων τοῦ Βύρωνος, ἔκδοσις J. Murray lord Byron's correspondence tom. 1-2, London 1922.

Μεταφρασμένη στὰ Ἑλληνικά δημοσιεύεται ὁλόκληρη ἀπὸ τὸν Σ. Atchley στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου του 87-89, 1918.

203. Π. Γκάμπα: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 607.

204. «Ἐξόχως χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὸ πρῶτον φύλλον (20 Μαρτίου 1824). Ἐτονίζοντο ἐπὶ λέξει τὰ κάτωθι: «Ἐπειδὴ μερικαὶ λέξεις καὶ φράσεις κάπως ἀόριστοι καὶ ἀσαφεῖς ἐν σχέσει πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐφημερίδος ταύτης θὰ ἠδύναντο εἰς καχύποπτα πνεύματα νὰ δώσουν λαβὴν παρ' ἐρμηνειῶν ὡς πρὸς τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ «Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος». Τὰς γνησίας δημοκρατικὰς τάσεις του, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξοργίσουν μερικὰς ἀπὸ τὰς χριστιανικὰς μοναρχίας τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες καὶ συμφέρον καὶ ἐπιθυμίαν ἔχουν νὰ δημιουργήσουν καὶ διατηρήσουν. Δηλοῦμεν ὅτι κύριος σκοπὸς τῶν ἐκδοτῶν τῆς ἐφημερίδος ταύτης εἶναι ἡ κατὰ πολιτισμένον τρόπον ἀκριβῆς ἐκθεσις τῶν σχέσεων τῶν χριστιανικῶν ἔθνῶν πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀγῶνος τούτου τῆς παλλιγεννεσίας, εἰδήσεις ποῦ μέχρι τώρα ἐφθάναν ἀργὰ ἢ ἀτελεῖς καὶ παραμορφωμένα εἰς τοὺς ἀδελφοὺς μας τῆς Εὐρώπης. Αἱ παρατηρήσεις μας ἐπὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος δὲν θὰ ἔχουν ἄλλον σκοπὸν ἀπὸ τὴν διασάφισιν τῶν ἰδεῶν, τῶν ἐπὶ τῆς ἀληθείας δυναμένων νὰ βασισθῶσιν, ἵνα διαβεβαιώσωμεν οὕτω καὶ καταστήσωμεν εἰς δλοὺς γνωστὸν ὅτι κανεὶς

χριστιανός, κανείς πολιτισμένος άνθρωπος, δὲν δύναται νὰ ἀρνηθεῖ τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν...

Μερικαὶ ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων (καὶ ὄχι ἀπλῶς κόμματα τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν) ἠθέλησαν νὰ θεωρήσουν τὸν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα ὡς ἓνα κλάδον τῶν συνήθων μηχανοραφειῶν τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ συγχύσουν τὴν ὑπόθεσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐκείνας τῶν Ἰακωβινῶν τῆς Γαλλίας, τῶν Καρμπονάρων τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν Συνταγματιστῶν τῆς Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας. Διὰ τὴν σύγκρισιν δὲν ἐκπλησόμεθα βεβαίως, ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δὲ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν εἶναι διατὶ ὁ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγὼν ἀποκαλεῖται ἀνταρσία...

Εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ τὸ ὅτι ἀνεξαρτήτως ἐκ τοῦ ποῖαι εἶναι αἱ προφάσεις καὶ οἱ λόγοι δι' οὓς ἐν κόμμα στρέφεται κατὰ τοῦ ἄλλου τὰ καταπιεζόμενα κόμματα πού ἐπαναστατοῦν ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ἀνεξάρτητον ἔθνος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἠνωμένον εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ χαίρει τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπαναστατοῦν δὲ διὰ νὰ ἐξαλείψουν τὴν καταπίεσιν, πού καταπνίγει τὰ δικαιώματά τους. Τί ὁμοιότητα ὅμως καὶ σχέσιν ἔχει τοῦτο πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἀγῶνα τῆς κατὰ μᾶς ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθείσης διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τυραννίας ἐνὸς ἔθνους ὄλως διαφόρου κατὰ τὴν γλώσσαν, τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἔθιμα; Τί ἄλλο ἀπὸ δοῦλος καὶ κατακτητῆς ὑπῆρξαν ὁ Ἕλληνας καὶ ὁ Τοῦρκος; Καὶ διατὶ θὰ ἠδύναντο νὰ κατηγορηθῶσιν οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν ἐχθρικὴν ἐπαγρύπνησιν κατόρθωσαν νὰ ἐπωφεληθῶν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χριστιανῶν ἀδελφῶν των καὶ ἠσθάνθησαν ὅτι ἀναγεννήθησαν εἰς δύναμιν καὶ ὀρμὴν; Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀμφισβητηθεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ δικαίωμα νὰ διεκδικήσουν μὲ τὰ ἴδια τὰ δπλα τους τὴν ἀρπαγείσαν γῆν τῶν προγόνων τους καὶ τὴν ἐλευθερίαν των.

Ἄν ρίξει κανεὶς ἐν βλέμμα εἰς τὴν ἱστορία θὰ ἰδῇ ὅτι οὔτε ἡ Ἑλβετία, οὔτε αἱ Κάτω Χῶραι, οὔτε αἱ ἀποικίαι τοῦ Νέου Κόσμου, πού κατέστησαν ἔθνη ἀνεξάρτητα καὶ σεβαστά, δὲν ἐκινήθησαν ἀπὸ ἐλαττήρια κατώτερα ἐκείνων, πού πρέπει νὰ συγκινοῦν τὰ πολιτισμένα καὶ χριστιανικά ἔθνη καὶ τὰ ὁποῖα παρεκίνησαν καὶ τὴν Ἑλλάδα.

205. «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἀρ. 33, 23 Ἀπριλίου 1824.

206. Τὸ ἓνα ἦταν ἡ «Παναγία ἡ Σηπλιώτισσα», σ' αὐτὸ ἦταν καὶ ὁ Π. Γκάμπα.

Ὁ Winter μὲ ἄλλους τέσσερις ὑπῆρέτες. Τὸ ἄλλο ἦταν τὸ μυστικὸ «Θεμιστοκλῆς» μὲ τέσσερα ἄλογα τοῦ Λόρδου καὶ δύο ὑπῆρέτες. Τὴν ἄλλην μέρα ἔφθασε στὴ Ζάκυνθο καὶ τὸ ἐπανησιακὸ Μπόβο «Λεωνίδας», πού μετέφερε διάφορα ἀντικείμενα τοῦ Λόρδου. (Κ. Σιμόπουλος: ἐθν. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 184), 1981.

Στὸ πρῶτο πλοῖο ὑπῆρχαν ὅμως καὶ δύο Τοῦρκάλες, αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Νίκου Γρυπάρη: «Ἡ Μεταφορὰ τοῦ Νεκροῦ τοῦ Βύρω-

νος από τὸ Μεσολόγγι στὴ Ζάκυνθο». Νέα Ἑστία, τόμ. 95, σελ. 1054, 1974.

207. Ν. Κασσομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 194.

208. Ν. Κασσομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 200.

209. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου τόμ. 5, τεύχος 2, σελ.

23.

210. Γ. Δροσίνης: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 1γ', - 1δ'.

211. Γ. Δροσίνης: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 217.

212. Φάνης Μιχαλόπουλος: Ἐφημερίς «Ἐλευθερία», 22 καὶ 25 Ἀπριλίου 1956.

213. Π. Γκάμπα: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 549.

214. Χρ. Εὐαγγελάτος: Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου, σελ. 130-131, 1959.

215. Χρ. Εὐαγγελάτος: «Πρόμαχοι...» σελ. 21-22, 1957.

216. Κ. Γ. Μακρυκώστας: «Ἡ Συμβολὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας στὰ Πρῶτα Βήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου», σελ. 44-47, 1982.

217. Δ. Σ. Μπαλάνος: Μεγάλῃ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ «Πυρσὸς» τόμ. 23, σελ. 832, 1933.

218. Ὁ νεαρός Κων. Τόμπρος σπούδαζε στὸ οἰκοτροφεῖο ποῦ ἦταν στὶς Κυδωνιές (Αἰβαλίη). Τὸ 1813 τὸν ἔστειλαν στὴ Βιέννη καὶ στὸ Παρίσι γιὰ νὰ μάθει τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδο. Αὐτὴ ποῦ χρησιμοποιήθηκε τόσο πολὺ στὰ Ἑλληνικὰ μετεπαναστατικὰ σχολεῖα. Τότε ὁ Κ. Τόμπρος πῆρε καὶ μερικὰ μαθήματα τῆς τυπογραφείας. Τὸ 1816 ἔχει γυρίσει στὶς Κυδωνιές. Ἀλλὰ τὸ 1817 μὲ ἔξοδα τῆς πλούσιας οἰκογένειας τοῦ Ἐμμανουὴλ Σαλτέλλ ξαναστάλθηκε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ στὸ τυπογραφεῖο τοῦ μεγάλου καὶ διάσημου φιλόλογου, ποιητῆ καὶ βουλευτοῦ Firmin Didot λειτουργοῦσε καὶ διδασκαλεῖον τῆς τυπογραφικῆς τέχνης. Ἐκεῖ ἐκπαιδεύτηκε πολὺ καλά. Τὸ 1819 ἐπιστρέφει στὴν πατρίδα του φέροντας μαζί του ἕνα ὀλόκληρο τυπογραφικὸ μηχανήμα μὲ δλα του τὰ ἐξαρτήματα δῶρον τῆς οἰκογενείας F. Didot.

Ὁ Κ. Τόμπρος τὸ ἐγκατέστησε καὶ ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ, ἕως τὴν καταραμένην ἡμέρα 3/15 Ἰουνίου 1821 ποῦ οἱ Τοῦρκοι κατέστρεψαν τὶς Κυδωνιές καὶ φυσικὰ καὶ τὸ τυπογραφεῖο. Εὐτυχῶς ὁ Κ. Τόμπρος γλύτωσε καὶ τελικὰ ἐγκαταστάθηκε στὰ Ψαρρά.

Ὅταν πρωτοῆρθε στὴν Ἑλλάδα ὁ Δημ. Ὑψηλάντης ἀπὸ τὴν Τεργέστη ἔφερε μαζί του καὶ ἕνα μικρὸ, ἀλλὰ ὀλόκληρο τυπογραφικὸ μηχανήμα. Ὅταν ἦρθε στὴν Ὑδρα στὶς 8 Ἰουνίου 1821 ρώτησε τὸν Ναύαρχο Ἰακωβάκη Τομπάζη (1782-1829) ἂν ὑπάρχει ἐκεῖ τυπογράφος. Ὁ Ναύαρχος ἤξερε γιὰ τὸν Κ. Τόμπρο. Γι' αὐτὸ ἔστειλε ἀμέσως ἕνα πλοῖο γιὰ νὰ τὸν φέρει στὴν Ὑδρα. Ὑστερα ἀπὸ διάφορες συνεννοήσεις ἀποφασίστηκε νὰ ἐγκατασταθεῖ τὸ μηχανήμα στὴν Καλαμάτα. Ἐκεῖ τὸ ἔβαλαν σὲ ἕνα τζαμί

καί τὸ ὀνόμασαν Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον.

219. Αὐτὸν τὸν εἶχε πρωτογνωρίσει ὁ Κ. Τόμπρος στὸ Παρίσι πού εἶχε σταλθεῖ κι αὐτὸς ἀπὸ τὸ 1818. Ἐκεῖ ὁ Α. Νικολαΐδης ἔμαθε ἐκτός ἀπὸ τὴν τυπογραφικὴ τέχνη καὶ νὰ φτιάχνει τυπογραφικὰ στοιχεῖα. Ἐπὶ πολλὰ χρόνια ἦταν ὁ μόνος στὴν Ἑλλάδα πού ἤξερε αὐτὴ τὴν τέχνη. (Φ. Βίλμπεργκ ἔνθ. ἀναφ. σελ. 158, 1901).

220. Κ. Μάγερ: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Α', σελ. 23, 1957.

221. Κ. Μάγερ: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Α' σελ. 21, 1957.

22. Π. Λάμπρος: «Παρνασσός Β'», σελ. 520, 1878.

223. Γ. Ἀγγελόπουλος: Περὶ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Τόμ. Α', σελ. 279-280, 1909.

(Ἐδῶ ἀναφέρεται ἡ Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἀριθ. 28, στὶς 22 Ἰουνίου 1827)

224. Ν. Κασομούλης: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 282.

225. Χρ. Εὐαγγελάτος: «Πρόμαχοι...» σελ. 166, 1957.

226. Ἑλληνικὰ Χρονικὰ ἀρ. 38, 16 Ἀπριλίου 1861.

227. Χρ. Εὐαγγελάτος: «Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου», σελ. 164, 1959.

Χρ. Εὐαγγελάτος: «Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου», σελ. 158, 1959.

228. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 226, ὑποσημ. 77, 1981.

229. Κ. Α. Πετρονικολός: «Προσκυνητὴς στὸ Μεσολόγγι», σελ. 98, 1968.

230. Ν.Ε. Σκιαδάς: «Χρονικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Τυπογραφίας», τόμ. Α', σελ. 251, 1976.

231. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεῦχος 1 94 (ΣΔΚ ἀριθ. 30) 1245, σελ. 130.

232. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τόμ. 5, τεῦχος 1 113 (ΑΜ 61) σελ. 165-166.

233. Ἑλληνικὰ Χρονικὰ Φύλλον 81, 10-10-1825.

234. Ν. Κασομούλης. Τόμ. Α', σελ. 428, ὑποσημ. 1.

234α. Ἑλληνικὰ Χρονικὰ 24 Μαρτίου 1824.

235. Edward Trelawny: Ἀναφέρει στὴν σελίδα 59 τοῦ βιβλίου του «Ἀναμνήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» Ἀθήνα 1977, ὅτι στὸ συμβούλιον πού ἔγινε γιὰ τὸν Λόρδο Βύρωνα ἔλαβε μέρος καὶ ὁ Φράϊμπεργκ. Αὐτὸ τὸ ὄνομα δὲν τὸ ἀναφέρει κανένας ἄλλος πούθενά. Νομίζω ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν ἰατρὸν Ἐρ. Τρέϊμπερ. Αὐτὸς ἦταν ἀσφαλῶς στὸ Συμβούλιον, ἀλλὰ ὁ Ed. Trelawny δὲν τὸν ἀναφέρει.

236. Max. von Kotsch: Ἐνθ. ἀναφ. Essen 1824.

237. Johann Daniel Elster: Ἐνθ. ἀναφ. Baden 1928.

238. Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου: τόμ. 5, τεῦχος 2, ἀριθ. 511 (494), σελ. 129-130, 1965.

239. Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου: τόμ. 5, τεύχ. 2, ἀριθ. 908 (937), σελ. 187, 1965.

240. Χρ. Εὐαγγελάτος: «Ἱστορία τοῦ Μεσολογγοῦ», σελ. 158, 1959.

241. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 454, ὑπόσημ. 95, 1980.

242. Χρ. Εὐαγγελάτος: «Ἱστορία τοῦ Μεσολογγοῦ» 1959.

243. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 162, 1982.

244. 1784-1822 Ὑποστράτηγος τοῦ Ἱππικοῦ Γερμανὸς Κόμης τῆς Βυρτεμβέργης. Ἐλαβε μέρος στοὺς Ναπολεοντίους Πολέμους. Στις 7 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 βγήκε στὸ Νιόκαστρο. Μετὰ τρεῖς ἡμέρες ἐγίνε ἡ ἐπίθεση τοῦ Χουσεῖν Πασᾶ. Ὁ Νόρμαν ἀνέλαβε τότε προσωπικὰ τὴν ἀμυνα τοῦ φρουρίου. Ἐτακτοποίησε τὰ πυροβόλα καὶ ὀργάνωσε ἐπιτυχή ἀμυνα στὶς λυσσαλαῖες ἐπιθέσεις τῶν Ὀθωμανῶν. Ὅταν πέρασε ὁ κίνδυνος ἐφυγε γὰρ τὴν Κόρινθο.

245. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Β', σελ. 383, ὑπόσημ. 20, 1980.

246. Ἀπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 162, 1982.

247. Κ. Μάγερ: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 25, 1957.

248. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 5, σελ. 157, 1957.

249. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 5, σελ. 250, 1957.

250. Oliver Voutier: *Lettres sur la Grece. Notes et chants populaires extraits du portefeuille du colonel Voutier* (Paris 1826).

251. Max. Von Kotsch: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 88, Essen 1824.

252. G. Jarvis: *Letters from Greece*, Γεννάδιος Βιβλιοθήκη Index 756, στὸ τελευταῖο κεφάλαιον.

253. Σπ. Ἀραβαντινός: Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή, τόμ. 1-2, τόμ. 2, σελ. 471-472. Ἐπίσης ἄρθρον Σ.Γ. Σπεράντζα στὴ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια «Πυρσός» τόμ. 7, σελ. 174, 1929. Ὁ Ἰ. Βηλαρᾶς ἀναφέρεται λεπτομερῶς καὶ ἀπὸ τὸν Μ. Γερουλάνο στὰ πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 24 Μαρτίου 1940, στὶς σελ. 221-237.

254. Κ. Τ. Κανδηλῶρος: Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμ. 6, σελ. 453, «Πυρσός», 1928.

255. Κ. Σιμόπουλος: «Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα», τόμ. Γα. σελ. 190, ὑπόσημ. 4, 1974.

256. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 391, 1981.

257. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ., τόμ. 7, σελ. 171, 1960.

258. Σπυρομίλιος: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 76-77.

259. Σπυρομίλιος: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 154.

260. Χρ. Εὐαγγελάτος: Ἱστορία... σελ. 131, 1959.

261. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 385, 1981.

262. Thomas Moore: *Letters and Journals of Lord Byron*, τόμ. 1-2, σελ. 603, 1830.

263. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 388, 1981.

264. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 71, ὑποσημ. 151, 1981.

265. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 7, σελ. 101, 1960.

266. Δ. Κόκκινος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. 7, σελ. 106, 1960.

267. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 399, 1981.

268. Ἑλληνικά Χρονικά, Φύλλο 63, 2 VIII 1824 (Νεκρολογία).

269. Στὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» στὸ φύλλο 54-55 19 Ἰουλίου 1825 ὁ Ι. Μάγερ δημοσίευσε ἓνα ἄρθρο γιὰ νὰ δείξῃ στὸ πανελλήνιο τὴν διαγωγὴ τοῦ ἱατροῦ J. Millingen. Τὸ ἄρθρο ἔχει τὸν τίτλον: «Ἐδρωπαῖοι Φιλέλληνες καὶ τυχοδιώκται».

«Βλέπομεν ἐκ πείρας διὰ πολλοὶ τῶν ἀπὸ Εὐρώπης ἐν Ἑλλάδι ἐλθόντων, παραιτηθέντες ἀπὸ τὸν ἀγῶνα μας καὶ ἀποσκυρτήσαντες ἀπὸ τὰς σημαίας μας, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψωσι εἰς τὴν πατρίδα των, οἱ πλεῖστοι σπεύσαντες ἀθόρμητοι ἐμισθώθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἐνῶ δὲ ἐκ τῆς αὐτῆς πείρας εὐχαρίστως ἐβλέπαμεν ἀφ' ἑτέρου μέρους, διὰ κανεὶς Ἄγγλος δὲν κατεδέχθη νὰ μεταχειρισθῆ τοιοῦτον ἀχαρακτήριστον κίνημα, παρ' ἐλπίδα τώρα εἴμεθα βιασμένοι νὰ δημοσιεύσωμεν, διὰ ὁ κύριος Julius Millingen, χειροῦργος, προτιμήσας τὴν σημαίαν τῆς ἡμισελήνου παρὰ τοῦ σταυροῦ διὰ τὰ πλέον αἰσχροκερδῆ τέλη, ἔτρεξεν εἰς τὰς Ἀραβικὰς φάλαγγας, ὑπομισθίος τοῦ Ἰμπραήμ Πασσᾶ γεννόμενος. Ὁ νέος οὗτος εἶχε σταλθεῖ παρὰ τῆς ἐν Λονδίῳ φιλελληνικῆς Ἑταιρίας, διὰ νὰ βοηθήσῃ μετὰ τὴν τέχνην του τοὺς πληγωμένους τῆς Ἑλλάδος πένητας. Ἡ αὐτὴ Ἑταιρία τὸν εἶχε ἐφοδιάσει ἀφθόνως μετὰ τὰ ἀπαιτούμενα ἱατρικὰ καὶ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα. Ἄλλ' αὐτὸς ἀντὶ νὰ βοηθῆ τοὺς πτωχοὺς, καθ' ὅτι ἦταν τὸ χρέος του δωρεάν, ὄχι μόνον τοὺς ἔτρωγε μετὰ τὸν πλέον σκληρόκαρδον τρόπον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰ ἱατρικὰ καὶ ἐργαλεῖα κατήντησε νὰ ἐμπορευεταὶ τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρίας, ἢ ὅποια βεβαιότατα δὲν ἀπέβλεπεν νὰ πλουτίσῃ τὸν κύριον Millingen, ἀλλὰ μετὰ τὴν προκοπὴν αὐτοῦ νὰ βοηθήσῃ τοὺς πληγωμένους τῆς Ἑλλάδος ἐνδεεῖς. Οὗτος δὲ, ὠφεληθεὶς ἀπὸ τοιαύτην εὐκαιρίαν, καὶ φύσει φιλάργυρος ὢν, δὲν ἠμέλησε κανὲν μέσον διὰ νὰ αἰσχροκερδίσει. Δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν δικαιολόγημα ὁ κύριος Millingen νὰ παραπονεθῆ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, οὔτε διὰ τοῦ ἔλειψαν τὰ ἀναγκαῖα, οὔτε διὰ δὲν ἐτιμήθη ἀναλόγως τῶν προτερημάτων του, καθ' ὅτι πώποτε δὲν ἔλαβε τοιοῦτων δυσαρρεσκεῖων ἀφορμᾶς, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ρυπαρὰν φιλαργυρίαν του, ἄφησε τὸν ὑπὲρ τοῦ ὁποίου οἱ εὐγενεῖς του πατριῶται τὸν ἔστειλαν ἐνταῦθα ἀγῶνα, καὶ ἠυτομόλησεν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Νεοκαστροῦ εἰς τὸν Ἰμπραήμ Πασσᾶν, ἐπισφραγίσας τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους τοσάκις ἐνταῦθα ὦν ἔλεγεν (εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγὼ δὲν ἦλθον, παρὰ διὰ νὰ ἀποκτήσω χρήματα, καὶ πολλὰ ὀλίγον μετέλει διὰ ὅλα τὰ ἄλλα). Δὲν ἐστηλιστεύσαμεν ἀπὸ προτύτερα τὸν κύριον Millingen ἀναμένοντα νὰ γίνῃ ἢ διόρθωσις ἢ παύσις τῶν καταχρήσεων του ὅθεν ἀνῆκεν ἤδη

δέ, επειδή άπεσκίρτησεν, είμεθα βιασμένοι νά δημοσιεύσωμεν τās πράξεις του και τὰ περι τού χαρακτήρος του διά νά μὴν έμφωλευση εις τὸ σκότος ἡ ἀλήθεια».

Τὸ μέγεθος τῆς φιλαργυρίας του φαίνεται και ἀπὸ τὸ ἐξῆς γεγονός: Ὁ I. Millingen εἶχε έπισκεφθεῖ λίγες φορές τὶς τελευταῖες ἡμέρες του τὸν Λόρδο Βύρωνα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λόρδου έστειλε τὸν λογαριασμὸ γιὰ τὴν θεραπεία του. Ζήτησε διακόσιες γκινέες. Ἐπειδὴ δὲ σχολιάσθηκε ὁ κυνισμὸς του γιὰ τὴν ὑπερβολικὴ αὐτῆ τιμῆ, πρόβαλε τὸ ἐξῆς ἐπιχείρημα. «Λόρδοι δὲν πεθαίνουν κάθε μέρα».

C.M. Woodhouse: «The Philhellenes» σελ. 116 London 1969.

270. Μπ. Ἄννινου: «Ἱστορικὰ Σημειώματα» σελ. 504, 1924.

271 Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ, σελ. 64, Ὑποσ. 119, 1981.

272. Μαρίνος Γερουλάνος: Πρακτικά Ἐκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 15, σελ. 237, 24 Μαρτίου 1940.

273. Ἐρ. Τρέιμπερ: Μετάφραση Ἀποστολίδη, σελ. 33, Ἀθήναι 1960.

274. Ἐρ. Τρέιμπερ: Μετάφραση Ἀποστολίδη, σελ. 60, 1960.

275. Γεώργιος Πουρναρόπουλος: «Ἡ Ἱατρικὴ τοῦ Ἀγῶνα» σελ. 143-145, 1973.

276. Ἄπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ'. σελ. 631, 1982.

277. Σπυρομίλιο: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 154.

278. Σπυρομίλιο: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 77.

279. Ν. Κασομούλη: Τόμ. Β', σελ. 283.

280. Γ. Βλαχογιάννης: Στὶς ὑποσημειώσεις τοῦ Ν. Κασομούλη, τόμ. Β', σελ. 283, ὑποσημ. 2. Καὶ Ἑλληνικά Χρονικά, 6 Ἰανουαρίου 1826.

281. Γεώργ. Κ. Πουρναρόπουλος: «Ἑλληνες καὶ Ξένοι Ἱατροὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821», σελ. 149, Ἀθήναι 1953.

282. Κ. Σιμόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. Γ', σελ. 61, ὑποσημ. III, 1981.

283. Π. Γκάμπα: Στὸ βιβλίον τοῦ Μπάμπη Ἄννινου «Ἱστορικὰ Σημειώματα» σελ. 506, 1924.

284. Ἄπ. Βακαλόπουλος: Ἐνθ. ἀναφ. τόμ. ΣΤ', σελ. 585, 1982.

285. S. Atschley: Ἐνθ. ἀναφ. σελ. 79, 1918.

286. Σπ. Τρικούπης: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμ. Γ', σελ. 103, 1960.

287. Γιάννη Βλαχογιάννη: Στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Κασομούλη, τόμ. Β', σελ. 283, Ὑποσημ. 2.

288. Γιάννης Βλαχογιάννης: Στὸ βιβλίον τοῦ Ν. Κασομούλη, τόμ. Β', σελ. 218, ὑποσημ. 1.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἄγγελομάτης Χ.: Οἱ χειρόγραφες ἐφημερίδες τοῦ 1821. Περιοδικόν. «Γνώσεις», Μάρτιος 1958.
- Ἄγγελόπουλος Γ.: Περὶ τῆς ἐφημερίδος τῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν Τόμ. Α σελ. 269-281, 1909.
- Ἀθανασίου Θ.: Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ 1644-1821, Ἀθήναι 1898.
- Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Τόμ. 5 τεύχ. 1-3, 1963-1974.
- Α.Κ.Υ. Ἀρχεῖον Κοινότητος Ὑδρας 1778-1832, Τόμ. 1-12, ἔκδοσις Α. Λιγνοῦ. Πειραιεὺς 1920-1930.
- Ἄννινος Μπάμπης: Ἱστορικὰ Σημειώματα Ἀθήναι 1924 (Περιέχει ἐν μεταφράσει πιστὴ τὸ ἔργον «Ἐκθεσις τῶν κατὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Βῦρωνος ἐν Ἑλλάδι». (Ἐγράφη παρὰ τοῦ κόμητος Πέτρου Γκάμπα).
- Ἄντωνιάδου Ι. Ἄντ.: Ἡ Μεσολογγιάς 1876.
- Ἄωνύμου: Ἑλληνικαὶ Ἐφημερίδαι. Πανδώρα, Τόμ. ΙΖ καὶ ΙΘ, 1869.
- Ἀραβαντινὸς Π. Σπυριδ.: Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ, Τόμ. 1-2, 1979.
- Ἀργυρόπουλος Π.: Ἡ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Ἐπανάστασις τοῦ 1821..., Ἀθήναι 1926.
- Ἀργυροπούλου Δ. Ρωξάνη: Νέα Ἐστία, Τόμ. 88 σελ. 294-305, 1970.
- Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παληγγενεσίας. 1821-1831. (Ἐκδοσις Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, Τόμ. Ι-ΙΙ).
- Ἀρχεῖον Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Ζακύνθου ἀριθμ. 895.
- Ἀρχεῖον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος, 1884.
- Ἀρχεῖον τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τοῦ Λονδίνου (Greek Committee). Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη.
- Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς Ἄρ. 880. Συνεδρίασις Ἐκατονταετηρίδος

- 1862-1962. Ἐξετυπώθη εἰς τὰ Ναυτικά Χρονικά. Νοταρᾶ 77, Πειραιεύς.
- Ἀσώπιος Κ.: Τὰ Σούτσεια, Ἀθήναι 1853, σελ. 8.
- Atchley S.: Ὁ Βύρων καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἐν Ἀθήναις 1918.
- Ἀχμέτ Δζεβδέτ. Ταρίχ, Τομ. 11ος, σελ. 11-13.
- Βακαλόπουλος Ε. Απ.: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Τομ. ΣΤ', 1982.
- Βέης Ν.: Ὁ Βύρων στὸ Μεσολόγγι κατὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Κ. V. Bonstetten. Νέα Ἑστία, Τόμ. 23, 1938.
- Βίλμπεργκ Φ.: Τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον. Περιοδ. Ἀρμονία, Τομ. Β, σελ. 134-144, Ἀθήναι 1901.
- Βίλμπεργκ Φ.: Τὰ Τυπογραφεῖα τοῦ Ἄγγλου Συνταγματάρχου Στάνχοπ 1824-1826, Περιοδ. Ἀρμονία, Τομ. Γ, σελ. 178-189, Ἀθήναι 1902.
- Βλαχογιάννης Γιάννης: Στις ὑποσημειώσεις τοῦ βιβλίου τοῦ Ν. Κασομούλη Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Φωτοτυπία Χ. Κοσμαδάκη καὶ Σία.
- Βολογιάννη Δ. Μιχ.: Ἑλληνικὲς Σελίδες, 1939.
- Γερουλᾶνος Μ.: Ἡ Συμβολὴ τῶν Ἱατρῶν εἰς τὴν Παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Συνεδρίασις 24 Μαρτίου 1940. Σελ. 221-237, Τομ. 15, 1940.
- Γιακουμῆς Γ. - Γιακουμῆς Π. - Κατσένης Ν.: Μεσολόγγι. Ἐκδοσις Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήναι 1976.
- Γόρδων Θωμᾶς: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (Μετάφ. Φρίξος Βράχας). Τομ. 1-2, 1976.
- Δασκαλάκης Μιλτ.: Ὁ Λόρδος Βύρων. Ἐν Ἀθήναις 1910.
- Δροσίνης Γεώργιος: Πρόλογος στὸ Ἰωάννου-Ἰακώβου Μάγερ. Ἡμερολόγιον τῆς Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. 1825-1826.
- Ἐγκυκλοπαίδεια Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ, Τομ. 1-24, ἐκδ. Π. Γ. Μακρῆς-Πυρσός, 1927-1931.
- Ἑλληνικά Χρονικά: Ι. Ι. Μάγερ, 1824-1826, ἐν Μεσολογγίῳ.
- Ἑλληνικά Χρονικά: Γιαννόπουλος Ἀναστάσιος Ἔτος Ε. 1859-1861.
- Ἐμμανουήλ Ἰω. Ἐμμαν.: Ἱστορία τῆς Φαρμακευτικῆς, Ἀθήναι 1948.
- Εὐαγγελᾶτος Χρ.: Οἱ Φιλέλληνες, Ἀθήναι 1938.
- Εὐαγγελᾶτος Χρ.: Πρόμαχοι τῆς Ἐλευθερίας, Ἰωάννης-Ἰάκωβος Μάγερ. Ἀθήναι 1957.

- Ευαγγελάτος Χρ.: 'Ιστορία τοῦ Μεσολογγίου, Ἀθήναι 1959.
- Ζώρας Γ.: Ἡ Ἄφιξις καὶ ὁ Θάνατος τοῦ Μπάϋρον, Ν. Ἔστια 7, 1974.
- Γκάμπα Π.: Ὁ Βύρων Ἐν Ἑλλάδι. Μετάφρασις Μπάμπη Ἄννινου 1906, ἐπανέκδοσις 1924. (Ἡ μεταφρασμένη ἐπιστολὴ τοῦ Π. Γκάμπα περιέχεται ἐπίσης ὀλόκληρος στὰ Ἱστορικὰ Σημειώματα τοῦ Μπάμπη Ἄννινου 1925.
- Θεοφανίδης Ι.: Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον 1776-1836.
- Θωμόπουλος Δ. Θεοδ.: Ὁ Τύπος τῆς Δυτικῆς Ρούμελης. 1821-1940. Ἀθήναι 1940.
- Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τοῦ Κόμητος Διον. Ρώμα. Ἀθήναι 1904.
- Κανδηλῶρος Κ. Γ.: Στὴν Ἐγκυκλοπαίδεια Πυρσός. Τόμ. 6, σελ. 453, 1928.
- Κ. Ζ.: Ὁ Διδάσκαλος τῆς Τυπογραφίας Κ. Δημίδης. Ἐφημ. Ἀθηναῖ, φυλ. 286, 1835.
- Κανελλόπουλος Παναγ.: Ἱστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Πνεύματος. Μέρος 4ον Τομ. 9, Ἀθήναι 1976.
- Κανίνιας Σπυριδ.: Ἡ Δικαιοσύνη στὸ Μεσολόγγι 1821-1826. Διάλεξη γενομένη ἐν Ἀθήναι τῇ 7 IV 1983.
- Καραχάλιος Δημ.: Τὰ Ἀρχαιότερα Τυπογραφικὰ Πιεστήρια. Ἐφημ. Ἐμπρός 25/8/1924.
- Καρολίδης Π.: Σύγχρονος Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν Λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τὸ 1921. Ἀθήναι, Τομ. 1-7, 1922-1926.
- Κασομούλης Νικ.: Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Φωτοτυπία Χ. Κοσμαδάκη καὶ Σία.
- Κατηφόρη Δέσποινα: Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τόμ. ΙΒ, σελ. 336-337, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1975.
- Κόκκινος Α. Διον.: Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις. Τρίτη ἔκδοσις, Τομ. 1-12, 1956-1960.
- Κονόμου.: Πολιτικοὶ Ἀγῶνες «Ἐπτανησιακὰ Φύλλα» Η, Ζ 6-7, 23 (1973).
- Κορδαῖος Γιάννης: Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας, Τομ. Α-Β, 1957.
- Κουγέας Β. Σωτήρ: Ἐκατονταετηρίς 1826-1926, τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ λόγος ἐξεφωνήθη στίς 23 Ἀπριλίου 1926 στὴν μεγάλη αἴθουσα τοῦ Πανεπιστημίου.
- Κουμαριανοῦ Αἰκατ.: Ὁ Τύπος στὸν Ἀγῶνα. Τομ. Α, Β, Γ, 1971.

- Κουτσουνίκας Λ.: Γενική Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1957.
- Κριεζῆς Κ.: Ίστορία τῆς Ὑδρας. Πάτριαι 1860.
- Κώνστας Σ. Κ.: Ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλοδικαίων. Νέα Ἐστία, Τομ. 59, σελ. 431-433, 1956.
- Κώνστας Σ. Κ.: Τυπογράφοι στὸ Μεσολόγγι. 1823-1826. Ρουμελιώτικο Ἡμερολόγιο, σελ. 65-75, 1957.
- Κώνστας Σ. Κ.: Γιατροὶ - Νοσοκομεῖα - Ἀρρώστιες στὸ Ἐπαναστατημένο Μεσολόγγι, 1821-1826. Νέα Ἐστία, Τόμ. 65, σελ. 528-531, 1959.
- Κώνστας Σ. Κ.: Ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλοδικαίων. Νέα Ἐστία, Τόμ. 68, σελ. 1549-1553, 1960.
- Κώνστας Σ. Κ.: Πῶς ἔβγαιναν τὰ Χρονικά. Ἐφημ. «Αἰτωλική» Ἀριθμ. 47, σελ. 1-2, 1963.
- Κώνστας Σ. Κ.: Τὸ πρῶ ο Τυπογραφεῖο τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ἐφημ. «Αἰτωλική», 10 Ὀκτωβρίου 1965.
- Κώνστας Σ. Κ.: Στὸ Μεσολόγγι τοῦ Ἀγῶνα. Τυπογραφεία - Τυπογράφοι - Ἐφημερίδες - Ἐκδόσεις. 1821-1826. Νέα Ἐστία, Τομ. 79, σελ. 657-665, 1966.
- Λάμπρος Π.: Τὸ πρῶτον Συσταθὲν ἐν τῇ Ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι Τυπογραφεῖον καὶ ἡ πρώτη ἐκδοθεῖσα ἔφημερίς. Ἐφημ. Ἐστία ΣΤ, σελ. 575-576, 1878.
- Λάμπρος Π.: Παρνασσὸς Β., σελ. 520, 1878.
- Λάμπρος Σπ.: Χειρόγραφοι Ἐφημερίδες τοῦ Ἀγῶνα. Ν. Ἑλληνομνήμων. Τομ. Α, 1904.
- Λάππας Τάκης: Ρουμελιώτικος Τύπος. 1821-1880. Ἀθῆναι 1959.
- Λάππας Τάκης: Αἰτωλικὴ ἢ Πρῶτῃ κατὰ τὴν Ἑλλάδα Ἑλληνικὴ Ἐφημερίς τοῦ 1821. Αἰτωλοακαρνανικὴ καὶ Εὐρυτανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια. Ἐκδοσις «Αἰτωλία». Ἀθῆναι 1964. Τομ. 1, σελ. 274.
- Λιγνάδης Ἀναστ.: Τὸ πρῶτον Δάνειον τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἀθῆναι 1971.
- Μάγερ Κώστας: Ίστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου. Τόμ. Α', Ἀθῆναι 1957.
- Μαζαράκης - Αἰνιάν Κ. Ἰωάνν.: Τὰ Ἑλληνικὰ Τυπογραφεῖα τοῦ Ἀγῶνος. Νέα Ἐστία, Τομ. 88, σελ. 266-285, 1970.
- Μαζαράκης - Αἰνιάν Κ. Ἰωάνν.: Μονόφυλλα τοῦ Ἀγῶνος, προκηρύξεις - θεσπίσματα - διατάγματα. 1821-1827. Ἐκδ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρίας Ἀθῆναι 1973.

- Μακρῆς Δ. Νικ.: Ἱστορία τοῦ Μεσολογγίου. Ἐκδ. Γ. Τσουκαλά 1957.
- Μακρुकώστας Γ. Κωνστ.: Κοσμάς ὁ Αἰτωλός. Ἀθήναι 1979.
- Μακρुकώστας Γ. Κωνστ.: Γρηγόριος Λιακατᾶς. Ἀθήναι 1980.
- Μαρούλης Ὅδ.: Ἡ Τελευταία Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. 15 Ἀπριλίου 1825, 15 Ἀπριλίου 1826. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Μάγερ, 1926.
- Μάργαρης Δ.: Οἱ χειρόγραφες Ἐφημερίδες τοῦ 21. Ἑλληνικὸν Ἔτος, σελ. 133, 1929.
- Μιχαλόπουλος Φάνης: Τὸ Μεσολόγγι δίδει Μάχην διὰ τὴν Ἐλευθεροτυπίαν. Ἐφημ. «Ἐλευθερία» 22/4/1956.
- Μιχαλόπουλος Φάνης: Ὁ Τύπος στὸ Μεσολόγγι. Ἐφημ. «Ἐλευθερία» 25/4/1956.
- Μίχος Ἀρτέμιος: Ἀπομνημονεύματα τῆς Β. Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου καὶ Σημειώσεις ἐπὶ τῶν Γεγονότων τοῦ Ἀγῶνος. 1883
- Μπαλάνος Σ. Δ.: Λόγος ἐκφωνηθῆς εἰς τὸν Παρνασσὸν 24/4/1926.
- Μπαλάνος Σ. Δ.: Φαρμακίδης Θεόκλητος. Μεγάλη Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαίδεια Πυρσός, Τόμ. 23, σελ. 832, 1933.
- Μοσχόπουλος Νικ.: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τοὺς Τούρκους Ἱστοριογράφους ἐν ἀντιπαραβολῇ καὶ πρὸς τοὺς ἱστορικούς. Ἀθήναι 1960.
- Νταλάνης Στ. Πολυχρόνης: Ἄρθρο στὰ Πνευματικὰ Τρίκαλα. Ἐκδοσις Δήμου Τρικάλων, 1970.
- Ντόβα Ν. Ἰωάνν. Γενικοῦ Ἀρχιάτρου Ε. Α.: Οἱ Ντοβαῖοι στὸ Μεσολόγγι. Ἀθήναι 1965.
- Παπαγιάννης Γεώργιος: Ἡ Μάχη τῆς Κορομηλιάς καὶ ὁ Καραϊσκάκης. Ἐκδ. 1971.
- Παπαγιάννης Γεώργιος: Αἱ τρεῖς Μεγαλύτεραι Συμφοραὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν Ἰερόν Ἀγῶνα. Ἀθήνα 1978.
- Περραιβός Χρ.: Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα. Ἀθήνα 1950.
- Πετρονικολός Α.Κ.: Προσκυνητῆς στὸ Μεσολόγγι. Ἰωάννινα 1968.
- Πετρονικολός Α. Κ.: Τὸ 21. Ἀθήνα 1976.
- Πετρονικολός Α. Κ.: Οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι. Ἀθήνα 1975.
- Πετρονικολός Α. Κ.: Ὁ Ἐθνικὸς Ὑμνος τῶν Ἑλλήνων. Σελ. 38-39, Ἀθήναι 1977.

- Πετρονικολός Α. Κ.: Αίτωλοακαρνανές μαχητές του 21. 'Αθήναι 1979.
- Πλακωτάρη 'Αλεξάνδρα: Μεσολόγγι. 'Αθήναι 1958 (Ποιητική συλλογή που περιέχει τέσσερα τραγούδια για τον Μάγερ).
- Πολίτης-Μέμος Θεόδωρος: 'Η Συμβολή της Αίτωλοακαρνανίας στην 'Επανάσταση του 1821. 'Αθήναι 1974.
- Rouqueville F. C. H. L.: 'Ιστορία της 'Ελληνικής 'Επανάστασεως. Τόμ. Α-Β, 1890.
- Πουρναρόπουλος Κ. Γεωργ.: 'Η Τελευταία Νόσος, ό Θάνατος και ή Νεκρωσία του Λόρδου Βύρωνος. Μία άγνωστος νεκρολογία, αυτό έκ του ύπ' αριθμ. 307 κώδικος της βιβλιοθήκης 'Αδαμαντίου Κοραή. 'Αθήναι 1950.
- Πουρναρόπουλος Κ. Γεωργ.: 'Ελληνες και Ξένοι 'Ιατροί κατά την 'Επανάστασιν του 1821. 'Αθήναι 1953.
- Πουρναρόπουλος Κ. Γεωργ.: 'Η Ιατρική του 'Αγώνος. 'Αθήναι 1973.
- Πρόκες-Όστεν 'Αντ.: 'Ιστορία της 'Επανάστασεως... Μετ. Ε. 'Αντωνιάδου. 'Αθήνα 1868.
- Πρωτοψάλτης 'Εμμ.: 'Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και τό 'Εργον του κατά την 'Επανάστασιν του 1821. ('Εκδ. 'Ετ. Μακ. Σπουδών. Θεσσαλονίκη 1971).
- Ρούσσος Δημ.: Αί Πρώται 'Ελληνικαί 'Εφημερίδες. Περιοδ. «Τό Νέον Κράτος» 'Ετος 4ον, 1950.
- Σιμόπουλος Κυριάκος: Ξένοι Ταξιδιώτες στην 'Ελλάδα. Τομ. Α, Β, Γ1, Γ2. 'Αθήνα 1970-1975.
- Σιμόπουλος Κυριάκος: Πώς είδαν οι Ξένοι την 'Ελλάδα του 21. Τομ. Α, Β, Γ, 1979-1981.
- Σκιαδάς Ε. Ν.: 'Επιθεώρηση Τέχνης. Τευχ. 135, σελ. 536. Μάρτιος 1966.
- Σκιαδάς Ε. Ν.: Χρονικό της 'Ελληνικής Τυπογραφίας. Τόμ. Ι, 'Αθήνα 1976.
- Σκοπετέας Στ.: Μυστικές 'Εταιρίες κατά την 'Ελληνική 'Επανάσταση. Πελοποννησιακή Πρώτοχρονιά. 1958.
- Σπανδωδής Νικ.: Σχεδιάσμα Περί του 'Ελληνικού Τύπου από του 1733-1833. 'Εφημ. «'Αστυ», αριθμ. 3223, 1899.
- Σπεράντζας Γ. Σ.: Μεγάλη 'Ελληνική 'Εγκυκλοπαίδεια. Τόμ. 7, σελ. 174, Πυρσός 1929.
- Σπηλιάδης Ν.: 'Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν είς την

- Νέαν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν. Τομ. 1-3. Ἀθήναι 1972.
- Σπυρομίλιος: Χρονικὸ τοῦ Μεσολογγίου. 1825-1826. Ἀθήναι 1969.
- Στασινόπουλος Α. Κ.: Τὸ Μεσολόγγι. Ἀθήναι 1922.
- Στασινόπουλος Α. Κ.: Οἱ Μεσολογγίται. Ἀθήναι 1926.
- Στασινόπουλος Α. Χρ.: Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Τομ. Α-Δ. Ἀνατύπωσις 1979.
- Σῶκος Α.: Ἀδελφότης Φιλοδικαίων. Μεσολόγγι 1825-1826.
- Σῶκος Α.: Ἀπὸ τὸ Σούλι - Πέτα στὸ Μεσολόγγι. Ἀθήναι 1972.
- Τόμπρος Δ. Ἀνδρέας: Περὶ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἑλληνικῶν Τυπογραφείων. Ἀρμονία, Τόμ. Β, σελ. 211-212, 1901.
- Τρελλώνη Ἐδουαρδ: Ἀναμνήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀθήναι 1977.
- Τρικούρης Σπ.: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τομ. Α-Δ. Ἔκδ. 2α. Ἀθήνα 1968.
- Τσαμαδὸς Ἀνδρέας: Ἱστορικὰ Ἡμερολόγια τῶν Ἑλληνικῶν Ναυμαχιῶν τοῦ 1821. Ἐν Ἀθήνας 1886.
- Τσιγκάκου Φανή - Μαρία: Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα. Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε. 1981.
- Τσίντζος Κ. Στ.: Τὸ Μεσολόγγι κοιτὶς τῆς Ἐλευθερίας. Ἀθήναι 1936.
- Φάμπρ Αὔγουστος: Ἱστορία τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου. Παρίσι 1827. Ἀθήναι 1857.
- Φιλῆμων Ἰωάνν.: Ἱστορικὴ ἐξέτασις τῶν Πολιτικῶν Ἐφημερίδων τῆς Ἑλλάδος. (Περὶ τῶν Ἐφημερίδων ὅσαι ἐξεδώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι τέλους 1832). Ἐφημερὶς «Χρόνος Ναυπλίου» τευχ. 2, 4., 1833.
- Φιλῆμων Ἰωάνν.: Δοκίμιον Ἱστορικὸν Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τομ. 1-4. Ἀθήναι 1959-1961.
- «Φίλος τοῦ Νόμου» ἀπὸ τὸ 1824.
- Φίνλεϋ Γεωργ.: Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Τόμ. Α-Β. Ἀθήναι 1973.
- Φωτιάδης Δημ.: Μεσολόγγι. Ἀθήναι 1965.
- Χιώτης Παν.: Ἱστορία τοῦ Ἰονίου Κράτους. Ἐν Ζακύνθῳ 1874.
- Χιώτης Παν.: Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα Ἐπτανήσου. Τομ. 1-6. Ἐν Ζακύνθῳ 1887.

Arnold R.F.

Der Deutsche Philhellenismus:
II Ergänzungsheft des Euphorion

Blaquiere (Edward): Report on the Present state of the Greek Confederation and on its claims to the support of the christian world. Read to the Greek committee on saturday, September 13 1823 (London 1823)

Blaquiere (Edward): The Greek revolution, its origin and progress, together with some remarks on the religion, national character etc. In Greece (London 1824).

Blaquiere (Edward): Narrative of a second visit to Greece, including facts connected with the last days of Lord Byron. Extracts from correspondence, official documents etc. (London 1825).

Blaquiere (Edward): Letters from Greece. With remarks on the treaty of intervention. (London 1828).

Browning John: The Greek Committee (Westminster Review) 1826.

Coleridge H.E.: J. Murray London, 1826.

Elster J.D. ehemaligen Doctor - Major de Bataillons: Das Bataillon der Philhellenen, Baden 1828

Gamb Pierre: Relation de l'expédition de Lord Byron en Grèce, p. 67-84 Paris 1825.

Gamba Pietro: A Narrative of Lord Byron's last Journey to Greece. London 1825.

Humphreys W.H.: Journal of a Visit to Greece, p. 235-236. London 1826.

Jarvis George: Letters from Greece (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Ind. 756).

Kennedy James: Conversations on Religion with Lord Byron and Others, held in Cephalonia, London 1830.

Kotsch V. Maximilian: Reise eines Deutschen Artillerie - Ofiziers nach Griechenland und aufenthalt daselbst vom August 1822 bis Juli 1823. Essen 1824.

Letters written by Lord Byron during his residence at Messolonghi. January-April 1824, co. Mr. Samuel Barff at Zante 1834.

Letters written by Lord Byron to Mr. Barff at Zante privately printed for members of Mr. Barff's family (Napoli 1884).

Lieber (Franz-): Tagebuch meines Aufenthaltes in Griechenland

- während der Monate Januar, Februar und März im Jahre 1822 (Lwipzig 1823).
- Lübtow (A. von-): Der Hellenen Freiheitskampf im Jahre 1822. Aus dem Tagebuch des Herrn A. v. L. Kampgenossen des Generals Grafen von Normann, bearbeitet von Ludwig von Bollmann (-Bern, 1823).
- Morpurgo J.E.: The last days of shelley and Byron (Beeing the complete text of trelawny's «Recollections» edited with edditions from Contemporary Sources (London 1952).
- Mengous (Petros-): Narrative of a Greek soldier: containing anecdotes and occurrences illustrating the characters and manners of the Greeks and Turks in Asia Minor, and detailing events of the late war in Greece in which the author was actively engaged, by land and sea, from the commencement to the close of the Revolution (N. York, 1830).
- Miller P. Jonathan: Letters from Greece (Gennadios Library, Ind. 256).
- Millingen (Julius-): Memoirs of the Affairs in Greece; Containing An Account of the Military and Political Events, which occurred in 1823, and Following Years. With Various Anecdotes relating to Lord Byron, and An Account of his last Illnes and Beath. By Julius Millingen, Surgeon to the Byron Brigade at Mesolongi, and to the Greek Army in Western Greece, Peloponnesus, etc. (London, 1831).
- Millingen Frederik (Major Osman Bey): Les Anglais en Orient. Paris 1877.
- Millingen J.R. van.: Lord Byron and Dr. Millingen (Typescript 1920).
- Moore Thomas: Letters and Journals of Lord Byron with Notices of his Life, Vol. 1-2, London 1830.
- Napier Charles James: Greece in 1824. London 1824.
- Nicolson Harold: Byron, The Last Journey, April 1823, April 1824, London 1924.
- Notopoulos James A.: New Sources on Lord Byron's in Missolonghi. Keats-Shelley Journal. Vol. 4, 1955.
- Parry William: The last Days of Lord Byron, London 1825.
- Prokesch-Osten (Anton-): Geschichte des Abfalls des Griechen vom Türkischen Reiche in Jahre 1821 und der Gründung des Helle-

- nischen Königreiches, aus diplomatischen Standpunkte. Mit Unterstützung der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (-Wien, 1867).
- Prothero Rowland E.: *The Works of Lord Byron*, Vol. 1-6, London 1922.
- Raybaud (Maxime-): *Mémoires sur la Grèce pour servir à l'histoire de la guerre de l'indépendance, accompagnés de plans topographiques, avec une introduction historique par Alph, Rabbe* (Paris, 1824), v. 1-2.
- Rothpletz Emil Dr. Phil.: *Der Genfer Johann Gabriel Eynard als Philhellene 1821-1829*, Zürich 1900.
- Rothpletz Emil Dr. Phil.: *Bernische Hilfvereine für die Griechen 1821-1829* Busel, 1932.
- Rothpletz Emil Dr. Phil.: *Der Schöfflichsdorfer Philhellene Johann Jacob Mayer 1798-1826 Ein Beitrag zur Geschichte der Griechen Bewegung in Europa Während des Griechischen Freiheitskrieges 1821-1829*. Basel, 1931.
- Rothpletz Emil Dr. Phil.: *Zur Geschichte des Philhellenismus im 19. Jahrhundert. Die Griechenbewegung in der Schweiz Während des Hellenischen Freiheitskampfes (1821-1830)* (Basel 1948).
- Spender Harold: *Byron and Greece* London 1924.
- Stanhope Leicester: *Greece in 1823 and 1824, being a series of Letters and other documents on the Revolution, written during a visit to that country*. London 1824.
- Stern Adolf: *Der Züricherische Hilfverein für die Griechen 1821-1828* (Neujahrsblatt der Stadtbibliothek Zürich auf das Jahr 1904).
- Telegrapho Greco. March-December 1824, Misolonghi.
- Treiber Heinrich: *Reminescenzen aus Griechenland, 1822-1828*.
- Trelawny Edward: *Letters of Edward Trelawny* Ed. H. Baxton London 1910.
- Voutier (Olivier-): *Lettres sur la Grèce, notes et chants populaires extraits de portefeuille du colonel Voutier: Au profit de la Grèce* (-Paris, 1826).
- Woodhouse (C.M.-): *The Greek War of Independence. Its Historical Setting* (London, 1952).
- Woodhouse (C.M.-)W *The Philhellenes* (London, 1963).

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- 1) Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, Ἀθήναι 1977.
- 2) Ὁ Καραϊσκάκης ὡς Χριστιανός, Παράδοση, ἔτος Β, τεύχος ΙΙ, σελ. 291, Ἀθήναι, 1978.
- 3) Τὰ Νεανικά Χρόνια τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, Ἱστορικά τῆς Ρούμελης, τόμ. Α΄, σελ. 187, Ἀθήναι 1979.
- 4) Γρηγόριος Λιακατάς, Ἀθήναι 1980.
- 5) Γ. Καραϊσκάκης, Ἀθήναι 1981.
- 6) Σάν χθές σάν Πάντα, Ἀθήναι 1981.
- 7) Ἡ Συμβολή τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας στὰ πρῶτα Βήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου. Ἐκδοση «Ὁρθόδοξος Χριστιανική Γωνιά», Ἀθήνα 1982.
- 8) Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους. Ἐκδοση «Ὁρθόδοξος Χριστιανική Γωνιά», Ἀθήνα 1982.
- 9) «Πέντε Διηγήματα». Ἐκδοση «Ὁρθόδοξος Χριστιανική Γωνιά». Ἀθήνα 1984.

GRAPHIC
ARTS ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 58, ΑΘΗΝΑ 144, ΤΗΛ. 3624728

